

**Наталія КРАУС, Катерина КРАУС,
Олександр МАРЧЕНКО**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ФІНАНСІВ ТА ЕКОНОМІКИ**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ 2023

УДК 330
К 78

Авторський колектив:

Краус Н.М., професор кафедри фінансів Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор економічних наук, професор;

Краус К.М., доцент кафедри управління Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат економічних наук, доцент;

Марченко О.В., доцент кафедри менеджменту і логістики Національного університету “Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка”, кандидат економічних наук, доцент.

Рецензенти:

Манжура О.В., проректор з науково-педагогічної роботи Вищого навчального закладу Укоопспілки “Полтавський університет економіки і торгівлі”, доктор економічних наук, доцент;

Рамський А.Ю., завідувач кафедри фінансів Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор економічних наук, професор.

Краус Н.М., Краус К.М., Марченко О.В.

К 78 Актуальні проблеми фінансів та економіки: навчальний посібник. – Київ: Аграр Медіа Груп, 2023. – 286 с.

ISBN 978-617-646-520-1

Розуміння сутності актуальних проблем фінансів і економіки в національному зрізі та глобальній системі координат має надзвичайно велике значення, адже це в перспективі може стати базисом їх якісного практичного вирішення. Навчальний посібник передбачає опанування студентами навчальної дисципліни поступово по сегментах (модулях), а оцінка здобутих ними знань та вмінь формується на основі всіх результатів, досягнутих у процесі їхнього навчання. У навчальному посібнику подано лекційним матеріал, тести, практичні завдання (кейси), завдання для самостійної роботи, приклади розв’язаних задач. Контроль знань, за даним посібником, передбачається поточний, модульний та підсумковий.

Видання рекомендовано для студентів економічних спеціальностей ЗВО, науковців, викладачів, аспірантів, усіх хто цікавиться актуальними проблемами фінансів та економіки.

УДК 330

ISBN 978-617-646-520-1

© Краус Н.М., Краус К.М., Марченко О.В., 2023

© Аграр Медіа Груп, 2023

*Україна... 2022 рік...
Цей посібник писався за довго до 2022 року
та формувався він в умовах воєнного стану...
викладали автори за даним посібником в умовах війни...
під звуки сирен повітряної тривоги...
коли Інтернет був доступний по 2 години на добу...
...світло було 50 хв на 3–4 доби...
Ми формували посібник в Центрі незламності...
читали лекції на станції метро Іподром (м. Київ)...
та це ні нас викладачів, ні студентів не зупиняло...
ми викладали, студенти навчались!
Не завдяки, а в супереч!*

Від авторів

ЗМІСТ

Вступ	3
Структура навчальної дисципліни	6
Програма навчальної дисципліни	7
<i>Змістовий модуль 1. Нова модель розвитку держави в сучасній ринковій економіці під впливом інноватизації та цифровізації</i>	11
Тема 1. Роль і функції держави в умовах посилення системної нестійкості економіки та фінансових криз	11
Тема 2. Актуальні проблеми сучасних політико-економічних досліджень	25
<i>Змістовий модуль 2. Актуальні проблеми сучасної економічної теорії та фінансової практики: інституціональний аспект</i>	46
Тема 3. Концептуальні засади сучасної монетарної політики	46
Тема 4. Актуальні проблеми теорії та практики фінансового регулювання економіки	74
<i>Змістовий модуль 3. Актуальні проблеми взаємодії і розвитку суспільства, держави та економіки</i>	95
Тема 5. Актуальні проблеми трудових відносин та їхнього регулювання	95
Тема 6. Глобальні проблеми фінансово-економічного розвитку та реалізації соціальної політики	132
<i>Змістовий модуль 4. Осмислення фінансово-економічного буття соціуму в умовах трансформаційних змін</i>	164
Тема 7. Концептуалізація мегатрендів фінансово-економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності	164
Тема 8. Формування системи економічної та фінансової безпеки країни у сучасних умовах розвитку світової економіки	188
Приклади розв'язаних задач до навчального курсу “Актуальні проблеми фінансів та економіки”	205
Задачі для самостійного розв'язування з навчального курсу “Актуальні проблеми фінансів та економіки”	216
Завдання для роботи на семінарських заняттях	219
Завдання для самостійної роботи	222
Експрес-контролі	228
Модульні контролі	245
Контроль навчальних досягнень	269
Навчально-методична карта дисципліни	281
Рекомендована література	282

ВСТУП

*“Першими зламались, ті хто вірив,
що вже скоро все закінчиться.
Потім – ті, що вірили, що це кили небудь закінчиться.
Вижили ті, хто сфокусувався на своїх справах,
без очікування того, що це може статися”.*

***Віктор Франкл, австрійський психотерапевт,
філософ, письменник, колишній в'язень концтабору***

Світова фінансова система ХХІ ст. є складним динамічним механізмом, стабільне функціонування якого є необхідною умовою інноваційно-цифрового розвитку як національних економік, так і світового господарства загалом. Водночас, деструктивне функціонування світової фінансової системи може спровокувати виникнення “шоків”, економічних потрясінь та фінансових криз. Прискорена фінансова глобалізація, що простежується в ХХІ ст., сприяє розповсюдженню фінансових дисбалансів, фінансової нестабільності в світовому масштабі. Дані явища викликають потребу в проведенні якісного системного моніторингу та глибокого аналізу змін в світовій фінансовій системі, з метою своєчасного з'ясування актуальних проблем національної економіки й напрацювання інструментів та заходів щодо їх вирішення.

Метою дисципліни є формування у студентів системи спеціальних теоретичних знань і набуття практичних навичок у сфері виявлення та аналізу актуальних проблем фінансів та економіки, вміння практично використовувати сучасні методики дослідження та розв'язання фінансових питань.

Предмет навчальної дисципліни полягає в з'ясуванні проблем економічної теорії та соціально-економічної й фінансової політики, які є актуальні для сучасного етапу постіндустріалізації та глобалізації світогосподарського інноваційно-цифрового розвитку.

Завдання навчальної дисципліни:

- отримання знань щодо розуміння сутності сучасних світових економічних процесів та сучасних проблем фінансів та економіки;
- отримання знань щодо категоріального апарату, що застосовується у фінансово-економічних дослідженнях;
- формування наукового світогляду, оволодіння методикою та методами виявлення, аналізу та розв'язання фінансових та економічних проблем;
- висвітлення актуальних проблем новітніх політико-економічних досліджень;
- розкриття нової моделі розвитку держави в сучасній ринковій економіці;
- з'ясування ролі та функцій держави в умовах посилення системної

нестійкості економіки;

- розкриття концептуальних засад сучасної монетарної політики;
- висвітлення актуальних проблем теорії і практики фінансового регулювання економіки;

- набуття студентами практичних навичок й уміння проводити аналіз актуальних проблем фінансів та економіки, пропонувати свої бачення розв'язання проблеми та підтверджувати свої заходи необхідними фінансово-економічними розрахунками;

- висвітлення актуальних проблем трудових відносин та їх регулювання в сучасних ринкових економіках;

- поглиблений аналіз глобальних проблем людського розвитку та актуальних завдань соціальної політики;

- концептуалізація мегатрендів економічного та фінансового розвитку в контексті глобальних викликів сучасності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен *знати*:

- сучасну термінологію в сфері фінансів та економіки;

- методики, методи та інструменти для проведення досліджень актуальних проблем фінансів та економіки;

- особливості та тенденції сучасного етапу розвитку світової економіки, фінансів та економіки України зокрема;

- особливості розвитку сучасних інформаційних технологій і комунікацій та їх використання у процесі дослідження актуальних фінансово-економічних проблем;

- проблеми інтеграції України у світове господарство;

- проблеми забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізації;

- проблеми розвитку інноваційної та цифрової діяльності в Україні та світі;

- актуальні питання формування системи економічної й фінансової безпеки.

вміти:

- збирати та аналізувати інформацію з метою виявлення та аналізу актуальних проблем фінансів та економіки;

- вести пошук наукової інформації з використанням бібліотечних та Інтернет-ресурсів;

- коректно застосовувати понятійний апарат при проведенні наукових досліджень та оформленні результатів;

- аргументувати рішення про результати дослідження актуальних економічних та фінансових проблем;

- оформляти результати проведеного наукового дослідження актуальних економічних та фінансових проблем для оприлюднення у наукових виданнях у вигляді тез доповідей та наукових статей;

- володіти спеціальними методами проведення економічних та фінансових наукових досліджень.

Програмні компетентності

ЗК1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
ЗК3	Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
ЗК4	Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
ЗК5	Здатність приймати обґрунтовані рішення.
ЗК7	Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.
ЗК9	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
СК1	Здатність використовувати фундаментальні закономірності розвитку фінансів, банківської справи та страхування у поєднанні з дослідницькими і управлінськими інструментами для здійснення професійної та наукової діяльності.
СК4	Здатність оцінювати дієвість наукового, аналітичного і методичного інструментарію для обґрунтування управлінських рішень у сфері фінансів, банківської справи та страхування.
СК5	Здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію.
СК7	Здатність до пошуку, використання та інтерпретації інформації, необхідної для вирішення професійних і наукових завдань в сфері фінансів, банківської справи та страхування.
СК8	Здатність застосовувати інноваційні підходи в сфері фінансів, банківської справи та страхування.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання

РН01	Використовувати фундаментальні закономірності розвитку фінансів, банківської справи та страхування у поєднанні з дослідницькими і управлінськими інструментами для здійснення професійної та наукової діяльності.
РН02	Знати на рівні новітніх досягнень основні концепції і методології наукового пізнання у сфері фінансів, банківської справи та страхування.
РН03	Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.
РН06	Доступно і аргументовано представляти результати досліджень усно і письмово, брати участь у фахових дискусіях.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	Усього	у тому числі				
л.		пр.	м.к.	інд.	с.р.	
<i>Змістовий модуль 1. Нова модель розвитку держави в сучасній ринковій економіці під впливом інновацій та цифровізації</i>						
Тема 1. Роль і функції держави в умовах посилення системної нестійкості економіки та фінансових криз	14	2	2	-	-	10
Тема 2. Актуальні проблеми сучасних політико-економічних досліджень	14	2	2	-	-	10
<i>Разом за змістовим модулем 1</i>	30	4	4	2	0	20
<i>Змістовий модуль 2. Актуальні проблеми сучасної економічної теорії та фінансової практики: інституціональний аспект</i>						
Тема 3. Концептуальні засади сучасної монетарної політики	14	2	2	-	-	10
Тема 4. Актуальні проблеми теорії та практики фінансового регулювання економіки	14	2	2	-	-	10
<i>Разом за змістовим модулем 2</i>	30	4	4	2	0	20
<i>Змістовий модуль 3. Актуальні проблеми взаємодії і розвитку суспільства, держави та економіки</i>						
Тема 5. Актуальні проблеми трудових відносин та їхнього регулювання	14	2	2	-	-	10
Тема 6. Глобальні проблеми фінансово-економічного розвитку та реалізації соціальної політики	14	2	2	-	-	10
<i>Разом за змістовим модулем 3</i>	30	4	4	2	0	20
<i>Змістовий модуль 4. Осмислення фінансово-економічного буття соціуму в умовах трансформаційних змін</i>						
Тема 7. Концептуалізація мегатрендів фінансово-економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності	14	2	2	-	-	10
Тема 8. Формування системи економічної та фінансової безпеки країни у сучасних умовах розвитку світової економіки	14	2	2	-	-	10
<i>Разом за змістовим модулем 4</i>	30	4	4	2	0	20
<i>Семестровий контроль</i>						
<i>Усього годин</i>	120	16	16	8	0	80

Змістовий модуль 1. Нова модель розвитку держави в сучасній ринковій економіці під впливом інноватизації та цифровізації

Тема 1. Роль і функції держави в умовах посилення системної нестійкості економіки та фінансових криз

Єдність та суперечності взаємодії суспільства, держави та економіки. Трансформаційні зміни суспільства та економіки. Переосмислення ролі та функцій держави в сучасній ринковій економіці. Ефекти та суперечності взаємодії держави і економіки. Модернізація ролі та функцій держави в глобальній системі економічних координат. Співпраця та співвідповідальність за соціально-економічний розвиток держави, бізнесу і суспільства. Фінансові кризи в провідних країнах світу в XXI ст..

Соціогуманізовані складові сучасного економічного розвитку. Взаємодія довіри і розвитку. Роль держави у формуванні національних стратегій економічного розвитку. Проблеми взаємозв'язку та синхронізації політичних та економічних реформ. Сутність і передумови посилення нестійкості сучасного господарського розвитку. Нестійкість та нерівноважність як характерні ознаки трансформаційних економік. Специфічні ознаки сучасних економічних коливань.

Сутність та інструменти стабілізаційної політики держави. Взаємодія системи державного антициклічного регулювання на макрорівні й стратегічного антициклічного планування на мікрорівні. Особливості циклічного розвитку сучасної економіки України. Причини економічної нестабільності економіки України, її макроекономічні наслідки.

Тема 2. Актуальні проблеми сучасних політико-економічних досліджень

Політико-економічні проблеми розвитку національної та глобальної економік. Взаємозв'язок та взаємовплив економічних та політичних процесів. Економічна теорія, економічна політика та господарська практика. Економічні та політичні аспекти лібералізму і дирижизму. Сутність, специфіка та еволюція політико-економічних досліджень.

Теорія економічної влади та владних відносин. Теорія суспільного вибору та нова політична економія. Політико-економічні проблеми розвитку національної та глобальної економік.

Змістовий модуль 2. Актуальні проблеми сучасної економічної теорії та фінансової практики: інституціональний аспект

Тема 3. Концептуальні засади сучасної монетарної політики

Монетарний механізм макроекономічної координації економічного зростання. Проблеми реалізації монетарної політики в умовах посилення

нестійкості соціально-економічного розвитку. Роль монетарної політики в регулюванні грошового ринку та інфляції. Особливості інфляції та антиінфляційної політики на сучасному етапі глобалізації світового господарства.

Світовий досвід антиінфляційної монетарної політики та таргетування інфляції. Сучасний стан та проблеми реалізації монетарної політики в Україні. Шляхи та інструменти забезпечення стабільності гривні у регулюванні інфляції. Вдосконалення координації монетарної та фіскальної політики на сучасному етапі розвитку національної економіки. Інструменти та механізми регулювання валютного ринку України в умовах воєнного стану.

Тема 4. Актуальні проблеми теорії та практики фінансового регулювання економіки

Переосмислення фінансової політики держави за умов посилення макроекономічної нестабільності та розгортання глобалізаційних процесів. Стратегічні орієнтири фінансової політики в сучасних умовах. Фінансова політика міжнародних економічних організацій. Суперечності сучасної податкової політики.

Податкове навантаження і його вплив на економічний розвиток трансформаційних економік. Бюджетна політика як інструмент стабілізації економіки. Теорія та практика сучасного фінансування дефіцитів державного бюджету. Боргова політика держави: тенденції та перспективи. Сучасні способи оптимізації боргової політики для оздоровлення економіки. Управління державним боргом у контексті стабілізації державних фінансів. Стан і пріоритети фінансового регулювання економіки України.

Змістовий модуль 3. Актуальні проблеми взаємодії і розвитку суспільства, держави та економіки

Тема 5. Актуальні проблеми трудових відносин та їхнього регулювання

Особливості розвитку трудових відносин на сучасному етапі постіндустріальних перетворень. Актуальні тенденції та виклики розвитку ринку праці. Фрілансерство. Законодавча захищеність фрілансера. Загрози та виклики дистанційної роботи. Структурні зміни в економіці та їхній вплив на трансформацію ринку праці. Сучасні механізми регулювання трудових відносин.

Державна політика регулювання зайнятості. Роль та значення соціального партнерства в регулюванні соціально-трудова відносин. Вплив демографічних диспропорцій на розвиток ринку праці на сучасному етапі глобалізації світового господарства.

Розвиток ринку праці та проблеми зовнішньої та внутрішньої міграції робочої сили. Особливості міграційних процесів та трудової мобільності в умовах глобалізації економіки. Соціально-економічні наслідки та інструменти регулювання трудової міграції. Сучасний стан, проблеми і стратегічні пріоритети розвитку ринку праці та трудових відносин в Україні. Суспільство 5.0 та його характеристика. Тіньова зайнятість та офіційне безробіття в Україні як наслідок війни рф.

Тема 6. Глобальні проблеми фінансово-економічного розвитку та реалізації соціальної політики

Міжнародний поділ праці як чинник інтеграції країн у світове господарство. Інтеграція України у світовий економічний простір. Виробнича кооперація. Створення національних високотехнічних експортно-орієнтованих виробництв. Використання прямих іноземних інвестицій в національній економіці України. Вплив глобалізації на економічний розвиток. Гуманізація і соціалізація економічних процесів. Глобальна концепція людського розвитку та її еволюція.

Соціально-економічна природа нерівності. Бідність як головна перешкода людському розвитку. Глобалізація проблем бідності та шляхи їх вирішення. Соціальна політика в системі державного регулювання економіки. Роль держави в подоланні соціальних дисбалансів. Нові підходи до формування та реалізації соціальної політики в умовах старіння населення та реформування пенсійної системи. Сучасні проблеми соціальної політики в Україні та механізми їх урегулювання. Адаптація економіки України до глобальних соціальних стандартів. Вплив війни рф на міграційні процеси в світі.

Змістовий модуль 4. Осмислення фінансово-економічного буття соціуму в умовах трансформаційних змін

Тема 7. Концептуалізація мегатрендів фінансово-економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності

Фінансіалізація як відображення кардинальних зрушень в структурі сучасної світової економіки. Глобальна фінансово-економічна криза початку XXI століття та механізми її подолання. Віртуалізація інформаційного суспільства.

Формування і розвиток мережевої економіки. Загальні тенденції становлення та перспективи розвитку шерінгової економіки. Цифрова трансформація та цифрове підприємництво.

Характеристика сучасного процесу глобалізації. Чинники, що сприяють формуванню глобального підходу до ведення бізнесу. Економічні аспекти глобальних проблем. Глобалістика як комплексна наукова дисципліна. Найважливіші соціально-економічними передумовами глобалізації. Моделі

Римського клубу в дослідженні перспективних глобальних проблем.

Сутність науково-технічного прогресу (НТП) та етапи його розвитку. Четверта промислова революція (Індустрія 4.0), Індустрія 5.0. Зміни у міжнародному поділі праці, що відбулися під впливом нового етапу розгортання НТП. Характеристика глобальних проблем сучасності. Вплив НТП на поглиблення глобальних проблем сучасного світу. Шляхи розв'язання глобальних проблем. Технології, які будуть користуватися підвищеним попитом до 2025 р. Швидке зростання процесів інтернаціоналізації. Інтернаціоналізація як процес розвитку економічних зв'язків між національними господарствами. Міжнародний рух капіталу як система відносин.

Особливості та суперечності розвитку світової економіки на початку ХХІ ст.. Мегатренди економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності. Глобалізація як адаптація провідних економік світу до кардинальних природно-ресурсних, демографічних і технологічних зрушень в історії людства. Становлення нового гео економічного простору та часу.

Інтелектуалізація як чинник зростання ролі та значення людини в сучасному інноваційному розвитку економіки. Актуальні проблеми стимулювання та захисту інтелектуальної власності. Соціалізація та підпорядкуванням економічних процесів інтересам розвитку людини і суспільства в цілому.

Тема 8. Формування системи економічної та фінансової безпеки країни у сучасних умовах розвитку світової економіки

Оцінка рівня конкурентоспроможності країни. Світові індекси, розроблені Інститутом стратегій і конкурентоспроможності при Гарвардському університеті (США), Всесвітнім економічним форумом (WEF) у Давосі (Швейцарія) і Міжнародним інститутом розвитку менеджменту (IMD) (Лозанна, Швейцарія). Індекс глобальної конкурентоспроможності.

Світовий ринок наукоємної продукції. Оцінка здатності країн світу створювати сприятливе середовище для інновацій. Динаміка рейтингів України за глобальним індексом інновацій. Інноваційний потенціал України. Науково-теоретичні основи дослідження економічної безпеки. Методичний апарат оцінки критичного рівня економічної безпеки країни.

Економічна безпека вітчизняних підприємств в системі економічної безпеки країни. Показники-індикатори економічної безпеки промислових підприємств. Напрями антикризової політики для інноваційної модернізації і забезпечення фінансової й економічної безпеки України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

НОВА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНІЙ РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ПІД ВПЛИВОМ ІННОВАТИЗАЦІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Тема 1. Роль і функції держави в умовах посилення системної нестійкості економіки та фінансових криз

“Будь-яка криза – це нові можливості”

*Прем'єр-міністр Сполученого королівства
Великої Британії та Північної Ірландії,
політик, Нобелівський лауреат
Сер Вінстон Черчилль*

План

1. Ретроспективний аналіз розуміння категорії “держава”
2. Функції держави в умовах посилення системної нестійкості економіки
3. Теоретичні аспекти дослідження світових фінансових криз
4. Специфічні риси та характерні особливості фінансових криз в Україні

1. Ретроспективний аналіз розуміння категорії “держава”

Держава – це політична форма організації правління, що характеризується суверенною владою, політичним та публічним характером, реалізацією своїх повноважень на певній території через систему спеціально створених органів та організацій, за допомогою яких здійснюється політичне, економічне та ідеологічне управління суспільством та керівництво загальносуспільними правами.

Для відмежування держави від інших організацій, в т.ч. додержавного періоду розвитку суспільства, важливо з'ясувати, появу чого розглядають як появу власне держави.

Американський антрополог Роберт Леонард Карнейро, наприклад, під державою має на увазі автономну політичну одиницю, що включає багато громад у рамках своєї території і має централізований уряд з повноваженнями збору податків, призову людей на роботу чи війну, а також видання і виконання законів.

Флорентійський філософ і політик Нікколо Макіавеллі бачив у державі втілення вищої влади, необхідної для наведення порядку і зміцнення безпеки громадян, які самі по собі нездатні це зробити і, більше того, віддаються до різних злісних підступів один проти одного. Держава, її влада необхідні для введення у прийнятне русло конфліктів, як загального постійного стану людства. При цьому, дослідник вважав державу вільною від моральних обмежень у досягненні своїх цілей і стримуванні злобливого егоїзму громадян.

Більшість політичних теорій держави можна розбити на дві категорії. До однієї належать так звані *ліберальні або консервативні теорії*, зосереджені на функціонуванні держави при капіталізмі, який сприймається як дане. У цих теоріях держава зазвичай виступає нейтральною сутністю, окремою від суспільства й економіки. Друга категорія – *марксистські теорії*, вважають політику й економіку тісно переплетеними й наголошують на зв'язку економічної влади з політичною. У цих теоріях держава виступає як знаряддя, що служить у першу чергу вищому класові.

Німецькі філософи Карл Маркс і Фрідріх Енгельс однозначно заявляли, що метою комуністів є встановлення безкласового суспільства, в якому держава відіме. *Погляди основоположників марксизму* розсіпані в різних творах, і в основному вони аналізують колишні або сучасні їм форми з загальної чи тактичної точки зору. Форма майбутнього суспільства не обговорюється, а утопічні спекуляції є анафемою для груп, що вважають себе марксистськими. До захоплення влади в державі немає можливості обговорювати устрій майбутнього суспільства. Тож можна сказати, єдиної марксистської теорії держави немає, але існують численні марксистські теорії прибічників марксизму.

Австрійський економіст Фрідріх фон Гаск (представник Австрійської школи) про роль сильної держави: “Точно так само з приводу відродження європейської цивілізації в період пізнього середньовіччя можна сказати, що поширення капіталізму – і європейської цивілізації – своїм походженням і *raison d’etre* зобов’язане політичній анархії. До сучасного індустріалізму прийшли аж ніяк не там, де уряди були сильнішими, а в містах італійського Відродження, Південної Німеччини, Нідерландів і, нарешті, в Англії з її м’якою системою правління, тобто там, де правила городяни, а не воїни. Щільна мережа обміну послугами, що надає обриси розширеному порядку, ґрунтовно розросталася при захисті індивідуалізованої власності, а не при державному управлінні її використанням. Звідси випливає, що не існує більш хибної думки, ніж загальноприйнята формула істориків, згідно з якою вони подають появу сильної держави як кульмінацію культурної еволюції: вона так само часто була ознакою її кінця. В даному випадку на дослідників давньої історії надали непомірний вплив і ввели в глибоку помилку пам’ятники і документи, залишені носіями політичної влади, в той час як справжні будівельники розширеного порядку, по суті, створювали багатство, без якого не було б цих пам’ятників, залишили не настільки зримі і претензійні свідчення своїх досягнень. “Де немає власності, там немає і справедливості” – проникливі очевидці виникнення розширеного порядку анітрохи не сумнівалися в тому, що його джерелом служить безпека, яка гарантується урядами, примусова влада яких вичерпується одним завданням – захистом абстрактних правил, що визначають, кому що має належати”.

Німецький філософ і соціолог, сучасний критик Юрген Габермас вважає,

що схема базис – надбудова, яку використовують численні марксистські теоретики, описуючи взаємозв'язок держави та економіки, надто спрощена. На його думку, сучасна держава відіграє значну роль у структуруванні економіки, регулюючи економічну діяльність, будучи масштабним споживачем і виробником, а також через перерозподіл (держава загального добробуту). Оскільки така діяльність держави впливає на економічні структури, на думку Ю. Габермаса державу не можна розглядати, як пасивного виразника класових інтересів.

Французький філософ Мішель Фуко вірив, що сучасні політичні теорії надто зосереджені на державі: “можливо, зрештою, держава – це лише композитна реальність і міфологічна абстракція, важливість якої набагато більше обмежена, ніж думає багато з нас”. На його думку, політична теорія надто зациклилась на абстрактних інституціях, і не достатньо уваги надає справжнім діям уряду. М. Фуко вважав, що держава не має сутності. Він вірив, що замість спроб зрозуміти дії урядів, аналізуючи властивості держави (втіленої абстракції), політичним аналітиками слід вивчати зміни в діях уряду, і так відслідковувати зміни природи держави.

Грецький неомарксист Нікос Пуланзас, на якого великий вплив мав італійський революціонер та теоретик марксизму Антоніо Грамші, висловлював думку, що капіталістична держава не завжди діє в інтересах панівного класу, а коли діє, то не обов'язково тому, що державні посадовці свідомо прагнуть так чинити, а тому, що структура держави організована так, щоб загальні довготривалі інтереси капіталу завжди виходили на передній план. Головний внесок Н. Пуланзаса в марксистську літературу про державу полягав у концепції відносної автономності держави. Хоча запропонована концепція була значним внеском у марксистську літературу, Н. Пуланзасу в свою чергу закидали структурний функціоналізм.

Прихильники ідеї автономності держави вірять, що вона є сутністю стійкою до зовнішніх суспільних та економічних впливів, а переслідує свої власні інтереси. Праці нових інституціоналістів щодо держави, наприклад доробок американського політолога Теда Скокпола, стверджують, що державний сектор значною мірою автономний. Іншими словами, державні посадовці мають власні інтереси, про які дбають незалежно від інших сил в суспільстві (при конфлікті). Оскільки держава контролює засоби примусу і, зважаючи на залежність багатьох суспільних груп від держави при досягненні будь-якої мети, яку вони можуть переслідувати, державні посадовці можуть до певної міри нав'язувати суспільству свої вподобання.

2. Функції держави в умовах посилення системної нестійкості економіки

Функції держави поділяються на:

1. *Основні* – здійснюються протягом всього терміну її існування, без

яких розвиток та існування держави неможливий:

- економічна;
- політична;
- правоохоронна;
- гуманітарна;
- інформаційна;
- охорони населення;
- оборонна та інші.

2. *Додаткові* (неосновні) – напрями діяльності держави, які є складовими основних функцій і завдяки яким вони реалізуються.

Основні функції держави поділяються за рядом класифікаційних ознак (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Функції держави в розрізі класифікаційних ознак

Функція	Зміст функції
1	2
<i>За територіальною спрямованістю:</i>	
внутрішні	реалізація яких здійснюється всередині країни і які забезпечують внутрішню політику держави: економічна; політична; соціальна; екологічна; гуманітарна; правоохоронна та ін.
зовнішні	реалізація яких здійснюється на міжнародній арені, які забезпечують зовнішню політику держави: дипломатична, пов'язана із встановленням і підтриманням відносин з іноземними державами; міжнародного співробітництва у різних сферах; природоохоронна; підтримання міжнародного правопорядку; захист держави від зовнішніх посягань та ін.
<i>За сферою суспільного життя:</i>	
економічні	захист різних форм власності; розвиток виробництва; створення умов для забезпечення прав громадян на підприємницьку діяльність; розпорядження об'єктами державної власності та ін.
політичні	розробка внутрішньої політики держави; створення умов для розвитку демократії; забезпечення прав громадян на вільну, в тому числі опозиційну політичну діяльність; охорона і захист конституційного ладу та ін.
гуманітарні	розвиток науки і культури; забезпечення освіти та виховання населення; розвиток національної самосвідомості народу; охорона культурної спадщини та ін.
соціальні	забезпечення соціального захисту громадян; створення системи загальнодержавного та недержавного соціального страхування; створення мережі спеціальних закладів для догляду за неприцездатними; створення умов для забезпечення громадян, які потребують соціального захисту, житлом та ін.
<i>За часом виникнення:</i>	
постійні	реалізуються державою на всіх етапах існування (основні функції)
тимчасові	реалізуються в певних умовах. У разі стихійного лиха чи техногенної катастрофи держава вживає заходів по ліквідації негативних наслідків, що виникли, допомагає постраждалим та інше. Але здійснення такої функції припиняється після усунення відповідного явища і досягнення поставленої мети (компенсація матеріальних та (або) моральних збитків, заподіяних техногенним чи стихійним явищами тощо)

Держава для реалізації своїх функцій використовує різні форми діяльності (рис. 1.1).

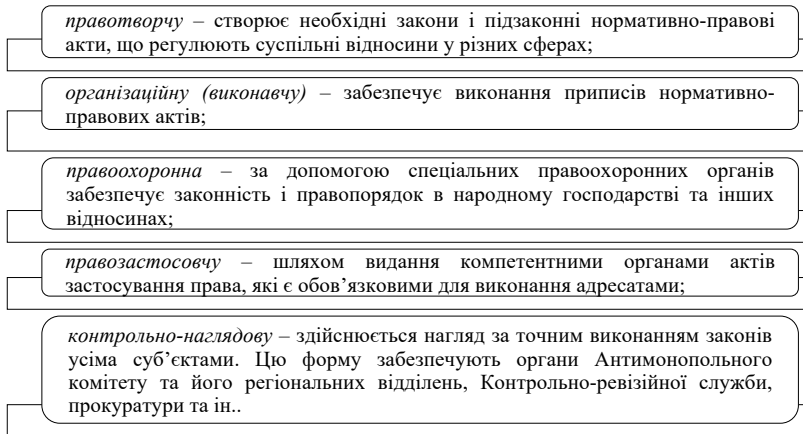

Рис. 1.1. Форми діяльності держави для реалізації своїх функцій

Згідно з Конституцією України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Під неспроможністю держави розуміють її нездатність підтримувати своє існування як життєздатної політичної та економічної одиниці. Це також держава, яка стає некерованою й недостатньо легітимною в очах міжнародного співтовариства у зв'язку з розпадом державної влади. Крім того, економісти називають неспроможністю держави її нездатність компенсувати неспроможність ринку.

3. Теоретичні аспекти дослідження світових фінансових криз

У сучасному розумінні криза (від грец. *Krisis* – вихід, закінчення, суд і вище справедливе покарання) – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєстійкості в навколишнім середовищі. Криза порушує стійкість системи, при цьому радикальним чином її оновлюючи. Стабільний стан і криза виступають постійними антагонізмами в розвитку системи, при цьому очисна сила кризи потрібна системі не менше, ніж стабільне існування. Ці дві сторони (криза і стабільність) не можуть існувати одне без одного, це свого роду закон єдності й боротьби протилежностей (оскільки без боротьби – немає й розвитку).

Сучасні фінансові кризи мають великий вплив на світове господарство, зі змінами закономірностей розвитку якого відбуваються і зміни параметрів цих криз. На ранніх етапах розвитку фінансові кризи не були масштабними,

носили локальний характер з причин низького рівня економічних зв'язків між країнами. Подальший розвиток міжнародних економічних відносин зумовлює розповсюдження фінансових криз за межі кордонів національних економік. Загалом криза являє собою переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу ззовні або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування. Основна особливість кризи полягає в тому, що вона загрожує руйнацією системи (частково або повністю).

На сучасному етапі розвитку наукової думки мається значний обсяг науково-практичних робіт стосовно трактування світових фінансових криз як негативного соціально-економічного явища у залежності від напрямку досліджень та характеру кризових явищ. Погляди вчених-економістів до розуміння цього явища є різними внаслідок того, що світові фінансові кризи є багатофакторними та корелюються з іншими видами криз. Представники різних наукових шкіл дають свої пояснення, визначення та обґрунтування причин фінансових криз. Так, на думку сучасних монетаристів, зокрема, А. Шварца, світові фінансові кризи виникають в результаті порушення функціонування банківської системи. Фінансова криза розглядається як криза банківської системи, основними ознаками якої виступають наочна банківська паніка, падіння довіри економічних суб'єктів до банків, масштабне неповернення депозитів. Для подолання та зменшення наслідків фінансової кризи А. Шварц рекомендує центральним банкам здійснювати підтримку платоспроможних банків інструментами ліквідності для зупинки знецінення їх активів.

Дослідник К. Кіндлебергер пов'язує виникнення фінансових криз із діловими циклами та економічними кризами, що виникають в результаті дії зовнішніх чинників (війни, поява нових технологій та товарів, зміна політики держави). Також, на його думку у співавторстві з Г. Мінські, "фінансова криза" та "валютна криза" є синонімами, різниця лише в тому, що термін "валютна криза" означає початковий етап фінансової кризи, який потім переходить у стадію різкого падіння цін на активи, порушення діяльності валютних ринків, масового банкрутства фінансового та нефінансового секторів.

Вчений зі світовим ім'ям М. Туган-Барановський також пов'язує виникнення фінансових криз з економічними кризами. На думку українського академіка А. Чухно, причинами фінансової кризи виступають дисбаланс між новими умовами економічного розвитку та існуючим механізмом регулювання співвідношення виробництва та грошово-фінансовою системою.

Український економіст О. Барановський стверджував, що фінансова криза передбачає виникнення якісних та структурних змін в економічній системі, які чинять порушення у розвитку або руйнування національної фінансової системи та світових ринків. На думку вченого Д. Сакса, при

великих темпах відтоку капіталу відбувається паніка на фінансових ринках, стрімко зростають процентні ставки, падають курси національних валют та банкрутують банки.

Дослідник А. Мельник виділяє у якості основних причин фінансових криз невідповідність макроекономічного розвитку держав і відхилення макроекономічних показників від їх нормативів. Зокрема, це співвідношення грошової маси агрегату М2 до величини валютних резервів, зміна реального валютного курсу, обсяги заборгованості державного сектору й обсяги кредитування. О. Кузнецов особливу увагу у дослідженнях приділяє історичним паралелям між причинами біржових криз ранніх етапів становлення капіталізму у США та іпотечної і біржової кризи. На його думку, на розвиток світової фінансової кризи 2007–2009 рр. вплинула “інформаційна асиметрія”. Українськими науковцями київської школи фінансів І. Лютим та О. Юрчуком здійснено аналіз розвитку глобального ринку фінансових послуг при кризових умовах і прояви кризи в Україні, а також досліджено антикризові заходи у світі.

Отже, існують різні точки зору щодо ідентифікації фінансових криз (табл. 1.2). Одні вчені називають кризою певні форми її прояву в будь-якій сфері грошово-фінансової системи. Інші вчені-економісти вважають фінансовою кризою ситуацію, коли зростає державний борг, виникає паніка на фондових ринках, падає вартість національної валюти та має місце гіперінфляція.

Таблиця 1.2 – Характеристика видів криз за різними класифікаційними ознаками

Вид кризи	Характеристика кризи
1	2
<i>за масштабами прояву:</i>	
загальні	охоплюють усю соціально-економічну систему
локальні	охоплюють лише частину соціально-економічної системи
<i>за проблематикою:</i>	
макрокризи	масштабної проблематики й обсягів
мікрокризи	охоплюють лише окрему проблему, чи невелику їх групу (мікрокриза здатна викликати ланцюгову реакцію, поширитися на всю систему та призвести до макрокризи)
<i>за причиною виникнення: природні, суспільні, екологічні</i>	
<i>за структурою відносин у соціально-економічній системі й диференціації проблематики її розвитку: окремі групи економічних, соціальних, організаційних, психологічних, технологічних та інших криз.</i>	

Класифікація фінансових криз має велике значення для з'ясування їх сутності. Але провідні світові економісти досі не мають єдиної відповіді на це питання. Найбільш загальним у західних дослідників є розподіл вибірки криз на такі підгрупи:

- ✓ кризи в індустріальних країнах;
- ✓ кризи в країнах з економікою, що розвивається;

✓ кризи, що характеризуються, насамперед, девальвацією національної валюти (не менше 75% приросту індексу тиску на валютний ринок визначається валютним курсом);

✓ кризи, що характеризуються, насамперед, значним зниженням золотовалютних резервів (не менше 75% приросту індексу тиску на валютний ринок пояснюється зниженням золотовалютних резервів);

✓ “жорсткі” кризи, за яких значення індексу тиску на валютний ринок перевищує три стандартних відхилення від середнього;

✓ “м’які” кризи, за яких значення індексу тиску на валютний ринок знаходиться в інтервалі від 1,5 до 2 стандартних відхилень вище середнього;

✓ кризи, викликані проблемами в банківському секторі;

✓ кризи з наступним швидким відновленням економіки, після яких ВВП повертається до тренду протягом двох років;

✓ кризи з наступним повільним відновленням економіки, після яких ВВП повертається до тренду через три або більше років.

Криза може бути усвідомленою (тобто відкритою, коли деструктивні процеси усвідомлюються менеджментом, а їх інтенсивність різко зростає) і нездоланною (банкрутство).

Світову фінансову кризу спроможні викликати різні чинники, які мають індивідуальні ознаки і складно прогнозуються. Причини фінансових криз поділяються на внутрішні та зовнішні (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Поділ фінансових криз за причинами виникнення

Причина кризи	Прояв кризи
1	2
Внутрішні	нестабільність банківської системи країни; наростання частки сумнівних кредитів; посилення інфляції; завищений валютний курс; високі темпи девальвації валюти; зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу; зростання дефіциту платіжного балансу; доларизація економіки; наростання кількості високо ризикованих цінних паперів, особливо деривативів на фондовому ринку.
Зовнішні	неконтрольований рух міжнародного спекулятивного капіталу; валютні війни; зміни міжнародної конкурентоздатності країни.

Внутрішнє та зовнішнє соціально-економічне середовище є дуже індивідуальним та має конкретні ознаки для кожної країни. Саме тому ці причини достатню важко відокремлювати та прогнозувати. Викликати фінансові кризи також можуть і *суб’єктивні чинники* – помилки у економічній політиці уряду, а також нераціональні очікування бізнесу.

Загалом фінансові кризи спричиняють:

✓ зростання процентних ставок, що робить проекти більш

ризикованими;

✓ зростання невизначеності на фінансових ринках у результаті краху фінансових інститутів, рецесії, політичної нестабільності, що ускладнює для кредитора вибір надійного позичальника;

✓ вплив ринків активів на стан балансів (скорочення чистої вартості в результаті краху на фондовому ринку спонукає компанії здійснювати угоди з підвищеним ризиком), що збільшує моральний ризик для кредитора;

✓ банківську паніку.

Наслідки фінансових криз помітні в усій фінансовій системі країни:

✓ у фінансовому секторі й на фінансових ринках – у різкому зростанні процента, частки проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, боргів, що дедалі збільшуються; істотному скороченні кредитів, наданих економіці і домашнім господарствам; ланцюгових банкрутствах; переході до збиткової моделі банківської та іншої фінансової діяльності; переважанні спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною; масштабному падінні курсів цінних паперів; затримці розрахунків із наростаючим колапсом платіжної системи; виникненні масових збитків на ринку деривативів; неліквідності фінансових ринків і фінансових інститутів з ефектом “доміно”; банківській паніці;

✓ у міжнародних фінансах – у неконтрольованому падінні курсу національної валюти; масовій втечі капіталів з країни; некерованому нарощуванні зовнішнього боргу і прострочених платежів держави і комерційних організацій; перенесенні системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн;

✓ у сфері грошового обігу – в різкому некерованому зростанні цін із переходом у хронічну інфляцію; втечі від національної валюти, стрімкому впровадженні у внутрішній обіг твердої іноземної валюти, масовій появі грошових сурогатів;

✓ у сфері державних фінансів – у різкому падінні величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів; виникненні дефіциту чи загостренні привнесеної кризою дефіцитності бюджету; швидкому скороченні збирання податків; падінні бюджетного фінансування державних витрат; некерованому нарощуванні внутрішнього державного боргу.

У всіх випадках негативними наслідками фінансових криз є:

✓ зниження цін на акції та нерухомість,

✓ падіння експорту,

✓ обсягів кредитування та ВВП,

✓ спекулятивний бум, за яким слідує депресійні явища.

Таким чином, *світова фінансова криза охоплює низку елементів* (рис. 1.2). Запровадження дієвих та ефективних заходів щодо раннього попередження світових фінансових криз може значно впливати на їх перебіг та знизити втрати від їхніх дій та наслідків.

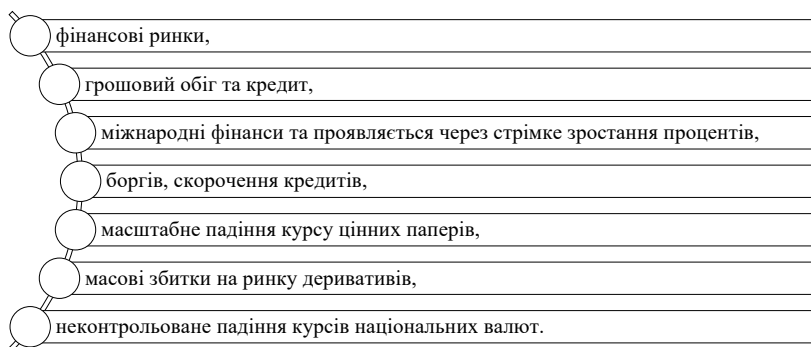

Рис. 1.2. Сфери, на які поширюється світова фінансова криза

Аналізуючи праці зарубіжних і вітчизняних науковців варто відмітити наймасштабніші фінансово-банківські кризи (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 – Наймасштабніші фінансово-банківські кризи

Період який охоплювала криза	Загальна характеристика та наслідки кризи
1	2
<i>Криза 1820–1825 років</i>	Перша міжнародна фінансова криза, передумовою її виникнення якої став розвиток в обробці дорогоцінних металів в країнах Латинської Америки. Європейські інвестори вкладали у розробку срібних і золотих рудників у Латинській Америці з метою подальшого постачання металів в Англію (зокрема на фондову біржу в Лондоні). Масові спекуляції такого роду із золотом і сріблом на фондовому ринку призвели до виснаження резервів Банку Англії, спровокувавши паніку в банківській системі. У 1825 році Банк Англії збільшив облікову ставку, цим самим спровокувавши спад виробництва та масові банкрутства. Британські банки, вразливі як до облігацій, так і до акцій гірничовидобувних компаній, зазнали нищівного удару. До грудня 1825 р. почалися масові зняття депозитів. Це призвело до того, що у 1826 році обмежено монополію Банку Англії на друк банкнот та випуск векселів на пред'явника на територію радіусом 65 миль від Лондону і водночас дозволено створення інших банків поза цим регіоном, які могли теж випускати свої банкноти (акт Country Bankers' Act of 1826). Саме цей акт дозволив Банкові Англії створювати свої філії в усіх районах Англії, як наслідок майже відсутніми були конкуренти у Центробанку. У 1833 році були дозволені послуги по прийому депозитів. Надалі "country" банки одержали право обмінювати їх на банкноти Банку Англії. Усі ці зміни посилили роль та позиції Банку Англії, який почав функціонувати як повноцінний універсальний банк, а "country" банки зберігали свої резерви в ньому. Криза поширилася і на країни Латинської Америки, оскільки золотощукачі втратили найважливіший ринок збуту. Більше 30-ти років знадобилося країнам Латинської Америки на відновлення своєї економіки.
<i>Криза 1836–1838 років</i>	Фондова криза в Англії. В 1836 році – неврожай кукурудзи і водночас відтік капіталу з Англії до Америки, де відбувався бавовняний бум. Саме це спровокувало зменшення золотовалютних резервів банку Англії, який був змушений підняти облікову ставку (як і у 1925 р.), що аналогічно

1	2
	спровокувало банківську паніку і фондову кризу в Англії, яка поширилася на цей раз на Америку та Францію.
<i>Криза 1846–1847 років</i>	Фондова криза в Європі. Неврожайні 1846–1847 рр., інвестиційний бум на акції залізничних компаній (на той час найпопулярніший актив на фондовому ринку Європи) та поширення спекулятивних операцій з ними (що призвело до їх банкруств) спровокували фондову кризу в Європі, що перекинулася на банківську систему Англії, Голландії, Німеччини. Вважається, що саме криза цих років є причиною та передумовою виникнення першої світової економічної кризи 1857 року.
<i>Криза 1857–1860 років</i>	Перша світова економічна криза. Кризі передувало швидке економічне зростання 1852–1857 рр., під час якого активно будувалися залізниці, збільшувалося виробництво у добувній промисловості, металургії. Причину її виникнення пов'язують також із банкрутством залізничних компаній та обвалом фондового ринку в США, що потягнуло за собою кризу в банківській системі. Криза мала глобальний характер, оскільки перекинулася на Англію, Європу, а також прокотилася навіть по країнах Латинської Америки. Спекулятивний бум супроводжувався небувалим накопиченням грошової маси, збільшенням обсягу кредитування.
<i>Криза 1861–1865 років</i>	Валютна криза США, що була спровокована Громадянською війною між Північчю та Півднем США. Ще у 1860 р. розпочався конфлікт, що полягав у недовірі до республіканської адміністрації новообраного президента А. Лінкольна. Держказначейство звернулося за фінансовою допомогою до американських банків, однак, отримавши від них кредит, влада США не змогла своєчасно його повернути, як результат – криза ліквідності банківської системи.
<i>Криза 1890 року</i>	Пов'язують із банкрутством найстарішого англійського банку Baring. Щоб провести його санацію Російський Центральний банк та банк Франції видали Великобританії значний кредит, допомігши цим самим і країні подолати валютну кризу.
<i>Криза 1907 року</i>	Була спричинена Банком Англії, який у 1906 р. збільшив облікову ставку з 3,5% до 6% з метою поповнення золотовалютних резервів країни, спровокувавши значний відплив капіталу з Нью-Йоркської фондової біржі, що спричинило обвал цін на акції та банкрутство банків у США та Англії. Криза уразила в загальному 9 країн.
<i>Криза 1914–1918 років</i>	Викликана початком Першої світової війни, внаслідок якої спостерігався розпродаж паперів іноземних емітентів урядами країн – учасниць війни (США, Великобританія, Німеччина) для фінансування військових дій.
<i>Криза 1920–1922 років</i>	Зумовлена наслідком світової фінансової кризи 1914 р. і пов'язана з банківськими та валютними кризами в таких країнах, як Данія, Італія, Фінляндія, Голландія, Норвегія, США та Великобританія.
<i>Криза 1929–1933 років</i>	Велика депресія – найдовша, найбільша, найглибша світова криза ХХ ст. 24 жовтня 1929 р. (Чорний четвер) обрушилися всі фондові індекси на американських біржах. На Нью-Йоркській фондовій біржі вартість цінних паперів впала на 60–70%, був скасований золотовалютний стандарт для основних світових валют. Курси акцій промислових компаній впали в США на 87%, у Великобританії на 48%, в Німеччині на 64%, у Франції на 60%. Промислове виробництво в США скоротилося на 46%, у Великобританії на 24%, в Німеччині на 41%, у Франції на 32%. Затяжність цієї кризи пов'язують з неефективним управлінням президента США Г. Гувера. Лише в 1933 р., президент Ф. Рузвельт скасувавши золотий стандарт, зумів стабілізувати економіку США.

Продовження таблиці 1.4

1	2
<i>Криза 1987 року</i>	“Другий Чорний понеділок” – криза, що спровокована обвалом на 22,6% американського фондового індексу Dow Jones Industrial. Услід за обвалом американського ринку зазнали обвалу ринки Гонконгу, Канади, Австралії. Проте досвід цієї кризи посприяв запровадженню на фондових ринках світу “правил переривання торгів” (реалізується при падінні індексу більше ніж на 350 пунктів).
<i>Криза 1994–1995 років</i>	“Мексиканська криза” викликана політичними негараздами в країні, що спровокували відтік іноземних інвестицій. Загалом виділяють дві причини: політичні (незадоволення бідних верств населення та намагання змінити політичну владу революційними методами) та фінансові (недосконалість та недостатній розвиток банківської системи, завищений курс національної валюти та високий рівень державної заборгованості).
<i>Криза 1997–1998 років</i>	“Азійська криза”, виникнення якої пов’язують з відходом іноземних інвесторів з країн Південно-Східної Азії, перегрівом фондового, валютного ринків та ринку нерухомості. Окрім цього, нераціональне та безсистемне використання фінансових ресурсів і перенасичення внутрішніх ринків. За підрахунками економістів, азійська криза знизилася світовий ВВП на \$2 трлн.
<i>Криза 1998 року</i>	“Російська криза”, виникнення якої пов’язують із величезним державним боргом Росії, низькими світовими цінами на сировину і пірамідою державних короткострокових облігацій, за якими уряд РФ вчасно не зміг розрахуватися. Курс рубля по відношенню до долара впав з 6 руб. за долар до 21 руб. за долар. Збанкрутував майже кожен п’ятий російський банк. З метою уникнення дефолту уряд Росії провів комплекс заходів, спрямованих на нормалізацію фінансової та бюджетної політики: призупинення емісії державних казначейських зобов’язань, впровадження 90-денного мораторію за сплатою іноземних кредитів, призупинено видачі вкладів, “ручне керування” курсом рубля.
<i>Криза 1999–2002 років</i>	“Аргентинська криза”, виникнення якої пов’язують із зменшенням реального ВВП, прив’язки національної валюти до долара США, наявність пільгових умов для іноземних інвесторів (звільнення їх від оподаткування до 25 р.), заборона на видачу готівки з банків. Аргентина оголосила найбільший в історії дефолт \$132 млрд.
<i>Криза 2007–2009 років</i>	Найглибша, наймасштабніша криза з часів Великої депресії. Кризі передували швидкий ріст кредитування. Згідно з даними МВФ, світовий ВВП з 1990 р. по 2002 р. збільшився майже на 42%, а з 2002 р. по 2007 р. – ще приблизно на 34%. Світові обсяги фінансових активів інвестиційних інститутів в 2007 р. перевищили світовий ВВП у десять разів. Перші прояви іпотечної кризи (subprime-кредитування) спостерігалися ще в 2006 році. Суттєво знизивши процентну ставку і утримуючи її на неадекватному рівні ФРС США спричинила зростання попиту та цін на нерухомість. Як наслідок, банки почали знижувати вимоги до своїх кредитоодержувачів і вже в 2006 році напрямок subprime-кредитування сягнув обсягу \$600 млрд., що складало 20% від всього національного іпотечного ринку. Це призвело до банкрутства найбільшого іпотечного банку LehmanBrothers та обвалу фондових ринків США.
<i>Криза 2012–2013 років</i>	Фінансова криза в Республіці Кіпр, наслідком якої став параліч банківської системи та переддефолтний стан країни. Сума вкладів у банках країни становила приблизно 835% ВВП.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити такі висновки: в економічній, фінансових літературах не має єдиного загально визначеного

уявлення про сутність криз, їх причини виникнення та наслідки для економіки країн, особливістю криз є їхня глобальність та непередбачуваність, неефективне функціонування міжнародних фінансових інститутів, наявність фінансових спекуляцій тощо. Стабільне правове забезпечення діяльності фінансової системи країни є необхідністю, що викликана часом і змінами в архітектурі світового фінансового ринку.

4. Специфічні риси та характерні особливості фінансових криз в Україні

Світова фінансова криза за всіма ознаками переросла в глобальну економічну кризу, її руйнівні дії з фінансового сегмента економіки сьогодні дедалі більше перекидаються на реальний сектор. Нинішня криза – це криза не лише геоекономічного, а й геополітичного устрою світу, який сформувався в останні десятиріччя, а отже слід вести мову не лише про кризу світової економіки, а й про геополітичну кризу.

Світова фінансова криза у багатьох своїх визначеннях відбиває, насамперед, суперечності нинішньої системи геополітичних відносин. Світова фінансова криза 2008 року являє собою не лише кризу економічну, а також політичну. Саме тому, виходячи з сучасної політичної ситуації України, остання фінансова криза лише висвітлила найгостріші проблеми. Фінансова криза в Україні має *характерні особливості і специфічні риси*:

- ✓ дефіцитний платіжний баланс, велика залежність від експорту металів і зерна (ринки підвищеної конкуренції) й “імпорту” капіталу, високих технологій, нафти, газу (ринку зниженої конкуренції);
- ✓ висока концентрація виробництва і капіталу в країні, різні можливості децентралізації ризиків;
- ✓ соціальна поляризація, відсутність достатнього досвіду застосування інструментів адресної соціальної політики;
- ✓ низький рівень міжнародних резервів НБУ (міжнародні резерви у вересні 2009 р. скоротились на 2,6% або на \$744,3 млн.);
- ✓ крихкість політичної системи, неспроможність виробити і реалізувати швидкі та ефективні рішення в економічній політиці (уряду не вдалось зупинити процес рецесії, більш того, негативні тенденції підсилюються нереалізацією антикризової програми);
- ✓ порівняно низька частка малих і середніх підприємств у ВВП;
- ✓ високий рівень приватного споживання у ВВП (на початку 2009 р. він становив близько 60% і наблизився до рівня розвинутих країн, тоді як аналогічний показник у Китаї дорівнює 30–34%, у рф – 48–52%).

Вплив кризи на економіку України є значним (рис. 1.3).

Зазначені наслідки свідчать про те, що теперішня криза є глибокою. Вона охопила фінансову та економічну сферу. Сьогодні для України важливо не тільки мінімізувати негативний вплив світових фінансових

потрясінь і глобальної рецесії, а й кардинально переглянути механізм функціонування фінансового сектора економіки, укріпити позиції держави як на законодавчому, так і на виконавчому рівні.

Початком і причиною Світової фінансової кризи вважають злам економічних відносин з початком оголошення карантину в країнах світу, у зв'язку з пандемією коронавірусу. Уряд України не представив своїх планів, зокрема антикризової економічної програми, а фінансову політику визначив відповідно до пропозицій МВФ. Як наслідок призупинення економічної діяльності, згідно з даними Державної служби зайнятості, станом на травень 2020 року кількість зареєстрованих безробітних зросла в 1,5 рази у порівнянні з березнем того ж таки 2020 року.

ослаблення довіри до фінансових установ;	зниження темпів зростання ВВП;	скорочення депозитної маси;
великий розмір зовнішнього боргу країни, що веде його до ризику невиконання;	зниження ліквідності, погіршення портфеля й активів банківської системи;	девальвація гривні;
зниження обсягів кредитування економіки;	погіршення макроекономічних показників;	скорочення надходжень і видатків бюджету;
дефіцитний платіжний баланс, залежність від імпорту капіталу, високих технологій, нафти і газу;	нестабільність на валютному ринку його спекулятивний характер;	труднощі українських банків, пов'язані з поверненням зовнішніх запозичень, залучення нових інвестицій;
зменшення резервів НБУ, який змушений продавати валюту для задоволення ажіотажного попиту;	погіршення добробуту домашніх господарств, скорочення реальних доходів, затримка виплати зарплати;	погіршення забезпеченості громадян товарами першої необхідності та послугами соціально-побутової сфери.

Рис. 1.3. Найважливіші наслідки фінансових криз

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Актуальні проблеми фінансової системи України: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів і студентів. Черкаський державний технологічний університет, 26–27 листопада 2020 року. Черкаси, 2020. 232 с.
2. Аузан О. Економіка всього. Як інститути визначають наше життя. К.: Лауріус, 2017. 144 с.
3. Фінанси для фінансистів. За ред. Т. Говорушко. К.: Центр учбової літератури, 2019. 612 с.
4. Реворт К. Економіка пончика. Як економісти XXI століття бачать світ. К.: Наш Формат, 2019. 296 с.
5. Власюк О.С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. К.: НІСД, 2014. 432 с.
6. Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: збірник наукових статей за матеріалами VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (15–16 квітня 2021 р.). Дніпро: НметАУ, 2021. 291 с.

Тема 2. Актуальні проблеми сучасних політико-економічних досліджень

“Влада – це наркотик. Хто спробував її хоч раз – отруєний нею назавжди... Там, де існує десять тисяч приписів, не може бути жодної поваги до закону”

Прем'єр-міністр Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії, політик, Нобелівський лауреат Сер Вінстон Черчилль

План

1. Ретроспектива актуальних фінансово-економічних проблем в політекономічних дослідженнях
2. Інституційна трансформація системи управління в умовах соціально-політичної змін в Україні
3. Актуальні проблеми управління змінами в державно-управлінській сфері: філософський аспект
4. Інституціональний зріз дихотомії “старих” та “нових” інститутів розвитку сфери фінансів

1. Ретроспектива актуальних фінансово-економічних проблем в політекономічних дослідженнях

Адам Сміт, якого часто вважають основоположником сучасної економіки, у своїй книзі “Дослідження багатства народів” *обстоював думку про обмеження ролі уряду*. А. Сміт стверджував, що економіка керується “невидимою рукою” (тобто конкуренцією та мотивом особистої вигоди), яка спрямовує її на виробництво потрібного товару найкращої якості.

Досліджуючи історичні погляди на роль держави, інший дослідник зі світовим ім'ям – Дж. Стігліц підкреслює, що ідеї А. Сміта мали могутній вплив як на державу, так і на економістів XIX ст., таких як, наприклад, Джон Стюарт Мілль, автор доктрини “природної свободи”, згідно з якою *уряд не повинен втручатися у справи приватного сектору та не повинен намагатися регулювати чи контролювати приватні підприємства*. Проте, такі мислителі XIX ст., такі як Карл Маркс, захищали *провідну роль держави у контролі над засобами виробництва*.

Розробка теоретичних основ посилення державного регулювання за умови збереження приватної власності та конкуренції належить Джону Мейнарду Кейнсу. Зміна класичної ролі уряду була пов'язана з появою великомасштабних економічних проблем, таких як “велика депресія”, іміграція та урбанізація. Розв'язання цих проблем на ґрунті добродійництва або індивідуальних дій було неможливим. *Вільний ринок став надзвичайно*

складною системою обміну грошей і товарів. Найважливішим наслідком цього факту було те, що приватний сектор виявився нездатним створити всі потрібні соціальні блага і послуги, такі як житло, освіта тощо.

Підхід Кейнса спирається на активне фіскальне і монетарне державне втручання, спрямоване на регулювання сфери попиту. Про це Майкл Браун писав так: “Кейнс запропонував, щоб уряди керували ефективним попитом кількома способами: розширювали, якщо настає його різкий спад, і скорочували, коли настає економічний бум. Уряди могли впливати на норму відсотка за допомогою політики одержання позики і надання кредитів, вести власні інвестиційні програми з метою зрівноваження приватних капіталовкладень, переводити дефіцит чи активне сальдо на рахунок своїх доходів або видатків, витрачаючи більше, ніж зібрано у вигляді податків, з метою сповільнення спаду і збираючи більше, ніж витрачено, з метою стабілізації економічного буму”.

Наприклад, збільшення ролі уряду зарубіжні економісти обґрунтовують аспектами неспроможності ринку. Як пишуть Р. Масгрейв і П. Масгрейв, сюди належить наступне:

- ринки не завжди сприяють ефективному розміщенню ресурсів, якщо конкуренція обмежена або її не існує;
- крім правової та договірної системи немає іншого засобу, щоб забезпечити ефективне функціонування ринку;
- суспільні цінності не знаходять відображення у визначенні зайнятості, цін та економічного зростання.

З цього приводу доречно навести “Принципи та критерії для застосування регулювальних заходів”, які містяться у Збірці положень про систему ухвалення рішень Кабінетом провінції Онтаріо (Канада):

- ✓ застосовуйте регулювання тільки тоді, коли проблема вимагає втручання;
- ✓ переконайтеся, що вигоди перевищують ризики (наслідки) від втручання;
- ✓ переконайтеся, що вигоди перевищують витрати уряду і сторін, на які впливатиме регулювання;
- ✓ з’ясуйте всі реальні альтернативи регулювання;
- ✓ оцінюйте потреби шляхом консультацій із підприємствами, особами, групами, на які впливатиме регулювання;
- ✓ робіть наголос на меті, якої необхідно досягти, а не на деталізованих засобах її досягнення;
- ✓ визначте ресурси, необхідні для дієвого здійснення і виконання;
- ✓ зведіть до мінімуму і, де тільки можливо, уникайте тягаря паперової роботи і технологічних вимог;
- ✓ приділяйте увагу добрим стосункам з клієнтами;
- ✓ для оцінки цінності, дієвості і результативності регулювання

застосовуйте індикатори ефективності на підставі цілей і результатів;

- ✓ визначте термін завершення або перегляду політики.

2. Інституційна трансформація системи управління в умовах соціально-політичних змін в Україні

Система державного управління України за роки незалежності засвідчила свою низьку ефективність та неспроможність протистояти не тільки зовнішнім загрозам, а й навіть внутрішнім викликам. Утворилась гібридна (змішана) система державного управління, суттєвими недоліками якої є відсутність єдності, цілісності, послідовності у діяльності органів влади різних рівнів. Не до кінця вдалося вирішити і проблему відкритості та професіоналізму державної служби. *Актуальними залишаються питання про співвідношення кількісних та якісних критеріїв в оцінці державної діяльності* (рис. 2.1).

Основні проблеми державної служби:
<ul style="list-style-type: none">• її певна закритість для соціуму,• некомплексне правове регулювання,• поширеність в діяльності апарату таких антисоціальних явищ, як “тяганина”, бюрократизм, відчуження від людей, корупція тощо, що породжує інтегральну проблему – недостатню ефективність діяльності державної влади та її апарату,• відсутності в державі у цілому продуманої, побудованої на обґрунтованому прогнозі кадрової політики,• організаційні механізми взаємодії між центральними і місцевими органами виконавчої влади, характеризуються внутрішньою суперечливістю через неадекватний розподіл державних функцій та повноважень між органами влади, недосконалість визначення змісту цих функцій, їх неузгодженість, дублювання, складні міжбюджетні відносини.

Рис. 2.1. Основні проблеми в діяльності державної служби

Глобальною і європейською тенденцією розвитку сучасного світу є дедалі зростаюча роль регіонів як одиниць проміжного рівня системи державного управління, які здатні, з одного боку, зменшити навантаження на органи центральної влади, перебравши на себе частку їхніх повноважень, а з іншого – *максимально враховувати місцеві потреби при прийнятті державно-управлінських рішень. Цей процес є результатом процесів децентралізації, регіоналізації, демократизації та інтеграції / глобалізації.* Традиційна держава начебто зникає:

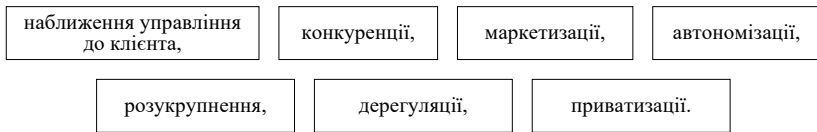
видозмінюються її функції та прерогативи,	змінюється природа влади,	формується мережевий політичний простір.
---	---------------------------	--

Усі ці виклики потребують своєчасного наукового усвідомлення та вироблення адекватної системи управлінських дій.

Характерними ознаками концепції демократичного врядування є:

децентралізація та використання ресурсного потенціалу співробітництва усіх суспільних інститутів (державних, приватних, громадських і міжнародних) на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях, виходячи з принципів законності, справедливості, відкритості і прозорості, рівноправної участі, партнерства та консенсусу в досягненні визначених цілей суспільного розвитку.

Новий державний менеджмент розглядається і як сучасна концепція державного управління, і як інструментарій адміністративної практики. Він передбачає застосування в діяльності державних органів ринково-орієнтованих механізмів управління суспільним розвитком, зокрема:

У центр цієї концепції поставлена ефективність в усіх її формах – економічній, соціальній, організаційній, а також відносна свобода дій усіх ланок з орієнтацією на якість послуг і рентабельність.

Політична мережа визначається системою державних і недержавних утворень у певній сфері політики, які взаємодіють між собою на основі ресурсної залежності з метою досягнення загальної згоди щодо політичного питання, яке цікавить усіх, використовуючи при цьому формальні та неформальні норми. Для мережевих структур необхідне особливе, спеціалізоване знання, пов'язане з передачею інформації, чому сприяє розширення і вдосконалення інформаційно-комунікативних технологій. Політичні мережі відрізняються від інших форм управлінської діяльності у публічній сфері цілою низкою характеристик:

✓ це множина різноманітних державних, приватних, суспільних організацій та установ, які мають певний спільний інтерес;

✓ мережі створюються для вироблення угод у процесі обміну ресурсами, які є в наявності у їх акторів, на основі взаємної зацікавленості учасників.

На відміну від ринку, де кожен учасник переслідує, перш за все, власні інтереси, політична мережа має загальний суспільний інтерес. При виробленні спільних політичних рішень учасники мережі не вишикуються в ієрархію, а є рівноправними з погляду можливості формування цих спільних рішень. *Політична мережа формується на основі узгоджених формальних і неформальних правил комунікації, де діє особлива культура консенсусу.*

Електронний уряд – це система локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, яка забезпечує функціонування певних служб в режимі реального часу та робить максимально простим і

доступним щоденне спілкування громадянина з офіційними установами. При тому, що центральні органи влади дбають про потреби інформатизації та розвивають свою інформаційно-технічну базу, районні і міські органи публічної влади значно відстають у цьому питанні. Багато об'єднаних територіальних громад, не кажучи вже про села, взагалі не мають власних локальних віртуальних мереж і належних фахівців.

Теорія і практика державного управління у часи стрімкого розвитку інноваційних підходів підтверджує необхідність максимального використання технології управління проектами. В умовах зростаючої спеціалізації політики та взаємопереплетіння сфер прийняття політичних рішень центр ваги в управлінській діяльності зміщується від підготовки проєктів рішень з окремих питань до розробки довгострокових програм та стратегій розвитку як комплексних управлінських рішень.

Одним із перспективних орієнтирів стратегії трансформації публічного управління залишається кластерний підхід до організації соціально-економічного розвитку. За визначенням всесвітньо відомого економіста М. Портера, *кластер* – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону. *Кластерна організація економічного розвитку в багатьох країнах стає домінуючою і підтверджує свою ефективність саме на регіональному рівні.* На жаль, не призвело до відчутних змін в регіональному розвитку ані створення Державного фонду регіонального розвитку, ані діяльність агенцій регіонального розвитку – інститутів, на які покладено формування “точок зростання” та ареалів розвитку.

Краудсорсінг – технологія віртуальної (за допомогою Інтернету) соціальної взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування та споживачів державних владних послуг (бізнесу, населення, окремих осіб), яка орієнтована на задоволення потреб останніх за рахунок надання їм права брати участь у процесі прийняття державних управлінських рішень, що стосуються їх життєдіяльності на стадіях опрацювання, прийняття та реалізації. Специфічною рисою соціального управління на сучасному етапі державотворення є поєднання управління та самоорганізаційних процесів на базі врахування синергетичних властивостей об'єктів публічного управління.

На думку фахівця з державного управління П. Надолішнього, саме *синергетика постає як природно-наукова основа для вибору моделі суспільного розвитку, пов'язаного не із заміною форми власності, а зі зміною ціннісно-мотиваційних парадигм.* Йдеться про перехід до традиції відкритого суспільства, позбавленого вихідної замкнутості, на базі індивідуального та колективного витоків. Відповідно до цього розуміння

властивостей і динаміки розвитку суспільства має формуватися адекватна модель публічного управління, суб'єктом якого виступає держава як орган самоорганізації соціуму. Адже *синергетичний перехід здатна здійснити тільки система публічного управління з необхідним рівнем різноманітності, збереження в суспільстві балансу мінливості та стійкості, традицій і новацій, здатна до обміну інформацією та ресурсами із зовнішнім світом.* У цьому інтерактивному процесі (тобто процесі, що здійснюється спільно з іншими акторами) виконання владою своїх зобов'язань (адже ніхто не звільняв її від своїх традиційних виконавчих, законодавчих, судових обов'язків), межі між суспільством і приватним сектором постійно змінюються.

Держава усвідомлює, що вона може діяти, тільки розділяючи свою владу з іншими учасниками діалогу, і підтримувати свою центральну позицію лише для координації дій різних акторів, між якими постійно відбувається динамічний розподіл обов'язків і здійснюються взаємні впливи за допомогою створення гібридних і рухомих мереж, у яких комбінуються елементи державні, недержавні, національні й глобальні. Держава стає все більше маневреною: вона наче “відсторонюється”, відмовляється від частини своєї влади і діє в мережах зі своїми партнерами.

У свою чергу, такий “маневр” дозволяє державі поставити на службу суспільству ресурси різноманітних політичних і економічних суб'єктів, залучити експертні здібності діючих акторів і реалізувати спільні проекти, розділяючи з іншими суб'єктами відповідальність за прийняття рішень, що виробляються у спільному процесі інтерактивного пристосування один до одного. *У кінцевому рахунку даний процес відбувається в інтересах кожної держави, її інституціонального середовища і суспільства у цілому.*

Розвиток державно-управлінської системи у напрямі забезпечення її ефективності та результативності в умовах сучасної трансформації можливий за умови певних властивостей (рис. 2.2).

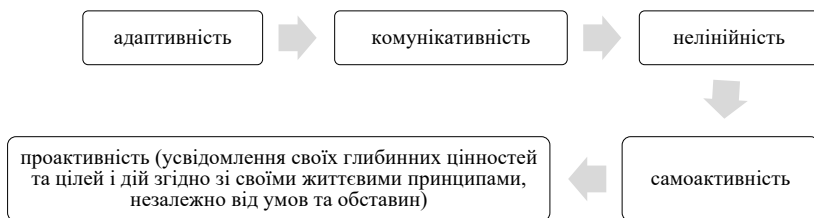

Рис. 2.2. Властивості державно-управлінської системи в умовах цифрової трансформації

Найбільш продуктивним стає раціональне поєднання вертикальних і горизонтальних зв'язків на всіх рівнях державного управління, стимулювання самоорганізації соціальних суб'єктів в різних сферах

суспільного життя. Таким чином, перед українською політичною та економічною елітою постає завдання відмови від зміни неоліберальної стратегії реформування на стратегію соціальної і політичної солідарності, співробітництва, пошуку оптимального балансу державних, суспільних та приватних інтересів. А для реалізації нових парадигм державного управління українське суспільство потребує цілеспрямованого формування громадської думки щодо легітимації державної влади як головної передумови ефективного запровадження реформ.

Виходячи з наведених вище пріоритетів модернізації публічної влади і управління, необхідно оновити законодавчу основу регіонального управління з урахуванням нових підходів до здійснення адміністративної та адміністративно-територіальної реформи, осучаснити міжбюджетні відносини, розробити нову державну регіональну політику, реалізувати Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Основна мета реформи територіальної організації влади – *забезпечення матеріально-фінансової самодостатності інститутів місцевих органів публічної влади.*

Та варто зазначити, що трансформація державного устрою викликає завжди політичний спротив локальних еліт із перспективою залучення на свою підтримку невдоволеної громадськості та меншин, що мають компактний характер проживання. Крім того, децентралізація бюджетного процесу (зокрема, через вилучення в обласних державних адміністраціях повноважень щодо розробки бюджетів областей, а також впровадження системи “бюджетного федералізму”) у вітчизняних умовах може час від часу призводити до розбалансування усєї системи бюджетоутворення, оскільки залишається високо імовірним закладання в місцеві бюджети заздалегідь нереальних витрат.

Очікується, що концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні передбачає лише “м’яку модель” поступового, прозорого та відкритого проведення реформи через запровадження механізмів демократії участі на місцях, розширення прав територіальних громад, бюджетну децентралізацію та реформу системи адміністративних, соціальних і комунальних послуг. *Міжнародний досвід свідчить, що у всіх країнах, де успішно відбулася реформа місцевого самоврядування, вона була результатом кропіткого пошуку компромісів та відвертого, публічного діалогу влади, бізнесу, громадян та інститутів громадянського суспільства.*

3. Актуальні проблеми управління змінами в державно-управлінській сфері: філософський аспект

Доволі розповсюдженими у менеджменті щодо проблематики управління змінами є наступні пояснювальні моделі:

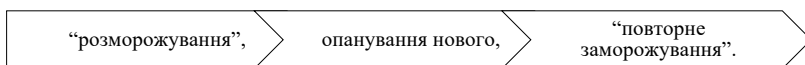
- ✓ модель “великої трійки” (Р. Кантер, Б. Штейн і Т. Джик),
- ✓ модель трансформаційних змін (Е. Шайн),
- ✓ модель “списку 8” (Дж. Коттер).

Слід також зазначити, що в управлінні змінами вагома роль належить мотиваційній складовій, а реальним лідером змін здатна стати інноваційна особистість. За допомогою моделі “великої трійки” прийнято аналізувати антропологічні зміни, ролі індивідів у процесі означених змін (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Модель “великої трійки” Р. Кантера, Б. Штейна та Т. Джик

Форми змін	Види змін	Ролі у процесі змін
1	2	3
Зміни ідентичні	Макроеволюційні	Стратегії
Зміни в координації	Мікроеволюційні	Виконавці
Зміни в контролі	Револьюційні	Реципієнти

Модель трансформаційних змін або модель Е. Шайна включає три стадії:

Перша стадія пов’язана із формуванням мотивів для подальшого впровадження змін (“розморожування”). Насамперед слід створити клімат психологічної безпеки, оскільки у людському співтоваристві всяка *новація чи зміна певним чином супроводжується відчуттям тривоги або вини.*

Друга стадія передбачає *опанування новими ідеями та новими значеннями.*

На завершальній – третій – стадії (“повторне заморожування”) *відбувається засвоєння нових значень і концепцій.*

Слід зазначити, що ця модель корелює “із моделлю “crafting democracy” як процедурою, що відбувається відповідно до певної матриці:

Щодо характеристики моделі т.з. “списку 8”, набуває важливості чітка послідовність здійснення восьми наступних кроків:

1. формування переконань стосовно того, що нові зміни за своїм характером є невідворотні;
2. створення лідерської команди;
3. формування стратегічного бачення майбутнього;
4. активні комунікативні заходи з приводу обговорення майбутнього;
5. виявлення та нейтралізація перешкод;
6. ретельне закріплення проміжних результатів;
7. консолідовані дії під час процесів змін;

8. “заякорювання” нових підходів у суспільному середовищі.

Підсумовуючи, можна зазначити, що усі три охарактеризовані моделі управління змінами об’єднує той факт, що їм притаманні деякі базові структурні елементи (рис. 2.3).

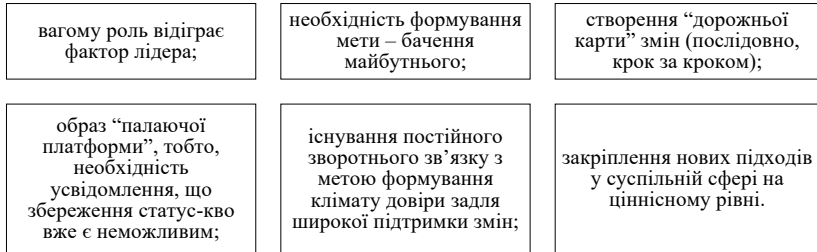

Рис. 2.3. Базові структурні елементи моделей управління змінами

Отже, алгоритми управління змінами можна застосовувати в якості методологічного підходу для аналізу динамічної суспільно-політичної реальності.

З точки зору американського соціолога І. Валлерстайна, в періоди хаосу визначального значення набувають людські дії та взаємодії. Під час стабільності політичної системи (навіть відносної) спричинити радикальні зміни навіть цілеспрямованими зусиллями людей вкрай важко. Але в періоди хаосу та нестабільності значні зміни чи потрясіння можуть виникнути доволі легко при свідомому втручанні людей у ці процеси. І. Валлерстайн визначає поняття хаосу як різке “зниження тих параметрів, які можна пояснити, виходячи із детерміністських рівнянь”.

Поняття хаосу часто вживають як синонім поняттю ентропія, яка, на думку дослідника І. Пригожина, сприяє введенню нестабільності та незворотності у систему всякого типу. Ентропія, згідно з теоретиком, розмежовує минуле та майбутнє, її сутність якраз і полягає в тому, щоб встановлювати зв’язок між минулим та майбутнім завдяки існуванню теперішнього. Випадковості та спонтанності виникають у теперішньому, яке є елементом випадковості. “Відмінність між минулим і майбутнім і, отже, незворотність можуть входити в опис системи тільки в тому випадку, якщо система поводить достатньо випадково”.

Отже, ентропія – це, згідно з термінологічним апаратом І. Пригожина, стріла часу, яка є підтвердженням того, що майбутнє не задане (воно непередбачуване). Майбутнє для ізольованих систем завжди розміщене в напрямку зростання ентропії.

Цікавим чином інтерпретував поняття ентропії у контексті соціуму австрійський економіст Ф. Хайек. Теоретик аналізував два протилежних типи суспільного устрою – “Космос” і “Таксис”. “Космос” – це спонтанний устрій, що “виріс” у середині соціуму, будучи створеним “знизу”. “Таксис”

– створений устрій, організація, що сформована “зверху”, будучи розпланованою та керованою. Згідно з Ф. Хайеком, послідовне створення такого устрою як “Таксис”, коли суспільний розвиток формується лише за допомогою плану “зверху”, призводить врешті до тоталітаризму. На думку Ф. Хайєка, *спонтанний порядок у суспільстві – це результат підкорення окремих елементів правилам поведінки, видів яких у соціумі є багато.*

Разом з тим, певні види поведінки спрямовані на співпрацю індивідів, їхню взаємодію, тоді як інші, навпаки, ведуть до конфліктів та роз’єднання. У масовій свідомості пріоритетною є точка зору, що лише суворо регламентована поведінка людини (прогнозована, законслухняна) здатна врешті сприяти створенню ідеального суспільно-політичного устрою. Але, з точки зору Ф. Хайєка, така позиція є помилковою. Навпаки, *ідеальна та підкорена чітким приписам поведінка індивідів (якщо вони всі одночасно підкоряться певним єдиним правилам співіснування) спричинить лише безлад, “оскільки не кожна закономірність в поведінці елементів скерована на збереження загального устрою”.*

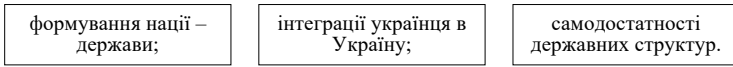
Для обґрунтування власної позиції теоретик звертається за аналогією до другого закону термодинаміки (закону ентропії), згідно з яким стан “ідеального безладу” виникає за умов, коли молекули газу набувають тенденції здійснення прямолінійного руху з постійною швидкістю. Відповідно, ідеальна та закономірна поведінка індивідів у суспільстві також здатна детермінувати “ідеальний безлад”. Це обумовлюється відсутністю механізмів спонтанності, які можуть сприяти індивідуальній взаємодії. Ці механізми неможливо закласти “зверху”, що призведе врешті до формування суспільства егоцентристів, руйнуючи суспільний устрій. У цьому контексті слід зазначити, що “суспільство може існувати тільки тоді, коли шляхом селекції з’являться правила, які примусять індивідів поводитись так, щоб зробити суспільне життя можливим”.

Вважаємо за потрібне зупинитись і на провідній ролі держави у розвитку економічних інститутів як важливого чинника для формування сприятливих умов економічного розвитку у довготривалій перспективі. Якість та стабільність національних інститутів визначають рівень витрат на ведення бізнесу, привабливість участі у підприємницькій діяльності, інвестиційну активність у країні, рівень і якість конкуренції на ринках і через це безпосередньо впливають на економічний розвиток суспільства. *Інститути трактуються як певні системи прийнятих у суспільстві норм та правил, при цьому вони можуть бути формальними (закони, права власності, стандарти, регламенти тощо) і неформальними (традиції, стереотипи).*

У сфері підприємницької діяльності якісне інституційне середовище дозволяє зменшити невизначеність у різних за складністю структурах людської взаємодії, сприяє формуванню мотивації населення до самореалізації через зайнятість на ринку праці, активізації поведінки громадян щодо реалізації можливостей забезпечувати свій добробут

власними силами.

Консервативно-інноваційна модель державного управління в Україні передбачає теоретичну розробку і практичне впровадження принципів:

Консервативно-інноваційна модель державного управління в Україні передбачає теоретичну розробку і практичне впровадження принципів формування внутрішнього ринку (рис. 2.4). Тобто стратегічний курс на залучення внутрішніх інвестицій, активізацію внутрішнього національного споживача.

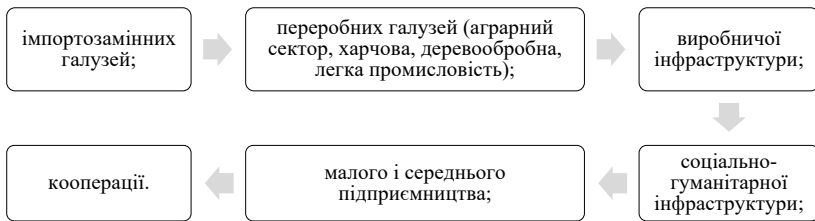

Рис. 2.4. Сфери, розвитку яким сприяє консервативно-інноваційна модель державного управління

Спонтанності та випадковості, корелюючи з динамікою змін у соціумі, іноді кардинально змінюють суспільно-політичне поле взаємодій, вимагаючи адекватної реакції з боку управлінських стратегій. Управління статичними об'єктами, які стали та незмінні, відходить у минуле. Крім того, різко розмежовувати два ракурси в аналізі суспільства – *статичний та динамічний* – також не доцільно. Сучасна наука покликана аналізувати оточуючу дійсність у динамічному контексті, тобто, *актуальною стає установка на вивчення подій та процесів, але не речей та станів.*

4. Інституціональний зріз дихотомії “старих” та “нових” інститутів розвитку сфери фінансів

На сьогодні в межах постнекласичного дискурсу практика постмодерну як епістемологічного концепту дослідження реального простору трансформується в парадигму метамодерну, заснованого на пізнанні і створенні, в економічному контексті – віртуальної економіки та її базової складової – фінансоміки, простору фінансових відносин, що все більше виокремлюється з економіки реального сектору виробництва у специфічну сферу дослідження.

Разом з тим, варто зауважити, що поведінка фінансових агентів розглядається у контексті чинників еволюційного характеру і вимагає

виявлення й вивчення механізмів, аналогічних механізму наслідування генотипу фінансового агента, його популяції, суспільства в цілому. Головним об'єктом вивчення є популяція агентів сфери фінансів, які володіють аналогічним соціально-економічним генотипом, а предметом вивчення – поведінка фінансового агента (його популяції) з точки зору впливу спадкових чи набутих характеристик. Щодо інституціональної парадигми, то вона аналізує дії фінансових агентів в соціальному просторі, який наповнений різноманітними фінансовими інститутами – організаціями, правилами, традиціями, рутинами тощо.

Спонукальними мотивами дій фінансових агентів є не скільки спроби забезпечення максимального прибутку, стільки прагнення до відповідності дій і поведінки певного фінансового агента інституційним нормам й правилам з метою поліпшення свого становища в рамках цих фінансових інститутів. Головним об'єктом дослідження при такому підході виступає вже не фінансовий агент, а фінансовий інститут, а предметом є відповідність дій фінансового агента існуючим фінансовим інститутам.

З цих причин, є потреба у дослідженні інституціональних особливостей становлення та розвитку нових фінансових інститутів та їх співіснування з існуючими / “старими”, тобто тими, які функціонують вже досить тривалий час й вдосконалюються в процесі трансформації економічної системи та системної і комплексної модернізації національної економіки. Такого роду дослідження дозволить долучити до існуючих факторів функціонування та еволюції інститутів їх інформаційні характеристики і можливості, розібратися у відмінних особливостях між формальними й неформальними фінансовими інститутами.

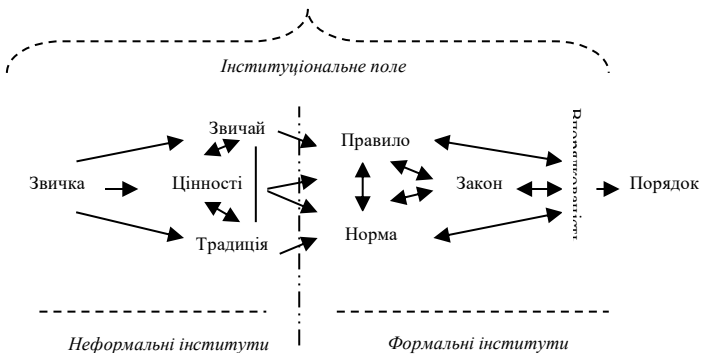

Рис. 2.5. Інституціонально-еволюційне поле становлення фінансового порядку

Взаємозв'язок і взаємовпливи між досліджуваними інститутами та інституціонально-еволюційне поле становлення фінансового порядку

представлено на авторському рисунку 2.5. Так, в рамках проблеми статті вважаємо, що формальні фінансові інститути зафіксовані в нормах писаного права сфери фінансів й обов'язкові для виконання всіма економічними агентами. Для дотримання процедури їх виконання існують механізми примусу і покарання за недотримання діючих формальних фінансових норм. Що стосується неформальних інститутів фінансової сфери, то вони являють собою неписані та не задокументовані у текстах офіційних документів норми і правила здійснення фінансово-економічної діяльності.

Основними елементами інституційного середовища є: правова система держави, науково-технічний прогрес, міжнародне середовище, політичне середовище, економічне середовище, демографічна ситуація, система соціального захисту населення, підприємницький сектор, фінансово-кредитний сектор і банківська система, сектор неурядових організацій, інфраструктурні елементи (система транспортних, логістичних, інформаційних й інших соціальних комунікацій, торгові дома, біржі, підприємницькі хаби, технопарки, коворкінги, бізнес-інкубатори, кластери, тощо), стан навколишнього середовища та екологічна ситуація, і насамперед культура, освіта, наука, ментальність, історична пам'ять, релігія, звичаї та ін.. За визначенням, інституційне (інституціональне) середовище – це сукупність усіх формальних і неформальних інституцій, які впливають на світогляд, цінності, мислення, поведінку та діяльність економічних суб'єктів.

Тобто, критерієм розмежування формальних та неформальних правил сфери фінансів є: по-перше, можливість чіткого визначення і специфікації; по-друге, закріплення в текстах фінансових документів із проходженням відповідної процедури реєстрації у фінансових установах; по-третє, наявність механізму підтримки виконання з боку фінансових органів; по-четверте, обов'язки держави щодо захисту фінансових правил.

До того ж, формальні інститути сфери фінансів – це спосіб організованої побудови фінансових відносин з урахуванням економічно-облікової формалізації зв'язків, статусів і норм. Дані інститути забезпечують проходження “ділової інформації”, яка потрібна для функціональної взаємодії.

Формальні фінансові інститути регулюються законами, нормативними актами, складаються з однозначно зафіксованого тексту фінансового правила, а також правил прочитання й вживання цього тексту та процедурного знання того, як і за яких обставин застосовувати це правило. Такого роду інститути є результатом цілеспрямованих дій із затвердження та кодифікації відповідних норм і правил сфери фінансів.

Особливістю організації фінансових інститутів є чітка ієрархічність: змінити подальший вищий рівень формальних інститутів складніше, ніж попередній. Відповідність поведінки формальному фінансовому правилу може бути перевірена за формальними критеріями, а це писані правила

(законодавчі акти, нормативи сфери фінансів).

Неформальні фінансові інститути – це інститути, що склалися спонтанно та утворили фінансово-економічні взаємозв'язки, взаємодії і норми міжособистісного й міжгрупового спілкування фінансистів, економістів. Неформальний фінансовий інститут виникає там, де припиняється дія формального фінансового інституту. Неформальні фінансові інститути базуються на власному виборі зв'язків і асоціацій між собою при цьому припускаючи особистісні неформальні службові відносини між фінансистами. Для неформальних інститутів притаманний ситуаційний, несистемний характер структури відносин, тоді як формальні фінансові інститути мають жорстку структуру фінансово-економічних відносин. Неформальні фінансові організації створюють більші можливості для творчої продуктивної фінансово-економічної діяльності, розробки і впровадження нововведень.

Неформальні правила поведінки фінансистів не оформляються документально, а існують як система корпоративних звичаїв, традицій, загальноприйнятих форм і способів їх поведінки. Неформальні фінансові інститути мають випадковий характер та формуються у процесі функціонування та розвитку фірми. На відміну від формальних фінансових правил, які можна змінити у відповідних розпорядженнях, неформальні інститути сфери фінансів менш сприйнятливі до свідомих людських зусиль.

Залежно від співвідношення формальних і неформальних фінансових норм у суспільстві є численні форми взаємодоповнення та взаємодії фінансових інститутів у динаміці (рис. 2.6).

- формальні фінансові інститути вводяться на основі наявних у суспільстві неформальних звичаїв, звичок, традицій, цінностей, тобто неформальні правила сфери фінансів формалізуються;
- формальні фінансові інститути частково призупиняють свою дію, але майже не в змозі змінювати неформальні фінансові інститути, тобто неформальні фінансові інститути існують повсякчас, але можуть виконувати другорядну роль у суспільстві;
- формальні правила сфери фінансів вступають у пряму суперечність з неформальними традиціями;
- формальні фінансові правила створюються для протидії наявним неформальним звичаям сфери фінансів і повинні сприяти формуванню оновлених неформальних фінансових інститутів;
- формальні і неформальні фінансові інститути існують паралельно, тобто неформальні традиції сфери фінансів заповнюють “інституціональні ями”, які не регулюються наявними формальними фінансовими інститутами;
- неформальні правила фінансової сфери, які виникають, сприяють реалізації формальних, доповнюючи та продовжуючи їх;
- неформальні фінансові правила витісняють формальні, якщо останні породжують невідрядані витрати у їх суб'єктів, не приносячи відчутних переваг, а ні державі, а ні безпосередньо гарантам цих правил;
- формальні фінансові правила “притосовуються” до неформальних, змінюючись під впливом суспільства чи вимог часу.

Рис. 2.6. Форми взаємодоповнення і взаємодії фінансових інститутів у динаміці

Окрім пояснення різниці між формальними та неформальними інститутами сфери фінансів, на сьогодні є потреба в розтлумаченні змісту цілої низки категорій, що формують та визначають поле взаємодії між вище вказаними інститутами. Мова йде про традиції, звички, звичаї, норми-зразків, які є не лише суто історичним фактом, але й сучасною реальністю. Звичаї проявляють себе зазвичай у побуті, а отже в якості умовних правил, норм, тоді як традиції – в усіх галузях економіки. Вони не зникають, а продовжують впливати на життєдіяльність індивідумів.

Виходячи з існуючих взаємозв'язків між собою та взаємодії з інститутами, традиції і норми формують інституціональну архітектуру фінансової сфери. Варто зазначити, що від здатності до пізнання фінансиста, економіста залежить, яку форму будуть мати результати його фінансової діяльності (запис, матеріальний об'єкт чи залишаться лише ідеєю, що не вийде за межі свідомості).

Зауважимо, що “Великий економічний словник” тлумачить *звичай*, як “джерело правових норм громадянського та торгового права, норму, яка доповнює закон в тих випадках, коли відповідний припис в законі відсутній або написаний недостатньо ґрунтовно”. Слід мати на увазі, що відмежовувати правові звичаї від неправових звичок сфери фінансів не завжди легко, тим більше, що *неформальні звички* фінансово-економічної діяльності під час їх застосування, зазвичай переростають у *звичаї*. До того ж, *звички та вміння*, дозволяють уніфікувати більшість стандартних, зрозумілих процесів/процедур, що часто повторюються під час реалізації фінансового проекту. Вміння характеризуються запрограмованістю послідовності етапів фінансово-економічної діяльності, неявним характером знань відносно окремих елементів.

Якщо звичаї проявляють себе у ситуаціях, які повторюються і є базою для формування простих звичок, дій (носять характер автоматизмів), то *традиції* в сфері фінансів є основою для формування складних звичок (певної спрямованості поведінки фінансиста, в якій йому вказується свобода вибору конкретного вчинку, фінансової операції). У звичаях жорстко фіксується дія або його заборона. В традиції жорсткий зв'язок не спостерігається. Традицію в рамках досліджуваної теми ми трактуємо як “звичай, що встановлює порядок у поведінці фінансиста, його побуті”. *Цінності* – це стабільне, об'єктивне, суб'єктивно-психологічне, регулятивне внутрішнє відношення фінансиста, що визначає цілеспрямованість, світогляд і характер його фінансово-економічної активності.

Що стосується *правил*, то це організована форма вираження обов'язків учасників фінансових процесів, що є встановленими вищими рівнями управління для нижчих; це сукупність вимог, виконання яких гарантує створення визначених зусиль особам до яких вони пред'являються. Під фінансовою *нормою* розуміємо “узаконене встановлення, визнаний

обов'язковий порядок”, що характерний фінансовому сектору. *Закон сфери фінансів* тлумачимо як об'єктивний, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, фінансовими явищами або процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності; закономірність (основне положення якої-небудь науки, закон, що відбиває причинно-наслідковий зв'язок між явищами, характеризує перебіг певних процесів у природі або суспільстві).

І правила, і норми, і закони, ми умовно відносимо до формальних інститутів (рис. 2.7), що знаходяться в тісному взаємозв'язку та взаємодії з неформальними інститутами сфери фінансів.

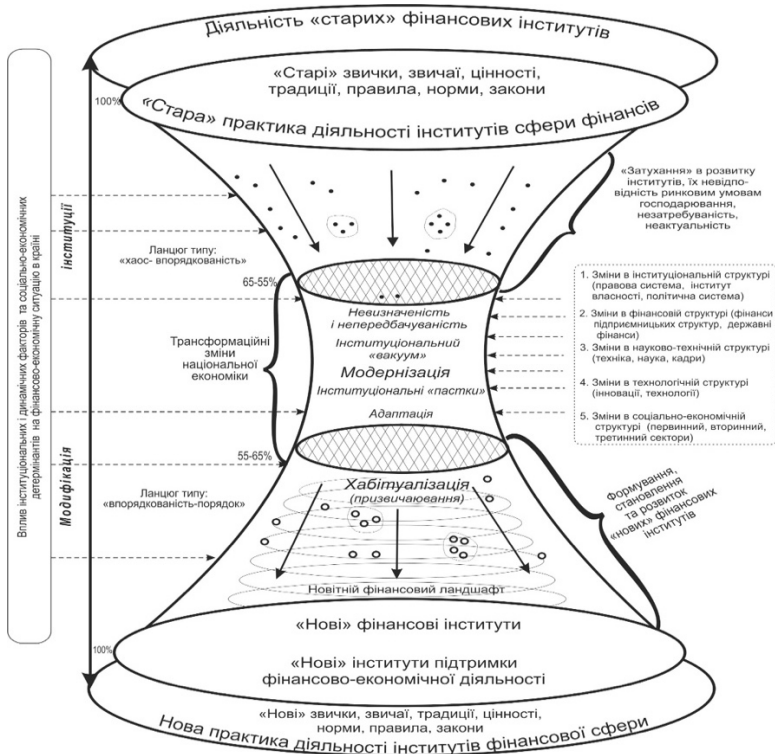

Рис. 2.7. Дихотомія формальних та неформальних інститутів розвитку сфери фінансів крізь призму еволюційної та інституціональної парадигм

Так як, *взаємодія* – це процес, що “розвертається в часі і просторі впливу одних фінансових структур на інші шляхом обміну енергією, інформацією, рухом, матеріалами, речовиною” й впорядковує дію фінансових інститутів, то це призводить до повного інституційного порядку, що являє собою якісну характеристику стану фінансової системи з т.з. правових і морально-

етичних норм.

Говорячи про *фінансовий порядок* ми маємо на увазі злагодженість, режим, послідовність, організацію та наявність цілеспрямованого взаємозв'язку елементів, які складають фінансову систему; безліч елементів будь-якої природи, між якими існують стійкі (“регулярні”) фінансово-економічні відносини, що повторюються в просторі або в часі, або в тому і в іншому. Не буде помилкою під *інституційним порядком* фінансової сфери розуміти поведінку економічних агентів, що працюють у даній сфері (фінансист, економіст, брокер, банкір та ін.), інститутів фінансового розвитку (фінтехі, банки, біржі та ін.) відповідно до стандартного зразку, форми та способу їх економічної координації під час спільної фінансової діяльності.

Принципова відмінність неформальних фінансових цінностей і традицій та формальних фінансових норм полягає у тому, що формальні норми сфери фінансів є кодифікованими, тобто зафіксованими у знаковій, письмовій формі. Вони чітко сформульовані та визначені, мають форму прояву у вигляді законів, підзаконних актів, розпоряджень, указів, що регламентують фінансовий сектор країни. Навпаки, неформальні цінності й традиції не зафіксовані в офіційних документах, але підтримуються мовчазно за згодою сторін взаємодії. Однак вони також мають певні механізми підтримки у вигляді морального осуду (якщо не суперечать формальним) чи покарання “кодекси”, закони та правила мафії, якудзи, триад тощо). У цих структурах зі складною ієрархією та жорсткими механізмами примушення до виконання правил, стосунки регулюються визначеними неписаними фінансовими звичаями й традиціями поза залежністю від місця розташування осередків та відповідно законодавства тієї чи іншої країни.

Варто зазначити, що ми розглядаємо зв'язок між фінансовими інститутами та фінансовими інституціями як співвідношення між цілим та його складовими. Разом з тим в окремих фінансових інститутах певні інституції відіграють не однакову роль. Різна роль фінансових інституцій у різних фінансових інститутах є ще однією підставою для розмежування інституцій та інститутів, а не їх ототожнення, як це часто має місце в літературі.

З цієї причини, економічну категорію “дихотомія” нами було обрано для наукового розуміння проблем інституціонального забезпечення сфери фінансів, наголошуючи саме на логічному протиставленні його двох складових. Із безлічі інших складових, мова й надалі йтиме в даній статті про формальну та неформальну складові, про “старі” і “нові” фінансові інститути розвитку. У відповідності до загальноприйнятого тлумачення, дихотомія (з грец. Διχотомία: διχο, “надвоє” + томή, “ділення”) – це роздвоєння, поступове ділення на дві частини, що не пов'язанні між собою або розподілення будь-якого цілого поняття на дві окремі частки, що несхожі одна на одну та повністю вичерпують обсяг розподіленого.

Дихотомія формальних та неформальних інститутів розвитку сфери фінансів крізь призму еволюційної та інституціональної парадигм представлена нами на рис. 2.7.

До того ж фінансові інститути перебувають у процесі постійного удосконалення через зміни певних інституцій. Практично це набуває форми удосконалення нормативної бази сфери фінансів, формування нових традицій і правил ділової етики та фінансової культури. Еволюційний розвиток фінансової системи здійснюється через постійну й кропітку працю з ретельного вивчення та обґрунтування необхідності поліпшення умов взаємодії фінансових суб'єктів, які забезпечують кращі результати фінансово-економічної діяльності. Зовні процеси фінансової взаємодії виступають у формі різноманітних операцій, і величина трансакційних витрат на їх проведення багато в чому свідчить про рівень досконалості фінансових інституцій та їх унормування.

Інституції сфери фінансів є різними, вони доповнюють одна одну. Тому може виявитись складно, а в окремих випадках навіть неможливо перенести фінансові інституції, характерні для однієї цивілізації, в райони, що мають зовсім іншу культурну основу сфери фінансів. Одне з головних призначень інституцій сфери фінансів – збереження існуючого стану справ в фінансовій системі. Інституції створюються індивідуумами чи групами індивідуумів, щоб дати можливість/змогу повсякчас переслідувати індивідуальні чи суспільні фінансові цілі. Цей вид причинно-наслідкових сил пов'язаний з кінцевою причинністю у поєднанні з переслідуванням цілей та вертикальною причинністю. А горизонтальна причинність пов'язана із суспільними та інституційними змінами.

На рис. 2.7 представлено умовно сучасний інституційний простір, як деяку інституційну платформу, яка покликана забезпечити становлення “нових”/новітніх фінансових інститутів розвитку та узгодити їх взаємодію зі “старими”/традиційними фінансовими інститутами в рамках існуючої нормативно-правової бази, що є наявною сьогодні. *Інституційну платформу* варто трактувати, як деякий майданчиковий простір, що покликаний забезпечити створення і розвиток фінансових інститутів та врегулювати їх взаємодію відповідно до нормативно-правової бази, яка є наявною на платформі.

Інституційна платформа завжди переслідує мету впорядкованості фінансово-економічної діяльності на всіх рівнях економічної агрегації відповідно до основних законів, що регулюють сферу фінансів, та визначають *інституціональну палітру* (низка наказів, постанов, норм, які прямо або опосередковано регулюють фінансовий розвиток) національної економіки.

Через неймовірну складність суспільств індивідууми, що їх складають, не можуть вирішити найраціональнішим можливим способом якусь фінансово-економічну проблему, що може виникнути в будь-який момент

часу. Щоб організувати суспільне та індивідуальне життя, інституції, тобто стійкі способи досягнення індивідуальних та суспільних цілей, народжується майже спонтанно. Фактично, поведінка означає участь у вже існуючих інституціях. Інституції і їх взаємодія формують соціальну структуру, яка частково визначає індивідуальні дії через формальні обмеження сфери фінансів (правила поведінки) та матеріальні обмеження (наприклад, нестачу матеріальних ресурсів або ефективного попиту). Інституції фінансової сфери, що існують у суспільстві, є спадщиною минулого і, таким чином, становлять внесок минулих поколінь у розв'язання сучасних фінансових проблем.

Однак “старі” фінансові інституції можуть втратити своє значення, оскільки ситуація змінюється в цілому, головним чином, через соціальний вплив технологічних змін. Як наслідок, потрібно створювати “нові” інституції, щоб упоратися з новими фінансовими викликами і потребами. Це призводить до інституційних змін, що проявляється в надзвичайно складному історичному процесі. В цьому процесі елементи інституту гармонії співіснують з елементами інституту конфлікту різного ступеня. Інституції залишаються незмінними протягом тривалого періоду часу або змінюються дуже повільно.

Розглянувши теоретичні аспекти взаємозв'язку, співіснування та взаємодії “старих” і “нових”, “формальних” й “неформальних” фінансових інститутів розвитку є потреба у аналізі реальних практичних прикладів роботи вище згаданих фінансових інститутів. Так, український стартап Corezoid є розробником сервісу Share.CreditCard, який дозволяє ділитися доступом до банківської картки та посів друге місце на Money 20\20 Hackathon у Лас-Вегасі. Цей стартап став єдиним представником Європи на найбільшому світовому фінтех хакатоні (“нових” неформальний фінансовий інститут). За допомогою мобільного додатку користувачі Share.CreditCard можуть легко ділитися доступом до грошей, завдяки чому друзі та рідні отримують швидкий тимчасовий доступ до платіжної карти, щоб оплатити покупку в безконтактних POS-терміналах або зняти готівку в банкоматах з підтримкою NFC.

До того ж, українські стартапи в процесі реалізації своїх вдалих проєктів користуються новітніми формами їх фінансування, а саме краудфандинговими платформами (“новий” фінансовий інститут, що лише набуває практичного розповсюдження на території України та правила роботи якого прописані на законодавчому рівні в 2012 році в США і підтримані тодішнім президентом Б. Обамою). Зазначимо, що краудфандинг (англ. Crowdfunding, crowd – “громада, гурт, юрба”, funding – “фінансування”), передбачає, що інвестору потрібно віддати частину компанії, а при громадському фінансуванні – спонсорів лише винагороджують.

Краудфандинг вважається в постіндустріальних країнах одним з

провідних інструментів фінансування та підтримки інноваційного бізнесу, особливо на споживчому ринку. Існують також мікробізнеси, для яких краудфандингова платформа для збору коштів виступає як рекламний майданчик та канал збуту для фінансових продуктів або хендмейд-товарів. Альтернативою краудфандингу є краудінвестинг, або акціонерний краудфандинг. Він являє собою альтернативний фінансовий інструмент для залучення капіталу в стартапи і підприємства малого бізнесу від широкого кола мікроінвесторів. У 2013 році ринок краудінвестинга оцінювався в \$400 млн., з них на США припадало приблизно 50%.

Варто зазначити, що краудфандинг та краудсорсинг передбачають залучення фінансових ресурсів за посередництвом мережі Інтернет (“старий” інститут розвитку). Інститути, що представлені, створюють стимули, визначають правила і принципи поведінки всіх учасників фінансового простору, встановлюючи обмеження для них і при цьому формуючи фінансовий порядок, проте інституціональні “межі” фінансових гравців на фінтех хакатонах досить “розмиті” та віртуалізовані.

В підсумку слід зауважити, що приведені нами приклади фінансової практики інститутів розвитку засвідчують наявність дуоінституціоналізації фінансового простору (подальше функціонування в інституційному полі “старих” інститутів сфери фінансів, які знаходяться в стані трансформації, модернізації, модифікації, адаптації та становлення “нових” фінансових інститутів шляхом їх хабітуалізації (призвичаювання) до існуючого інституційного середовища (рис. 2.7), що й визначає появу новітнього “фінансового ландшафту”).

Динамічні аспекти взаємозв’язку і взаємодії “старих” та “нових” фінансових інститутів засвідчили, що “витіснення” формальних норм й правил неформальними традиціями, цінностями може призвести до їх повного заміщення, хоч на сьогодні для фінансової системи вже характерне часткове заміщення, а також формування реальних обмежень у вигляді складної системи неформального типу, до якої імпліцировані формальні правила і норми.

Здійснений нами інституціональний аналіз сфери фінансів означає перехід на більш фундаментальний рівень дослідження фінансової проблематики. Розглянуті інституціональне-еволюційне поле становлення фінансового порядку, динамічні аспекти взаємозв’язку “старих” і “нових” фінансових інститутів і взаємодії формальних норм, правил й неформальних звичаїв, традицій сфери фінансів дозволяють аналізувати закономірності розвитку даних інститутів, їх стійкість, сприйнятливність до змін. Незважаючи на масштабність наукових здобутків, що вже є наявними, все ж важливо, в майбутньому, провести дослідження спрямовані на вивчення роботи закордонних фінансових інститутів, з тією метою, щоб на базі цього пізнання сформувати якісний фінансовий порядок в Україні та провести повну цифровізацію фінансового сектору економіки країни.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Фінанси для фінансистів. За ред. Т. Говорушко. К.: Центр учбової літератури, 2019. 612 с.
2. Румик І.І. Розвиток фінансового сектору: стан, фінансова інклюзія, візія та стратегія дій. Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства: колективна монографія. К.: Університет економіки та права “КРОК”, 2020. 147–160.
3. Голубка СМ. Інституалізація фінансового господарства України (історична ретроспектива): монографія. ДННУ “Акад. фін. управління”. К., 2013. 453 с.
4. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація. К.: Книга, 2007. 528 с.
5. Леоненко П., Федосов В., Юхименко П. Фінансова наука: генеза, еволюція та розвиток. *Ринок Цінних Паперів України*, 2017, 1–2. 3–30.
6. Єфименко Т.І. Фінансова наука та економічні реформи: інституціональний контекст. *Фінанси України*, 2012, 8. 5–22.
7. Грушко В.І., Наконечна О.С., Чумаченко О.Г. Національні фінанси: підручник. К.: ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”, 2017. 600 с.
8. Актуальні проблеми розвитку системи управління державними фінансами: євроінтеграційний контекст. За ред. Т.І. Єфименко; ДННУ “Акад. фін. управління”. К., 2016. 496 с.
9. Леоненко П., Федосов В., Юхименко П. Фінансова наука: генеза, еволюція та розвиток. *Ринок Цінних Паперів України*, 2017, 1-2. 3-30.
10. Леоненко П.М., Краус Н.М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в Україні за технологічними укладами. *Фінанси України*, 2016, 4 (245). 50–64.
11. Краус Н., Краус К. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Інтелект ХХІ століття*, 2018, 1. 211–214.
12. Краус Н.М. Інституціональний зріз дихотомії старих і нових інститутів розвитку сфери фінансів в умовах інноватизації. *Фінанси України*, 2018, 4 (269). 115–126.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ ПРАКТИКИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Тема 3. Концептуальні засади сучасної монетарної політики

*“Ми живемо в епоху великих подій
й маленьких людей”*

*Прем'єр-міністр Сполученого королівства
Великої Британії та Північної Ірландії,
політик, Нобелівський лауреат
Сер Вінстон Черчилль*

План

1. Роль монетарної політики в регулюванні грошового ринку та інфляції
2. Використання облікової ставки Національним банком
3. Інструменти та механізми регулювання валютного ринку в умовах інституціональних змін національної економіки

1. Роль монетарної політики в регулюванні грошового ринку та інфляції

Пріоритетом монетарної політики є досягнення та забезпечення цінової стабільності. Цінова стабільність передбачає незначне зростання цін, а не їх незмінність. За низької та стабільної інфляції доходи та заощадження українців захищені від знецінення, підприємці можуть здійснювати довгострокові інвестиції у вітчизняну економіку, що сприяє створенню робочих місць. Національний банк забезпечує цінову стабільність, використовуючи інфляційне таргетування та плаваючий обмінний курс гривні. Основним інструментом монетарної політики є облікова ставка.

Пріоритетною цілю монетарної політики НБУ є підтримка цінової стабільності, тобто низьких та стабільних темпів інфляції. Цінова стабільність – це ситуація, коли ціни зростають настільки несуттєво, що громадяни не замислюються над інфляцією, ухвалюючи рішення про кредит, вкладання коштів у бізнес або заощадження. Також НБУ сприяє фінансовій стабільності та стійкому економічному зростанню, якщо це не перешкоджає досягненню цінової стабільності.

НБУ встановлює облікову ставку для досягнення цілей щодо інфляції. Змінюючи облікову ставку, ми впливаємо на короткострокові процентні ставки за операціями на міжбанківському ринку. Це позначається на зміні процентних ставок за кредитами та депозитами, які банки пропонують для підприємств та населення. Водночас це впливає на споживання та інвестиції громадян і підприємств, а отже – і на інфляцію. Такий зв'язок між обліковою ставкою та інфляцією називається трансмісійним механізмом.

Заходи монетарної політики вимагають часу, щоб позначитися на економіці та вплинути на інфляцію. Через це монетарна політика завжди спрямована на перспективу. Національний банк встановлює облікову ставку на основі прогнозу щодо ймовірного рівня інфляції в майбутньому, а не сьогодні.

Режим інфляційного таргетування передбачає наявність певних елементів (рис. 3.1).

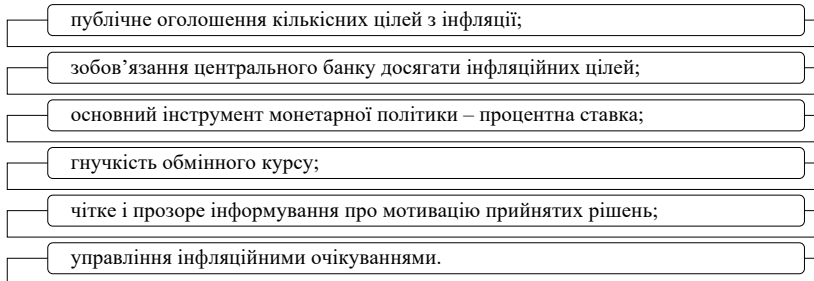

Рис. 3.1. Елементи інфляційного таргетування

Інфляційне таргетування довело свою ефективність у країнах зі схожими на Україну умовами функціонування. Зокрема у зниженні інфляції та стабілізації економічного росту. НБУ використовує режим інфляційного таргетування з метою найкращого сприяння стійкому економічному зростанню України.

Плаваючий обмінний курс гривні дозволяє економіці України пристосовуватися до змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі та протистояти негативним впливам. Тому НБУ застосовує режим плаваючого обмінного курсу. Це означає, що обмінний курс формується під впливом попиту і пропозиції на іноземну валюту. НБУ не встановлює цілей щодо підтримки обмінного курсу на певному рівні. Ми не протидіємо ринковим чинникам формування обмінного курсу, але проводимо валютні інтервенції, щоб згладити надмірну курсову волатильність, накопичити міжнародні резерви та виконати інші стратегічні завдання. Діяльність НБУ спрямована на виконання функцій та завдань, визначених Конституцією України та законами України.

Законом України “Про Національний банк України” визначено пріоритетність цілей при виконанні НБУ своєї основної функції відповідно до Конституції України – забезпечення стабільності грошової одиниці України. Пріоритетом грошово-кредитної (монетарної) політики визначено досягнення та підтримку цінової стабільності. Проведення грошово-кредитної політики спрямоване на поступове зниження темпів інфляції та має забезпечити досягнення середньострокової інфляційної цілі – 5% з допустимим діапазоном відхилень ± 1 в.п. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Огляд НБУ за січень-вересень 2022 року

Компоненти даних, які поширюються відповідно до ССПД	1	2	3	4	5	6	7	8	9	вересень
Грошова база		692 826,4	790 775,5	732 841,5	736 288,2	739 020,8	729 369,7	726 893,1	754 216,1	740 492,3
Інші статті (чисті)		172 486,0	103 492,8	171 898,5	211 326,5	216 967,8	275 525,0	401 459,7	432 561,3	490 253,5
Внутрішній кредит		261 149,1	320 972,3	295 726,7	365 127,5	432 522,4	539 390,5	554 313,9	493 188,2	572 384,0
<i>Чисті вимоги до центральних органів державного управління</i>		260 774,8	320 584,1	295 316,6	364 684,8	432 118,9	538 982,8	553 908,8	492 821,8	572 024,1
вимоги до центральних органів державного управління		324 500,1	348 982,9	356 195,3	407 448,6	449 046,8	556 456,0	590 464,7	629 472,8	674 603,7
зобов'язання перед центральними органами державного управління		63 725,3	28 398,8	60 878,6	42 763,7	16 927,9	17 473,1	36 555,8	136 651,0	102 579,5
<i>Вимоги до інших резидентів</i>		374,4	388,2	410,1	442,7	403,5	407,7	405,1	366,4	359,9
вимоги до інших фінансових корпорацій		240,5	244,7	244,7	244,6	207,8	207,8	205,8	205,8	205,8
вимоги до регіональних та місцевих органів державного управління		0,5	1,7	1,0	0,9	2,0	2,6	2,0	1,4	1,2
вимоги до державних нефінансових корпорацій		28,0	27,7	28,3	61,4	65,3	79,7	74,6	34,7	28,1
вимоги до інших нефінансових корпорацій		55,7	62,8	63,7	65,0	71,0	68,8	71,5	73,0	77,6
вимоги до домашніх господарств та НКОДГ		49,6	51,3	72,3	70,8	57,4	48,9	51,2	51,6	47,2
Чисті зовнішні активи		604 163,2	573 296,0	609 013,2	582 487,2	523 466,2	465 504,1	574 038,8	693 589,2	658 361,8
<i>Вимоги до нерезидентів</i>		852 318,1	829 976,9	841 869,0	807 265,2	731 391,5	682 752,5	841 627,3	950 869,9	896 905,5
Зобов'язання перед нерезидентами		248 154,9	256 680,9	232 855,8	224 778,0	227 925,3	217 248,3	267 588,4	257 280,7	238 543,7

Джерело: <https://ukrstat.gov.ua/imf/Pokaz.html>

Середньострокова інфляційна ціль затверджена Стратегією монетарної політики НБУ і може переглядатися лише у бік зниження в міру прогресу в економічному розвитку України. Цілі та особливості застосування інструментарію монетарної політики, а також макроекономічний контекст її імплементації, деталізуються у щорічних Основних засадах грошово-кредитної політики.

Для успішного функціонування економіки центральні банки мають приділяти увагу не лише підтримці цінової стабільності, а й питанням сприяння фінансовій стабільності. Відповідну ціль законодавство визначає і для НБУ, що є його другою за пріоритетністю ціллю. У довгостроковій перспективі стабільність національної грошової одиниці неможлива без забезпечення сталого економічного розвитку. З огляду на це третьою за пріоритетністю ціллю НБУ є сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримка економічної політики Уряду.

Цінова стабільність є основною ціллю більшості центральних банків, у тому числі й НБУ. Це ситуація, коли “домогосподарства та підприємства при прийнятті рішень можуть не брати до уваги очікувану зміну середнього рівня цін”. Інакше кажучи, коли ціни зростають настільки незначно, що середній громадянин навіть не замислюється над питанням майбутньої інфляції при прийнятті рішення про отримання кредиту, вкладання коштів у бізнес або здійснення заощаджень.

У більшості розвинених країн під ціновою стабільністю вважать підтримку інфляції на рівні від 1 до 3 відсотків. Для країн з ринками, що розвиваються, середньострокова інфляційна ціль є вищою і коливається зазвичай в межах від 4 до 8 відсотків.

Середньострокова ціль щодо інфляції в Україні визначена на рівні 5% (для річного приросту індексу споживчих цін). Жоден центральний банк не прагне досягти саме нульової інфляції. За підтримки інфляції на нульовому рівні економіка стає негнучкою і схильною до криз через причини, які подаються нижче. При утриманні інфляції на рівні близькому до нульового зростає ймовірність переходу до дефляції, яка є таким самим негативним економічним явищем, як і висока інфляція.

З т.з. споживачів від’ємні показники інфляції можуть здаватися бажаним досягненням. Проте переваги дефляції є оманливими. За тривалої дефляції у населення та підприємців виникають стійкі очікування, що завтра ціни будуть нижчими, ніж сьогодні (рис. 3.2). Всі ці детермінанти визначають скорочення внутрішнього попиту та відповідно темпів зростання економіки.

Виникає питання, а чому при нульових показниках інфляції існує ризик потрапляння у “приховану” дефляцію? Насамперед це пов’язано зі складнощами у точному вимірюванні інфляції. Численні дослідження свідчать, що показники інфляції, розраховані статистичними органами, як правило, завищують зміни у реальній вартості життя. Похибки можуть бути пов’язані, наприклад, з покращенням якості окремих товарів у споживчому

кошки. Такі товари є дорожчими і продаються за вищою ціною, що є відображенням покращення якості життя, а не частиною процесу підвищення загального рівня цін.

зниження мотивації у підприємців до інвестування у свій бізнес і взагалі до ведення виробничої діяльності, оскільки по її завершенню ціни вже будуть нижчими, що зменшить їхні прибутки;

відкладення населенням рішень щодо купівлі товарів тривалого використання. Адже навіщо купувати сьогодні, якщо завтра буде дешевше?

зростання боргового навантаження на позичальників (отримувачів кредитів) – зниження цін означає, що з кожним днем гроші стають дорожчими, а значить позичальнику прийдеється більше працювати для погашення свого боргу.

Рис. 3.2. Наслідки дефляції для учасників економічних відносин

У різних країнах величина такої похибки різна, наприклад, у США вона становить 1–2% на рік, у Канаді та Великобританії – 0,5%. Тому, якщо центральний банк матиме нуль як інфляційну ціль, то насправді він таргетуватиме з року в рік хоч і відносно невелике, але зниження реальної вартості життя. Проблема полягає і в тому, що при встановленні нульової або наближеної до нуля цілі щодо інфляції можна “прогавити” дефляцію з її негативними наслідками.

За відсутності інфляції економіці важко пристосовуватись до змін. Уявімо ситуацію, коли внаслідок якоїсь події попит на товари та послуги різко скорочується. Логічним виходом для підприємців є зниження цін на них для стимулювання споживання. Але підприємець не може знизити ціни нижче собівартості власної продукції. Однак знизити витрати не так просто, особливо на оплату праці. Насамперед це пов’язано з негнучкістю заробітної плати у бік зниження. Її скорочення закономірно викликає супротив робітників та профспілок.

З метою запобігання соціальних збурень, у договорах між роботодавцем та робітниками закріплюються мінімальний рівень заробітної плати та компенсації у разі звільнення робітників і т.ін.. В окремих країнах ці норми закріплюються в законодавстві. Така негнучкість цін та заробітних плат обмежує здатність економіки пристосовуватися до погіршення економічних умов під впливом шоків. Водночас помірنا інфляція надає змогу підприємцям скоротити частку витрат на оплату праці, навіть не звільняючи працівників. Це станеться, якщо в умовах загального зростання цін вони просто “заморозять” заробітну плату. Таким чином у середньостроковій перспективі невелика інфляція дає змогу підприємцям пристосуватися до погіршення економічних умов, зберігаючи робочі місця.

Зміна відносних цін в ринковій економіці відбувається внаслідок коливань попиту та пропозиції на окремі товари під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Зростання цін на окремий товар/послугу є

свідченням необхідності нарощування їх пропозиції. А отже і свідчить про перспективність інвестування коштів у їх виробництво. У такому випадку зміна цін не є свідченням перегріву економіки та невваженої монетарної політики. Незважаючи на те, що зміна відносних цін не є монетарним явищем, їх зростання/зниження впливає на динаміку інших цінових індексів, зокрема індексу споживчих цін. Якщо центральний банк має за ціль нульову інфляцію, за зростання відносних цін він буде змушений проводити більш жорстку політику (шляхом підвищення відсоткових ставок), що негативно відобразиться на економічному зростанні.

За низької, або наближеної до нуля, інфляції процентні ставки центрального банку та комерційних банків також є дуже низькими. Тому, якщо у разі настання якоїсь події (наприклад, зниження світових цін на сировину) виникає тривала дефляція, то для її подолання центральний банк має знизити власні процентні ставки. Але вони вже перебувають на близькому до нуля рівні, тобто “простору для маневру” центральний банк не має. В умовах дефляції встановлення нульових процентних ставок центральними банками не вирішує проблеми скорочення сукупного попиту, падіння обсягів виробництва, інвестицій, кредитування та зростання безробіття.

Фактично, це та ситуація, в якій перебувають центральні банки розвинутих країн з 2007–2008 років, початку глобальної фінансово-економічної кризи. Стандартні монетарні інструменти стали неефективними і центральні банки змушені вдаватися до нетрадиційних рішень – встановлення від’ємних процентних ставок, запровадження програм кількісного пом’якшення, проведення комунікацій щодо майбутніх змін процентної ставки тощо. Однак, такі нетрадиційні заходи зумовлюють появу інших макроекономічних проблем, що загалом знижує загальну ефективність їх впровадження. Результати досліджень свідчать про наявність зв’язку між довгостроковою інфляційною ціллю центрального банку та імовірністю досягнення нульової межі процентних ставок. У разі збільшення інфляційної цілі з 0–4%, імовірність досягнення нульової межі стрімко зменшується.

Щодо запитання: чому середньострокова інфляційна ціль в Україні вища, ніж у розвинутих країнах? Відповідь наступна: в Україні у попередні періоди інфляція була досить високою і мінливою. Результати досліджень свідчать, що, у разі запровадження режиму інфляційного таргетування у період високої або надто волатильної інфляції, пересічні громадяни з недовірою ставляться до нового режиму і відповідно їхні інфляційні очікування поліпшуються поступово.

“Заякоренню” інфляційних очікувань упродовж дезінфляційного періоду сприяє результативна політика центрального банку. Установлення більш високих інфляційних цілей з широким коридором коливань дає змогу центральному банку досягати оголошених цілей і таким чином посилювати

довіру до монетарної політики і підвищувати керованість інфляційних очікувань.

Економіка України відстає від розвинених економік за низкою показників економічного розвитку, зокрема продуктивністю, ВВП на душу населення і т.ін.. Це означає, що її значний економічний потенціал реалізовуватиметься при успішному проведенні реформ. Оскільки Україна має наздоганяти більш розвинені економіки, то темп її економічного зростання також має бути вищим. Як правило, вищі темпи економічного зростання призводять вирівнювання цін в країнах з ринками, що розвиваються, до рівня цін у розвинених країнах. Це може відбуватися або за рахунок вищої інфляції, або за рахунок укріплення номінального обмінного курсу національної валюти. Зазвичай, перший спосіб є більш привабливим з точки зору забезпечення конкурентних переваг у зовнішній торгівлі і загалом стійкості позиції відкритої економіки (тобто для уникнення криз платіжного балансу, або валютних криз).

Цінова стабільність – це збереження купівельної спроможності національної валюти шляхом підтримання у середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких, стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін. Цінова стабільність не передбачає незмінних цін, вона означає помірне їх зростання. Висока інфляція призводить до зменшення доходів та заощаджень бізнесу, населення і держави, підвищення виробничих витрат, збільшення вартості кредитів та їх обслуговування, зростання процентних ставок унаслідок невизначеності щодо майбутнього рівня цін (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Зміна цінових індексів Індексу споживчих цін у 2020–2022 роках

	Частка в ІЦІ для 2022 року, %	% р/р			Березень 2022 року, % м/м		
		2020 рік	2021 рік	2022 рік	01	02	03
Компоненти споживчого кошика (за класифікацією Національного банку України)							
Індекс споживчих цін	100.0	5.0	10.0	10.0	10.7	13.7	4.5
Базова інфляція	56.4	4.5	7.9	7.6	8.2	10.5	3.8
Небазова інфляція*	43.6	5.9	13.5	13.4	13.8	17.6	5.2
сирі продукти	20.9	4.1	11.8	13.6	13.6	20.7	8.9
адміністративно регульовані тарифи та ціни	20.0	9.9	13.6	11.5	12.2	12.7	1.2
пальне	2.8	-10.5	26.5	26.8	27.5	30.0	7.7
Окремі компоненти споживчого кошика (за класифікацією ДССУ)							
Продукти харчування та безалкогольні напої	43.6	4.9	12.7	14.0	14.3	18.9	6.3
Алкогольні напої, тютюнові вироби	8.2	9.2	9.4	9.3	9.2	9.8	1.3
Одяг і взуття	5.0	-7.3	-3.6	-5.7	-5.9	-5.7	13.0
Житло, вода, е/е, газ та інші види палива, у т. ч.:	8.4	13.6	9.8	0.2	6.4	6.4	0.2
послуги з управління багатоквартирними будинками	0.3	2.7	6.7	7.3	7.4	7.4	0.1
водопостачання	0.2	18.5	11.8	12.9	12.8	12.8	0.0
гаряча вода	0.3	-1.5	3.0	2.1	2.1	2.1	0.0
природний газ	2.3	56.3	15.5	21.1	29.6	29.6	0.0
центральне опалення	1.4	-2.4	1.7	-1.7	-2.2	-1.1	0.0
електроенергія	1.6	0.0	26.5	-7.4	-7.4	-7.4	0.0
Транспорт	9.3	2.7	11.1	11.4	13.7	16.4	4.2
Зв'язок	3.0	4.1	7.5	7.5	7.6	8.5	0.8
Освіта	1.4	13.9	17.0	17.4	17.0	16.6	0.0

Джерело: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/CPI_2022-09.pdf?v=4

Значні коливання інфляції створюють несприятливе середовище для залучення довгострокових інвестицій в економіку, оскільки інвестори зосереджуються на короткострокових операціях. Отже, висока і нестабільна інфляція негативно впливає на економічне зростання. Враховуючи це, основним внеском у стійке економічне зростання з боку НБУ є створення середовища з низькою та стабільною інфляцією (рис. 3.3).

- інфляція більше не є причиною стурбованості домашніх господарств і підприємств;
- довіра до національної валюти зростає та зростає сфера її використання;
- реальна вартість доходів і заощаджень населення зберігається;
- економічні агенти не застосовують іноземну валюту як засіб обміну, накопичення та міру вартості;
- низькі номінальні процентні ставки підтримують інвестиційну активність та економічне зростання;
- домашні господарства і підприємства адекватно оцінюють курсові ризики та готові до потенційно суттєвих коливань обмінного курсу, результатом яких стає зміна вартості заощаджень і зобов'язань, номінованих в іноземній валюті.

Рис. 3.3. Характеристика середовища НБУ з низькою і стабільною інфляцією

Упродовж останніх десятиліть українська економіка потерпала від мінливої та непередбачуваної інфляції, що знижувало довіру до гривні та відповідно зумовлювало високі процентні ставки за депозитами та кредитами, високий рівень доларизації і, як наслідок, нестабільне економічне середовище, що перешкоджало економічному зростанню.

Це було результатом політики фіксованого обмінного курсу, яка призвела до накопичення макроекономічних дисбалансів і виявилася неспроможною не лише забезпечити стабільні й низькі рівні інфляції, а й підтримати економічний ріст. Більше того, політика курсової прив'язки зробила очікування громадськості досить чутливими до коливань обмінного курсу. Відповідно це створювало стимули для прийняття економічними агентами надмірних ризиків, тим самим обмежуючи можливості використання обмінного курсу як буфера від зовнішніх шоків.

Завданням НБУ є поступова переорієнтація уваги громадськості з коливань обмінного курсу на рівень інфляції. Це може бути зроблено тільки шляхом проведення послідовної, прозорої грошово-кредитної політики, спрямованої на забезпечення стабільності цін. Крім того, фокусування НБУ на забезпеченні цінової стабільності передбачає дотримання режиму плаваючого валютного курсу, коливання якого слугують основним буфером від впливу зовнішніх шоків на економіку України. Це означає, що в разі появи негативних зовнішніх шоків (наприклад, зменшення попиту на продукцію українського експорту або погіршення умов торгівлі) помірне знецінення гривні дасть змогу зберегти конкурентоспроможність українського експорту та пом'якшить негативний вплив на обсяги

виробництва і рівень зайнятості. У разі реалізації позитивних зовнішніх шоків укріплення гривні запобігатиме “перегріву” економіки та високій інфляції.

Середньострокова ціль з інфляції в Україні встановлена на рівні 5%. Проте це не означає, що фактична інфляція щомісяця перебуватиме на цьому рівні. Головним показником успішності монетарної політики центрального банку є ситуація, не коли фактична інфляція знаходиться на рівні цілі, а коли очікування щодо майбутньої інфляції є низькими та стабільними. І ось чому. Часто трапляється, що під дією певних факторів, зокрема не пов’язаних з діяльністю НБУ, інфляція відхиляється від заявленого орієнтиру.

Однак у такому разі головним є те, що громадськість та інвестори знають, чого очікувати від центрального банку. Вони розуміють, що монетарна політика (дорожчих/дешевших грошей) буде спрямована на повернення інфляції до цілі. І з часом центральний банк її досягне. Упевненість у цьому сприяє тому, що очікувана громадянами та бізнесом майбутня інфляція (інфляційні очікування) є близькою до встановленої центральним банком цілі. Чому інфляційні очікування такі важливі? НБУ важливо, щоб інфляційні очікування були стабільними і перебували на рівні, близькому до його цілі. Це створює низку переваг для економіки (рис. 3.4).

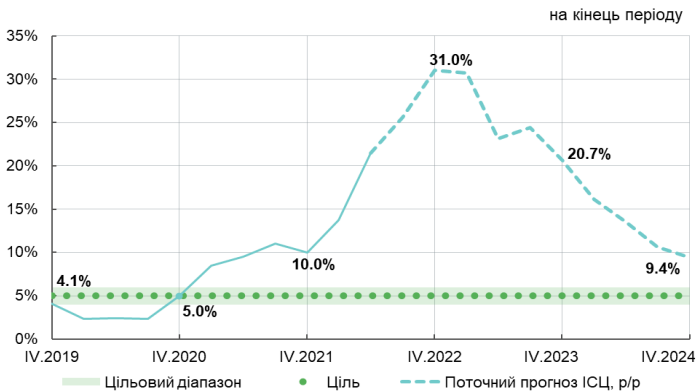

Рис. 3.4. Інфляція та інфляційні цілі НБУ у 2019–2024 рр.

Джерело: <https://bank.gov.ua/ua/monetary>.

Більша контрольованість інфляції. Інфляційні очікування є фактором формування динаміки цін. Так, погіршення інфляційних очікувань може впливати на зростання попиту споживачів на товари, що зі свого боку стимулює зростання цін. Виробники, які очікують підвищення цін на сировину та обладнання, також можуть підвищити ціни на свою продукцію

вже сьогодні, щоб компенсувати майбутні збитки. Отже, для впливу на інфляцію центральний банк повинен впливати на інфляційні очікування.

Низькі процентні ставки банків. Стабільні інфляційні очікування є запорукою зниження процентних ставок банків за кредитами. Вкладники не понесуть свої кошти в банки на депозити за відсотковою ставкою, яка не покриває їх інфляційні очікування. Висока вартість ресурсів для банків закладається у процентні ставки за кредитами. Отже, кредитні ставки банків залежать не стільки від фактичної інфляції, скільки від інфляційних очікувань.

Створення сприятливого середовища для ухвалення рішень. Інфляційні очікування впливають на рішення щодо інвестицій і заощаджень. Низькі інфляційні очікування сприяють підвищенню довіри до національної валюти. Це стимулює перехід до довгострокового інвестування, що позитивно відображається на економічному зростанні. Головне правило центробанків для ефективного управління інфляційними очікуваннями: “Говори, що робиш і роби, що говориш”.

“Говори, що робиш”

Для зниження та закорення інфляційних очікувань центральні банки прагнуть підвищити розуміння суспільством своїх рішень з питань монетарної політики та довіри до них. Для цього цілі центрального банку мають бути зрозумілими, незмінними та чіткими. Це також передбачає прозору систему ухвалення рішень: хто і як вирішує, а також регулярне пояснення громадськості мотивів їх ухвалення. НБУ багато зроблено в цьому напрямку.

Цілі та принципи монетарної політики затверджені на *довгострокову перспективу Стратегію монетарної політики*. Це необхідна умова, адже шлях здобуття довіри до цілей монетарної політики – довгий. Його неможливо пройти, якщо змінювати власні цілі та “правила гри” для їх досягнення. Усі рішення з монетарної політики наразі комунікуються як через традиційні канали на кшталт прес-брифінгів, прес-релізів та інших публікацій на офіційному сайті, так і на платформах Facebook, Twitter, Youtube, Instagram. Регулярно оприлюднюються виступи та інтерв'ю керівництва банку, а також проводяться зустрічі з представниками бізнесу, академічного середовища, журналістами та студентами.

“Роби, що говориш”

Важливою умовою зниження інфляційних очікувань є відданість НБУ досягненню інфляційної цілі. НБУ не має безпосереднього впливу на ціни, а монетарна трансмісія відбувається з деякою затримкою в часі, то монетарна політика завжди спрямована на перспективу. Під час ухвалення монетарних рішень НБУ орієнтується на прогноз інфляції. У разі зростання тиску на ціни в бік збільшення НБУ підвищує облікову ставку. У такий спосіб він проводить політику “дорогих грошей”, необхідну для повернення прогнозного рівня інфляції до цільового. І навпаки – знижує облікову ставку

за переважання факторів, які можуть призвести до занадто низької або від'ємної інфляції. Тож інфляція завжди має наближатися до цілі на прогнозованому горизонті.

2. Використання облікової ставки Національним банком

Відповідно до Стратегії монетарної політики на 2016–2020 роки НБУ перейшов від політики де-факто фіксованого курсу до режиму таргетування інфляції, який полягає у публічному оголошенні кількісних цілей з інфляції та зобов'язанні центрального банку досягати цих цілей протягом середньострокового періоду. Але у Національного банку немає прав встановлювати ціни на товари та послуги. Яким же чином він може впливати на інфляцію?

Основний інструмент, яким центральні банки впливають на рівень інфляції, є ключова процентна ставка. Для НБУ це облікова ставка. Облікова ставка – це ключова ставка процентної політики НБУ. Ми проводимо за обліковою ставкою операції, які найбільше впливають на вартість коштів на міжбанківському ринку. Це надає змогу утримувати ринкові ставки на близькому до облікової ставки рівні, тобто виконувати операційну ціль НБУ. Наразі основною операцією НБУ є тендери з розміщення депозитних сертифікатів строком до 14 днів. Основні операції проводяться раз на тиждень щоп'ятниці.

Інструменти постійного доступу – це надання НБУ можливості для банків отримати кредити овернайт або придбати депозитні сертифікати овернайт. Банки України мають щоденний безперешкодний доступ до цих інструментів монетарної політики. Процентні ставки за інструментами постійного доступу формують коридор процентних ставок НБУ: облікова ставка плюс 2 в.п. – для кредитів рефінансування, облікова ставка мінус 2 в.п. – для депозитних сертифікатів. Цей коридор обмежує коливання процентних ставок навколо облікової ставки. При нормальному функціонуванні банківської системи банки не мають економічного сенсу проводити операції на міжбанківському ринку поза межами коридору (рис. 3.5).

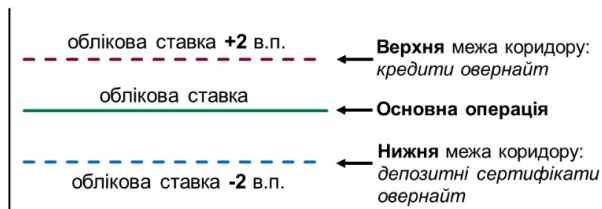

Рис. 3.5. Коридор процентних ставок за інструментами постійного доступу

Джерело: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/tools>.

Зазвичай центробанки регулярно на визначену дату ухвалюють рішення щодо розміру ключової ставки (залишити без змін, підвищити або знизити). Такі рішення щодо облікової ставки Правління НБУ приймає відповідно до опублікованого заздалегідь графіку і оголошує на прес-брифінгу, який проводиться в той же день о 14:00 після засідання Правління з питань монетарної політики. Як правило, кожного року проводиться вісім таких засідань. Процес впливу ключової процентної ставки на інфляцію називається трансмісійним механізмом монетарної політики (від трансмісія – передача).

На першому етапі через зміну ключової процентної ставки Національний банк визначає рівень короткострокових процентних ставок на міжбанківському ринку. Ті у свою чергу через різні канали, головні з яких – процентний, фондовий та валютний, впливають на сукупний попит і інфляцію, зокрема через зміну очікувань населення та бізнесу. Управління цими очікуваннями стає ефективним за рахунок підвищення довіри до дій регулятора, якщо він проводить зрозумілу і послідовну політику інфляційного таргетування. Це, у свою чергу, підсилює дієвість монетарної трансмісії.

Також важливо враховувати, що монетарна трансмісія займає певний час, тому центральні банки намагаються діяти на випередження, спираючись на свої макроекономічні прогнози. В Україні зміна облікової ставки НБУ найбільше впливає на рівень інфляції через 9–18 місяців. Тому рішення з монетарної політики НБУ не є реакцією на події минулого, а відповіддю на очікуваний перебіг подій в майбутньому.

Вплив облікової ставки НБУ на короткострокові ставки міжбанківського ринку

Першою ланкою монетарної трансмісії є вплив зміни ключової ставки на короткострокові ставки грошового (міжбанківського) ринку. Зазвичай, центральні банки можуть контролювати короткострокові ставки досить ефективно через регулювання ліквідності банків (за умов профіциту ліквідності центральний банк вилучає її надлишок, а у випадку дефіциту надає кошти в банківську систему).

У першому варіанті НБУ продає депозитні сертифікати та може продавати державні цінні папери з власного портфеля або використовувати операції зворотного репо (продаж цінного паперу із зобов'язанням його зворотного викупу через визначений термін часу). За умов дефіциту ліквідності НБУ може надавати кредити банкам під ліквідну заставу. Також НБУ може купувати державні цінні папери у свій портфель або проводити операції репо (купівля цінного паперу із зобов'язанням його зворотного продажу початковому продавцю через визначений термін часу).

Встановленням ключової ставки центральний банк дає сигнал ринку, який рівень ставок він бачить як оптимальний для досягнення цілей

монетарної політики. Для того, аби ставки на ринку були близькими до бажаного для центробанку рівня (тобто ключової ставки), він прив'язує свої операції до рівня ключової ставки. За обліковою ставкою проводяться основні операції НБУ з регулювання ліквідності банків, які найбільше впливають на вартість ресурсів на міжбанківському ринку. Для обмеження волатильності ставок на ринку НБУ також використовує операції постійного доступу з депозитними сертифікатами та кредитами овернайт за ставками на рівні мінус та плюс 1 п.п. від облікової ставки відповідно.

Вплив центрального банку на короткострокові ставки міжбанківського грошового ринку є швидким та ефективним за умови, що центральний банк не встановлює додаткових обмежень при залученні або наданні короткострокових ресурсів. Фактично у банків є вибір – проводити операції між собою або з центральним банком, тому короткострокові ставки міжбанківського ринку зазвичай коливаються в діапазоні ставок депозитних сертифікатів та кредиту овернайт від центробанку, та тяжіють до його ключової ставки.

НБУ встановлює облікову ставку з початку свого функціонування у 1992 році, проте до 2015 року вона мала дуже незначний вплив на ставки банків. На той час НБУ не використовував її як інструмент втілення політики – процентні ставки за основними операціями НБУ не були прив'язані до облікової ставки. На сьогодні запроваджена система дає можливість НБУ ефективно управляти короткостроковими ставками на міжбанківському ринку, тобто утримувати їх близько до рівня облікової ставки.

Трансмсія короткострокових ставок у довгострокові та в реальний сектор економіки

Для впливу на економічні процеси в країні більш важливими є середньо- та довгострокові процентні ставки, за якими банківська система залучає тимчасово вільні кошти і спрямовує їх туди, де на них є попит. Ці ставки за депозитами і кредитами банків формуються під впливом як рівня короткострокових ставок на міжбанківському ринку, так і структурних характеристик економіки та фінансової системи (рівня конкуренції в банківській системі, довіри до банків, інфляційних очікувань, попиту на кредити та пропозиції фінансових ресурсів у економіці тощо).

У 2016-2017 роках зв'язок між короткостроковими ставками на міжбанківському ринку та ставками банків за кредитами та депозитами суттєво посилювався. Це сталося завдяки налагодженню Національним банком системи управління короткостроковими ставками. У результаті суттєво знизилась їх волатильність, а банки отримали надійний індикатор вартості грошей на ринку та легкий доступ до операцій з Національним банком для управління власною ліквідністю.

Зміни процентних ставок банків впливають на рішення населення та бізнесу, зокрема щодо вибору між споживанням/інвестиціями з одного боку

та заощадженнями з іншого. Наприклад, коли ставка за депозитами зростає, домогосподарства зазвичай більше зберігають і менше споживають у короткостроковому періоді. При зростанні ставок за кредитами бізнес менше інвестує як через збільшення очікуваних виплат за кредитом, так і через очікуване зменшення попиту на свою продукцію з боку споживачів, які скоротили споживання. Відповідно, підвищення ставок призводить до зниження споживчих і інвестиційних витрат і зростання заощаджень.

Скорочення сукупного попиту на товари та послуги стримує зростання цін, і навпаки – стимулювання попиту призводить до підвищення інфляції. Яскравий приклад впливу високих ставок на очікування низької інфляції та стабільного обмінного курсу – ситуація у банківській системі України в 2012–2013 роках: незважаючи на рецесію, що почалась у другому півріччі 2012 року, депозити населення у гривні пришвидшили зростання, коли реальні ставки (номінальні мінус інфляція) суттєво зросли, що було одним з чинників близької до нуля інфляції у ці роки.

Також короткострокові процентні ставки впливають на довгострокові ставки фінансового ринку, зокрема доходність за державними цінними паперами (облігаціями внутрішньої державної позики, ОВДП). Ці папери є найнадійнішими борговими зобов'язаннями на ринку, тобто у їхню ціну включена мінімальна на ринку премія за ризик і їх доходність може бути орієнтиром інвесторам для оцінки вигідності та ризику інвестицій в інші папери на ринку. ОВДП випускаються з різними термінами обігу – від кількох місяців до кількох років. Це дозволяє на основі даних про доходність ОВДП з різними строками погашення побудувати так звану криву доходності – залежність доходності від терміну інвестування.

Крім впливу ключової ставки на рівень інфляції через процентний та фондовий канали, для економіки, особливо такої, що має значні обсяги зовнішньої торгівлі та/або потоки іноземного капіталу, важливою є трансмісія ставки через обмінний курс.

Трансмісія ставки через обмінний курс

Ще один важливий канал впливу облікової ставки – через зміну обмінного курсу. У розвинених економіках з вільним рухом капіталу він працює через появу можливості позичити кошти в одній країні (з нижчою ставкою) та купити облігації (або інший інструмент з доходністю, що залежить від ставки, наприклад, депозит) в іншій. У такому випадку збільшення ставки має призводити до зростання припливу іноземної валюти, що у свою чергу збільшує попит на національну грошову одиницю та зміцнює її.

Крім цього ефекту, в Україні випускаються облігації державної позики як у гривні, так і в іноземній валюті з різними доходностями. Тому, якщо підвищення облікової ставки призведе до зростання гривневої доходності ОВДП, але не валютної, то у інвесторів може виникнути бажання продати

валютні ОВДП та купити гривневі за інших рівних умов. Аналогічно, громадяни можуть обирати між депозитами в національній валюті та іноземних. Це означає, що зміна ставок впливає на співвідношення попиту і пропозиції іноземної валюти, а отже й на обмінний курс.

У наборі товарів та послуг, що формують індекс споживчих цін (ІСЦ), за яким визначається рівень інфляції, є імпортні товари, а також вітчизняні товари, що конкурують з імпортом. У випадку багатьох імпортерів, які конкурують між собою зміна обмінного курсу гривні призводить і до корегування кінцевої ціни імпортованого товару. За зміцнення гривні до долара на ту саму суму у гривні можна купити більше товарів за долари, тобто імпорт, виміряний у доларах зростає.

Водночас, товари українського виробництва, ресурси для яких оплачуються у гривні, стають дорожчими, якщо вимірювати їхню ціну в доларах. Це робить українські товари менш конкурентними на світових ринках. Це одночасно зменшує тиск на інфляцію та погіршує зовнішньоторговельний баланс.

У набір ІСЦ входять товари кінцевого споживання, але Україна імпортує також істотну кількість сировини, що впливає на кінцеву ціну споживчих товарів. Яскравий приклад – паливо-мастильні матеріали (які Україна переважно імпортує), які є в структурі собівартості практично кожного товару через транспортні витрати. Тому зміна цін на імпортовану сировину в гривневому еквіваленті через зміну обмінного курсу також з певним лагом відображається на споживчих цінах.

Дослідження перенесення зміни обмінного курсу на зміну рівня цін, свідчить, що в залежності від швидкості зміни обмінного курсу інфляція реагує по-різному. Так, за незначної зміни номінального ефективного обмінного курсу (до 3% на квартал) є значний вплив на інфляцію (зміна курсу на 1% веде до змін інфляції на 0.71%), за помірної зміни обмінного курсу (від 3% до 16%) – практично не має впливу, а за суттєвої (понад 16%) – здійснює значно менший вплив на інфляцію. Також ревальвація має значно менший вплив на ціни за девальвацію.

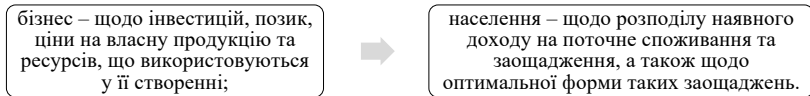
Часові лаги в процесі впливу облікової ставки

Трансмісія через усі канали займає певний час, який зазвичай вимірюється кварталами. Приміром, в Україні зміна облікової ставки НБУ найбільше впливає на рівень інфляції через 9–18 місяців. Тому, часто центральні банки змінюють ключову ставку в той момент, коли згідно з наявними даними щодо інфляції необхідність цього не є очевидною – наприклад, знижують у період зростання поточної інфляції, або підвищують, коли інфляція вже знижується. Причина – центробанк провадить активну політику, що враховує не стільки поточні значення, скільки їхню найімовірнішу динаміку у майбутньому.

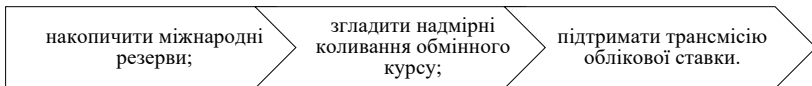
Центральний банк, який проводить політику таргетування інфляції, має

впливати на інфляційні очікування – забезпечувати впевненість бізнесу та населення у своїй спроможності привести інфляцію до цілі у середньостроковій перспективі.

За таких умов інфляція не створює перешкод для сталого економічного зростання. Саме інфляційні очікування визначають довгострокові інфляційні тенденції, які враховує у своїх рішеннях:

Інтервенції на валютному ринку є допоміжним інструментом Національного банку. Мета валютних інтервенцій:

НБУ застосовує режим плаваючого обмінного курсу, тому валютні інтервенції не спрямовані на досягнення заздалегідь визначеного валютного курсу. Особливості проведення валютних інтервенцій в умовах режиму інфляційного таргетування передбачені Стратегією валютних інтервенцій НБУ. Для досягнення своїх цілей НБУ може застосовувати інші інструменти:

НБУ може надавати банкам короткострокові та довгострокові кредити рефінансування шляхом проведення кількісного або процентного тендера з підтримання ліквідності банків. НБУ щоквартально оголошує графік проведення тендерів з підтримання ліквідності банків. Утім, для досягнення своєї операційної цілі Національний банк може проводити позачергові тендери.

3. Інструменти та механізми регулювання валютного ринку в умовах інституціональних змін національної економіки

Валютний ринок є важливою складовою фінансової системи будь-якої країни. Він виступає своєрідним механізмом стимулювання перерозподілу капіталу між країнами та їх економічним глобалізаційним розвитком. Внутрішній валютний ринок успішно функціонує, як правило, за активної

регулюючої участі держави і при ефективному контролі уповноважених органів за валютними операціями.

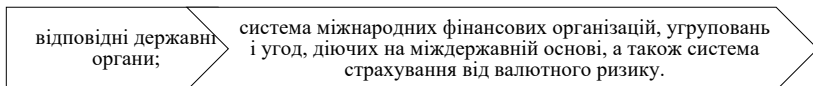
На практиці ж це реалізується за допомогою законів й нормативних актів, що регламентують найважливіші сфери діяльності держави і наділяють її органи певними контрольними функціями, відповідно до яких можуть вводитись різного роду заходи обмежувального характеру для захисту економіки в цілому і, зокрема, валютного ринку країни. В умовах воєнного стану актуальним є питання підвищення ефективності функціонування валютного ринку. Саме тому є потреба у науковому обґрунтуванні особливостей механізму функціонування валютного ринку та напрацюванні на цій основі інструментів валютного регулювання.

Валютне регулювання є однією з найбільш динамічних складових як національної, так і світової валютно-фінансових систем, визначення особливостей побудови та розвитку системи валютного регулювання в умовах ринкової трансформації економіки є важливою науковою та практичною проблемою. При цьому, важливим елементом системи валютного регулювання є її інституціональне забезпечення, що представлено системою державних органів, які забезпечують реалізацію покладених на них завдань у даній сфері.

Валютне регулювання є формою організації взаємовідносин суб'єктів ФГД, які пов'язані з використанням валютних цінностей через регламентацію державою міжнародних розрахунків і порядку проведення валютних операцій, що закріплюється національним законодавством та міжнародними угодами [1, с. 1]. Валютне регулювання визначає порядок міжнародних розрахунків і проведення валютних операцій, закріплене національним законодавством і міжнародними угодами [2, с. 19].

Національна система валютного регулювання пов'язана із системою валютних відносин на території держави, які регулюються національним законодавством і нормами міжнародного права. Її основна функція полягає у формуванні та підтримці системи взаємодії національних і світових грошей [3, с. 389]. З цих причин, за допомогою валютного регулювання держава намагається захистити національну валюту, підтримати її стійкість, забезпечити потрібний рівень валютних резервів країни.

Валютне регулювання являє собою діяльність Національного банку України та в установлених Законом України Про валюту і валютні операції випадках Кабінету Міністрів України, спрямована на регламентацію здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами. Характерним для сучасного валютного ринку є наявність широкого кола регулюючих інституцій, до яких належать:

Форми регулювання валютного ринку національної економіки представлено на рис. 3.6.

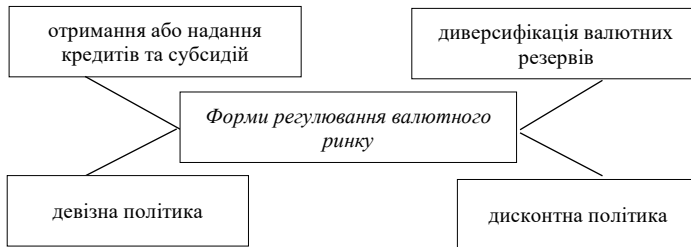

Рис. 3.6. Форми регулювання валютного ринку національної економіки

Хоча в сучасних умовах роль держави у валютному регулюванні зростає, державне регулювання не повинно замінювати ринкові регулятори, а має лише доповнювати та коригувати відповідним чином їх дію. Тому валютний ринок відрізняється високим рівнем урегульованості всіх найважливіших сегментів [5, с. 1]. Відповідно до ст.2 Закону України “Про валюту і валютні операції” [17], валютне регулювання ґрунтується на низці принципів, а саме:

- *свобода здійснення валютних операцій*, що передбачає: право фізичних та юридичних осіб – резидентів укладати угоди з резидентами та (або) нерезидентами та виконувати зобов’язання, пов’язані з цими угодами, у національній валюті чи в іноземній валюті, у тому числі відкривати рахунки у фінансових установах інших країн; право фізичних та юридичних осіб – резидентів придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності; запровадження обмежень і заходів захисту виключно з підстав та у порядку, визначених законом, з метою забезпечення стабільності фінансової системи і рівноваги платіжного балансу України; недопущення неправомірного і необґрунтованого втручання держави у валютні операції;

- *ризико-орієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання*, що реалізується шляхом: спрямованості на забезпечення фінансової стабільності, економічного і соціального розвитку; відповідності заходів захисту, строків їх запровадження та обсягів, пов’язаних з ними валютних обмежень масштабам і структурі системних ризиків, що загрожують фінансовій стабільності; обґрунтованості запровадження та подовження строку дії заходів захисту; тимчасового характеру дії заходів захисту; підзвітності та публічності НБУ під час запровадження заходів захисту, подовження строку їх дії, оцінки результативності застосування заходів захисту; пріоритетності менш дискримінаційних інструментів валютного регулювання над більш дискримінаційними та пропорційності застосування таких інструментів;

пріоритетності ринкових інструментів валютного регулювання над адміністративними;

- *самостійність та ринковість валютного регулювання*, що передбачає: гнучкість валютного курсу; незалежність НБУ у формуванні та реалізації валютної і монетарної політики у межах, визначених законом.

Кабінет Міністрів України у сфері валютного регулювання здійснює такі функції: визначає і подає на затвердження до Верховній Раді України ліміт зовнішнього державного боргу України; бере участь у складанні платіжного балансу України; забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей; забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду України; визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які використовуються у торговельному обороті з іноземними державами, а також у неконвертованих іноземних валютах, які використовуються у неторговельному обороті з іноземними державами на підставі положень міжнародних договорів України [17].

Напрацьовуючи інструменти та заходи якісного регулювання валютного ринку є потреба проаналізувати актуальну статистику та інформацію, щодо організації роботи українських інституцій з питань валютного нагляду в період пандемії коронавірусу. Це дозволить в майбутньому приблизно спрогнозувати загрози, передбачити виклики та підготуватись, хоча до коливань на валютному ринку в період воєнного стану.

Так, наприклад, за 2021 р. від НБУ отримано 3 121 повідомлення по 1 558 суб'єктах господарювання (у т.ч. і по фізичних особах – підприємцях) про виявлені факти ненадходження в установлені граничні строки розрахунків грошових коштів чи товарів по експортно-імпортних операціях. Протягом 2021 року з урахуванням отриманих повідомлень у попередньому році відпрацьовано 3 433 повідомлення по 1 777 суб'єктах господарювання, з яких: встановлено порушення по 857 повідомленнях у 554 суб'єктів господарювання та нараховано пені у сумі 515,3 млн гривень; складено довідок за 1 429 повідомленнями по 760 суб'єктах господарювання; встановлена відсутність за місцем реєстрації 456 суб'єктів господарювання за 1 135 повідомленнями (рис. 3.7).

Результати відпрацювання своєчасно надсилались до НБУ для врахування банками при знятті експортно-імпортних операцій з валютного нагляду [18, с. 48]. На кінець 2021 року залишилися на відпрацюванні 2 347 повідомлень по 1 220 суб'єктах господарювання.

За результатами 3 155 перевірок суб'єктів ЗЕД, проведених у 2021 році, нараховано 515,3 млн. грн. пені за порушення граничних строків розрахунків за експортно-імпортними операціями, з яких до бюджету надійшло 86,7 млн. грн.. За підсумками узагальненої звітності “Дані про стан заборгованості підприємств від здійснених зовнішньоекономічних операцій” станом на 01.01.2022 прострочена дебіторська заборгованість за

проведеними зовнішньоекономічними операціями, дослідженими під час проведення перевірок, рахується за 3 011 суб'єктами господарювання на загальну суму \$2 935 млн. (рис. 3.8).

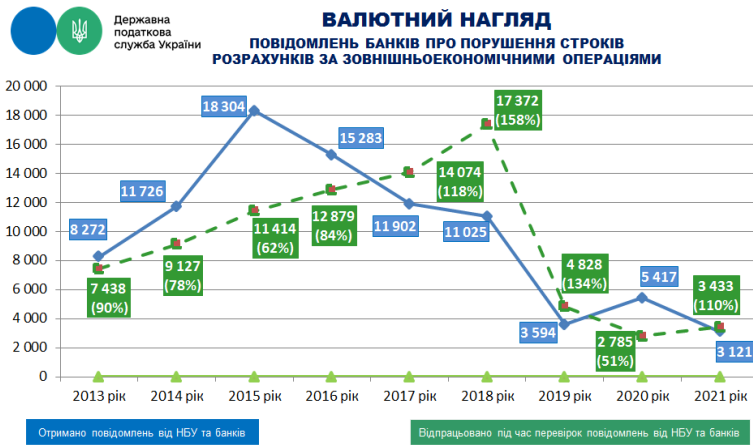

Рис. 3.7. Кількість повідомлень банків про порушення строків розрахунків за зовнішньоекономічними операціями [18, с. 49]

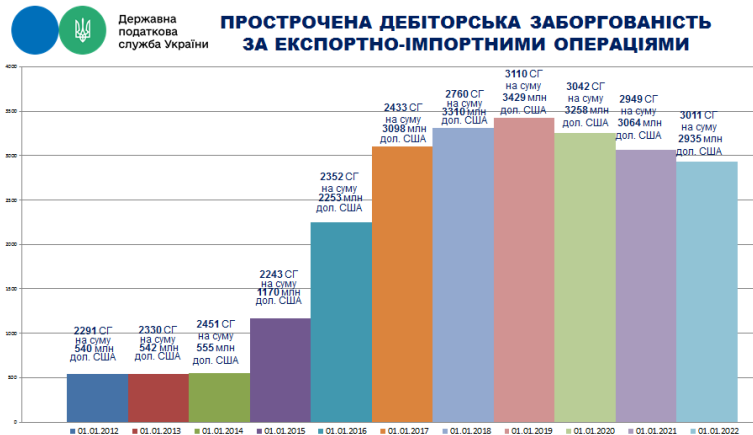

Рис. 3.8. Прострочена дебіторська заборгованість за експортно-імпортними операціями [18, с. 49]

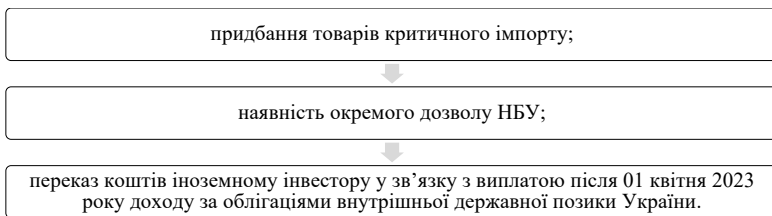
Традиційними причинами девальвації гривні є нестабільна економічна ситуація, значна частка боргових зобов'язань перед іноземними кредиторами, від'ємне сальдо платіжного балансу, політичні баталії, воєнний стан. У процесі контрольно-перевірочних заходів впродовж 2021

року встановлено зменшення простроченої дебіторської заборгованості на \$16 млн. [18, с. 50]. Covid-19 та воєнний стан внесли свої корективи і змусили на певний час призупинити функціонування економічної, соціальної та інших сфер життя в Україні.

Варто також згадати, що з 24 лютого 2022 р., коли на всій території України був введений воєнний стан, НБУ оперативно прийняв Постанова Правління № 18 від 24 лютого 2022 р. “Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану” [19] якою встановив низку обмежень для роботи всієї банківської системи. Ці обмеження вплинули як на операції фізичних осіб, так і на діяльність суб’єктів господарювання.

Враховуючи очікувану паніку на валютному ринку, даною Постановою одразу було впроваджено обмежувальні регуляторні заходи, якими було призупинено роботу валютного ринку України, а також введено мораторій на здійснення транскордонних валютних платежів (за винятком підприємств та установ, що забезпечували виконання мобілізаційних планів, операцій уряду, та за окремими дозволами НБУ). До Постанови № 18 зміни вносилися вже до 30 разів, перші з яких НБУ запровадив ще в день введення воєнного стану на всій території України.

Вже в перший же день, усвідомлюючи неможливість функціонування держави в умовах такого регулювання, були здійсненні послаблення обмежень щодо проведення транскордонних валютних операцій, що передбачили можливість здійснювати такі операції щодо імпортних операцій резидентів з купівлі товарів критичного імпорту за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Зміни, яких зазнало валютне регулювання за місяці війни на всій території України суттєві [16]. З-поміж операцій, за якими банкам дозволено купівлю іноземної валюти з метою проведення окремих валютних операцій, пов’язаних зі здійсненням інвестиційної або бізнес діяльності, можна виокремити такі як:

Інші випадки, передбачені Постановою № 18, регулюють здебільшого здійснення виплат фізичним особам або окремим галузям у чітко визначених випадках, що не впливає в цілому на здійснення бізнес-діяльності. У зв’язку з цим, починаючи з 24 лютого 2022 року, бізнес може розраховувати на те, що необхідний йому товар буде внесено у перелік товарів критичного імпорту або отримувати дозвіл у НБУ. Вбачається, що

процедура отримання дозволу НБУ здійснюється у декілька етапів, що займає значний час. Такий дозвіл отримується на кожен окрему операцію та щоразу потребує обґрунтування доцільності здійснення такої операції під час воєнного стану.

Для бізнесу, який проводить сотні операцій щоденно, така опція жодним чином не рятує ситуацію. До того ж, це б створило надзвичайне навантаження на НБУ. Саме тому, щоб здійснювати свою діяльність, бізнес, який не імпортує товари критичного імпорту та не може отримувати щоразу дозвіл, вдається до пошуку інших шляхів придбання валютних цінностей і здійснення транскордонних переказів. За оцінкою експерта В. Фісун аби бізнес не йшов у тіньові перекази, НБУ слід розглянути можливість включення товарів, які є необхідними для функціонування бізнесу і імпортуються з-за кордону, до переліку товарів критичного імпорту, або зняття обмежень на транскордонні перекази найближчим часом [16].

Перша заступниця голови НБУ Катерина Рожкова, зазначила, що для того, аби зменшити дисбаланс у липні курс гривні щодо долара одномоментно знецінився аж на 25%. За її словами, після початку війни кількість валюти, яка надходила до України, значно зменшилася через проблеми із експортом. “Якщо в перші місяці повномасштабної війни експорт та імпорт “просіли” приблизно однаково, то з поступовим відновленням економіки імпорт почав відновлюватися швидше. Крім того, сильно зросли обсяги витрат наших громадян – вимушених переселенців закордоном”, – заявила перша заступника голови НБУ, зазначивши, що в таких умовах валюти в Україну заходить суттєво менше, ніж виходить [14]. А цю різницю держава покриває із золотовалютних резервів.

Варіант із поверненням до класичного плаваючого чи ринкового курсу гривні у короткостроковій перспективі Національний банк не розглядав, бо це могло б стати додатковим шоком для національної економіки. Саме тому було прийняте рішення про зниження курсу гривні. Разом з тим НБУ, як пояснила К. Рожкова, враховував як девальваційні очікування, так і “просідання” інших валют (зокрема, у країнах-партнерах України) щодо долару США.

Разом з тим, з т.з. НБУ, як органу відповідального за стабільність гривні, додаткові податки на імпорт у поточних умовах мають розглядатися як заходи щодо посилення конкурентоспроможності вітчизняних виробників, зниження відтоку валюти з країни, врівноваження платіжного балансу і скорочення дефіциту бюджету. Розробка податку перебуває в компетенції Міністерства фінансів, проте фахівці НБУ також залучаються до цього процесу з огляду на потенційно важливу роль банків в адмініструванні такого податку [20] в умовах воєнного стану та економічної турбулентності.

Аналізуючи сучасний стан і тенденції функціонування валютного ринку в Україні науковець Ю. Макаренко визначає такі напрями розвитку українського валютного ринку: досягнення та підтримання оптимального

рівня валютної безпеки держави у сучасних реаліях, зниження частки запозичень в іновалюті і зниження доларизації кредитів й депозитів банківської системи; перегляд правил валютного контролю; стимулювання підвищення конкурентного статусу національної валюти – гривні; хеджування валюто-обмінних ризиків; покращення інвестиційного клімату в країні, залучення портфельних та прямих інвестицій [6, с. 42–49]. Матрична структура валютного ринку України подана в табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Матрична структура національного валютного ринку України в умовах воєнного стану

	<i>Загрози</i>	<i>Можливості</i>
<i>Зовнішнє середовище</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Військова агресія РФ ✓ Залежність від зовнішніх кредитів ✓ Неякісна макроекономічна політика ✓ Застій в економіці за рахунок впливу пандемії коронавірусу 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Іноземні інвестиції ✓ Вивчення та застосування закордонного досвіду валютного регулювання ✓ Проведення структурних реформ у фінансовій сфері
	<i>Слабкі сторони</i>	<i>Сильні сторони</i>
<i>Внутрішнє середовище</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Низький рівень довіри до НБУ ✓ Недостатня фінансова інклюзивність валютного ринку ✓ Недостатній рівень надійності банківської системи ✓ Нестабільність банківської системи ✓ Недостатність золотовалютних резервів 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Гнучка валютна політика ✓ Наявність інструментів інфляційного таргетування ✓ Підвищення ефективності монетарної політики НБУ ✓ Наявність інструментів швидкого реагування на зміну ринкової кон'юнктури

Щодо інструментів регулювання валютного ринку національної економіки то вони подані на рис. 3.9.

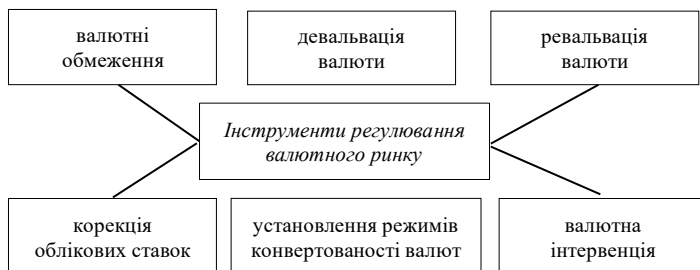

Рис. 3.9. Інструменти регулювання валютного ринку національної економіки

Колектив дослідників під керівництвом українського професора О. Дибі виокремлюють наступні заходи з вдосконалення функціонування валютного ринку в Україні:

- розширення сфери обігу гривні, тобто підвищення її ліквідності;
- збільшення ринкової інформації про джерела іноземної валюти та її

використання, а також про тенденції зміни платіжного балансу;

- розвиток інструментів хеджування валютного ринку;
- лібералізація валютного ринку в сфері експортно-імпортних операцій [7, с. 53–62].

Основою валютного регулювання є вплив на валютний курс. Зазвичай кожна країна зацікавлена у стабільності національної валюти, адже це забезпечує стабільність як внутрішньої, так і зовнішньої економічної політики. Однак у певних умовах може проводитися політика як на зниження, так і на зростання курсу національної валюти [8, с. 11]. Досліджуючи вплив на стабільність валютного ринку України фіскальної політики, в табл. 3.4 ми зробили спробу на основі вивченого матеріалу визначити деякі напрями забезпечення макрофінансової і валютно-курсової стабілізації національної економіки.

Таблиця 3.4 – Політика, механізми та інструменти валютного регулювання в розрізі різних політик (складено на основі джерела 8, с. 198; 4)

Види політик в частині валютного регулювання	Зміст та загальна характеристика
1	2
<i>Бюджетна політика</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ посилення фіскальної дисципліни на всіх рівнях бюджетної системи; створення бюджетної стратегії короткострокового бюджетного планування; ✓ скорочення дотацій Пенсійному фонду; ✓ скорочення витраток сектору загального державного управління на величину 0,7-0,8% від ВВП; ✓ зменшення державних субсидій підприємствам нестратегічного значення; ✓ перетворення витраток на оборону на стимулятор розвитку економіки; ✓ недопущення надмірного нагромадження нерозподілених коштів; ✓ встановлення лімітів граничних обсягів витраток; ✓ нівелювання залежності від політичної кон'юнктури в управлінні державними видатками.
<i>Податкова політика</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ зниження податкового навантаження на рівень 29% від ВВП; ✓ інкорпорація податків; ✓ реформування ПДВ, зниження рівня тінювого імпорту; ✓ ефективна боротьба з контрабандою; ✓ деофшоризація фінансових потоків, зменшення кількості податків та квазіплатежів; ✓ запровадження податку на виведений капітал; ✓ зниження рівня трансакційних витрат бізнесу, запровадження системи цифрового урядування; ✓ проведення приватизації майна державних підприємств, які потребують виведення з під контролю кланово-олігархічних груп; ✓ проведення якісних антикорупційних заходів.
<i>Боргова політика</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ зниження боргового навантаження, перегляд схеми обслуговування ВВП-варрантів;

Продовження таблиці 3.4

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ обмеження участі НБУ та комерційних банків у придбанні боргових ЦП; ✓ розроблення фіскальних правил стримування державної заборгованості; ✓ скорочення частки зовнішніх позик у структурі позичкового фінансування дефіциту бюджету з метою зниження валютних ризиків державного боргу; ✓ рефінансування частини зовнішнього боргу за рахунок внутрішніх запозичень; ✓ відмова від ОВДП як основного інструменту обслуговування боргу; ✓ встановлення економічно-обґрунтованої вартості за ОВДП; ✓ диверсифікація валютної структури боргу.
<i>Фіскально-монетарний менеджмент</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ органічне поєднання цілей та інструментарію боргової, монетарної і фіскальної політики; ✓ визначення функціональних обов'язків, процедур і механізмів координації; ✓ обмін інформацією між Міністерством фінансів, НБУ та Держказначейством; ✓ узгодження дій НБУ та Мінфіну стосовно: регулювання грошової маси; процентної політики; валютної політики; політики управління золотовалютними резервами; політики обслуговування державного боргу та управління бюджетними потоками і балансами; підвищення ефективності управління балансом єдиного казначейського рахунку та операції з регулювання грошово-кредитної системи НБУ.
<i>Девальвація валюти (зниження обігового курсу національної валюти)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ підвищення конкурентоздатності та поліпшення торговельних позицій країни на світовому ринку; ✓ стимулювання споживчого попиту на внутрішньому ринку.
<i>Установлення режимів конвертованості валют</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ за режиму повної конвертованості всі суб'єкти валютного ринку мають можливість вільно здійснювати як поточні, так і інвестиційні валютні операції за всіма видами операцій платіжного балансу.
<i>Валютна інтервенція (вплив центрального банку країни на валютний ринок і валютний курс, який здійснюється шляхом купівлі-продажу банком на валютному ринку великих партій іноземної валюти)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ регулює співвідношення на валютному ринку попиту і пропозиції певної валюти, що викликає кореляцію її обмінного курсу. Здійснюється за рахунок офіційних золотовалютних резервів, короткострокових взаємних кредитів центрального банку в національній валюті ("своп").
<i>Валютні обмеження (тимчасові заходи від кризових явищ регламентують права громадян та юридичних осіб щодо обміну валюти своєї країни на іноземну, а також здійснення інших валютних операцій)</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ строк до шести місяців з можливістю пролонгації; ✓ вводяться на підставі рішення Ради фінансової стабільності.

Продовження таблиці 3.4

1	2
<i>Зміна облікової ставки (вплив на курсові співвідношення)</i>	✓ підвищення облікових ставок Національного банку призводить до зростання (завдяки підвищеному попиту) курсу валюти, а скорочення – до зниження курсу.
<i>Ревальвація валюти (підвищення курсу національної валюти)</i>	✓ стримування попиту на внутрішньому ринку і стимулювання товарного імпорту та припливу інвестицій.
<i>Стрес-тестування</i>	✓ кількісна оцінка валютного ризику з метою регулювання стійкості розвитку валютного ринку.
<i>Формування валютної політики суб'єктів</i>	✓ моніторинг і управління кредитними ризиками з метою регулювання стійкості розвитку валютного ринку.
<i>Управління золотовалютними резервами</i>	✓ формування резервів, у т.ч. за рахунок обов'язкового продажу валюти експортерами.
<i>Девізна валютна політика</i>	✓ регулювання валютного курсу шляхом купівлі та продажу іноземної валюти.
<i>Регулювання платіжного балансу</i>	✓ використовуються експортні субсидії, митні тарифи, податкові пільги, система множинних валютних курсів.

Особливо важливим є пошук ефективних механізмів розвитку валютного ринку у післявоєнний час. Він має враховувати перспективи потенційного членства України в ЄС та створенням програм і фондів післявоєнної відбудови. Ключовою проблемою післявоєнної відбудови є визначення факторів впливу на обмінний курс, застосування регуляторних механізмів, які б забезпечували як свободу валютного ринку, так і його спроможність підтримувати фінансову стабільність.

Аналізуючи практичний досвід в умовах воєнного стану, доцільно надати наступні рекомендації для післявоєнної відбудови з метою забезпечення ефективності роботи національного валютного ринку:

- лібералізація валютного ринку з метою освоєння іноземних інвестицій та забезпечення конкурентоспроможності національного бізнесу;
- введення механізмів довгострокового рефінансування банків;
- з метою попередження девальвації доцільно впроваджувати обмежені регуляторні механізми регулювання валютного ринку на перших етапах відбудови шляхом використання резервів Національного банку та зменшення амплітуди коливань валютних курсів;
- робота з міжнародними партнерами щодо зниження боргового навантаження [15, с. 138–142];
- зменшити рівень доларизації української економіки через підвищення привабливості гривневих активів;
- удосконалити правила роботи учасників ринку та дотримуватись чітких принципів і процедур;
- вдосконалити структуру внутрішнього ринку з урахуванням міжнародної практики та запровадити нові види міжнародних розрахунків;
- забезпечити стабільність нормативної бази НБУ;

- посилити роботу з моніторингу валютних ризиків, удосконалити механізми контролю та протидії спекуляціям, застосувати процедури для упередження валютних ризиків та не допустити формування інших дисбалансів, пов'язаних із здійсненням операцій капітального характеру в іноземній валюті;

- стимулювати експорт та забезпечити рівновагу платіжного балансу;

- оптимізувати механізм взаємозв'язку між попитом на національну та іноземну валюту, яка має передбачати спрямування гривневих потоків насамперед у реальний сектор економіки, вагомими важелями чого мають бути інструменти фінансової політики [5, с. 4].

В підсумку варто зазначити, що в умовах воєнного стану національна економіка переживає мінливість курсу української валюти. Даний факт призводить до зменшення обсягу інвестицій та експорту, соціально-економічної деградації, зuboжінню населення. Валютне регулювання з боку держави є об'єктивною економічною необхідністю, яка зумовлена міжнародною економічною інтеграцією України до світового співтовариства та пов'язана з міжнародною кооперацією виробництва і розширенням міжнародної торгівлі, що спричинило вихід процесу концентрації і централізації капіталу за межі національних кордонів. Режим функціонування всіх видів валюти в країні є потужним чинником її подальшого інноваційно-цифрового економічного розвитку. Коливання обмінних курсів у воєнний час має багатосторонній та могутній вплив як на національні економіки, так і на світову економіку, тому проблема стабілізації обмінного курсу валют потребує подальших глибоких досліджень науковців та практиків як українських та і світових фінансових експертів-практиків.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Завора Т.М. Принципи валютного регулювання в Україні. *Reposit*, 2021. URL: http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/224/1/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%B4%201.pdf.
2. Лапчук Б.Ю. Валютна політика: навч. посіб.. Київ: Знання, 2008. 212 с.
3. Енциклопедія для банкіра: у 2 т. Том 2 (практична термінологія). За заг. ред. д.е.н., проф. Т.С. Смовженко, д.е.н., проф. Р.А. Слав'юка. Київ: УБС НБУ, 2013. 547 с.
4. Бартош О.М. Валютне регулювання в умовах сьогодення. *Фінансовий простір*, 2018, 2 (30). 8–13.
5. Богацька Н.М. Регулювання валютного ринку національним банком України. *Ефективна економіка*, 2018, 3. 1–5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/42.pdf.
6. Макаренко Ю.П., Вітер К.О. Аналіз сучасного стану та тенденцій функціонування валютного ринку України. *Інвестиції: практика та досвід*, 2022, 2. 42–49.
7. Дяба О., Зміїчук А., Мироненко Г. Еволюція валютного ринку України. *Ринок цінних паперів України*, 2014, 9–10. 53–62.
8. Козакевич О.Р. Фіскальна політика у забезпеченні стабільності валютного ринку України: дис. к.е.н.: спец. 08.00.08 Гроші, фінанси і кредит. Львів, 2019. 248 с.
9. Краус К.М., Краус Н.М. Ретроспектива і сучасність оподаткування в Україні та за кордоном: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019.
10. Краус Н.М., Краус К.М. Сучасні цифрові інформаційно-інноваційні технології в сфері

фінансів, управління і адміністрування. *Економічна стратегія та політика реалізації європейського вектору розвитку України: концептуальні засади, виклики та протиріччя*: монографія. К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка; НДС “Центр економічних досліджень”; ТОВ “СІК ГРУП УКРАЇНА”, 2019. 469–487.

11. Краус Н.М. Податкове планування на мікрорівні в національній економіці: інноваційний аспект. *БІЗНЕС ІНФОРМ*, 2012, 5 (412). 205.

12. Краус Н.М. Інституціональний зріз дихотомії старих і нових інститутів розвитку сфери фінансів в умовах інноватизації. *Фінанси України*, 2018, 4 (269). 115–126.

13. Manzhura O., Pochenchuk G., Kraus N. Innovative changes in financial and tax systems in the conditions of digital transformation. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2022, vol. 8, no. 1. 94–102.

14. Миленко В. Рожкова пояснила, чому Нацбанк одномоментно обвалив гривню на 25%. *Glavcom*, 6 серпня 2022. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/rozhkova-pojasnila-chomunatsbank-odnomomentno-obvaliv-hrivnju-na-25-866062.html>.

15. Чернишова О.Б., Степанова Д.С., Філон М.М. Перспективи розвитку валютного ринку в Україні. *Підприємництво та інновації*, 2022, Вип. 23. 138–142.

16. Фісун В.Новації валютного регулювання від НБУ: як це вплине на бізнес? *Ligazakon*, 27 травня 2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/211521_novats-valyutnogo-regulyuvannya-ud-nbu-yak-tse-vplyne-na-biznes.

17. Про валюту і валютні операції: Закон України, документ 2473-VIII, чинний, поточна редакція, підстава – 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>.

18. Звіт про виконання Плану роботи Державної податкової служби України на 2021 рік. Голова ДПС України Т. Кірієнко від 7.02.2022. 136 с. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/396505.html>.

19. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління НБУ від 24.02.2022 року № 18. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/pb22027?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.243876037.1307718707.1659965909-938184788.1643392100.

20. У НБУ підтримали ідею запровадження податку у розмірі 10% на купівлю валюти. *Minfin*, 6 серпня 2022. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/08/06/90052422/>.

Тема 4. Актуальні проблеми теорії та практики фінансового регулювання економіки

*“Від дерев’яних черевиків до
дерев’яних черевиків –
шлях в чотири покоління:
перше покоління набуває,
друге – примножує,
третє – витрачає,
четверте – повертається на фабрику”*

***Прем’єр-міністр Сполученого королівства
Великої Британії та Північної Ірландії,
політик, Нобелівський лауреат
Сер Вінстон Черчилль***

План

1. Сутність державного фінансового регулювання у системі соціально-економічного розвитку країни
2. Бюджетне регулювання в системі координат економічного зростання країни
3. Стратегія розвитку фінансового сектору України

1. Сутність державного фінансового регулювання у системі соціально-економічного розвитку країни

Фінансова система країни є вагомим складовою інституційних перетворень економіки. Державне регулювання розвитку економіки є вагомим інструментом забезпечення економічного зростання, створення умов для стійкості фінансового сектору економіки. На даному етапі економічного розвитку спостерігається посилення та активізація ролі держави в регулюванні виробничого та фінансового сектору економіки.

Вагомими та найбільш дієвими формами державного регулювання економіки є макроекономічне планування та прогнозування, використання механізму державного замовлення і відповідно регулювання рівня витратків бюджету та підприємств державного сектору економіки, розробка та реалізація державних програм соціально-економічного розвитку. Одним з вагомих інструментів державного регулювання економічного розвитку є фінансовий моніторинг сукупності макроекономічних показників, що сприяє результативності подальших фінансових перетворень.

В умовах вдосконалення механізму управління фінансової системи важливим є здійснення комплексного, об’єктивного та регулярного моніторингу, який дозволяє виявити основні проблеми, тенденції щодо зниження рівня стійкості фінансової системи та спроможний здійснювати їх попередження, виступаючи дієвим інструментом державного

фінансового регулювання.

Державне фінансове регулювання пов'язано з виникненням держави і з'явилося в процесі розвитку товарно-грошових відносин. На початковому етапі розвитку суспільства державні доходи забезпечували витрати на ведення війн, утримання двору монарха, державного апарату, будівництво громадських споруд. Характер такого забезпечення виявлявся в тому, що не існувало розмежування між ресурсами держави і ресурсами її правителя: монархи розпоряджалися ресурсами країни, як власністю.

З відділенням державної скарбниці від особистої каси і власності монарха виникли такі поняття: державні фінанси, державний бюджет, державний кредит. Основи фінансової політики більшості країн базувалися на концепції неокласичної школи, положення яких передбачали майже невтручання держави в економіку, збереження вільної конкуренції, використання ринкового механізму як основного регулятора економічних процесів. Фінансова політика 30–60-х років ХХ століття базувалася на *кейнсіанській доктрині*, яка в своїй основі мала положення:

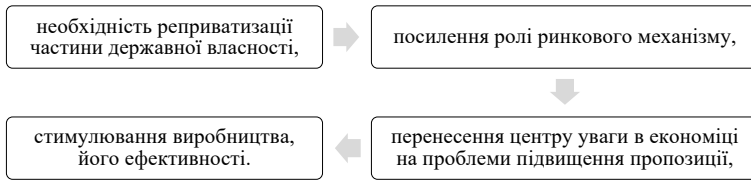
найважливіші проблеми розширеного відтворення слід вирішувати з позицій попиту;	високорозвинена економіка не може повністю саморегулюватися;
в умовах значного усупільнення праці та капіталу втручання держави неминуче;	державне регулювання мусить істотно доповнювати механізм автоматичного регулювання економіки.

Вводиться поняття ефективного попиту, яке виражає рівновагу між споживанням і виробництвом, доходами і зайнятістю. Вагомими інструментами регулювання економіки вбачається фінансова та бюджетна політика. Зазначено, що формування, структура і зростання державних витрат є чинником забезпечення ефективного попиту, а зміни в податковій політиці істотно впливають на основні компоненти попиту: особисте та інвестиційне споживання.

Вагомим є впроваджене науковцем Дж. Кейнсом у теорію державних фінансів положення про потребу зростання державних витрат, які фінансуються за допомогою позик. Його послідовники назвали це “принципом дефіцитного фінансування”. Державні інвестиції і поточні витрати можна фінансувати в борг. Урядові інвестиції, що фінансуються за допомогою позик, призведуть до розширення “схильності до інвестування”, а фінансування поточних витрат – до збільшення “схильності до споживання”.

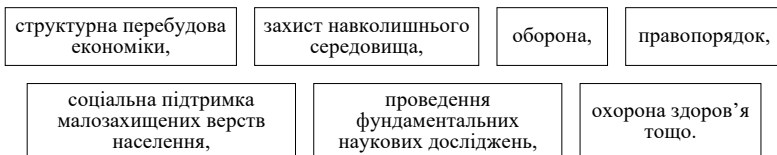
В кінці 70-х років минулого століття в основу фінансової політики покладено *неоконсервативну стратегію*, пов'язану з неокласичним спрямуванням економічної думки, яка відобразилася в теорії пропозиції, одним з основних положень якої є обмеження економічної ролі держави, її

втручання в господарське життя, особливо – соціальну сферу. Положеннями цієї концепції є:

Проблема, яку не вдалося вирішити представникам неоконсервативної стратегії, пов'язана з неокласичним спрямуванням економічної думки, - це збалансованість бюджетної системи. В 90-х ХХ ст. роках з'являються тенденції до подальших активних пошуків ефективних методів державного регулювання. Державні фінанси є важливою ланкою фінансової системи, через яку здійснюється вплив держави на соціально-економічний розвиток.

Принципи організації та функціонування державних фінансів зумовлені функціями й роллю держави в регулюванні й забезпеченні економічних, соціальних і демократичних засад життя населення, створенні сприятливих умов для діяльності виробничих і невиробничих структур. Потреба державного фінансового регулювання зумовлена тим, що за будь-якого типу економічної системи призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм, тобто через попит і пропозицію, а також особисто кожним громадянином з огляду на певні причини:

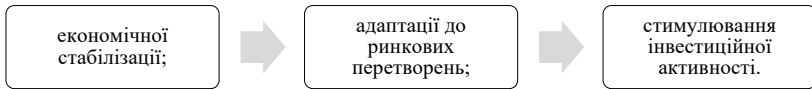

Отже, держава будує свою фінансову політику, основним завданням якої є пошук оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів із метою забезпечення зростання матеріального виробництва й добробуту населення.

До основних принципів функціонування системи державного фінансового регулювання слід віднести:

- єдність законодавчої та нормативної бази;
- відкритість і прозорість;
- розмежування повноважень;
- цільова орієнтованість;
- науковий підхід до реалізації окреслених цілей;
- економічність і раціональність;
- керованість фінансовими потоками на централізованій основі.

Досягнення цілей задається стратегією розвитку. *Фінансова стратегія* визначає можливість збалансованого управління вартісною оцінкою матеріально-технічних засобів і грошовими ресурсами, якими володіє державний сектор економіки. *Особливе значення має визначення ролі фінансів у реформуванні економіки, яка може бути зведена до трьох завдань:*

Економічна стабілізація на макрорівні невіддільна від загальної фінансової стабілізації в економіці. Тому моніторинг макроекономічних показників дозволяє виявити реальну ситуацію у фінансовій сфері. *З макроекономічних показників вирішальне значення мають:*

рівень бюджетного дефіциту,	рівень заборгованості підприємств перед бюджетом,	хід виконання бюджету,
рівень інфляції,	ставка рефінансування Національного банку,	зміни валютного курсу тощо.

Фінансова стабільність означає наявність стійких джерел фінансування, можливість залучення коштів на ринку капіталів, накопичення ресурсів для розширення виробництва і розвитку суспільного сектору економіки.

Призначення державного фінансового регулювання полягає в:

- ✓ забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та добробуту громадян за допомогою різних фінансових інституцій, які сьогодні також включають напрями нецентралізованих ресурсів на цілі державної політики, причому використовуються різноманітні інструменти з метою стимулювання і заохочування приватної ініціативи на ці цілі;
- ✓ поділ відповідальності та ризику в інтересах підвищення продуктивності та ефективності.

Реалізація основної мети суспільного розвитку – створення умов для забезпечення безпеки і гідного життя громадян передбачає у сфері державних фінансів досягнення збалансованості між соціальними зобов'язаннями органів державної влади та їх можливостями мобілізації фінансових ресурсів як на державному, так і на місцевому рівні.

Управління державними фінансами здійснюється за допомогою фінансового апарату, до складу якого входять органи державного управління всіх рівнів, що вирішують питання мобілізації, розподілу та використання державних фінансових ресурсів. Основними завданнями Міністерства фінансів України є:

- ✓ формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової і митної політики;

✓ формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку, випуску та проведення лотерей, організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;

✓ формування і забезпечення у межах повноважень реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю, координації та спрямування діяльності органів виконавчої влади уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного законодавства;

✓ забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України;

✓ здійснення заходів із підвищення ефективності управління державними фінансами;

✓ проведення разом з іншими органами виконавчої влади аналізу фінансово-економічного стану держави, перспектив її дальшого розвитку;

✓ розроблення разом з іншими центральними органами виконавчої влади проекту Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період;

✓ розроблення в установленому порядку проекту закону про Державний бюджет України;

✓ організація роботи, пов'язаної зі складанням та управлінням виконання Державного бюджету України, координація діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету;

✓ розроблення в установленому порядку прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди;

✓ удосконалення міжбюджетних відносин; забезпечення управління державним та гарантованим державним боргом;

✓ удосконалення методів фінансового і бюджетного планування;

✓ здійснення державного регулювання бухгалтерського обліку та фінансової і бюджетної звітності в Україні, розроблення стратегії розвитку національної системи бухгалтерського обліку, визначення єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку та складання фінансової і бюджетної звітності, обов'язкових для всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності і підпорядкування, адаптація законодавства з питань бухгалтерського обліку в Україні до законодавства Європейського Союзу та запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності;

✓ забезпечення здійснення повноважень головного розпорядника бюджетних коштів в установах і організаціях, що належать до сфери управління Мінфіну України, центральних органах виконавчої влади;

✓ інформування громадськості про економічні та фіскальні цілі держави.

Вагомим інструментом системи державного управління, що надає можливість виконати відповідні завдання, пов'язані з діяльністю державних фінансових інституцій, є державний фінансовий контроль, який сприяє економічній збалансованості з урахуванням екзогенних чинників впливу на розвиток суспільства. Система державного фінансового контролю включає в себе економічні, правові, інституційні складові, які забезпечують проведення державного фінансового аудиту, перевірки державних закупівель та інспектування.

На етапі розвитку системи фінансового регулювання пріоритетними завданнями державного фінансового контролю є налагодження взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами контролю, що надасть можливість підвищити дієвість превентивних заходів щодо формування, розподілу та використання бюджетних коштів учасниками бюджетного процесу. Державний фінансовий контроль є ваговою складовою системи фінансового регулювання економіки, його ефективність та результативність – це одна з основних умов забезпечення раціонального використання фінансових ресурсів органів державної влади та місцевого самоврядування. Механізм здійснення контролю суттєво впливає на досягнення цілей системи фінансового регулювання, яка реалізується через складові фінансової політики.

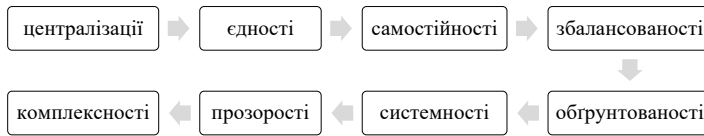
Розвиток системи державного фінансового контролю значною мірою пов'язаний із структурною реорганізацією центральних органів виконавчої влади. З метою вдосконалення якісного рівня фінансового управління та забезпечення цілісності вітчизняної системи державного фінансового контролю в системі регулювання фінансово-економічних відносин необхідним є:

взаємоузгодження повноважень, відповідних інституцій,

підвищення координації заходів щодо контролю за правильністю планування, розподілу та використанням бюджетних коштів.

Посилення результативності фінансово-бюджетної політики потребує системного об'єднання фінансових, інформаційних зв'язків між органами центральної виконавчої влади щодо формування та здійснення державного фінансового контролю. Розробка політики управління державними фінансами повинна відбуватися виходячи з інституційного розвитку країни, певна невідповідність її цілей отриманим результатам є наслідком недостатнього врахування особливостей інституційного середовища економічної системи країни та суспільств в цілому.

Формальні державні фінансові інститути, які, в достатній мірі, здійснюють вплив на процеси формування, розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу, повинні підпорядковуватися відповідним економічним принципам формування державної фінансової політики:

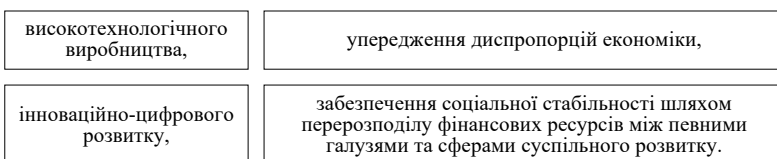
В разі недотримання даної вимоги відбуватимуться структурні диспропорції в державній політиці, що не сприятиме розвитку економіки за відсутності системного підходу до формування бюджетної і грошово-кредитної політики може нівелюватися вплив зростання соціальних стандартів чи заходів у сфері активізації економічного розвитку через бюджетно-податкове регулювання.

Одним із найбільш дієвих інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є податкове регулювання. Здійснюючи податкову політику, держава забезпечує необхідні джерела фінансування соціальної сфери, створює відповідні умови для структурних перетворень економіки та стимулювання економічного зростання. Структура податкової системи як складової фінансової системи має сприяти постійному зростанню обсягу податків та зборів, що надходять до бюджетів усіх рівнів, не знижуючи при цьому стимулів до розвитку підприємництва.

Завданням податкового регулювання, як інструменту впливу на економічні процеси, є встановлення певного оптимального рівня оподаткування і механізму адміністрування податків, що забезпечать поєднання інтересів платників податків та держави. Варто зазначити, що дані інтереси є динамічними і значною мірою адаптуються до умов реалізації моделі соціально-економічного розвитку країни та пріоритетів розвитку суспільства в цілому. Крім того, використовуючи механізм податкового регулювання, держава здійснює вплив на обсяг сукупного попиту та пропозиції шляхом:

- встановлення співвідношення показників прямих та непрямих податків, регулювання ставок окремих податків та надання податкових преференцій;
- структуру та обсяги накопичення основного капіталу;
- формування галузевої структури економіки та пріоритети розвитку національної економіки, інвестиційну динаміку, збалансований розвиток адміністративно-територіальних одиниць.

Державне фінансове регулювання необхідно розглядати у якості цілеспрямованого впливу відповідних інститутів держави на економічні та соціальні процеси щодо:

В залежності від економічної кон'юнктури, *метою фінансового регулювання є забезпечення макроекономічної рівноваги та створення відповідних умов для економічного зростання*. Заходи фінансової політики щодо стимулювання економіки повинні бути спрямовані, насамперед, на збільшення обсягів і підвищення якості факторів виробництва, зокрема людського капіталу.

2. Бюджетне регулювання в системі координат економічного зростання країни

Створення розвиненої фінансової системи та формування дієвої фінансової політики сприяє успішному розвитку і зростанню ефективності економічної діяльності країни. Інституційні засади формування державної фінансової політики визначаються певними нормативно-правовими актами, спрямованими на забезпечення виконання завдань та функцій покладених на органи публічного управління, а також визначають порядок їх взаємодії та координації. *Система фінансових інституцій включає в себе органи державного управління, які визначають основні напрями фінансової політики.*

Держава в економіці відіграє багатопланову роль:

- стабілізація циклів економічної активності,
- закупівля товарів і послуг,
- регулювання процесу монополізації на ринку,
- реагування на зовнішній економічний вплив,
- створення необхідних умов для соціально справедливого розподілу доходу і забезпечення життєво необхідними благами населення тощо.

Держава впливає на виробництво, нагромадження, споживання та інші елементи процесу відтворення, зокрема, збільшуючи обсяг капіталовкладень, держава сприяє підвищенню попиту, зростанню обсягів промислового виробництва, збільшенню інвестицій в економіку; фінансування інфраструктури зумовлює скорочення витрат виробництва підприємств, зростання їхніх прибутків.

Основне завдання економічної політики держави полягало в управлінні сукупним попитом, основним інструментом проведення зазначеної політики виступав *бюджет*, що розглядався як вагомий фактор економічного регулювання. *Здійснюючи вплив на різницю між доходами і видатками бюджету залежно від конкретних економічних умов, держава цілеспрямовано впливала на обсяг сукупного попиту, а через нього – і на величину пропозиції.*

Становлення України як самостійної держави призвело до таких етапів розвитку бюджетної системи та її регулюючої функції:

- ✓ початковий етап становлення бюджетної системи (1992–1994 роки),

який характеризується незадовільним рівнем регулюючої функції бюджетної системи, наявністю значного розміру дефіциту бюджету, в тому числі з емісійними джерелами його покриття, нарощуванням обсягів державного боргу, недосконалим регулюванням міжбюджетних відносин;

✓ етап часткового збалансування бюджетної системи (1995–1997 роки), який характеризується недостатнім рівнем регулюючої функції бюджетної системи, нарощуванням заборгованості зі сплати до бюджету податків і зборів, дебіторської та кредиторської заборгованості бюджету, зменшенням розміру дефіциту бюджету з використанням неемісійних джерел його покриття, скороченням обсягу державного боргу, поступовим впровадженням казначейської системи виконання бюджету;

✓ етап подальшого збалансування бюджетної системи (1998–2001 роки), який характеризується задовільним рівнем регулюючої функції бюджетної системи, суттєвим зменшенням обсягу державного боргу, посиленням керованості бюджетним дефіцитом, реформуванням системи міжбюджетних взаємовідносин, нормативно-законодавчим врегулюванням бюджетного процесу шляхом прийняття Бюджетного кодексу України, поетапним запровадженням казначейського обслуговування місцевих бюджетів, скороченням обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості бюджету;

✓ етап продовження бюджетного реформування (2002–2009 роки), для якого є характерним підвищення стійкості бюджетної системи, посилення якості бюджетного планування і прогнозування, ефективності використання бюджетних коштів, у тому числі запровадження нової бюджетної класифікації, за якою структура доходів, видатків бюджету гармонізована до міжнародних норм та принципів, програмно-цільового методу планування видатків бюджету, оцінки результативності виконання бюджетних програм;

✓ етап підвищення ступеня ефективності функціонування бюджетної системи (з 2010 року), який характеризується посиленням впливу бюджетної політики на економічне зростання країни, подальшим розвитком міжбюджетних відносин, встановленням прозорих принципів управління бюджетними ресурсами, упорядкуванням відповідних інституційних засад, зокрема ухвалення нової редакції Бюджетного кодексу України, спрямованого на середньострокове бюджетне прогнозування, удосконалення основних засад програмно-цільового методу бюджетного планування, підвищення результативності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів з урахуванням пріоритетних завдань розвитку відповідної галузі, дієвості економічних перетворень;

✓ з 2019 року етап турбулентності в якому знаходиться бюджетна система України та фінансово-економічних кризових викликів, що спровоковані коронавірусом та в 2022 році вторгненням РФ на територію суверенної держави.

Бюджетна система є вагомою складовою розвитку економіки, від ступеня оптимальності співвідношень між елементами бюджетної системи залежить рівень збалансованості бюджетного регулювання й ефективність його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць.

Одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів є бюджет, розробка основних напрямів формування та використання бюджетних коштів здійснюється виходячи з необхідності виконання завдань, які стоять перед суспільством. Як суспільно-економічна категорія, бюджет відображає відповідні відносини у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту щодо вироблення, розподілу, споживання послуг і регулювання соціально-економічного розвитку з метою задоволення потреб суспільства. Як економічна категорія, бюджет характеризується рисами, притаманними й фінансам в цілому, маючи водночас низку особливостей. До таких можна віднести:

бюджет є особливою економічною формою перерозподільчих відносин, пов'язаних із зосередженням частини валового внутрішнього продукту держави з метою використання її для задоволення потреб усього суспільства;

за допомогою бюджету відбувається перерозподіл ВВП між галузями економіки адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктами держави;

пропорції бюджетного перерозподілу ВВП більшою мірою, ніж в інших ланках фінансів, визначаються потребами розширеного відтворення в цілому і завданнями, що стоять перед суспільством на конкретному етапі його економічного розвитку;

сфері бюджетного перерозподілу ВВП належить основне місце в складі державних фінансів, що зумовлено ключовим положенням бюджету порівняно з іншими фінансовими ланками.

Отже, основними функціями бюджету як основного фінансового плану держави, з економічної точки зору, є:

перерозподіл валового внутрішнього продукту;

державне регулювання і стимулювання економіки;

фінансове забезпечення соціальної політики;

контроль за утворенням і використанням централізованого фонду грошових коштів.

Регулювання міжбюджетних відносин – це одна з найскладніших політично і соціально чутливих сфер бюджетної політики. Місцеві бюджети – це соціальні бюджети, які забезпечують найнеобхідніші потреби населення. Так, видатки на соціальні програми становлять біля 80% обсягу місцевих бюджетів. З цих бюджетів фінансується практично вся дошкільна та шкільна освіта, первинна та значна частка спеціалізованої медичної допомоги, більша частина соціального захисту населення. Така соціальна структура місцевих бюджетів вимагає стабільності і прогнозованості,

чіткого розподілу функцій і повноважень.

Для стимулювання економічного зростання необхідним є активне використання дефіциту бюджету з метою збільшення видаткової частини бюджету, особливо в умовах відносного зменшення податкового навантаження на економіку, проте розмір державного боргу та економічні можливості держави з його обслуговування є фактором обмеження обсягу дефіциту бюджету. В періоди сталого економічного зростання за необхідності, особливо за умови наявності значного обсягу державного боргу, доцільним є використання профіциту бюджету.

На сучасному етапі розвитку державних фінансів України необхідним є удосконалення механізму використання дефіциту бюджету у системі фінансово-бюджетного регулювання економічного розвитку. Боргова політика є однією зі складових державного регулювання економіки країни, співвідношення між внутрішніми і зовнішніми державними позиками суттєво впливає на структурні перетворення у її галузях.

Таблиця 4.1 – Фінансово-економічні показники бюджетно-податкового сектору України: операції сектору загального державного управління станом на 25.10.2022 р. [6]

(млн. грн.)

Категорії та компоненти даних, які поширюються згідно з рекомендаціями ССПД	Дані	
	Період останніх розрахунків	Дані попереднього періоду (1 кв.)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Доходи*	2 кв. 2022	507 934,9
податки*	2 кв. 2022	297 062,1
соціальні внески*	2 кв. 2022	90 011,7
гранти*	2 кв. 2022	3 838,0
інші доходи*	2 кв. 2022	117 023,1
Видатки*	2 кв. 2022	541 253, 3
оплата праці*	2 кв. 2022	151 139,1
використання товарів та послуг*	2 кв. 2022	117 329,7
відсотки*	2 кв. 2022	40 210, 9
субсидії*	2 кв. 2022	24 832,9
гранти*	2 кв. 2022	35,4
соціальне забезпечення*	2 кв. 2022	202 070,9
інші видатки*	2 кв. 2022	5 634,4
Чистий операційний баланс*	2 кв. 2022	-33 318, 4
Чисте придбання нефінансових активів*	2 кв. 2022	3 170,8
Чисте кредитування (+)/ заощадження (-)*	2 кв. 2022	-36 489,2
Чисте придбання фінансових активів*	2 кв. 2022	63 358,6
Видатки з урахуванням чистого придбання нефінансових активів*	2 кв. 2022	544 424,1

*Ураховуючи ситуацію, що склалася у зв'язку з військовою агресією росії проти України за підтримки білорусі інформацію буде оприлюднено після завершення терміну для подання статистичної та фінансової звітності, встановленого Законом України "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни".

Фінансова стійкість бюджетної системи – це фінансовий стан, коли забезпечується збалансованість доходів і витрат бюджетів усіх рівнів і їх здатність протистояти дії внутрішніх і зовнішніх чинників; бюджети орієнтовані на позитивну динаміку стабільного розвитку, ефективність і результативність використання бюджетних коштів. Розглядаючи стійкість бюджетної системи в цілому і державного бюджету як основного її елементу, зокрема акцент робиться на збалансованості доходів і витрат. На фінансову стійкість бюджетної системи впливають чинники внутрішнього і зовнішнього середовища, які у свою чергу структуруються за методами, способами і об'єктами дії; виконання законодавства; нестабільність економіки, грошової і фінансово-кредитної систем (табл. 4.1).

Стійкість бюджету – стан бюджету, при якому забезпечується нормальне функціонування суб'єкта публічної влади, реалізація усіх закріплених за ним повноважень на основі повного і своєчасного фінансування передбачених бюджетом витрат, включаючи погашення і обслуговування внутрішнього і зовнішнього боргу. Стійкість бюджету дозволяє судити про міцність фінансової основи діяльності суб'єкта влади (табл. 4.2).

Таблиця 4.2 – Фінансово-економічні показники бюджетно-податкового сектору України: державний та гарантований державою внутрішній і зовнішній борги станом на 25.10.2022 р. [6]

(млн. грн.)

Категорії та компоненти даних, які поширюються згідно з рекомендаціями ССПД	Дані		
	Період останніх розрахунків	Останні дані (2 кв.)	Дані попереднього періоду (1 кв.)
1	2	3	4
<i>Державний та гарантований державою внутрішній борг</i>			
<i>Державні внутрішні боргові зобов'язання за (початковими) строками погашення</i>	2 кв. 2022	1 226 905,95	1 050 659,49
<i>Державні внутрішні боргові зобов'язання за типом боргового інструменту</i>	2 кв. 2022	1 226 905,95	1 050 659,49
держані цінні папери	2 кв. 2022	1 225 120,54	1 048 841,02
кредити	2 кв. 2022	1 785,41	1 818,47
<i>Боргові зобов'язання, гарантовані урядом України</i>	2 кв. 2022	66 925,38	49 603,33
<i>Державний та гарантований державою зовнішній борг</i>			
<i>Державні зовнішні боргові зобов'язання за початковим строком погашення</i>	2 кв. 2022	1 544 544,38	1 473 572,29
<i>Державні зовнішні боргові зобов'язання за типом інструменту і власника боргу</i>	2 кв. 2022	1 544 544,38	1 473 572,29
державні цінні папери (ОЗДП)	2 кв. 2022	661 972,30	666 040,30
кредити	2 кв. 2022	759 971,52	676 888,30
спеціальний розподіл (СПЗ)	2 кв. 2022	122 600,59	127 643,69
<i>Боргові зобов'язання, гарантовані урядом України</i>	2 кв. 2022	244 842,16	258 342,34

За роки незалежності монетарна та фіскальна політики України пройшли вже вісім етапів взаємодії.

Перший етап (1991–1996 рр.) поєднання м'якої монетарної та м'якої фіскальної політики.

Другий етап (1997–1999 рр.) поєднання жорсткої монетарної та м'якої фіскальної політики.

Третій етап (2000–2004 рр.) поєднання жорсткої монетарної та жорсткої фіскальної політики.

Четвертий етап (2005–2008 рр.) поєднання м'якої монетарної та жорсткої фіскальної політики.

П'ятий етап (2009–2013 рр.) поєднання жорсткої монетарної та м'якої фіскальної політики.

Шостий етап (2014–2015 рр.) поєднання м'якої монетарної та м'якої фіскальної політики.

Сьомий етап (2016–2019 рр.) відносно жорсткі як монетарна, так і фіскальна політика.

Восьмий етап (2020 р. – сьогодні).

Стійкість бюджету характеризують:

- бюджетна самостійність
- збалансованість бюджету
- платоспроможність суб'єкта публічної влади
- грошовий характер розрахунків
- економічна ефективність витрачання бюджетних коштів
- розмір і структура внутрішнього і зовнішнього боргу
- якість бюджетного менеджменту та ін.

Бюджетна самостійність характеризується здатністю суб'єкта влади самому мобілізувати фінансові ресурси до бюджету, не вдаючись до фінансової допомоги; показник для її оцінки – співвідношення власних доходів бюджету і його витрат.

Для розробки і реалізації збалансованого бюджетного регулювання пріоритети бюджетної політики повинні визначатися циклічністю економічного розвитку, стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, на кожному етапі економічного розвитку існує необхідність обґрунтування та запровадження відповідних важелів бюджетного механізму. Основною метою бюджетної політики на тепер є забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, яка передбачає:

формування стабільної податкової бази на основі створення сприятливих умов для розвитку бізнесу;

своєчасного та достатнього рівня фінансування основних напрямів розвитку соціально-економічної сфери;

формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання.

Світовий досвід підтверджує, що бюджетна рівновага досягається при збалансованому бюджеті, який повинен впливати на темпи економічного зростання, рівень добробуту населення. Призначення бюджетної політики є продуктом еволюції ролі та значення функцій держави в суспільно-економічному розвитку. *Бюджетне регулювання* – невід’ємний елемент бюджетної політики, залежний від показників макроекономіки, повинен адаптувати відповідні механізми, інструменти і важелі з метою ефективного впливу на соціально-економічні процеси. *В умовах трансформації економіки бюджетна політика мусить реалізувати адаптаційно-регуляторний потенціал для виходу на траєкторію економічного зростання.*

Інститут бюджетного регулювання повинен ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу. *Основними пріоритетними напрямками розвитку бюджетної системи визначено:*

- запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм;
- удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету;
- застосування ефективних підходів управління державними фінансами.

Основними цілями бюджетної політики є:

забезпечення стійкого довготривалого економічного зростання, шляхом структурно-інноваційних перетворень економіки;

створення сприятливого інвестиційного середовища;

достатньо високого рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання.

Перспективне бюджетне планування як одна з головних складових державного регулювання економічного і соціального розвитку дає змогу підвищити керованість бюджетного процесу та якість розробки і реалізації бюджетної політики в Україні. Бюджетне планування та прогнозування доцільно розглядати як комплексний адаптивний процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики, у межах якої здійснюється сукупність відповідних заходів у частині формування, коригування, контролю та моніторингу системи бюджетних показників з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни та сукупного впливу зовнішніх факторів на збалансованість та стійкість бюджетної системи.

Прогнозування доходної частини бюджету є важливим і необхідним етапом бюджетного процесу, який, певним чином, дозволяє визначити стратегічні напрями розвитку бюджетно-податкового регулювання,

особливості формування бюджетних доходів у територіальному та галузевому аспектах, взаємозв'язок між рівнем оподаткування у розрізі окремих податків та обсягом податкових надходжень, що сприяє підвищенню дієвості бюджетної політики. Прогнозування податкових надходжень на основі відповідної методології з використанням економічного аналізу надає можливість здійснювати покращання точності прогнозів бюджетних доходів.

З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства вкрай необхідні:

- підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів;
- удосконалення міжбюджетних відносин;
- забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю.

Для реалізації цих завдань передбачається:

- ✓ подальше удосконалення механізму застосування середньострокового бюджетного планування на базі основних напрямів соціально-економічного розвитку держави;
- ✓ впровадження у практику роботи центральних органів виконавчої влади середньострокового бюджетного планування;
- ✓ оптимізація кількості бюджетних програм, виходячи з необхідності забезпечення фінансовими ресурсами основних завдань головного розпорядника бюджетних коштів;
- ✓ удосконалення механізму застосування програмно-цільового підходу до складання і виконання бюджету шляхом упорядкування та оптимізації мережі бюджетних установ, реалізації принципу поступового переходу від утримання бюджетних установ до виділення їм коштів для надання суспільних послуг;
- ✓ підвищення якісного рівня казначейського обслуговування бюджетів усіх рівнів;
- ✓ запровадження практики щорічної звітності головних розпорядників бюджетних коштів за результатами їх витрачання;
- ✓ посилення контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів шляхом застосування паспортів бюджетних програм;
- ✓ подальше врегулювання міжбюджетних відносин на рівні районів, територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань;
- ✓ забезпечення поетапного впровадження програмно-цільового методу планування місцевих бюджетів як складової середньострокового планування місцевих бюджетів;
- ✓ подальше вдосконалення міжбюджетних відносин з урахуванням динаміки фінансово-бюджетних та соціально-економічних показників розвитку адміністративно-територіальних одиниць;

- ✓ зміцнення ресурсної бази місцевих бюджетів для забезпечення сталого економічного розвитку територій;
- ✓ встановлення економічно та соціально обґрунтованого розміру мінімальної заробітної плати з поетапним його наближенням до прожиткового мінімуму;
- ✓ створення реальних умов для впорядкування оплати праці шляхом оптимізації чисельності працівників, упорядкування кількості стимулюючих виплат;
- ✓ впорядкування механізму бюджетної підтримки осіб, які досягли пенсійного віку та малозабезпечених громадян;
- ✓ створення дієвого механізму захисту інтересів держави у процесі управління корпоративними правами.

3. Стратегія розвитку фінансового сектору України

Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство фінансів України та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб втілюють Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Упродовж 2020–2022 років, попри вплив повномасштабної військової агресії росії та світової пандемії Covid-19, фінансовим регуляторам вдається досягати прогресу у втіленні Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року. За підсумками 2021 року 85% заходів дорожньої карти реалізації документа виконано або виконується згідно із затвердженим графіком.

Стратегія встановлює пріоритети та цілі розвитку фінансового сектору до 2025 року. Метою Стратегії є забезпечення подальшого реформування та розвитку фінансового сектору України відповідно до провідних міжнародних практик й імплементації заходів, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС й іншими міжнародними зобов'язаннями України. Вона посіла місце Комплексної програми розвитку фінансового сектору до 2020 року, яка визначала пріоритетні реформи регуляторів протягом попередніх п'яти років.

28 травня 2019 року НБУ, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (перебуває в стадії ліквідації з 01.07.2020), Фонд гарантування вкладів фізичних осіб та Міністерство фінансів України підписали Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво з питань підготовки та впровадження Стратегії розвитку фінансового сектору до 2025 року. Робота над створенням Стратегії проходила у березні-грудні 2019 року, до міжвідомчої робочої групи з розробки Стратегії увійшли більше 200 осіб, проведено два кола публічних обговорень зі представниками фінансового ринку, профільних асоціацій, громадських та міжнародних організацій та експертами.

Стратегія підписана Головами установ-розробників 16.01.2020 та затверджена їх розпорядчими актами в установленому порядку. В НБУ Стратегія затверджена 26 грудня 2019 року рішенням Правління Національного банку України № 1010-рш. У 2020 році фінрегулятори збирали та аналізували пропозиції до Стратегії від її виконавців, профільних експертів та представників фінансового ринку. Пропозиції пройшли погодження зі стейкхолдерами під час двох засідань Комунікаційної платформи та низки зустрічей. Вони стали основою для першого оновлення Стратегії, відповідно до рішення Комітету з фінансового розвитку, засідання якого відбулося на початку 2021 року.

У НБУ оновлена Стратегія затверджена рішенням Правління НБУ від 18 березня 2021 р. № 97-рш. У 2022 р., через повномасштабну війну росії проти України, фінрегулятори також переглядають Стратегію та планують у 2023 році презентувати її оновлення, з урахуванням першочергових заходів відповідно до Плану відновлення України, розробленого в межах роботи НБУ з відновлення України.

Стратегія визначає п'ять стратегічних напрямів: фінансова стабільність, макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків та інноваційний розвиток. Кожен напрямок має свої стратегічні цілі та індикатори виконання.

Реалізація Стратегії здійснюється через виконання окремих заходів (проектів), передбачених дорожньою картою Стратегії, відповідно до принципів проектного менеджменту. З метою координації та моніторингу виконання заходів створено Комітет з фінансового розвитку зі залученням до його роботи керівників регуляторів, Міністерства фінансів, ФГВФО, професійних об'єднань учасників ринку. Оновлення Стратегії відбувається за рішенням Комітету з фінансового розвитку.

Таблиця 4.3 – Стратегічні напрями розвитку фінансового сектору України до 2025 року (згруповане авторами на основі джерела 1)

Стратегічний напрям	Деталізовані кроки по реалізації напрямку
1	2
Стратегічний напрям 1. Фінансова стабільність	<p><i>Ефективне регулювання фінансового сектору та вдосконалення наглядових підходів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - удосконалення моделі регулювання фінансового сектору; - підвищення інституційної спроможності та незалежності регуляторів і ФГВФО; - гармонізація регуляторних вимог і міжнародне співробітництво; - розвиток нагляду й оверсайту фінансового сектору та протидії зловживанням; - удосконалення системи гарантування вкладів та виведення неплатоспроможних фінансових установ з ринку. <p><i>Прозорий фінансовий сектор:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - підвищення відкритості інформаційного обміну між регуляторами фінансового сектору та державними установами;

Продовження таблиці 4.3

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - запровадження Плану дій BEPS в Україні; - приєднання до міжнародної системи обміну інформацією щодо фінансових рахунків. <p><i>Стійкість фінансового сектору до викликів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - забезпечення контролю за кредитними ризиками; - підвищення вимог до стійкості професійних учасників фондового ринку; - запобігання дефіциту ліквідності; - обмеження концентрації ризиків; - управління системним впливом викривлених стимулів та забезпечення конкуренції. <p><i>Підвищення якості корпоративного управління та управління ризиками у фінансовому секторі:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня корпоративного управління в учасників фінансового сектору; - посилення системи внутрішнього контролю в учасників фінансового сектору; - підвищення ефективності системи реалізації прав інвесторів; - запровадження соціальної та екологічної відповідальності.
<i>Стратегічний напрям 2. Макроекономічний розвиток</i>	<p><i>Забезпечення стійкості державних фінансів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - проведення виваженої фіскальної політики та координації в межах бюджетного процесу; - забезпечення боргової стійкості та зниження фіскальних ризиків; - розвиток внутрішнього ринку державних цінних паперів. <p><i>Сприяння кредитуванню економіки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - підтримка кредитування МСП; - адаптація до застосування в Україні квазікапітальних інструментів міжнародних фінансових організацій; - стимулювання кредитування підприємств АПК, зокрема фермерських господарств, під заставу землі; - розвиток синдикованого кредитування; - зменшення перешкод для іпотечного кредитування; - стимулювання експорту; - стимулювання розвитку ринку небанківського кредитування; - розбудова інфраструктури для ефективного управління проблемними активами; - стимулювання розвитку торговельного фінансування та факторингу; <p><i>Посилення захисту прав кредиторів та інвесторів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - удосконалення інституту забезпечення виконання зобов'язань; - поліпшення ефективності судових процедур та виконання рішень суду; - встановлення альтернативних способів урегулювання спорів; <p><i>Створення умов для залучення довгострокових ресурсів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - запровадження другого рівня системи пенсійного забезпечення; - удосконалення законодавства щодо регулювання третього рівня системи пенсійного забезпечення та підвищення ефективності недержавних пенсійних фондів; - створення та регулювання діяльності платформ краудфіндингу; - запровадження регулювання та створення національного інвестиційного фонду; - розвиток ринку страхування життя України.
	<p><i>Підвищення доступності та рівня користування фінансовими послугами:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - стимулювання розвитку платіжної інфраструктури для здійснення безготівкових операцій, у тому числі у сільській місцевості та у віддалених територіях; - створення умов для розвитку віддалених каналів продажу фінансових послуг, у т.ч. відкриття рахунків дистанційним способом. <p><i>Посилення захисту прав споживачів фінансових послуг:</i></p>

1	2
<p>Стратегічний напрям 3. Фінансова інклюзія</p>	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення та впровадження регулювання ринкової поведінки учасників фінансового сектору; - забезпечення прозорості інформації щодо фінансових послуг та продуктів; - захист вкладників та інвесторів. <p><i>Підвищення рівня фінансової грамотності населення:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - проведення інформаційно-освітніх заходів для різних цільових аудиторій; - розробка рамок компетентностей з фінансової грамотності.
<p>Стратегічний напрям 4. Розвиток фінансових ринків</p>	<p><i>Сприяння розвитку ринків небанківських фінансових послуг:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - дерегуляція ринків небанківських фінансових послуг (крім ринку цінних паперів) з низьким рівнем ризиків; - розвиток ринку страхових послуг; - розширення можливостей використання суб'єктами господарювання операцій фінансового лізингу; - розширення можливостей використання суб'єктами господарювання операцій з кредитними спілками; - підвищення захисту довіртелів фондів фінансування будівництва (ФФБ); - забезпечення податкового стимулювання та гармонізація системи оподаткування інструментів фінансового сектору; - впровадження комплексної оцінки конкурентоспроможності ринків банківських і небанківських фінансових послуг України; - розвиток індустрії кредитних історій. <p><i>Ефективна інфраструктура ринків капіталу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - удосконалення розрахункової та клірингової інфраструктури ринків капіталу та організованих товарних ринків; - поступове впровадження міжнародних стандартів функціонування інфраструктури ринків капіталу, зокрема вимог CSDR, EMIR, MIFIR, MIFID II, PFMI; - забезпечення модернізації, консолідації і розвитку біржової та депозитарної інфраструктури ринків капіталу та організованих товарних ринків; - забезпечення розвитку інституту посередників небанківського фінансового сектору; - забезпечення розвитку інституту рейтингових агентств. <p><i>Створення ліквідних ринків фінансових інструментів та механізмів/інструментів зниження ризиків здійснення фінансових операцій:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - впровадження нових та розвиток наявних фінансових інструментів; - створення ліквідних ринків фінансових інструментів та механізмів/інструментів зниження ризиків здійснення фінансових операцій; - запровадження інституту та розвиток ринку сек'юритизації активів; <p><i>Інтеграція фінансового ринку України в світовий фінансовий простір:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - сприяння торгівлі фінансовими інструментами, номінованими в гривні, на міжнародних ринках; - інтеграція фінансового ринку України в європейський фінансовий простір та розширення міжнародної співпраці; - гармонізація законодавства України із законодавством ЄС щодо проведення операцій з банківськими металами.
	<p><i>Розвиток відкритої архітектури фінансового ринку та оверсайту:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - адаптація положень вітчизняного законодавства з питань платіжних послуг до вимог актів ЄС; - впровадження нових стандартів та форматів платежів (ISO 20022); - стимулювання розвитку нових технологій для здійснення платежів та переказів коштів;

1	2
Стратегічний напрям 5. Інноваційний розвиток	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток НПС “ПРОСТІР”. <i>Забезпечення розвитку ринку FinTech, цифрових технологій та платформ регуляторів:</i> - забезпечення розвитку цифрових технологій, комп’ютерного проектування, аналізу big data, blockchain, автоматизації, роботизації і використання штучного інтелекту; - вивчення можливості випуску цифрової валюти центрального банку е-гривня; - забезпечення посилення кібербезпеки. <i>Забезпечення розвитку SupTech&RegTech:</i> - стимулювання впровадження інноваційних технологій у комплаєнс; - запровадження інноваційних інструментів обміну даними між НБУ, іншими державними установами та учасниками фінансового ринку; - сприяння використанню новітніх ІТ-технологій регуляторами; - удосконалення розкриття інформації на основі стандартів звітності в електронному вигляді. <i>Розвиток цифрової економіки:</i> - розширення доступу учасників ринку до публічних реєстрів; - сприяння системи віддаленої ідентифікації BankID НБУ та онлайн-сервісів фінансових послуг; - впровадження системи дистанційного укладення правочинів у сферах накопичувального пенсійного забезпечення та спільного інвестування; - розвиток та використання хмарних технологій, розвиток ІТ-інфраструктури - поширення застосування безпаперових технологій.

Структурні перетворення фінансової системи, моделей соціально-економічного розвитку, циклічність економічних процесів обумовлюють необхідність адаптації фінансової політики до змін інституційного середовища, посилення дієвості її регуляторного механізму. В умовах рецесії, нестабільності розвитку світової економіки вагомим значення набувають питання саме активізації ролі системи державного фінансового регулювання у забезпеченні економічного зростання.

Для зниження впливу кон’юнктурних факторів, необхідним є реалізація стимулюючих контрциклічних заходів фінансового регулювання, водночас, пріоритетним завданням держави є створення відповідних умов для стійкого інтенсивного розвитку економіки. З огляду на зазначене, доцільним є підвищення рівня ефективності системи державного управління, мінімізація економічних та інституційних ризиків. Важливим є формування довго строкової фінансової стратегії, що сприятиме збалансованості та узгодженості перспективних макроекономічних цілей.

В умовах сучасних економічних перетворень, важливим є поглиблення розкриття сутності державного фінансового регулювання у якості інструменту економічного розвитку, удосконалення інституційних засад фінансової політики країни, активізація процесів залучення інвестицій. Потребують підвищення ефективності механізми впливу держави на економічні процеси з урахуванням періодів дії фінансових інструментів та важелів.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Національний банк України. Розвиток фінансового сектору. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy>.
2. Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки: всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 квітня 2021 р.). К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 147 с.
3. Актуальні проблеми розвитку системи управління державними фінансами: євроінтеграційний контекст. За ред. Т.І. Єфименко; ДННУ “Акад. фін. управління”. К., 2016. 496 с.
4. Фінанси інституційних секторів економіки України. За ред. Т.І. Єфименко, М.М. Єрмошенка. К.: ДННУ “Акад. фін. управління”, 2014. 584 с.
5. Прогнозування та макроекономічне планування в системі державного управління національною економікою: теорія і практика: монографія. Під ред. д-ра екон. наук., проф. О.О. Шубіна; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Каф. маркетингу і комерц. справи. Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. 148 с.
6. Економічні та фінансові показники України станом на 25.10.2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua/imf/Pokaz.html>.
7. Україна. Огляд ССПД – ООЯД. Категорія: Платіжний баланс. Інформація, що стосується Національного банку України в цілому URL: https://ukrstat.gov.ua/imf/meta/BOP_Dissemin_notes-ukr1.html. Дата перегляду: 31.10.2022.
8. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія. За заг. ред. А.А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ І РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА, ДЕРЖАВИ ТА ЕКОНОМІКИ

Тема 5. Актуальні проблеми трудових відносин та їхнього регулювання

“Вміння поводитися з людьми – це товар, котрий можна купити так точно, як ми купуємо цукор або каву... І я заплачу за таке вміння більше, ніж за будь щ інше.”

*Американський підприємець, мультимільйонер
Джон Рокфеллер*

План

1. Загальні проблеми трудових відносин в Україні
2. Характерні особливості трудових відносин та оплата праці в умовах воєнного стану
3. Нормативно-правова база сфери трудових відносин та державний нагляд за додержанням законодавства про працю у період дії воєнного стану
4. Офіційне безробіття та тіньова зайнятість на ринку праці: світовий досвід і українські реалії

1. Загальні проблеми трудових відносин в Україні

В умовах демократизації України питання реформування законодавства, яке урегулює трудові правовідносини в нашій державі, є таким, яке традиційно викликає велику кількість дискусій. Розбудова ринкової економіки України, побудова соціально-орієнтованої економіки та підвищення її конкурентоздатності на всіх рівнях з поступовою інтеграцією у європейське співтовариство вимагають від підприємств різних галузей та форм власності ефективного мотиваційного механізму, постійного вдосконалення трудового законодавства, зокрема приведення його у відповідність до міжнародних норм та стандартів.

Основу фінансово-економічного благополуччя будь-якого підприємства та країни загалом становить праця учасників трудового процесу, а тому регулювання соціально-трудова відносин у всіх сферах трудової діяльності, в тому числі в охороні праці, є елементом ефективного управління виробництвом. У процесі праці на здоров'я і працездатність людини впливають різні чинники, які визначають той чи інший стан умов праці. Серед їх безлічі можна виокремити:

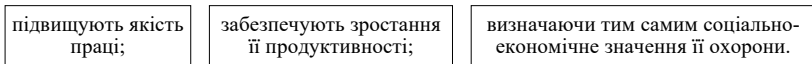
Питанню правового регулювання праці з кожним роком приділяється все більше уваги, адже на сучасному автоматизованому й механізованому

виробництві вона є процесом взаємодії людини, виробничого середовища (довкілля) та машини. Сучасному працівникові необхідно вміти швидко орієнтуватися у складній робочій обстановці, забезпечувати як самоконтроль, так і постійний контроль за діями тієї чи іншої системи й сигналами, що від неї надходять.

Усе це вимагає підвищеної уваги до безпеки індивіда у виробничих умовах. *Безпека трудівника полягає у відсутності виробничих і невиробничих аварій, стихійних та інших природних лих, небезпечних факторів, що викликають травми або різке погіршення його здоров'я, шкідливих чинників, що тягнуть за собою його захворювання і знижують працездатність.*

На підприємствах мають місце небезпечні і шкідливі виробничі фактори, вплив яких призводить до травм, захворювань чи загального зниження працездатності особи [5]. Сприятливі умови:

При ефективному управлінні трудовим процесом має місце *зростання продуктивності праці за рахунок створення комфортних умов для трудової діяльності*, наприклад,

- шляхом попередження передчасного стомлення;
- забезпечення оптимальних параметрів мікроклімату;
- освітлення;
- зменшення втрат робочого часу з причин тимчасової непрацездатності через травматизм, професійної й загальної захворюваності;
- формування режиму праці й відпочинку;
- проведення лікувально-профілактичних заходів.

Поліпшення умов праці й безпеки на виробництві сприяє:

- ✓ зниженню виробничого травматизму;
- ✓ зниженню професійних захворювань, що зберігає здоров'я працівників і одночасно зменшує витрати на оплату відповідних пільг і компенсацій за роботу в несприятливих умовах.

Сьогодні існують проблеми, пов'язані з потребою нормативного визначення чисельності персоналу на основних і допоміжних ділянках виробництва з небезпечними і шкідливими умовами праці. Ефективність

застосування відповідних норм для вирішення цих завдань пояснюється отриманням обґрунтованих результатів, які об'єктивно встановлюють доцільну чисельність персоналу, потрібну для виконання заданого обсягу робіт. Однак в українському законодавстві немає ніяких приписів щодо такого нормування праці.

Із часів переходу до недержавної ринкової економіки нормативно-методична база промисловості майже не оновлювалася, а існуючі нормативи орієнтовані на організацію праці без застосування обчислювальної техніки. Незважаючи на беззаперечну актуальність фізико-хімічних методів впливу на об'єкти обробки в промисловості, *наявна нормативна база вимагає адаптації до умов сучасного виробництва*. За браком оцінювання травмонебезпек і відповідності застосовуваних засобів індивідуального захисту на робочому місці повною мірою не може бути забезпечено ні розслідування й облік нещасних випадків на виробництві, ні число професійних захворювань, ні розроблення й затвердження правил та інструкцій з охорони праці та ще низка інших важливих заходів, необхідних для збереження життя і здоров'я працюючих.

Слід констатувати, що нагальною є потреба провадити моніторинг тенденцій і подій, які стосуються робочого часу, організації роботи й балансу між робочими й діловими колами в усьому світі з метою надання учасникам і розробникам соціально-економічної політики в Україні інформації і практичних рекомендацій, заснованих на технологічних знаннях, пов'язаних з належними умовами праці.

Крім того, державним органам з питань праці потрібно співпрацювати з національними науково-дослідними інститутами й науковими установами для отримання сучасних знань для підтримки бажання працівників і роботодавців у розробленні та впровадженні такої системи робочого часу, *яка може захистити здоров'я працівників, установити певний баланс між роботою й сім'єю*, сприяти розвитку стабільності на підприємствах [5].

Доволі часто право працівника на робоче місце, яке відповідає б вимогам охорони праці, порушується, адже не провадиться оцінювання забезпечення ефективності застосування трудівниками засобів індивідуального захисту, безпеки процесів, обладнання, інструментів, організації робіт, виконання яких підвищує ступінь небезпеки травмування на робочому місці

Ключовим у питанні організації належних умов праці на виробництві має стати принцип гуманізму. *Гуманізація праці значною мірою досягається за допомогою коригування умов праці, які розглядаються при цьому як характеристики факторів трудового процесу й виробничого середовища, що впливають на працівника підприємства і включають ще й фактори зовнішнього позначення місця реалізації трудових обов'язків і власне ставлення особи до виконуваних нею функцій*. Фіксація зобов'язань роботодавця і працівника щодо умов праці відбувається в рамках процедури

укладення колективного й індивідуального трудових договорів.

Роботодавець організовує трудовий процес, формує певне середовище, вживає заходи з належного оформлення робочого місця. Шляхом контролю за дотриманням вимог охорони праці й техніки безпеки на останньому він також опосередковано впливає на ставлення трудівника до покладених на нього функцій. *Поступове покращання умов праці в організації можливе в рамках співпраці роботодавця і працівників [5].*

Соціальне партнерство може розглядатися як обов'язковий складник комплексної і стабільної системи управління умовами праці на підприємстві. *Орієнтирами такої співпраці є досягнення соціального ефекту в частині забезпечення безпеки праці, збереження життя і здоров'я працюючих, скорочення кількості нещасних випадків і захворювань на виробництві й у кінцевому підсумку – підвищення рівня його гуманізації. Результатом такого партнерства має стати економічне зростання виробництва.*

Збільшення його прибутку формується підвищенням продуктивності праці, зменшеними виплатами компенсацій за несприятливі умови праці, зниженням втрат робочого часу внаслідок травматизму і професійних захворювань, закріпленням працівників на робочих місцях. Нині є потреба в комплексному дослідженні умов праці, що зумовлено також тим, що економічний аналіз розцінює витрати на їх поліпшення як своєрідні інвестиції. Їх цінність може розглядатися в економічному й соціальному аспектах. *У короткостроковому періоді це прибуток, а в довгостроковому – вигода для здоров'я й добробуту працюючих, можливість для організації використовувати нововведення, які підвищують якість продукції й покращають умови праці.*

Нижче наведено рейтинг країн Європи за середньою щомісячною заробітною платою після сплати всіх податків (табл. 5.1). Тобто, йдеться про середні доходи, які люди одержують на руки. Це важливо враховувати, оскільки в деяких країнах люди можуть отримати менше на руки, але заплатити величезні податки, які їм потім повертаються у вигляді якихось послуг від держави (безкоштовна медицина, освіта тощо).

У країнах з ліберальною економікою дохід може бути вищим, податків меншим, але при цьому значні кошти люди витрачають на все те, за що в соціально-орієнтованих економіках, можливо, не доведеться оплачувати взагалі. Поточний рейтинг середніх зарплат усі ці фактори не враховує, йдеться виключно про номінальну середню зарплату, яку середньостатистичний громадянин отримує на руки. Також варто враховувати, що такий рейтинг відображає офіційну (білу) зарплату, і в деяких країнах із величезним тіньовим сектором реальна середня зарплата може бути вищою. Як показує статистика, самі найбільші доходи у громадян країн Скандинавії і, звичайно ж, у Швейцарії. Найнижчі зарплати при цьому у країнах Східної та Південно-Східної Європи.

Таблиця 5.1 – Поточна статистика деяких країн Європи за середньомісячною чистою зарплатню станом на кінець 2021 року [4]

№ в рейтингу	Країна	Середня щомісячна заробітна плата в євро
1	2	3
1	Швейцарія	4902
2	Данія	3914
3	Норвегія	3795
4	Люксембург	3573
5	Австрія	3104
8	Німеччина	2970
9	Франція	2791
12	Велика Британія	2454
15	Нідерланди	2152
16	Іспанія	2039
17	Італія	1752
21	Естонія	1214
24	Литва	1059
25	Латвія	1050
27	Польща	1002
33	Болгарія	665
37	Україна	422
42	Молдова	363
43	Туреччина	314
46	Грузія	298

Серед країн ЄС традиційно найбагатшими на рівень зарплат залишаються Болгарія та Румунія. Список європейських країн за середньою щомісячною зарплатою (List of European countries by average wage) складено на підставі даних МВФ, Світового банку та національних статистичних агентств. Усі дані перераховані в Євро. Середня зарплата наведена як у країнах ЄС, так і в інших державах, що знаходяться на території Європи.

Середня заробітна плата в Україні – макроекономічний показник, що обчислюється як середнє арифметичне значення заробітних плат всіх груп працівників в Україні. Розраховується, виходячи із фонду оплати праці працівників (включаючи оплату праці сумісників), премій, надвишок, винагород за підсумками роботи за рік та одноразових заохочень. Заробітна плата в Україні з 2002 по 2022 роки представлена в табл. 5.2.

З 1 січня 2022 року набрав чинності Закон України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”. Зазначеним документом встановлено мінімальну заробітну плату:

- у місячному розмірі: з 1 січня – 6 500 грн., з 1 жовтня – 6 700 грн.;
- у погодинному розмірі: з 1 січня – 39,26 грн., з 1 жовтня – 40,46 грн..

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов’язковою на всій території України для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою

оплати праці. Згідно з пунктом 8 частини першої статті 40 Бюджетного кодексу України розмір мінімальної заробітної плати визначається у Законі про Державний бюджет на відповідний рік. Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може здійснюватися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці.

Таблиця 5.2 – Заробітна плата в Україні з 2002 по 2022 роки [8]

(середньомісячна заробітна плата в грн.)

Рік, місяць	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2002	321	329	355	356	359	377	398	390	391	397	396	443
2003	401	391	415	423	439	476	490	479	498	498	490	551
2004	500	510	545	548	555	601	608	604	631	636	644	704
2005	641	667	722	734	764	823	837	831	856	882	897	1020
2006	865	905	987	984	1003	1064	1079	1073	1087	1088	1104	1277
2007	1112	1142	1230	1224	1277	1368	1421	1398	1426	1475	1485	1675
2008	1521	1633	1702	1735	1774	1883	1930	1872	1916	1917	1823	2001
2009	1665	1723	1818	1845	1851	1980	2008	1919	1964	1950	1955	2233
2010	1916	1955	2109	2107	2201	2373	2367	2280	2349	2322	2353	2629
2011	2297	2338	2531	2533	2573	2708	2749	2694	2737	2729	2727	3054
2012	2722	2799	2923	2942	3015	3109	3151	3073	3064	3110	3098	3377
2013	3000	3044	3212	3233	3253	3380	3429	3304	3261	3283	3268	3619
2014	3148	3189	3398	3432 ¹	3430 ¹	3601 ¹	3537 ¹	3370 ¹	3481 ¹	3509 ¹	3534 ¹	4012 ¹
2015 ²	3455	3633	3863	3998	4042	4299	4390 ²	4205	4343	4532	4498	5230
2016 ²	4362	4585	4920	4895	4984	5337	5374	5202	5358	5350	5406	6475
2017 ²	6008	6209	6752	6659	6840	7360	7339	7114	7351	7377	7479	8777
2018 ²	7711	7828	8382	8480	8725	9141	9170	8977	9042	9218	9161	10573
2019 ²	9223	9429	10237	10269	10239	10783	10971	10537	10687	10727	10679	12264
2020 ²	10727	10847	11446	10430	10542	11579	11804	11446	11998	12174	11987	14179
2021 ²	12337	12549	13612	13543	13499	14313	14345	13997	14239	14045	14282	17453
2022 ²	14557

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

²Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2. Характерні особливості трудових відносин та оплата праці в умовах воєнного стану

Організація трудових відносин в умовах воєнного стану – це особливості трудових відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України “Про правовий режим воєнного стану”. На період дії воєнного

стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України.

Відповідно до ст.43 Конституції України держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їх здоров'я роботах забороняється. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Ст. 44 Конституцією України визначено, що порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей. Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку. Заборона страйку можлива на підставі закону.

У період дії воєнного стану сторони за згодою визначають форму трудового договору. При укладенні трудового договору в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників. З метою оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили, у т.ч. внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме, роботодавець може укласти з новими працівниками строкові трудові договори у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника.

Війна вплинула на всі можливі сфери життєдіяльності України, у т.ч. й на трудові відносини, які зазнали відповідних змін. З метою актуалізації трудового законодавства Верховна Рада 15.03.2022 р. ухвалила Закон "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" (24.03.2022 набув чинності; далі – Закон), який визначає особливості трудових відносин працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, на період дії воєнного стану [2].

Відповідно до спеціальної ст.10 Закону заробітна плата має виплачуватися на умовах, визначених трудовим договором. Тобто, Закон не

позбавляє працівників доплат, надбавок, премій та інших гарантій в оплаті праці. Однак інші норми Закону розширюють права роботодавців, що може вплинути на розмір заробітної плати працівників та її отримання. Так, частина друга ст.10 Закону визначає, що в разі неможливості виплати заробітної плати через воєнні дії виплата зарплати може бути призупинена до моменту відновлення можливості підприємства здійснювати основну діяльність. Але це не означає, що не слід нараховувати зарплату, якщо робота виконується.

Ст.2 Закону визначає особливості укладення трудового договору в умовах воєнного стану. І передбачає, що випробування може встановлюватися для всіх категорій працівників. Але не змінює умови оплати праці під час випробування. Під час випробувального строку зарплату платимо на загальних умовах, визначених трудовим договором.

Ст.3 Закону встановлює дві важливі норми. Перша визначає, що на період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (за винятком переведення на роботу в іншу місцевість, де тривають активні бойові дії), якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, з оплатою праці за виконану роботу, але не нижчою, ніж середній заробіток за попередньою роботою. Цю норму слід реалізовувати аналогічно як для цілей застосування ст. 114 КЗпП [1].

На новій роботі платимо працівнику зарплату за умовами трудового договору як зазвичай. Порівнюємо її із середньою за два попередні місяці (до моменту переведення). Якщо фактична зарплата буде меншою, доплачуємо різницю до середньої. Ця ж ст.3 Закону містить ще одну дуже важливу норму. На період дії воєнного стану норми ст.32 КЗпП [1] про двомісячний строк попередження працівника про зміну істотних умов праці не застосовуються. А це надає право роботодавцю зменшувати розмір зарплати на свій розсуд. Звичайно, попередити працівників про зміну істотних умов праці потрібно. Але якщо раніше на роздуми давалося два місяці, то тепер рішення слід прийняти відразу: або погоджуєшся, або будеш звільненим за п. 6 ст.36 КЗпП “у зв’язку з відмовою від продовження роботи у зв’язку із зміною істотних умов праці”. При цьому працівник має право на отримання вихідної допомоги в розмірі не менше середнього місячного заробітку (ст.44 КЗпП) [1].

Відповідно до ст.5 Закону роботодавець має право розірвати трудовий договір з працівником у зв’язку з ліквідацією підприємства, установи, організації, викликаною знищенням у результаті бойових дій усіх виробничих, організаційних або технічних потужностей або майна підприємства. Про таке звільнення працівник попереджається не пізніше ніж за 10 днів з виплатою вихідної допомоги в розмірі не менше середнього

місячного заробітку. Нагадаємо, що вихідна допомога обчислюється шляхом визначення середньоденної зарплати за два попередні місяці та множення її на середньомісячне число робочих днів у розрахунковому періоді. Середньомісячне число робочих днів розраховується діленням на 2 сумарного числа робочих днів за останні два календарні місяці згідно з графіком роботи підприємства, установи, організації.

Відповідно до ст.6 Закону збільшена нормальна тривалість робочого часу. Встановлено, що в період воєнного стану вона не може перевищувати 60 годин на тиждень, а для працівників, яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, – 50 годин на тиждень. Тож у роботодавця є право залишити і 40-годинний робочий тиждень, як у мирний час. Якщо ж він хоче збільшити тривалість тижневого робочого часу, це призведе до збільшення тривалості робочого дня. Наприклад, за 60-годинного робочого тижня і 5-денного робочого тижня вона може становити 12 год. І понаднормовою буде робота тільки понад 12 год., яка й має оплачуватися в подвійному розмірі.

Ст.7 Закону визначає особливості залучення до роботи в нічний час (з 22.00 до 06.00) і не передбачає скорочення роботи на одну годину. А от особливі умови оплати праці не встановлено. Тому чинними залишаються умови, визначені в колективних договорах, і мінімальна державна гарантія – не нижче 20% тарифної ставки (окладу) за кожну годину роботи в нічний час (ст. 108 КЗпП) [1].

Ст.11 Закону дає роботодавцю право за його власною ініціативою на час військового стану призупиняти дію окремих положень колективного договору. Це можуть бути і положення, що стосуються оплати праці. Це також слід розцінювати як зміну істотних умов праці без дотримання строку двомісячного попередження. Але потребує згоди працівника, і в разі відмови тягне за собою звільнення за п. 6 ст.36 КЗпП з виплатою вихідної допомоги.

Ст.12 Закону визначає особливості надання щорічних та додаткових відпусток. Правила їх оплати не змінюються, як і правило виплати відпускних за три дні до початку відпустки. Але не забуваємо про ст.10 Закону, яка дозволяє “відстрочити” виплату зарплати за відсутності можливості.

Ст.13 Закону передбачає можливість припинення трудового договору – тимчасове звільнення роботодавця від обов’язку забезпечувати працівника роботою і тимчасове звільнення працівника від обов’язку виконувати роботу за укладеним трудовим договором. Призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин.

Очевидно, що скориставшись цією нормою, роботодавець скоріше не виплачуватиме працівникам 2/3 окладу (тарифної ставки) як у разі простою. Все тому, що відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового

договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію. От тільки проблема в тому, як цю норму реалізувати на практиці. Зрозуміло, що в індивідуальному порядку роботодавці до агресора звертатися не будуть. Можливо, вони заявлять суми до відшкодування, а останні будуть задоволені за рахунок репарацій на користь України. У будь-якому разі це буде можливо після перемоги. А тим часом працівники не зможуть розраховувати на виплати від роботодавця [2].

Відшкодування працівникам та роботодавцям пов'язаних із трудовими відносинами грошових сум, втрачених внаслідок збройної агресії проти України, здійснюється за рахунок коштів держави агресора, а також коштів, отриманих з/від відповідних фондів на відновлення України, у т.ч. міжнародних, міжнародної технічної та/або поворотної чи безповоротної фінансової допомоги, інших джерел, передбачених законодавством. Станом на початок II півріччя 2022 року, механізм відшкодування розробляється та опрацьовується Кабінетом Міністрів України.

Поділяємо думку заслуженого юриста України, доктора юридичних наук, професора В. Венедіктова в частині того, що зараз, як ніколи, необхідно вирішити питання подальшого розвитку правового регулювання трудових відносин, виходячи з того, що це може відбуватися у трьох напрямках:

- перший – змішане правове регулювання, яке подібне до країн Європейського Союзу. При цьому укладається договір найму послуг, зміст якого регламентується нормами як трудового, так і цивільного законодавства;

- другий – залишити правове регулювання таким, яке воно існує зараз, з відповідною імплементацією норм та стандартів європейського права, і при цьому продовжити наукову дискусію з ученими в галузі цивільного права про галузеву належність трудового договору і трудових відносин;

- третій – абсолютно нові концептуальні рішення з урахуванням специфіки національного правового регулювання, історичного менталітету, територіального розташування України із запозиченням прийнятного для нашого суспільства позитивного досвіду європейських країн, а також виходячи зі сталих та укорінених у суспільстві понять та категорій національного трудового права [7, с. 22].

3. Нормативно-правова база сфери трудових відносин та державний нагляд за додержанням законодавства про працю у період дії воєнного стану

До складу трудового законодавства входять: Кодекс законів про працю України, а також закони з окремих найбільш важливих інститутів трудового права, зокрема:

- ✓ Закон України “Про колективні договори і угоди”;

- ✓ Закон України “Про охорону праці”;
- ✓ Закон України “Про оплату праці”;
- ✓ Закон України “Про відпустки”;
- ✓ Закон України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”;
- ✓ Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”;
- ✓ Закон України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”;
- ✓ Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”.

Норми трудового законодавства містяться в деяких законах комплексного характеру, до складу яких входять також положення адміністративного, фінансового, господарського права, а саме:

- ✓ Закон України “Про зайнятість населення”;
- ✓ Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”;
- ✓ Закон України “Про організації роботодавців” тощо.

Для забезпечення дотримання основоположних прав працівників у трудових відносинах, зокрема – в умовах воєнного стану, а також з метою легалізації зайнятості та виплати заробітної плати ухвалено рішення про *відновлення заходів контролю Держпраці з обмеженого переліку підстав та питань*.

Інспектори праці здійснюватимуть позапланові заходи державного нагляду (контролю), а саме – перевірятимуть дотримання вимог законодавства:

- в частині додержання вимог Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”;
- з питань виявлення неоформлених трудових відносин;
- з питань законності припинення трудових договорів.

Умови здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) у період дії воєнного стану:

- ✓ звернення фізичної особи (фізичних осіб) про порушення, що спричинило шкоду її (їхнім) правам, законним інтересам, життю чи здоров’ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави;

- ✓ доручення Прем’єр-міністра України про перевірку суб’єктів господарювання у відповідній сфері у зв’язку з виявленими системними порушеннями та/або настанням події, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров’я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави;

- ✓ настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було пов’язано з діяльністю суб’єкта господарювання;

✓ звернення посадових осіб органів місцевого самоврядування про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства у випадках, коли право на подання такого звернення передбачено законом;

✓ звернення профспілки;

✓ за звернення Київської міської військової адміністрації або обласної військової адміністрації;

✓ невиконання суб'єктом господарювання приписів про усунення порушень вимог законодавства, виданих після 1 травня 2022 року.

У разі усунення роботодавцями виявлених порушень заходи впливу (штрафи) не застосовуватимуться.

Одним із вирішальних напрямів повоєнної державної політики повинно стати реформування внутрішнього законодавства з метою наближення його до світових стандартів правового законодавства демократичної країни. Особливого значення в цьому зв'язку набуває проблема кодифікації трудового законодавства, яка дозволяє будувати його на єдиних засадах.

Кодифікація трудового законодавства полягає в корінній переробці чинних нормативних актів у сфері регулювання трудових і пов'язаних з ними відносин. Кодекси – системоутворюючі правові акти. Тому в процесі кодифікації важливо чітко уявляти їх систему і досягати того, щоб вона мала завершений характер. Це спосіб якісного упорядкування законодавства, забезпечення його узгодженості і компактності, а також відповідності його норм сучасним нагальним потребам розвитку суспільства. Адже реформи в державі не зводяться лише до перебудови нормативно-правової системи, а й включають в себе зміни в розумінні права, в правовій свідомості і мотивації. Тому першочерговим завданням кодифікації трудового законодавства повинно стати узгодження трудового законодавства з міжнародними нормами про працю, закріплення основних принципів трудового права, які б відповідали об'єктивним закономірностям сучасного розвитку системи трудових і пов'язаних з ними відносин [7, с. 28].

Отже, Кодекс законів про працю являє собою суміш правових норм, прийнятих за різних історичних та економічних умов, певна частина яких відповідає вимогам часу, а інша – застаріла і не може адекватно регулювати сучасні трудові відносини. Це дозволяє дійти висновків про те, що ситуація з законодавчим регулюванням використання праці в Україні не може вважатися нормальною. Затримка з реформуванням трудового законодавства, а також “агресивний” до певної міри характер сучасного податкового законодавства, об'єктивно призводить до звуження сфери дії законодавства про працю шляхом застосування для регулювання відносин між роботодавцем та працівником цивільно-правових інструментів, особливо у сфері малого підприємництва.

Для чинного правового регулювання трудових правовідносин в Україні характерні і проблеми, і недоліки, і прогалини. Проблеми є найбільш масштабними характеристиками стану чинного трудового законодавства.

Чинне законодавство, яке здійснює регламентацію трудових правовідносин в Україні, є застарілим, неузгодженим із міжнародними нормативно-правовими актами і, незважаючи на його регулярне оновлення, все ще залишається актуальною потреба в прийнятті нового Трудового кодексу України. Недоліки зумовлені помилками та упущеннями, вчиненими законодавцем. Зокрема, проаналізовано ті помилки, які вносять суперечності між трудовими законодавством та Основним Законом, якому трудове законодавство має відповідати [6].

Щодо прогалин правового регулювання трудових правовідносин, ми звернули увагу на те, як вони усуваються вітчизняним законодавцем. Водночас прийняття нового Трудового кодексу України все ще залишається найбільш ефективним способом, який має вирішити усі наявні проблеми, недоліки та прогалини правового регулювання трудових правовідносин в Україні.

4. Офіційне безробіття та тіньова зайнятість на ринку праці: світовий досвід і українські реалії

В різних економічних системах можна спостерігати таке явище, як тіньова зайнятість, що є наслідком існування тіньової економіки. Нелегальна зайнятість існує в усьому світі, але масштаби її поширення різняться. Її появу фахівці пояснюють різноманітними причинами, серед найсуттєвіших – лібералізація економіки, високе навантаження на фонд оплати праці, недосконалість нормативно-правової бази, що регулює стан ринку праці та зайнятості, стихійність міграції, особливості формування регіональних і глобальних ринків праці.

Країнами з найменшою питомою вагою тіньової економіки визнані Швейцарія, США, Австрія, де цей показник становить менше 10% ВВП. Найгірші показники – від 60% до 70% ВВП – у Грузії, Болівії та Азербайджані. Небезпечним є й те, що процес тінізації в Україні постійно посилюється, і, за оцінками експертів дослідників, коливається в межах 45–60% ВВП.

Це, у свою чергу, свідчить про те, що заробітна плата бюджетників, у тому числі медиків і вчителів, повинна бути як мінімум вдвічі більшою. Вони ж одержують менше не тому, що неякісні фахівці, а тому, що не беруть участі в розподілі доходів, що залишилися в державі. Тисячі бізнесменів, що не працюють над прибутковою частиною бюджету, у витратах беруть активну участь.

Такий стан справ в економіці країни викликає нагальну потребу у здійсненні глибоких наукових досліджень діючого феномена, яким є “тіньова зайнятість”. Крім того, вважається, що масштаби нелегальної зайнятості пов’язані із рівнем авторитету держави, ступенем довіри громадян до суспільного устрою та їх упевненості, що держава розсудливо

та помірковано витрачає кошти платників податків. Ці моменти впливають на податкову мораль громадян та, як наслідок, на їх готовність працювати в тіньовій сфері.

Дослідження цього явища останніми роками набуло великої актуальності, коли масштабність тіньових процесів досягла межі, за якою вони почали становити реальну деструктивну силу, яка справляє досить значний негативний, за своїми наслідками, вплив на різні сфери суспільного життя. Пошук шляхів подолання цих процесів є найважливішим завданням та потребує як глибоких теоретичних узагальнень, так і конкретних практичних рішень.

На етапі становлення інноваційної економіки, з одного боку, тіньовий сектор вирішує проблему працевлаштування, а з іншого – наслідком нелегальної зайнятості є витіснення із сфери суспільно-корисної праці легальних працівників, що веде до підриву трудового потенціалу під впливом понаднормового робочого дня. За оцінками роботодавців, на сьогодні “в тіні” працює близько 5–7 млн українців. Загальний стан ринку праці та його показники поданні в таблиці 5.3. й на рисунках 5.1. і 5.2.

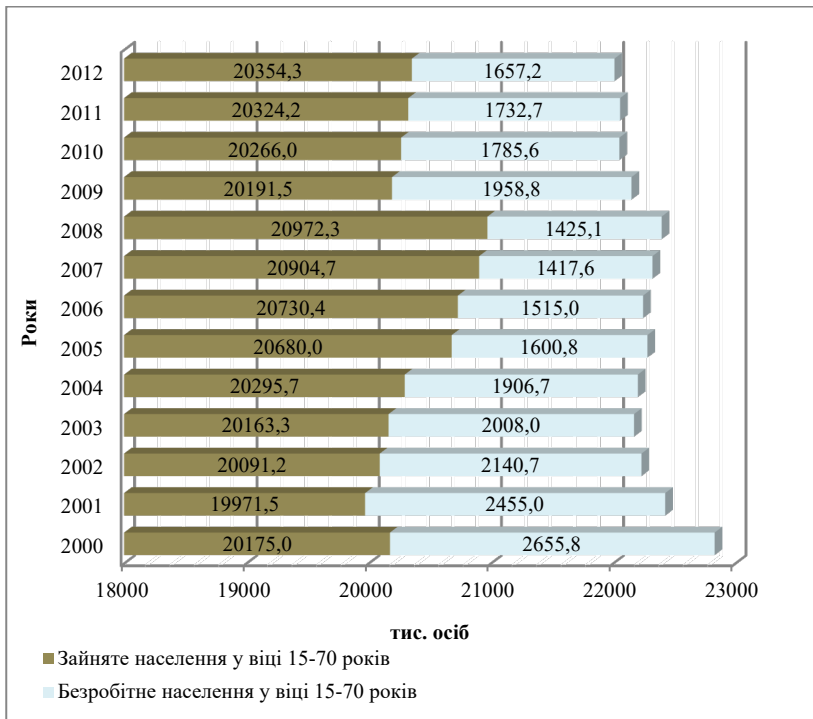

Рис. 5.1. Економічно активне населення України у віці 15–70 років у 2000–2012 роках

Таблиця 5.3 – Основні показники ринку праці (річні дані)

Роки	у тому числі											
	Економічно активне населення					безробітне населення (за методологією МОП)						
	у віці 15–70 років		працездатного віку		у % до населення відповідної вікової групи	у віці 15–70 років		працездатного віку		у % до населення відповідної вікової групи		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2000	22 830,8	63,2	21 150,7	73,7	20 175,0	55,8	18 520,7	64,5	2 655,8	11,6	2 630,0	12,4
2001	22 426,5	62,3	20 893,6	72,6	19 971,5	55,4	18 453,3	64,1	2 455,0	10,9	2 440,3	11,7
2002	22 231,9	61,9	20 669,5	71,7	20 091,2	56,0	18 540,9	64,4	2 140,7	9,6	2 128,6	10,3
2003	22 171,3	61,8	20 618,1	71,4	20 163,3	56,2	18 624,1	64,5	2 008,0	9,1	1 994,0	9,7
2004	22 202,4	62,0	20 582,5	71,1	20 295,7	56,7	18 694,3	64,6	1 906,7	8,6	1 888,2	9,2
2005	22 280,8	62,2	20 481,7	70,9	20 680,0	57,7	18 886,5	65,4	1 600,8	7,2	1 595,2	7,8
2006	22 245,4	62,2	20 545,9	71,2	20 730,4	57,9	19 032,2	65,9	1 515,0	6,8	1 513,7	7,4
2007	22 322,3	62,6	20 606,2	71,7	20 904,7	58,7	19 189,5	66,7	1 417,6	6,4	1 416,7	6,9
2008	22 397,4	63,3	20 675,7	72,3	20 972,3	59,3	19 251,7	67,3	1 425,1	6,4	1 424,0	6,9
2009	22 150,3	63,3	20 321,6	71,6	20 191,5	57,7	18 365,0	64,7	1 958,8	8,8	1 956,6	9,6
2010	22 051,6	63,7	20 220,7	72,0	20 266,0	58,5	18 436,5	65,6	1 785,6	8,1	1 784,2	8,8
2011	22 056,9	64,3	20 247,9	72,7	20 324,2	59,2	18 516,2	66,5	1 732,7	7,9	1 731,7	8,6
2012	22 011,5	64,6	20 393,5	73,0	20 354,3	59,7	18 736,9	67,1	1 657,2	7,5	1 656,6	8,1

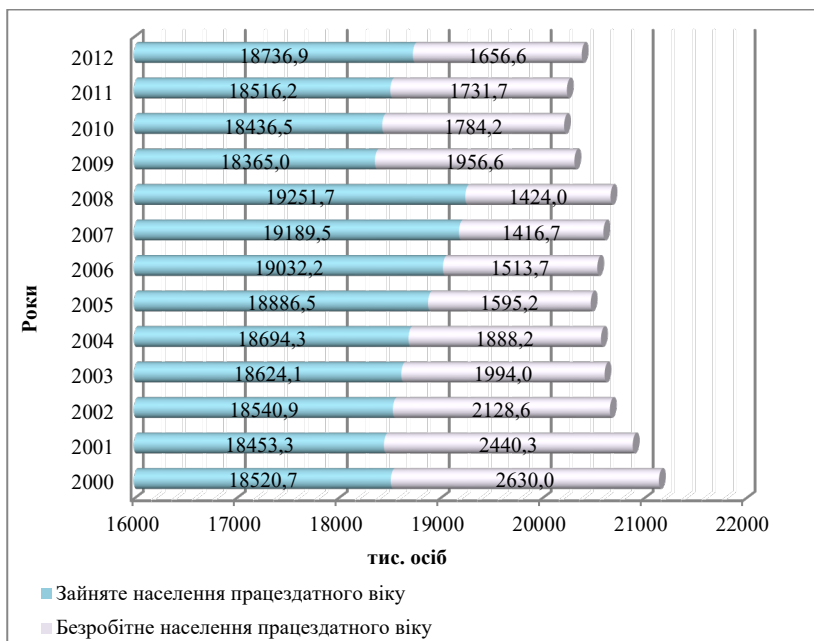

Рис. 5.2. Економічно активне населення України працездатного віку в 2000–2012 роках

Нестабільність світового економічного розвитку призводить до значних коливань зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури, що безпосередньо впливає на можливість забезпечення зайнятості. Завдяки стабілізаційним тенденціям у 2012 році загальна ситуація на ринку праці дещо поліпшилася. За 2012 рік чисельність зайнятого населення віком 15–70 років збільшилася порівняно з 2011 роком на 30,1 тис. осіб і становила 20 354,3 тис. осіб.

Рівень зайнятості населення зріс із 59,2% до 59,7%. Чисельність безробітних скоротилася за 2012 рік порівняно з 2011 роком у середньому на 75,5 тис. осіб і становила 1657,2 тис. осіб. Зниження рівня безробіття відбулося майже в усіх вікових групах, насамперед – серед молоді 15–24 років (з 18,6% до 17,3%). Деяке зростання рівня безробіття спостерігалось й серед осіб віком 25–29 років і 50–59 років. Усього протягом 2012 року на обліку в службі зайнятості перебувало 1,83 млн. незайнятих. Чисельність працевлаштованих громадян становила 764,4 тис. осіб, а рівень працевлаштування зріс із 41,1% у 2011 році до 41,9% у 2012 році.

Обсяги звільнених працівників з економічних причин нині не несуть загрози щодо скорочення зайнятості населення. Кількість працівників, вивільнених у зв'язку зі змінами в організації виробництва та військово-службовців, звільнених за скороченням чисельності або штату без права на

пенсію, за 2012 рік становила 32,4 тис. осіб або 6,4% від загальної кількості безробітних (506,8 тис. осіб). За даними Державної служби зайнятості України, у 2012 році загальна кількість вивільнених із зазначених причин порівняно з відповідним періодом 2011 року збільшилася на 5,6% і становила 110,2 тис. осіб.

Скорочуються обсяги вимушеної неповної зайнятості. Чисельність працівників, які перебували у відпустках без збереження заробітної плати, у 2012 році порівняно з відповідним періодом 2011 року зменшилася на 51,6 тис. осіб і становила 137,9 тис. осіб (1,3% середньооблікової кількості штатних працівників). Кількість працюючих у режимі неповного робочого дня (тижня) скоротилася на 172,1 тис. осіб і становила 736,8 тис. осіб (табл. 5.4).

Таблиця 5.4 – Зайнятість в Україні з 2002 по 2021 роки [21]

(тис. осіб)

Рік	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
2002	19 782,1	20 250,7	20 427,8	19 904,4
2003	19 966,8	20 462,3	20 122,1	20 101,8
2004	19 974,6	20 464,5	20 657,1	20 086,6
2005	20 027,1	20 719,7	21 497,7	20 475,4
2006	20 432,9	21 041,8	21 167,7	20 279,3
2007	20 537,2	21 119,7	21 561,1	20 401,0
2008	20 715,2	21 425,5	21 611,5	20 137,1
2009	20 005,1	20 348,5	20 738,9	19 673,4
2010	20 088,4	20 338,9	20 776,4	19 860,3
2011	20 108,2	20 387,3	20 783,0	20 018,4
2012	20 040,3	20 540,8	20 856,0	19 979,9
2013	20 084,5	20 675,3	20 864,2	19 992,4
2014	18 372,6	18 599,2	18 049,9	17 271,3
2015	16 254,6	16 560,3	16 733,5	16 224,4
2016	16 054,8	16 423,9	16 524,2	16 104,7
2017	15 885,8	16 356,0	16 428,6	15 955,1
2018	16 034,9	16 531,6	16 659,0	16 218,0

Примітка: з 2014 року дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, з 2015 року – також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Водночас, ринок праці зберігає низку суттєвих системних вад, які перешкоджають ефективному поширенню позитивних соціальних ефектів економічного розвитку.

Зберігається значна частка неформальної зайнятості, переважно в сільському господарстві (64,8%), а також у значній кількості в будівництві, торгівлі, ремонті автомобілів, діяльності готелів і ресторанів. Розвиток недержавного сектору відбувається не стільки в спосіб створення цивілізованої системи малого й середнього бізнесу, скільки за рахунок перерозподілу населення у неформальну зайнятість (табл. 5.5).

Таблиця 5.5 – Індекс споживчих цін в Україні у 2002-2022 роки [22]

Рік	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
	(2001=100)											
2002	103,3	101,9	101,2	102,6	102,3	100,5	99,0	98,8	99,0	99,7	100,4	101,8
2003	103,3	104,4	105,6	106,3	106,3	106,4	106,3	104,5	105,2	106,5	108,5	110,2
2004	111,7	112,2	112,6	113,4	114,2	115,0	115,0	114,9	116,4	118,9	120,8	123,7
2005	125,8	127,1	129,1	130,8	130,8	131,6	132,0	132,0	132,5	133,7	135,3	136,5
2006	138,2	140,7	140,2	139,7	140,4	140,5	141,8	141,8	144,6	148,4	151,0	152,4
2007	153,2	154,1	154,4	154,4	155,3	158,7	161,0	161,9	165,5	170,3	174,0	177,7
2008	182,8	187,8	194,9	201,0	203,6	205,2	204,2	204,0	206,2	209,7	212,9	217,3
	(2007=100)											
2009	138,3	140,4	142,3	143,6	144,3	145,9	145,8	145,5	146,6	148,0	149,6	150,9
2010	153,7	156,6	158,0	157,5	156,6	155,9	155,6	157,5	162,1	162,9	163,4	164,7
2011	166,3	167,8	170,2	172,4	173,8	174,5	172,2	171,5	171,7	171,7	171,8	172,2
2012	172,5	172,9	173,4	173,4	172,9	172,4	172,0	171,5	171,7	171,7	171,5	171,8
	(2010=100)											
2013	108,5	108,4	108,4	108,4	108,5	108,5	108,4	107,6	107,6	108,1	108,3	108,8
2014	109,0	109,7	112,1	115,9	120,3	121,5 ¹	122,0 ¹	123,0 ¹	126,6 ¹	129,6 ¹	132,1 ¹	136,0 ¹
2015 ²	140,2	147,7	163,6	186,5	190,6	191,4	189,5	188,0	192,3	189,8	193,6	194,9
2016 ²	196,7	195,9	197,9	204,8	205,0	204,6	204,4	203,8	207,4	213,2	217,1	219,0
2017 ²	221,4	223,6	227,7	229,7	232,7	236,4	236,9	236,7	241,4	244,3	246,5	249,0
2018 ²	252,7	255,0	257,8	259,8	259,8	259,8	258,0	258,0	262,9	267,4	271,1	273,3

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Відхід матеріальних інтересів частини населення (особливо молоді) в “тінь” спотворює трудову мотивацію, соціальні та професійні орієнтації, призводить до зміни системи особистих цінностей. “Тіньова зайнятість” (використання праці найманих працівників без укладання трудових договорів і угод) та “тіньова заробітна плата” (так звана “зарплата в конвертах”) – явища, які, на жаль, міцно увійшли в наше життя й набули великих масштабів. Це не лише серйозна соціальна, але й економічна проблема. Легалізація зайнятості та заробітної плати сьогодні є одним із пріоритетів державної політики зайнятості.

Сьогодні досить легко влаштуватися на роботу без укладання трудового договору. Але через таку зайнятість, яку практикують в основному приватні підприємці в Україні, соціально незахищеними залишаються, в першу чергу, працівники. Ненормований робочий день, відсутність оплати лікарняного та відпустки, залежність розміру заробітної плати виключно від роботодавця, відсутність записів у трудовій книжці та несплата внесків до Пенсійного фонду України – це неповний перелік порушення вимог трудового законодавства роботодавцями. З цим пов’язана також можливість (наприклад, у випадку конфлікту з роботодавцем) невиклати заробітної плати працівникові.

Непоодинокими є випадки, коли найманого працівника, який працював без оформлення трудових відносин, звільняють з роботи не розрахувавшись з ним, за т.з. “нестачу коштів, або цінностей”. В такому разі, більшість юристів навіть не хочуть братися за трудові суперечки, бо знають, що практично безнадійно притягнути до відповідальності працедавця, який не заплатив своєму працівникові.

Слід зазначити, що більшість приватних підприємців, які використовують найману робочу силу ведуть недостовірний облік робочого часу, тобто працівники працюють по 10–12 год на добу, без вихідних, а заробітна плата в трудовому договорі встановлена на рівні 250–300 грн.. Оплата роботи в понаднормовий час, у святкові й неробочі дні не проводиться.

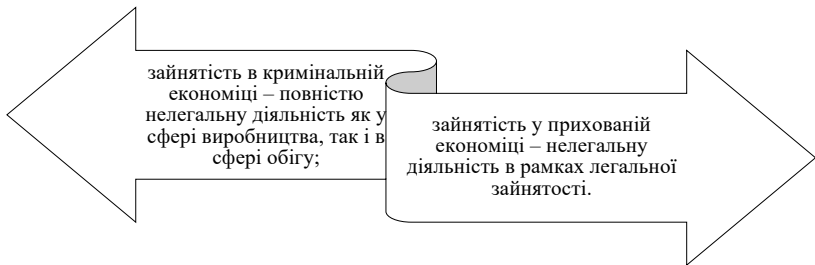
Важливо щоб наймані працівники зрозуміли, що легальні трудові відносини для них вигідніші. Працюючи нелегально, працівник в подальшому отримуватиме мізерну пенсію і допомогу по безробіттю. Та й роботодавець, працюючи в “тіні”, відчувається невпевнено, адже ризикує, що до нього завітають з перевіркою. Разом з тим, підприємцям вигідно не оформляти працівників – вони не платять за останніх податків та не проводять відрахувань до фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування, до пенсійного фонду.

Відносно неформальних ринків праці, XV Міжнародна конференція статистики праці (у січні 1993 року) прийняла, враховуючи глобалізаційні процеси, конвенційний підхід до визначення і статистичного виміру неофіційного сектора. В резолюції конференції вказується: “У широкому

розумінні неформальний сектор – це сукупність одиниць, зайнятих виробництвом товарів і послуг з метою забезпечення працею і доходами осіб, які беруть у ньому участь. Як правило, ці виробничі одиниці мають низький рівень організації виробництва, зовсім або практично не мають розподілу праці і капіталу як фактора виробництва, відрізняються малим масштабом діяльності.

Трудові відносини, якщо вони існують, базуються переважно не на договорах з формальними гарантіями, а на випадковій зайнятості або родинних і особистих відносинах”.

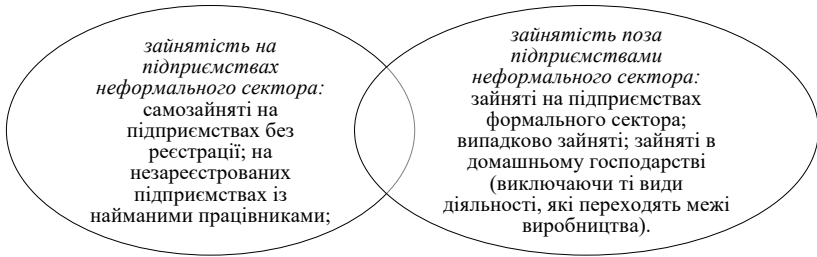
В структурі тіньової зайнятості виокремлюють:

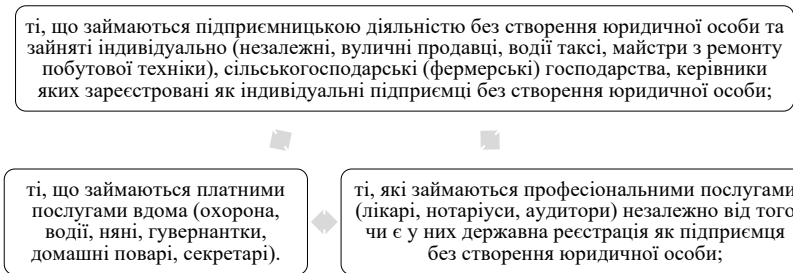
Прихована зайнятість існує як неформальна зайнятість, тобто трудова діяльність, дозволена чинним законодавством, проте процедура її реєстрації не передбачена або обмежена, а результати (доходи) не враховуються офіційною статистикою (не декларуються) і не підлягають оподаткуванню. Така зайнятість працівників у багатьох країнах є вторинною. Масштаби виробництва й вид діяльності, в цьому випадку, до уваги не беруться.

Кримінальна зайнятість найчастіше функціонує поза правовим полем і тому завжди нелегальна. Вона означає економічну діяльність без реєстрації й ліцензування, часто випадкового характеру, з ухилянням від сплати податків і ризиком конфліктів із правоохоронними органами. На відміну від прихованої зайнятості, кримінальна зайнятість має первинний характер. Це – підпільна діяльність з виробництва, транспортування та реалізації продукції, а також фіктивна діяльність – спекуляція, корупція, шахрайство тощо. Погодимось з науковцем Е. Лібановою в тому, що кримінальне ремесло є специфічним видом праці. Професійна злочинність має свою сферу реалізації (попит – пропозиція), робочу силу, кримінальний сектор ринку праці і реалізується шляхом кримінальної зайнятості.

Кримінальна робоча сила як соціальне явище поповнюється за рахунок осіб, які або раніше скоювали злочини, або за своїми особистими якостями, наприклад, стійкою антисоціальною спрямованістю, чи за інших обставин, готові перейти до групи професійних злочинців, зробити кримінальну діяльність своїм професійним заняттям. Дослідниця І. Петрова вважає, що для України складовими тіньової зайнятості є:

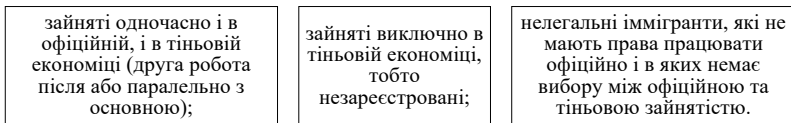
На думку науковця В. Міненка до осіб та суб'єктів неформальної зайнятості відносяться:

Ми пропонуємо доповнити дану класифікацію 4-ю групою – особи надомної праці, до якої належать *розвиток ринку фрілансерів (віддалений працівник) і коверкінг-центрів (спільнопрацюючі)*.

Інші українські науковці виділяють ще одну групу осіб (робітників) неформальної зайнятості, яких підприємство виводить за штат (звільняє) і переводить до кадрового агентства, яке укладає з ними трудові договори (аутстафінг). Але фактично вони продовжують працювати у тій самій організації.

За ще однією класифікацією на тіньовому ринку праці України виділяють такі три основні групи:

Цікавим є той факт, що для тіньової економіки розвинених країн характерна тенденція найму “маргінальних робітників” (недавніх легальних і нелегальних іммігрантів, домогосподарок, відставників, студентів). Серед особливостей неформального сектора слід зазначити його розшарування й поляризацію. На одному полюсі знаходяться зайняті з дуже високим рівнем доходів, що дозволяє їм перейти до більш великого бізнесу, на іншому –

низькооплачувані, особи із зниженою працездатністю, люмпенізовані особи. Для них, можливість знайти роботу у формальному секторі економіки обмежена і чим довше вони працюють в неформальному секторі, тим складніше їм вийти за його межі. Між цими полюсами знаходиться значна частка зайнятих, диференційованих за рівнями кваліфікації, доходів та зв'язку з неформальним сектором.

Отже, тіньова зайнятість охоплює всі форми оплачуваної роботи по найму і не по найму, які формально незареєстровані (невраховані державною статистикою, податковими органами і не підлягають регулюванню). Наведені вище види неформальної зайнятості підтверджують загальновідомий факт, що атипівість зайнятості визначається як безробіття. А виходячи з проблеми, яку, ми підняли в даній темі, то в більшості випадків тіньова зайнятість сьогодні в Україні спровокована офіційним безробіттям.

Саме тому економічну категорію “дихотомія” було обрано для наукового розуміння проблемного стану на ринку праці, наголошуючи саме на логічному протиставленні його двох складових (із безлічі інших) зайнятості та безробіття. У відповідності до загальноприйнятого тлумачення, дихотомія (з грец. διχотоμία: διχο, “надвое” + τομή, “ділення”) – це роздвоєння, поступове ділення на дві частини, що не пов'язанні між собою або розподілення будь-якого цілого поняття на дві окремі частки, що несхожі одна на одну та повністю вичерпують обсяг розподіленого.

На вибір особи щодо приховування чи декларування своїх доходів впливає можливість мінімізації втрат, які пов'язані з таким рішенням. У табл. 5.6 наведено порівняльну характеристику щодо втрат за умов діяльності в офіційному і тіньовому секторах, яка підготовлена в рамках проекту “Позиція громадськості щодо урядових пріоритетів та інституціоналізація урядових консультацій з громадськістю”.

Таблиця 5.6 – Втрати, пов'язані з перебуванням в офіційному і тіньовому секторах економіки

Втрати, пов'язані з перебуванням в офіційному секторі	Втрати, пов'язані з перебуванням у тіньовому секторі
1	2
1. Сума сплачених податків. 2. Час, витрачений на з'ясування, як саме декларувати свій дохід. 3. Внески до Пенсійного фонду та інших фондів соціального страхування. 4. Відчуття невідповідності сплачених податків і внесків та наданих державою послуг. 5. Ризик, що навіть сумлінний платник податків буде покараний через якийсь свій “недогляд”. 6. Втрати деяких пільг, на які особа могла б претендувати, якби приховала частину свого доходу.	1. Ризик бути покараними за приховування доходів. 2. Позбавлення участі в соціальній системі за умови, якщо громадянин не знаходить спосіб користуватися благами системи, не сплачуючи внесків до цієї системи.

З огляду на викладене вище, основні напрями регулювання економіки, спрямовані на скорочення неформальної (тіньової) зайнятості, можуть бути сформульовані наступним чином:

включити до проекту Трудового кодексу України статті, в яких би порушувалося питання нелегальної зайнятості та державного нагляду за нею. В цьому контексті слід зазначити те, що викликає певний сумнів норма проекту Трудового кодексу України (ст.41) щодо обов'язковості укладення трудових договорів у письмовій формі, а саме: “Трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли працівника за розпорядженням чи з дозволу роботодавця фактично було допущено до роботи без укладення трудового договору”. Адже в такому випадку це провокує роботодавця на впровадження неформальної зайнятості, що призводить до фактичного свавілля роботодавця та відсутності соціального захисту працівника;

з метою легалізації тіньової зайнятості необхідно значно збільшити кількість перевірок, у першу чергу, “працюючих непрозоро” суб'єктів підприємницької діяльності. Результатами таких заходів має бути реєстрація трудових договорів між підприємцями-фізичними особами і найманими працівниками, застосування існуючих важелів впливу на порушників трудового законодавства, зокрема, притягнення осіб до відповідальності за тіньову діяльність, поповнення бюджету за рахунок донарахованих податків;

розроблення та прийняття законопроекту про боротьбу з нелегальною зайнятістю. В ньому має бути чітко прописано всі форми нелегальної зайнятості. Згідно із цим законопроектом, до відповідальності повинні притягуватися громадяни, що замовляють “ліву” роботу за кордоном. Протизаконним має визнаватися навіть оголошення в газеті, за допомогою якого роботодавець-нелегал хоче притягнути клієнтів для роботи за кордоном.

Підприємства, що наймають тіньових працівників (у тому числі іммігрантів) або порушують закон про відрядження працівників, можуть бути не тільки покарані грошовими штрафами, а їх керівники – усунені на певний строк від виконання державних замовлень, але й позбавленні волі. Закон має регулювати співпрацю між службою зайнятості, митними органами, пенсійними фондами, фондами соціального страхування та іншими організаціями в боротьбі з нелегальною зайнятістю:

розширення попиту на робочу силу в офіційній економіці, створення нових робочих місць, розширення можливості працевлаштування у сфері формальної зайнятості, а також зростання оплати праці й прибутків у всіх сферах і видах офіційної економічної діяльності. Розроблення такої програми щодо створення нових робочих місць, яка б відбивала об'єктивний, фактичний стан справ, тобто без “приписок” працевлаштування осіб на вільні робочі місця чи виведення робочих місць із неформального сектору;

розробка й реалізація дієвих заходів захисту населення з боку держави від фінансових шахрайств, забезпечення гарантії захищеності заощаджень та капіталів (як, зрозуміло, і самого інституту приватної власності).

Таким чином, основним принципом реалізації заходів щодо детінізації ринку праці в інноваційних умовах господарювання має стати не погіршення умов ведення бізнесу та оплати праці сумлінних платників податків. Серед основних напрямів детінізації ринку праці мають бути: зменшення навантаження на оплату праці податками та страховими

внесками, посилення зв'язку між фактично сплаченими страховими внесками та розміром пенсійного забезпечення, перерозподіл розмірів страхових внесків між працюючим та роботодавцем, посилення відповідальності за ухилення від сплати податків і страхових внесків, покращення адміністрування податків, запровадження індикативних заробітних плат, підвищення якості соціальних послуг.

Існування такого соціально-економічного явища, як тіньовий ринок праці зумовлює суттєве скорочення у структурі доходів бюджету, зокрема частки податкових надходжень. Обсяги ресурсів, що обертаються у сфері тіньового ринку праці, являють собою суттєву перешкоду на шляху забезпечення сталого розвитку економіки країни, що підтверджує важливість нашого дослідження.

Проблема тіньової економіки – це не лише проблема економічна, а й соціальна. За великих обсягів тіньового сектору економіки суттєво зменшуються надходження до доходної частини державного бюджету, а, отже, зменшується видаткова частина на виплату пенсій та інших соціальних виплат, заробітної плати, стипендій тощо. Уряд України повинен зробити все від нього залежне, щоб істотно знизити рівень тінізації економіки.

Протягом останніх років одним із головних завдань державної політики України є концентрація зусиль усіх гілок влади на комплексному здійсненні радикальних економічних, правових, організаційних та силових заходів щодо рішучого обмеження корупції і тіньової зайнятості.

За оцінками Міжнародної організації праці (МОП), рівень тіньової зайнятості в Україні складає близько 9%. Разом тим, специфікою тінізації ринку праці в Україні є наявність комбінованих форм оплати праці, які передбачають часткову виплату заробітної плати “в конвертах”.

Функціонування тіньової економіки істотно впливає на всі аспекти соціально-економічної діяльності. Ринок праці не є винятком. Проте, перш ніж перейти до подальшого аналізу тіньового ринку праці, дамо визначення офіційному. Ринок праці – це система суспільних відносин, що охоплює сферу працевлаштування, формування попиту й пропозиції на робочу силу, а також механізм, що забезпечує узгодження ціни та умов праці між роботодавцями і найманими працівниками. Прийнято розрізняти зовнішній та внутрішній, первинний і вторинний ринки праці.

Основою тіньової економіки виступає тіньовий ринок праці. Він є своєрідним джерелом, що постачає тіньовій економіці трудові ресурси. Тому, ці два поняття тісно взаємопов'язані. Основною причиною виникнення тіньового ринку праці є наявність можливостей для певної частини економічних агентів не дотримуватись існуючого законодавства. Доречно також виділити й фактори, що сприяють розвитку даного процесу.

По-перше, низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки. Не всіх громадян влаштовують розміри їх зарплат, тому

відбувається, так би мовити “відплив” частини трудових ресурсів у “тінь” задля отримання більших доходів.

По-друге, надмірний податковий тягар, складна система оподаткування, нестабільність податкового законодавства, високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб’єкти господарювання. Високе податкове навантаження на особисті доходи громадян і, зокрема, процент відрахувань до соціальних фондів, провокує перехід великої частини економіки в “тінь”. На рік загальна кількість податків в Україні становить 99 (для порівняння, у Швейцарії – 2, в Сінгапурі – 5, Латвії – 7, Китаї – 4).

Сьогодні загальна сума цих відрахувань становить 37,5%, з яких пенсійний збір – 32%, страхові внески в зв’язку з тимчасовою втратою працездатності – 2,9%, страхування на випадок безробіття – 1,9%, а ставка страхового збору, в разі нещасного випадку на виробництві, залежить від галузі. Разом з єдиною ставкою на доходи фізичних осіб, загальне навантаження на фонд заробітної плати становить 50,5%.

По-третє, низька якість державних послуг, передусім тих, що стосуються життєзабезпечення громадян і надаються медичними установами, закладами освіти та комунальними службами. Результати дослідження сфери громадських послуг засвідчують, що якість обслуговування населення державними установами не поліпшується. Так, лише 13–14% опитаних позитивно оцінюють роботу поліклінік і лікарень, 6–9% – органів правопорядку та 14–21% задоволені якістю послуг, що надаються комунальними службами.

Розширення мережі платних послуг не призводить до поліпшення їхньої якості. В результаті, формується тіньовий сектор – утворення макроекономічного рівня державного типу, в якому внаслідок високого рівня корупції та тінізації, державні послуги і суспільні блага розподіляються за ринковими принципами.

По-четверте, надмірне регулювання підприємницької діяльності, високий рівень корупції та некомпетентність державних службовців. Дослідження показують, що в умовах поширеної адміністративної корупції, державні службовці прагнуть до нарощування кількості перевірок і підвищення розмірів податків та штрафів. У результаті, система податків і штрафів втрачає ефективність як інструмент державної політики.

По-п’яте, відсутність довіри до державних інституцій. Саме довіра до уряду або відчуття “соціальної солідарності” спонукає людей платити податки. В Україні рівень довіри надзвичайно низький. За таких умов, будь-які обіцянки уряду проводити ефективні реформи в обмін на сплату громадянами податків викликають щоразу супротив з боку громадян.

Оскільки тіньова економіка не сприяє розвитку ринкової системи, то всі країни прагнуть зменшити її обсяг. Як уже зазначалось, одним із основних факторів поширення тіньової економіки та тіньового ринку праці є

надмірний податковий тягар і недосконалість податкової політики держави. Розглянемо, як світові держави долають цю проблему в контексті детінізації ринку праці.

Податкові системи розвинених країн світу базуються на кількох загальних пріоритетах: максимальне спрощення процедури сплати податків, зменшення адміністративного тиску на підприємства, спрощення процедур регулювання підприємницької діяльності, зменшення податкового тиску.

Немає жодної країни у світі, де питання розвитку тіншового ринку праці не було б актуальним, за винятком Кувейту, де практично не існує тіншової економіки. Це обумовлено, зокрема, відсутністю великої кількості податків (до слова – в Україні підприємцю потрібно здійснити 147 платежів податкового характеру за рік).

У Канаді між різними за розмірами підприємствами існують розбіжності щодо оподаткування. Зокрема, малі підприємства мають право на часткове повернення сплаченого прибуткового податку відповідно до федеральних програм підтримки малого бізнесу.

В Австрії податковим законодавством передбачається можливість запровадження індивідуального графіка сплати податків для підприємств, фізичних та юридичних осіб, що потрапили у складну фінансову ситуацію.

В Італії важливою проблемою є легалізація (повернення) капіталів із закордонних банків. Схема така: кошти переводяться в Швейцарію з метою зниження оподаткування. Громадянин, який бажав повернути гроші, цінні папери або інші фінансові активи до Італії або легалізувати їх за кордоном, має через фінансового посередника (італійський банк або іншу фінансово-кредитну установу Італії) зробити відповідну заяву про наявність і розмір таких активів і внести 2,5% від їх розміру на рахунок держави.

При цьому, сплата цієї суми здійснюється у грошовому еквіваленті або шляхом купівлі державних цінних паперів. Процес легалізації вирізняється повною анонімністю, оскільки дані відомі лише фінансовому посереднику. В процесі легалізації факт подання громадянином неточних даних у податкових деклараціях попередніх років не розглядається як фіскальне порушення.

Винятком є лише подання таких даних з використанням фальшивих або підроблених фінансових документів. У Греції задля зменшення тиску та стимулювання підприємців до легалізації доходів був прийнятий 10-річний сприятливий податковий режим для суб'єктів господарювання, що інвестують понад 30 млн. євро. Внаслідок впровадження цього податкового режиму знизився загальний податок, вирішилась проблема прозорості системи перевірок, підвищилась інвестиційна активність.

У Нідерландах приховування грошей передбачає тривалий термін ув'язнення. Прийняття акту з питань передачі грошей офісами дало змогу владі країни повністю відслідковувати та контролювати трансакції й обмін

грошей з правом ідентифікації усіх клієнтів. Індія досить вдало використала метод податкової амністії, коли громадянам дозволяють задекларувати приховані від оподаткування доходи, з яких сплачується податок у певному розмірі. В цьому разі вони звільняються від кримінальної відповідальності.

Податки у США визнаються одними з найнижчих в індустріально розвинених країнах. Їх частка становить всього 28% ВВП (у середньому в індустріальних країнах цей показник сягає 38%). Це пояснюється функціонуванням економіки країни попри дефіцит державного бюджету, який фінансується грошовою емісією. В американських доларах проводиться 60% світових розрахунків, тобто тягар інфляції внаслідок емісії національної валюти з США порівну розділяє увесь світ.

Незважаючи на те, що податкові доходи Китаю складають близько 95% від усіх фінансових доходів країни і слугують головним джерелом наповнення держбюджету, податковий прес представляє собою чотири податки із сумарною ставкою у 24,4%. Хоча в Китаї теж функціонує тіньова економіка, проте державна влада приймає спеціальні законодавчі програми, котрі б зменшували її обсяги. Також слід відзначити, що законодавством цієї країни передбачено суворі покарання за корупцію.

Серед методів виявлення тіньової зайнятості найпоширенішим у світі є так званий “італійський” метод. Він розроблений і досить давно застосовується Італійським інститутом статистики. Цей метод ґрунтується на вивченні витрат робочої сили, а точніше – відпрацьованого робочого часу. Реальний рівень зайнятості оцінюється за даними вибіркового дослідження домашніх господарств. За різницею фактичного й офіційного зареєстрованого рівнів зайнятості визначається тіньова зайнятість.

Отже, тіньовий ринок праці присутній в усіх країнах світу, різниця лише в його масштабах. Україна – не виняток. Розглянемо особливості тінізації вітчизняного ринку праці та шляхи боротьби з цим явищем.

На сьогодні в Україні, серед головних причин існування тіньової економіки можна назвати кризу системи управління, дисбаланс між розвитком продуктивних сил та виробничими відносинами, великий розрив між багатими і бідними прошарками населення, відсутність середнього класу як стабілізаційного фактора в суспільстві, високі податки й нерівномірний їх розподіл, надмірне регулювання підприємницької діяльності, недосконалість законодавства, високу вартість кредитів, недостатню ефективність управління державним майном, низьку підприємницьку культуру, високий рівень корупції та відсутність науково обґрунтованої та ефективної, при практичному застосуванні, стратегії й програми детінізації економіки країни.

Розглядати розвиток тіньової економіки потрібно у взаємозв'язку з розвитком легального сектора. Вони поєднані як судини: з одних виливається – в другі доливається. Власне кажучи, якщо дивитися по параметрах динаміки грошових доходів і витрат населення, виникає такий

висновок: відбувається не стільки економічне зростання, хоча воно, безумовно, є, скільки детінізація економіки. Одна з причин цього явища, з нашої точки зору, може бути пов'язана із запровадженням спрощеної системи оподаткування. Фактично, у багатих людей з'явилася можливість показувати обсяги свого виробництва і нічого при цьому не платити до казни, що й стало потужним чинником детінізації останніми роками. З цим треба рахуватися.

З іншого боку, неможливо зруйнувати тіньову економіку лише “згори”. Треба впливати на свідомість середнього класу населення країни, який втягнутий у тіньові відносини. Власник підприємства, який приховує свої доходи, не робить це самостійно. Він обов'язково залучає до цього своїх працівників. Сьогодні на це згодні і власник підприємства, із зрозумілих причин, і найманий працівник, тому що він отримує більші кошти, не сплачуючи за це податки та нічого не втрачаючи.

Одним із завдань політики детінізації є розірвати цей зв'язок. Зробити це можна, на нашу думку, шляхом ефективної дії загального соціального страхування, передусім, пенсійного. Ще одна можливість – у дії медичного страхування, коли якість медичних послуг буде безпосередньо пов'язана з тим, скільки людиною, або ж за людину, внесено на її страховий рахунок. Це спонукатиме найманих працівників висвітлювати хоча б частину своїх доходів і ускладнить цю процедуру для власника.

Стратегічним пріоритетом реформування системи соціального захисту є формування повномасштабної системи соціального страхування, яка відбуватиметься на принципах системності, соціальної справедливості, ефективності і фінансової обґрунтованості. Прозорий механізм призначення страхових виплат, у свою чергу, сприятиме заохоченню населення до участі в страхових програмах і отримання заробітної плати на легальних правових засадах.

За словами Президента України, становлення повномасштабної системи соціального страхування унеможливить збідніння населення в разі настання страхової події (втрати роботи, старості, захворювання тощо), сприятиме легалізації доходів переважної більшості населення країни і, водночас, створить потужне джерело довгострокових інвестицій.

Першим кроком, у цьому напрямі, має стати створення єдиної системи збирання, обліку та контролю за сплатою внесків шляхом запровадження єдиного соціального внеску. Це дасть можливість скоротити адміністративні видатки і роботодавців, і страхових фондів, уникнути дублювання функцій, забезпечити належну прозорість фінансових потоків. Запровадження єдиного соціального внеску сприятиме й покращанню підприємницького середовища в Україні та подальшій легалізації фонду оплати праці.

З огляду на зміну акцентів з надання соціальної допомоги на розвиток ринку праці урядом передбачається реформувати політику доходів у

напрямі стимулювання зростання легально сплачуваної заробітної плати, яка є обов'язковою передумовою фінансової спроможності системи загальнообов'язкового соціального страхування та сприятиме зменшенню тінізації доходів населення. Серед проблем на ринку праці, основною залишається структура зайнятості та її ефективність, що безпосередньо пов'язана з ситуацією в різних секторах економіки, нелегальною трудовою міграцією та тіньовою зайнятістю.

Неефективна структура зайнятості віддзеркалює модель економічного розвитку, яка базується на дешевій робочій силі. Низькі стандарти оплати праці і відсутність безпосереднього зв'язку між заробітками та ефективністю праці, негативно впливають на економічну активність населення й призводять до зниження трудової активності. Мінімально прийнятний рівень життя значній частині працюючого населення забезпечує додаткова неформальна зайнятість, яка, досить часто, не має нічого спільного з професією і кваліфікацією й є незареєстрованою.

Через відсутність реальних можливостей знайти гідно оплачувану роботу, значна частина населення працює за кордоном як легально, так і нелегально. За експертними оцінками, в середньому за рік за кордоном працює 2,5–3 млн. наших співвітчизників. Це може призвести до втрати трудового потенціалу суспільства та деградації робочої сили.

Тіньовий сектор економіки здатен генерувати імпульси мотиваційної активності на фоні “затухання” будь-якої економічної ініціативи. Окрім кримінальних елементів, до нелегального сектора економіки відходять ініціативні, трудолюбиві та професійні люди, які прагнуть позбутися злиднів. Але керівники тіньового сектора економіки, взявши під контроль формально нетіньові підприємства, які здатні завдяки своїм виробничим потужностям, навіть при низькій продуктивності праці, забезпечувати потреби тіньового сектора, зразу вводять режим економії на заробітні плати працівникам підприємства.

Повна невідповідність позитивній мотивації праці – це кінцевий підсумок розростання тіньового сектора економіки. Отже, тіньовий сектор економіки та довгострокова позитивна мотивація праці – явища-антиподи. Деформоване, аномальне підприємництво формує аналогічні характеристики праці. В своїй взаємообумовленості дані явища та процеси ведуть до дегенерації ініціативної економічної діяльності в цілому. Тіньовий сектор економіки знищує легальний шляхом руйнування морально-етичних принципів позитивної діяльності людини. Сьогодні, обсяг нелегального сектора визначається через обсяг коштів, які в ньому обертаються, а обсяг страждань та принижень гідності тих працівників, які створюють ці кошти, залишається поза увагою.

Тіньові гроші – це результат людської праці. Якщо існують тіньові гроші, то існують й сотні тисяч “під невірників”, які в “тіні”, тобто за межами будь-якого соціального захисту з боку держави, створюють

багатство декількох десятків українських олігархів та магнатів. Ще в 1992–1993 роках науковці та причетні до соціальної проблематики фахівці, піднімали питання прихованого безробіття, пропонували легалізувати його. На жаль, ніхто не прислухався до порад спеціалістів. Усе в державі робилося попри реально існуючі економічні закони.

Безглузда соціальна політика, разом з не менш безглуздою податковою політикою, привели майже до повного знищення виробництва в Україні. Приховане безробіття перейшло у приховану зайнятість, бо цілком зрозуміло, що в разі, коли людина роками не отримує заробітної плати і, при цьому, не вмирає з голоду, то вона має якесь інше джерело надходжень – вона працює в тіньовому секторі економіки.

Проблема безробіття надзвичайно актуальна, так як праця – чи не найважливіший фактор виробництва, бо саме завдяки їй можна ефективно поєднати природні ресурси і засоби виробництва задля забезпечення максимального випуску товарів й послуг, що, у свою чергу, сприяє задоволенню потреб споживачів та зростанню прибутків. Тому, слід зосередити увагу держави на ефективній політиці саме в галузі зайнятості населення, особливо в сільській місцевості, так як галузь сільського господарства повинна забезпечувати значний обсяг виробництва і експорту.

Проблема безробіття в офіційному секторі є ключовим питанням у ринковій економіці, і не вирішивши його неможливо налагодити ефективну діяльність економіки. Гостро проблема безробіття постає зараз перед Україною, тому що стан економіки України нестабільний. Величезний економічний спад, руйнуючи промисловість, не міг не торкнутися ринку праці. Показники зареєстрованого безробіття й існуючий попит і пропозиція робочої сили за перше півріччя 2013 року наведенні в таблицях 5.7 й 5.8.

Таблиця 5.7 – Зареєстроване безробіття в Україні у 2013 році

Період	Кількість зареєстрованих безробітних, на кінець звітного періоду		у % до населення працездатного віку	Середній розмір допомоги за місяць, грн.
	Всього	з них отримують допомогу по безробіттю		
1	2	3	4	5
Січень	564,5	435,8	2,0	1089
Лютий	589,1	469,1	2,1	1069
Березень	571,6	450,3	2,0	1194
Квітень	534,7	408,5	1,9	1116
Травень	501,0	384,3	1,8	1119
Червень	465,3	360,3	1,7	1087
Липень	451,5	353,5	1,6	1133

Люди ж, що опинилися в тіньовому секторі, є абсолютно беззахисними, тому що працюють і живуть поза законом. Вони не мають ніяких соціальних гарантій – ні лікарняних, ні відпускних, ніякої компенсації в разі ушкодження на виробництві.

Таблиця 5.8 – Статистичні дані по безробіттю в Україні з 2002 по 2021 роки [20]

<i>(відсоток до робочої сили)</i>				
Рік	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
2002	10,5	9,6	9,1	9,3
2003	9,4	8,7	9,1	9,0
2004	9,3	8,3	8,1	8,7
2005	8,7	7,1	5,2	7,8
2006	7,9	5,8	5,5	8,2
2007	7,4	5,8	5,4	6,9
2008	7,1	5,4	5,5	7,5
2009	9,5	8,6	7,8	9,4
2010	9,0	7,9	7,1	8,4
2011	8,7	7,7	6,9	8,2
2012	8,4	7,1	6,6	8,0
2013	8,0	6,9	6,2	7,6
2014	9,0	8,2	9,5	10,6
2015	9,6	8,8	8,6	9,5
2016	9,9	9,0	8,8	9,7
2017	10,1	9,1	8,9	9,9
2018	9,7	8,3	8,0	9,3
2019	9,1	7,7	7,2	8,7
2020	8,5	9,8	9,5	10,1
2021	10,4	9,3	9,1	10,5

Примітка: 2014 року дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, з 2015 року – також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Донедавна уряд України не звертав належної уваги на дану проблему, що викликало досить справедливий побоювання. Але, положення частково змінилося із прийняттям деяких законів і положень, в яких натиск робиться на удосконалювання ринкових механізмів регулювання зайнятості. Ми маємо надію, що дані акти не стануть простим псуванням паперу, а будуть ефективно перетворюватися в життя, ставши передумовою для економічного відродження України. В майбутньому, такі працівники не можуть навіть мріяти про пенсію, оскільки не сплачують внесків до Пенсійного фонду. Через відсутність записів у трудовій книжці, їх роки важкої праці не будуть зараховані до трудового стажу. Будучи безправними, ці люди не мають жодної перспективи (табл. 5.9).

Той, хто вважає, що тіньовий сектор економіки не платить податків дуже помиляється. Тіньовики-господарники платять, але платять не в бюджет, а в кишеню корумпованого чиновника. Саме корумповане чиновництво гальмує реальні ринкові перетворення та “заганяє” економіку в “глухий кут”, де “обдирає” тіньовика, як і офіційного виробника. Тільки отриманим у нелегальному секторі хабарем вже не потрібно “ділитися” з бюджетом, вчителями, науковцями, лікарями. Можна вільно паразитувати на рабській

праці власного народу.

Таблиця 5.9 – Попит і пропозиція робочої сили в Україні у 2013 році
(на кінець звітного періоду)

Період	Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис осіб	Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посадах), осіб
1	2	3	4
Січень	564,5	54,1	104
Лютий	589,1	59,0	100
Березень	571,6	67,8	84
Квітень	534,7	69,5	77
Травень	501,0	75,0	67
Червень	465,3	78,7	59
Липень	451,5	79,7	57

Сьогодні Україна поділилася на: непорядний корумпований чиновник – з однієї сторони та пригнічена, сплюндрована людина праці, з іншої. Для того, щоб подолати дані проблеми потрібні негайні ринкові перетворення, легалізація і прихованого безробіття, і прихованої зайнятості. Це дозволить українцям зберегти людське обличчя, не перетворитися в націю рабів.

Відповідно до концепції зміщення акцентів соціальної політики на максимальне розширення зайнятості, забезпечення гідної винагороди за працю у сфері політики зайнятості, пропонуємо здійснити комплекс заходів, спрямованих на удосконалення ринку праці та системи працевлаштування, випереджаюче зростання зайнятості в малому і середньому бізнесі, а також в сфері послуг.

Ці заходи мають компенсувати негативний вплив зрушень на ринок праці, що відбуватимуться у структурі національної економіки під впливом формування конкурентного середовища та відповідно до орієнтирів структурної політики України.

Система заходів щодо регулювання безробіття в офіційному секторі України, на нашу думку, повинна включати:

- ✓ розвиток розгалуженої системи державної служби зайнятості, професійної орієнтації, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів;

- ✓ розробку та реалізацію заходів з покращення умов і охорони праці, зниження ризику смертності та травматизму на виробництві, професійних захворювань, удосконалення управління професійними ризиками за співучасті сторін соціального партнерства;

- ✓ надання підприємцям субсидій, премій та податкових пільг для найму додаткової робочої сили або переведення частини працівників на скорочений робочий день;

- ✓ вдосконалення нормативної бази в сфері праці та зайнятості, яка

стимулювала б розвиток зайнятості населення, в тому числі, гнучкі форми, що не потребують постійної присутності на робочому місці;

- ✓ розвиток системи професійної орієнтації й психологічної підтримки населення, в тому числі, професійної орієнтації школярів, підвищення їх мотивації до трудової діяльності за професіями, спеціальностями, яких потребує ринок праці України;

- ✓ використання територіального планування розміщення об'єктів інфраструктури з метою створення умов для залучення бізнесу в регіони, що мають надлишок праці;

- ✓ створення умов для продовження періоду трудової діяльності за рахунок стимулювання, використання трудового потенціалу робітників зрілого (старшого) віку (гнучкий графік роботи, часткова зайнятість, упорядкування системи пільгових пенсій);

- ✓ стимулювання зайнятості жінок, які мають неповнолітніх дітей та дітей-інвалідів;

- ✓ формування у суспільстві толерантного відношення до трудової міграції й емігрантів, створення системи соціалізації мігрантів, умов для їх адаптації, забезпечення ефективного контролю за дотриманням законодавства по відношенню до трудових емігрантів;

- ✓ забезпечення дотримання ustalених норм та правил в сфері регулювання ринку праці і трудових відносин, підвищення ефективності контролю та надзору за їх виконанням;

- ✓ створення умов для інтеграції в трудову діяльність осіб з обмеженими фізичними можливостями;

- ✓ державну підтримку нетрадиційним сферам зайнятості, стимулювання підприємців до навчання, перекваліфікації й подальшого працевлаштування додаткової робочої сили;

- ✓ залучення приватного (як вітчизняного, так й іноземного) капіталу в райони зі стійким рівнем безробіття, регулювання можливості працевлаштування за кордоном;

- ✓ стимулювання осіб, що отримують державну допомогу, до пошуку робочих місць, збільшення кількості стажистів у системі професійної освіти;

- ✓ розвиток приватно-державного партнерства в сфері зайнятості населення і захисту від безробіття, формування партнерства бізнесу, місцевих та регіональних органів влади, які будуть займатися вирішенням проблем соціальної адаптації, перенавчання працівників, звільнених з робочих місць у зв'язку з модернізацією і переоснащенням підприємств, що впроваджують працевлаштовуючі технології;

- ✓ заходи щодо квотування робочих місць для представників найвразливіших груп на ринку праці, безвідсоткові кредити, що надаються безробітним, які започатковують власний бізнес;

- ✓ організацію регіональними або місцевими органами влади в

кооперації з окремими підприємствами або закладами соціальних (громадських) робіт тощо.

На сьогодні механізм соціальної допомоги безробітним становить різні види компенсацій при втраті роботи, особливі гарантії працівникам, які втратили роботу в зв'язку зі змінами у структурі виробництва й організації праці, стипендії на час професійної підготовки та перепідготовки, виплати допомоги по безробіттю. Ще у березні 2010 року Кабінетом Міністрів України видано розпорядження “Про затвердження плану заходів щодо детінізації доходів та відносин у сфері зайнятості населення”. Метою цього документу було затвердження плану заходів щодо детінізації доходів та відносин у сфері зайнятості населення, належне його виконання.

Вирішення проблеми детінізації зайнятості потребує узгоджених зусиль держави у багатьох сферах, спеціальних заходів. Відбуватися детінізація повинна у міру розвитку законодавства та ринкових відносин в країні. Державна політика детінізації має містити дві взаємоузгоджені складові.

З одного боку, це адміністративна складова детінізації, що передбачає кроки щодо посилення адміністрування збору податків та перекриття шляхів ухилення від сплати податків. Заходи в рамках цієї складової базуються на припущенні, що уряд має достатньо ресурсів для виконання своїх функцій, система державних витрат як така є задовільною, а її неефективність обумовлена зловживаннями та відсутністю належного контролю. Можливі заходи посилення контролю за економічною діяльністю є такими:

внесення змін до законодавства, що посилять відповідальність за несплату податків;

розробка та прийняття нормативних актів про обов'язкову декларацію доходів при придбанні власності на значну суму;

розширення повноважень Податкової адміністрації та збільшення кількості податкових перевірок.

Серед стимулюючих заходів, що можуть сприяти детінізації ринку праці, можна виділити наступні.

По-перше, оптимізувати відрахування до соціальних фондів. При цьому, варто зазначити, що навіть за існуючої ставки відрахувань до Пенсійного фонду держава не може забезпечити громадян похилого віку пенсіями, які відповідали б їх реальним фінансовим потребам. Крім того, не можна бути певними, що зниження ставки відрахувань на кілька відсоткових пунктів суттєво вплине на рішення роботодавців робити ці відрахування. Таким чином, цей захід досягне позитивних результатів, лише якщо:

- зниження ставки буде суттєвим;
- паралельно буде вжито заходів щодо подальшої реформи пенсійного законодавства;
- буде створено резервний фонд для покриття можливого дефіциту Пенсійного фонду (за рахунок коштів від приватизації чи відрахувань від виручки від експорту металів, як, наприклад, у Росії від експорту нафти).

По-друге, спрощення податкового законодавства та заборона внесення змін протягом п'яти років. Даний захід створить можливості роботодавцям ефективно планувати бізнес-цикл, але, разом з тим, унеможливить коригування тих положень законодавства, що негативно впливають на економічне зростання країни та створюють можливості для зловживань.

По-третьє, зменшення кількості податкових пільг. Це допоможе рівномірніше розподілити податковий тягар, збільшити надходження до бюджету та підвищити ефективність використання інвестиційного ресурсу, але, разом з тим, зменшить прибутковість ряду підприємств та може призвести до скорочення виробництва. Крім того, існує ризик скорочення економічно виправданих пільг, якщо рішення про скорочення пільги не базуватиметься на ґрунтовному аналізі доцільності існування такої пільги.

По-четверте, спрощення системи адміністрування податків, розробка законопроектів про порядок проведення регулюючими органами перевірок діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. Цей захід уможливить підвищення ефективності та забезпечить прозорість податкового адміністрування, а також зниження можливості для ухилення від сплати податків через недосконалість законодавства.

По-п'яте, поліпшення якості державних послуг. Цьому буде сприяти реалізація реформ пенсійної системи, системи охорони здоров'я, житлово-комунального господарства.

По-шосте, посилення відповідальності за ухилення від сплати податків і страхових внесків та покращення їх адміністрування, зокрема, збільшення штрафних санкцій за ухилення від оформлення трудових відносин між працівником й роботодавцем, запровадження карної відповідальності посадових осіб роботодавця за неоформлення трудових відносин з працівником, розширення повноважень Інспекції з питань праці щодо здійснення перевірок додержання законодавства про оплату праці.

Важливе значення для активізації державної політики на ринку праці має ухвалення в липні 2012 року нової редакції Закону України "Про зайнятість населення". Запровадження додаткових стимулів для роботодавців до створення робочих місць, розширення доступу до професійного навчання та підвищення кваліфікації для працівників, збільшення можливостей працевлаштування для молоді й інших вразливих категорій населення, поширення самозайнятості населення мають сприяти поліпшенню загальної соціально-економічної ситуації в країні.

Підвищення рівня зайнятості населення, поліпшення якості робочих місць дадуть змогу скоротити видатки бюджетів різних рівнів на соціальну допомогу. Відповідно до ст.30 Закону України "Про зайнятість населення" можливе сприяння підвищенню конкурентоспроможності громадян віком понад 45 років у спосіб надання ваучера для перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності.

Водночас, дотепер недостатньо чітко врегульовано процедуру сертифікації працівників (підтвердження навичок, отриманих неформально), невизначено органи, відповідальні за здійснення контролю за цільовим використанням ваучерів, – все це потребує відповідного доопрацювання. Закон України “Про професійний розвиток працівників” від 12 січня 2012 року визначає базові правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників.

Ст.14 цього Закону регламентується порядок підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників завдяки створенню в складі Державної служби зайнятості України центрів визнання результатів неформального професійного навчання. Це може забезпечити більшу прозорість інформації на ринку праці щодо наявної робочої сили. Маємо надію, що ухвалений ще в липні 2012 року Закон України “Про зайнятість населення” і в подальшому сприятиме вдосконаленню механізмів державного регулювання у сфері зайнятості населення, забезпечить ефективне використання страхових коштів, спрямованих на програми сприяння зайнятості, посилить мотивації працівників і роботодавців до легального працевлаштування, знизить рівень молодіжного безробіття, поліпшить ситуацію із зайнятістю людей зрілого віку, збільшить можливості для професійного зростання особи, підвищення темпів створення нових робочих місць.

Стратегія національної безпеки України розглядає високий рівень тінізації економіки, зокрема поширення “тіньової” зайнятості, як загрозу життєво важливим національним інтересам України. Зрозуміло, що боротьба за істотне скорочення й обмеження неформальної зайнятості повинна стати одним із пріоритетів державної стратегії економічної безпеки та політики щодо ринку праці. Вона повинна носити комплексний характер і охоплювати заходи як суто економічного, так й адміністративного, соціально-психологічного, мотиваційного та виховного характеру.

Ефект від скорочення й легалізації неформальної зайнятості повинен оцінюватися не з позиції збирання податків, а з більш широких економічних, інституційних і, перш за все, соціальних позицій. Цей ефект виявлятиметься в подоланні негативних наслідків функціонування тіньової зайнятості, а саме: випадання цілого сегмента зі сфери законодавчого регулювання ринку праці, втрата кваліфікації й професійних навичок, консервація деформацій на ринку праці, відсутність контролю якості товарів і послуг, що надаються, формування у суспільстві атмосфери припустимості порушення податкового, трудового та іншого законодавств, створення сприятливого середовища для кримінальної діяльності.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Кодекс законів про працю України. *Ligazakon*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0001?an=1>.

2. Оплата праці в умовах воєнного стану: що передбачено в законодавстві. *Ligazakon*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/210289_oplata-prats-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-peredbacheno-v-zakonodavstv/.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: закон України №2352-IX від 01.07.2022. *Zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>.

4. Рейтинг стран Европы по средней зарплате. *Nonews*. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/europe-average-wage>.

5. Яковлев О.А. Фундаментальні проблеми правового регулювання умов праці і встановлення гарантій для працівників: монографія. Харків: Право, 2019. 456 с.

6. Кириченко Т. Недоліки правового регулювання трудових відносин в Україні. *Підприємництво, господарство і право. Трудове право*, 2020, 2. 96–103.

7. Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства: матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листопада 2015 р.). За заг. ред. К.Ю. Мельника. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС, 2015. 354 с.

8. Заробітна плата. *Ukrstat.gov.ua*. URL: https://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/zp_u.htm.

9. Краус Н.М. Кадрова політика в тіньовому секторі економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти”, 15–16 травня 2008 р. Ч.ІІ. Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2008. 255–257.

10. Краус Н.М., Кудря І.А. Проблеми безробіття в Україні. Трансформативні перетворення в контексті глобальних змін: Збірник наукових праць за матеріалами II міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. 103–106.

11. Краус Н.М. Соціальний аспект тіньової економіки. Національна економіка у сучасній глобальній економічній системі: механізм функціонування, динаміка, економічна безпека: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2010. 81–84.

12. Краус Н.М. Вплив податкової політики на тіньову зайнятість ринку праці в інноваційній економіці. Бізнес та умови його розвитку: національний та міжнародний дискурс: матер. міжнар. наук.-практ. Інтернет конф., 15–17 травня 2012 р. (м. Донецьк). М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Акад. готел. менедж. та харчування. Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. 125–127.

13. Краус Н.М., Самойленко Є.Г. Тіньова зайнятість і офіційне безробіття на ринку праці: світовий досвід і українські реалії. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*, 2014, 1 (63). 64–71.

14. Краус Н.М. Дихотомія ринку праці: тіньова та офіційна складові. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*, 2013, 3 (59). 13–21.

15. Шарікова О.В. Податкова політика як фактор легалізації “тіньової” заробітної плати. *Економіка та держава*, 2010, 10. 52.

16. Петрова І.Л. Заходи економічної та соціальної політики в сегменті неформальної зайнятості. *Україна: аспекти праці*, 2006, 3. 4.

17. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист. Навч. посібник із соціальної політики. К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. 273–274.

18. Міненко В.Л. Зайнятість населення у неформальному секторі економіки: сутність та методи вимірювання. *Економіка та держава*, 2010, 4. 111.

19. До 7 мільйонів українців працюють “в тіні”. URL: <http://tsn.ua/groshi/do-7-milyoniv-ukrayinciv-pracyuyut-v-tini.html>.

20. Безробіття. *Ukrstat.gov.ua*. URL: https://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/bezr_u.htm.

21. Зайнятість. *Ukrstat.gov.ua*. URL: https://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/zayn_u.htm.

22. Індекс споживчих цін. *Ukrstat.gov.ua*. URL: https://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/isc_u.htm.

Тема 6. Глобальні проблеми фінансово-економічного розвитку та реалізації соціальної політики

“Песиміст бачить труднощі у кожній можливості; оптиміст бачить можливості в кожній труднощі”

*Прем'єр-міністр Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії, політик, Нобелівський лауреат
Сер Вінстон Черчилль*

План

1. Природа соціальної нерівності. Причини диспропорцій в суспільстві
2. Глобальна соціальна нерівність
3. Потреба в побудові соціально-орієнтованої ринкової економіки
4. Фінансово-економічний аспект реалізації соціальної політики
5. Вплив культури, освіти і науки на розвиток економіки

1. Природа соціальної нерівності. Причини диспропорцій в суспільстві

Економічна нерівномірність, або нерівність в розподілі національного доходу, належить до числа найважливіших економічних характеристик, тісно пов'язаних з економічним зростанням і безпосередньо впливають на нього. Сьогодні добре відомо, що поняття добробуту людини багатовимірне та виникає внаслідок поєднання того, що має людина, що людина може зробити з тим, що вона має, і як вона думає про те, що вона має і може зробити. Іншими словами, добробут має три основні виміри:

матеріал, який підкреслює практичний добробут та рівень життя;

реляційний аспект, що підкреслює особистість і соціальні відносини;

суб'єктивний аспект, що підкреслює цінності та сприйняття.

При цьому ці виміри тісно взаємопов'язані. Актуальним залишається пошук відповіді на низку запитань, і серед них наковці та дослідники називають наступні:

- ✓ Чого більше у феномені нерівності – природного, природженого чи соціального, набутого?
- ✓ Куди насправді дрейфує світ нерівностей у різноманітних проявах і чого слід чекати в майбутньому?
- ✓ Якою є насправді глобальна нерівність: її масштаби, глибина, тренди?
- ✓ Багаті стали багатшими за кошт інших чи це наслідок їхніх додаткових зусиль, креативності, більшого внеску у світову скарбницю?
- ✓ Чи маємо ми взагалі приділяти підвищену увагу проблематиці

нерівності?

✓ Чи не є постійні нарікання на нерівність проявом заздрості?

✓ Як впливає нерівність на економічне зростання?

✓ Чи має рацію представник гарвардської економічної школи Мартін Фельдстайн, який стверджує, що нерівність доходів – це не та проблема, яка потребує вирішення?

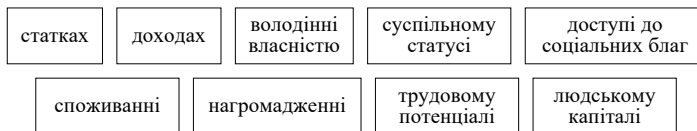
✓ Якщо шанси на успіх нерівні із самого початку, то, можливо, слід зосереджуватися на рівності можливостей, а не на рівності/нерівності результатів?

✓ Якою є та має бути кореляція між рівністю можливостей і рівністю результатів?

У теорії соціальної стратифікації соціальна нерівність трактується як наслідок нерівності позицій (посад, професій), різниця в розмірі матеріальної та моральної винагороди (престиж), влади, освіти між різними стратами та прошарками населення. Як правило, поняття *соціальна нерівність* тісно пов'язане із поняттям бідності.

Бідність визначається як економічний та соціокультурний стан людей, котрі мають мінімальну кількість ліквідних цінностей (ті, що постійно підлягають продажу та обміну) та обмежений доступ до соціальних благ. Але соціологія розуміє і вбачає в бідності не тільки мінімальний дохід, але і своєрідний спосіб і стиль життя, норми поведінки, стереотипи сприйняття, психологію, котрі передаються протягом поколінь.

Акцентуємо увагу на тому, що *соціальна нерівність має цілий спектр виявів нерівність у:*

Класифікація форм соціальної нерівності з точки зору розв'язання проблем розвитку людини може полягати в наступному переліку:

✓ класова (диференціація на класи, верстви і групи залежно від соціального статусу, рівня доходу, освіти тощо);

✓ політична нерівність (відсутність рівної можливості впливу на прийняття політичних рішень на рівні безпосередніх учасників політичного процесу);

✓ економічна нерівність (різний рівень матеріального забезпечення, доходів і їх суспільного розподілу, задоволення потреб);

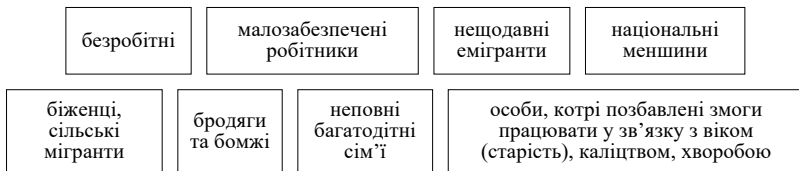
✓ гендерна (нерівність у гарантуванні і реалізації основних прав і свобод людини залежно від статі);

✓ освітня (посилення соціальних функцій інституту освіти, відсутність рівного доступу до освіти через її комерціалізацію);

- ✓ екологічна (відсутність гарантій захисту від загроз екологічного забруднення, екологічних катастроф тощо);
- ✓ нерівність безпеки здоров'я (відсутність захищеності від ризиків захворюваності, нерівність у доступності ефективного медичного обслуговування тощо);
- ✓ культурна нерівність (нерівність захисту культурного розвитку від деструктивних тенденцій);
- ✓ інформаційна (заангажованість ЗМІ, відсутність об'єктивних каналів передачі інформації, нерівність доступу до інформації).

Універсальним мірилом нерівності у сучасному суспільстві виступають гроші. Саме їх кількість визначає місце індивіда або його сім'ї в соціальній стратифікації. Багаті тому і називаються так, що масово володіють максимально ліквідними цінностями. Їх також називають мільйонерами (мультимільйонери, мільярдери).

Якщо *багатство* – це основна ознака вищого класу (багатіїв), то *дохід* (в прямому розумінні), як потік грошових надходжень за певний календарний період, ідентифікує середній клас суспільства. Поняття *заробітна плата* ідентифікує нижчі прошарки населення – клас найманої робочої сили. Найбільш убогі елементи ідентифікуються *подавнями*. В соціологічному сенсі *убогі* – це люди, котрі здатні задовольняти фізичні потреби, які забезпечують лише біологічне виживання. Сьогодні західні соціологи включають до складу бідних такі групи:

Сутність *економічної нерівності* (диференційності) полягає у тому, що найбільш високі доходи отримує найменша частина суспільства, а середні та найменші доходи – більшість населення. На рис. 1 подано порівняльний аналіз профілів економічної нерівності США та України на початку 90-х років.

Соціальна мобільність є природний, нормальний "рухомий" стан суспільства, це один з механізмів соціальної стратифікації, котрий пов'язаний із зміною становища людини в системі соціальних статусів. Люди перебувають у постійному русі (соціального простору). А суспільство – у розвитку.

При народженні людина отримує соціальний статус своїх батьків. Сім'я, близькі передають дитині ті норми поведінки, уявлення про престижне, належне, котре панує в їх середовищі. Однак в активний період діяльності людина може не задовольнятися становищем в цьому

середовищі, прошарку, претендує на інше, прагнути більшого та досягати більшого. Якщо у людини статус змінений на більш високий, престижний, кращий, можна сказати, що мала місце *зростаюча мобільність* (зміна). Однак людина, в результаті життєвих катаклізмів (втрата роботи, хвороба) може перейти в нижчу статусну групу. Спрацьовує *спадаюча мобільність*.

Можливості переходу людини з однієї соціальної позиції в іншу не визначаються лише родовими ознаками, а багато в чому залежать і від самої людини, її активності, творчих здібностей, таланту і вольових якостей. Саме наявність або відсутність таких здібностей та якостей визначає рух людини з однієї верстви в іншу. Між зростаючою (соціальне зростання) та спадаючою (соціальний спад) мобільністю існує певна асиметрія: *всі прагнуть вгору, і ніхто не бажає опускатися соціальною сходиною*. Як правило, *зростання – явище добровільне, а спад – вимушене*. Вона (соціальна мобільність) вимагає не тільки соціального переміщення індивідів, груп, але і соціальних об'єктів (цінностей), тобто всього того, що створено або модифіковано в процесі людської діяльності.

США	Україна
☐ Багатії - 6%	☐ Багатії - 2-6%
☐ Середній клас - 80%	☐ Середній клас - 8-16%
☐ Прошарок бідних - 14%	☐ Прошарок бідних - 80-90%

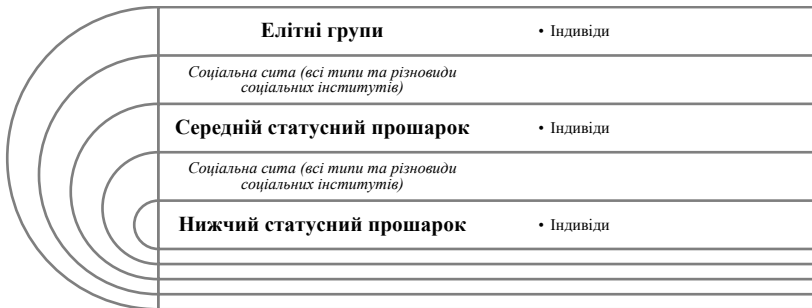
Рис. 6.1. Профілі економічної нерівності

Поняття *соціальної мобільності* запровадив у соціологічний обіг російсько-американський соціолог П. Сорокін як переміщення індивідів між різними рівнями соціальної ієрархії. За видами існує *горизонтальна та вертикальна соціальна мобільність*. Горизонтальна мобільність припускає перехід із однієї соціальної групи в іншу, які стоять на одному і тому ж рівні суспільної стратифікації. Під вертикальною мобільністю ми розуміємо переміщення особи з одного “пласту” в інший, причому залежно від напрямку самого переміщення. Можна говорити про *два типи вертикальної мобільності: соціальний підйом та соціальний спуск*. (За період трудової діяльності кожна третя людина в Україні змінила своє соціальне становище).

Вертикальну мобільність можна розглядати в трьох аспектах, згідно з трьома формами соціальної стратифікації:

внутрішньо-професійна або міжпрофесійна циркуляція;	політичні переміщення;	рухи за економічними щаблями.
---	------------------------	-------------------------------

Основною перешкодою для соціальної мобільності в стратифікованих суспільствах є наявність специфічних “сит”, які нібито “просіюють” осіб, подаючи можливість, одних переміщуючи вгору, інших призупиняючи. Це своєрідне “сито” і є *механізм соціального тестування, відбору і розподілу осіб за соціальними стратами*. Вони, як правило, збігаються з основними канонами або каналами вертикальної мобільності (школа, армія, церква, професіональні, економічні, політичні організації) (рис. 6.2). Такого роду соціальні “сита” виступають водночас і в ролі “соціального ліфта”, “мембрани”, “отвору” (рис. 6.3).

Згори до низу – Низхідна мобільність (соціальний спуск)

Знизу до гори – Висхідна мобільність (соціальний спуск)

Рис. 6.2. Візуалізація каналів вертикальної мобільності

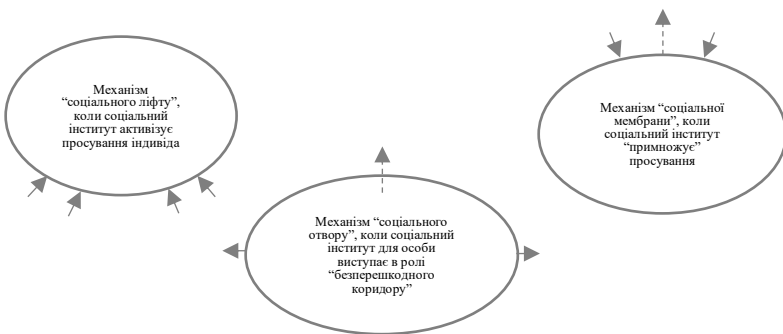

Рис. 6.3. Візуалізація “соціального ліфта”, “мембрани”, “отвору”

Механізм соціального просування здійснюється, згідно з визначенням П. Сорокіна, завдяки “каналам” вертикальної мобільності. І як канали соціальної циркуляції найбільший інтерес представляють соціальні інститути: *сім’я, школа, армія, вуз, армія, робота, церква* тощо. *Сім’я* стає каналом циркуляції в тому випадку, коли в шлюбний союз вступають представники різних соціальних верств. *Армія*, за твердженням П. Сорокіна, ефективніше функціонує як канал у воєнний час, коли через великі витрати

командного складу, заповнюються вакансії із нижчих чинів. Церква, як канал соціальної циркуляції, перемістила велику кількість людей із низів до вершин суспільства. *Інститути освіти та виховання* завжди служили потужним каналом соціальної циркуляції “по всіх поверхах” із самого низу доверху.

На основі багатого емпіричного матеріалу П. Сорокін зробив висновок, що *в будь-якому суспільстві соціальна циркуляція осіб і їх розподіл здійснюється не волею випадку, а мають характер необхідності і суворо контролюються різними інститутами.* Соціальна стратифікація та мобільність, за П. Сорокіним, – це постійна характеристика будь-якого організованого суспільства. Змінюючись за формою, соціальна стратифікація та мобільність існували в усіх суспільствах, навіть у тих, які проголошували рівність людей. Так звана *диференційованість, нерівність існують у будь-якому типі груп, формі спільної діяльності: наука, мистецтво, політика, навіть у банді злодіїв, словом – скрізь.*

Західні соціологи Г. Моска, Л. Парето, Р. Міхельс (20-40-ті роки ХХ ст.) пояснювали *соціальну нерівність та соціальну мобільність як нерозривно пов’язані аспекти одного ж і того явища – циркуляція суспільства між правлячим класом – елітою та нижчим класом – пасивними підлеглими.* Ця проблема давно цікавила видатних мислителів і слугувала появі *теорії циркуляції еліти* (“леви”, “лисиці”). Л. Парето приділяв основну увагу “еліті” та “масі” – соціальні класи, які співіснують та протистоять у будь-якому конкретно-соціальному суспільстві. *Еліту Л. Парето поділяв на дві категорії: правлячу та неправлячу, яку складають люди вищих шарів суспільства, а масу – становлять нижчі шари суспільства.* Слідом за Макіавеллі Парето характеризує еліту “лисиць” і еліту “левів”, котрі є *антиподами:*

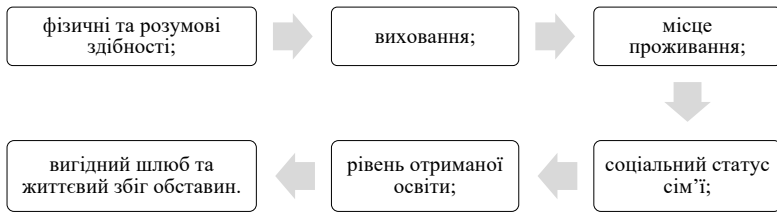
✓ “лисиці” тяжіють до хитрощів, виверткості, намагаються керувати масами за допомогою пропаганди, застосовуючи різноманітні комбінації. У фінансовій та господарських сферах “лисицям” відповідають бізнесмени, підприємці, спритні фінансисти, які прагнуть досягти успіху будь-якою ціною.

✓ на відміну від них “леви” надають перевагу силі, мають міцну волю, наполегливість, непримиренність (революціонери, фанатики, тверді у своїх переконаннях та діях). При їх взаємозаміщенні соціальна система перебуває у рівновазі. Даний закон, вважає Парето, відображає циркуляцію або кругообіг еліт у суспільстві.

Більш сучасну типову теорію розробив Р. Даль – так звана *теорія “демократичного елітизму”*, згідно з якою “правляча” еліта у своїй діяльності застосовує широкий спектр елементів демократії.

За іншими критеріями розрізняють *індивідуальну мобільність*, коли переміщення відбуваються у кожній людині незалежно від інших, і *групову*, коли переміщення відбуваються колективно. До детермінантів

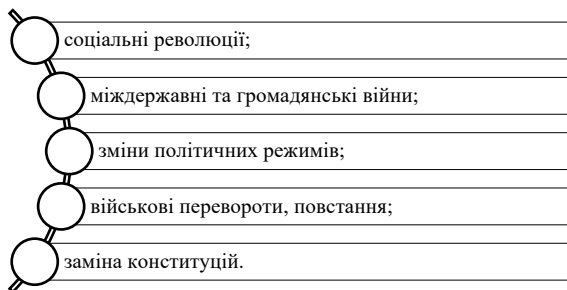
індивідуальної мобільності, (тобто до чинників, завдяки яким одна людина досягає успіхів більше і швидше, ніж інші, належать:

Порівняно із іншими країнами колишнє радянське суспільство являло одне і з найбільш мобільних суспільств у світі, у якому доступна для всіх безплатна освіта відкривала перед кожним унікальні можливості соціального зростання, завдяки чому еліта формувалася в короткий строк і з усіх прошарків суспільства. *Характерною рисою радянської та пострадянської бюрократії є поєднання (сумісництво) статусних (посадових) та родинно-дружніх та професійних рис.* Чинownik досить часто просувається завдяки дружнім, клановим і родинним зв'язкам.

Дані соціологічних обстежень, проведених в кінці 80-х років, показали, що близько 50% управлінців у різних відомствах та міністерствах колишнього СРСР влаштувалися за протекціями, родинними зв'язками. *Такого роду нібито “безвинні форми” соціальної мобільності слугують одним із джерел та інтеграції корупційно-мафіозної системи.*

Групова мобільність відбувається там і тоді, де і коли підвищується або знижується значимість цілого класу чи категорії населення. Причинами групової мобільності слугують, як правило, *дестабілізуючі соціальні чинники:*

Внутрішньопокоління мобільність має місце тоді, коли особа протягом власного життя кілька разів змінює соціальні позиції (робітник + інженер + директор заводу). Міжпокоління мобільність обумовлює зміну власної соціальної позиції порівняно із соціальною позицією батьків (син

колгоспника стає викладачем).

Структурна мобільність розкриває динаміку зміни (основні тенденції, напрями змін) соціальної стратифікації впродовж кількох десятиліть.

Певною мірою на соціальну мобільність впливають і демографічні чинники:

вік (молодим властива професійна мобільність, дорослим – економічна, особам літнього віку – політична);	стать (в цілому чоловіки мобільніші за жінок);	рівень народжуваності та густота населення (кількість “претендентів” перевищує кількість “вакансій”, і страти можуть бути перенаселені або недонаселені).
---	--	---

Дані про соціальну мобільність деякою мірою дозволяють судити про *ступінь відкритості суспільства* – його демократичність. Наскільки те чи інше суспільство створює можливість для переміщення індивідів, поколінь з нижчих категорій у вищі – таким шляхом формується еліта суспільства. При цьому, існує закономірність: *чим вищий соціальний клас (страта), тим важче в нього проникнути*. У нашому суспільстві соціальне “закриття” вищого класу почало спостерігатися одночасно із стратифікаційною активізацією населення в кінці 80-х – на початку 90-х років, із формуванням ринкових відносин. Саме в цей період можливості збагатити і просунутися “наверх” були для всіх однакові.

Соціальна мобільність та соціальна стратифікація невіддільно пов’язані явища; тільки стратифікація – це стан суспільства на даний момент (ніби “фотографія” суспільства), а мобільність – це механізм зміни цього стану (“кіно” про зміни в суспільстві).

До чинників соціальної мобільності можна віднести всі ознаки соціальної диференціації, а також всі основні та допоміжні *стратифікаційні параметри* (виміри) (професійна підготовка, приналежність до політичних партій, релігій тощо), а також різні соціальні, політичні, демографічні та інші чинники (система суспільного устрою, політична та економічна ситуація, рівень народжуваності в різних стратах). Особливу роль у соціальній мобільності відіграє освіта та знання, особливо у час переходу до інформаційного суспільства. Система освіти суттєво впливає на рівень соціальної мобільності, а саме:

- загальна та професійна освіта для молоді забезпечує її соціалізацію й ефективний розвиток і функціонування;
- відтворення і розвиток соціальної структури суспільства;
- вплив на духовне життя суспільства.

Соціальна стратифікація та соціальна мобільність є серйозними позитивними чинниками суспільного розвитку, стабілізуючи конкретно-історичне суспільство, “адаптуючи” його до змін в ситуації економічних політичних та інших типів відносин. Але самі по собі соціальні

переміщення не змінюють характеру соціальної стратифікації та соціальної структури. *Здатністю і функцією соціальної стратифікації та соціальної мобільності є соціальна стратифікація і соціальне відтворення та трансформація суспільства.*

Соціальна стратифікація – це процес соціального відтворення більш-менш однорідних сукупностей осіб, які і створюють ієрархічну структуру суспільства. *Процес соціального відтворення (відтворення соціальних відносин та індивідів (з набором соціальних ролей, функцій, статусів) є серцевиною перетворень у стратифікаційних системах, яке віддзеркалює дію універсальних закономірностей соціального розвитку і специфічні риси розвитку конкретних соціальних організацій (держав, регіонів), національні традиції, норми, цінності і т.ін..*

Таким чином, соціальне відтворення втілює тенденцію зміни соціальної структури. Воно включає в себе відтворення раніше існуючих елементів соціальної структури і відносин, а також виникнення та розширення нових елементів соціальної структури та відносин, в ході чого йде процес формування нових індивідів, їх змін і розвитку. Категорія *“соціальне відтворення” розкриває здатність творчої діяльності людини виробляти не лише якийсь результат, а й постійно зберігати, відновлювати, підтримувати, відтворювати “собі подібне” середовище, умови, засоби і цілі життєдіяльності людей, всю систему соціальних відносин.*

2. Глобальна соціальна нерівність

Чинники, що впливають на розшарування в суспільстві, в усьому світі залишаються тими ж, що і багато років тому:

- уклад життя, міський чи сільський, оскільки відомо, що в селах оплата за працю менша, ніж в містах, і умови часто гірші, а роботи більше;
- соціальні ролі (мати, батько, педагог, чиновник) – визначають статусність, престиж, наявність влади, власності;
- фізична та інтелектуальна праця оплачуються по-різному.

Деякі вчені вважають що нерівномірність зростання відносин залежить від рівня економічного розвитку або відрізняється в демократичних і недемократичних країнах, або що будь-яка зміна (вгору або вниз) у нерівності зменшує майбутнє зростання. Ті, хто розглядав гендерні проблеми, виявили, що висока гендерна нерівність, особливо в освіті, шкідлива для зростання, і стверджують, що висока початкова нерівність призводить до соціальної напруженості, політичної нестабільності, недосконалих ринків капіталу та невеликої частки валового національного доходу середнього класу, що призведе до зниження інвестицій, більш високого оподаткування та зниження економічного зростання.

Нобелівський лауреат Дж. Стігліц зазначає: “Нерівність є причиною та

наслідком провалів політичної системи, і саме вона веде до зростання нестабільності економічної системи”.

Дослідник Т. Пікетті, своєю чергою, зазначає: “Нерівність означає, що ріка госпіталізації майна, накопиченого в минулому, протікає швидше, ніж зростають виробництво і зарплати, нерівність відображає фундаментальне логічне протиріччя”. Не можна відмовити в логіці такого роду міркувань.

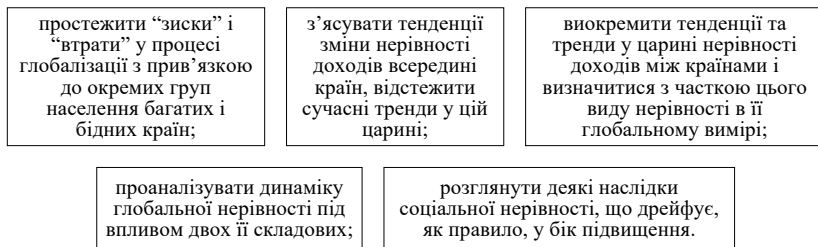
У концепції економічного лібералізму нерівність індивідів є ключовий інструмент економічного зростання: чим більше нерівність, тим швидше економічне зростання. Високоприбуткова, багата людина має можливість робити заощадження, які потім перетікають в інвестиції. Якщо всі люди приблизно економічно рівні й не дуже багаті, то заощадження мінімальні і немає додаткового джерела для інвестицій. А немає інвестицій – немає економічного зростання. Існує думка, що чим більше багатства концентрується у небагатих, тим більше заощадження і, отже, інвестиції. Людина з низькими доходами дивиться та намагається досягти його матеріального і соціального статусу, що всьому суспільству надає соціальну динаміку. Перерозподіл же доходів на користь бідних верств населення може породити більше злиднів, мотивуючи нижчі прошарки не працювати.

На думку дослідника Р. Грінберга, “проповідь нерівності стала матеріальною силою, яка, відкидаючи перерозподільну політику, розмиває основу суспільства – демократію і середній клас...”. На противагу американський дослідник А. Берг зазначає: “Ринки починають розвалюватися, як тільки деякі його учасники отримують більший стартовий капітал, ніж інші, або в процесі накопичують більше коштів. Чим менш рівні умови на ринку, тим менш ефективний він буде. Ринки неефективні там, де деякі люди багаті, а більшість живе бідно”.

На думку доктора Рудольфа Трауб-Мерцата, саме “скорочення нерівності стає інструментом політики економічного зростання”. Наведемо думку лауреата Нобелівської премії з економіки А. Дітона, який вважає, що “тротескне збільшення розриву в нерівності, що відбувається протягом останніх 30 років, підірве економічне зростання. Коли зростання не розподілене рівномірно, а тільки небагато людей стає надзвичайно багату, тоді влада багатих являє собою ризик для благополуччя всіх інших”.

Принцип соціальної справедливості лежить в основі гуманістичної моралі як на національному, так і на міжнародному рівнях. Очевидно, що досягти повної рівності всіх людей і соціальних груп, реалізувати комуністичний принцип “від кожного за здібностями, кожному за потребами” нереально й неефективно. Фактично люди нерівні за своїми здібностями і потребами, а спроби здійснити зрівняльний розподіл за реальної обмеженості ресурсів і суспільного продукту (якого завжди менше, ніж сумарного обсягу потреб) пригнічують ініціативу і працьовитість, знецінюють стимули до інтенсивної праці і творчості. Тим більше це неможливо в умовах ринкової економіки, основа якої – конкуренція.

Справедливим є твердження, що *глобальна нерівність сучасної доби* – це віддзеркалення сучасного світу в економічному, політичному, соціальному вимірах; світу, в якому домінує нестабільність, непередбачуваність, нелінійність розвитку; світу, що змінюється на очах. Складну, багатопланову *проблематику глобальної нерівності доходів* пропонуємо розглядати далі в такій послідовності:

Реалії сучасного світу є такими, що місце проживання справляє величезний вплив на рівень доходів, що їх отримує людина протягом життя. Отже, існує свого роду “премія за громадянство” для тих, хто народився в “правильному” місці, як і “штраф за громадянство”, якщо людина народилася у “неправильному” місці (країні).

За кожною тенденцією, трендом у царині глобальної соціальної нерівності можна і треба бачити причини, *зовнішні і внутрішні чинники, видимі і латентні механізми, прояв цінностей, мотиваційних настанов* тощо. Зростаюча нерівність, як було з’ясовано раніше, усе більше пов’язана з *концентрацією доходів і статків на верхніх щаблях, а саме в населення, яке належить до багатих і надбагатих*. Це потребує усвідомлення природи, причин такої концентрації, пояснення того, що залишається «за кадром» означеного феномену.

Відповіді на запитання: чому багаті багатіють, і не спостерігається очікуваного “просочування” багатства, більш рівномірного розподілу? – не можна мовою сухої статистики або ж мовою усталених штампів, класичних формулювань, однозначних, безапеляційних суджень. Ієрархія причин зростаючої концентрації доходів і багатства у верхньому сегменті, на вершині піраміди є такою, що розпочинати їх розгляд слід з того, що стосується усіх і кожного, а саме *глобалізації світової і зростання відкритості національних економік*.

Не буде перебільшенням твердження, що глобалізація як явище і процес світового масштабу, з одного боку, і неолібералізм як теоретична, ідеологічна платформа, рупор глобального капіталізму – з другого, є основними силами, вони ж причини, чинники, які сформували передумови

для нерівності у тому форматі, який має місце на межі двох тисячоліть.

Глобальна економіка – це економіка, яка не знає кордонів; економіка, у якій постійні структурні зрушення, переміщення виробництва, перелив капіталу, мобільність у найширшому її розумінні – це нормальні, іманентні їй явища. Локомотивом цих глобальних зрушень та перетворень є транснаціональні корпорації, у яких відбувається інтенсивна концентрація і виробництва, і капіталу, і доходів.

Транснаціональні корпорації (ТНК) перетворилися на держави в державах. Їх активи нерідко перевищують активи цілих країн. Важливо наголосити на існуванні прямого, безпосереднього, інтенсивно відтворювального взаємозв'язку між інститутом, яким є ТНК, і концентрацією доходів, статків у цьому інституті. ТНК, як і інші інституції глобального капіталізму, мають свою піраміду, на вершині якої перебувають власники, топ-менеджмент, які визначають політику розвитку цих корпорацій, їх стратегію, зокрема й у сфері розподільних відносин.

Глобалізація як феномен сьогодення охоплює весь світ, утім міра її проникнення в окремі регіони, галузі, сфери, сегменти економіки різна. Глобалізація за мірою її проникнення, глибиною інтеграційних процесів та взаємозалежностей неоднорідна. Справедливим є твердження, що глобалізуються не національні господарства, а економічні процеси, складники економічної системи. Інакше кажучи, *межі між глобальними і локальними світами пролягають не між країнами, а всередині них.*

Останні десятиліття демонструють дрейф усієї системи розподільних відносин у напрямку обслуговування інтересів у першу чергу і здебільш великого капіталу, і топ-менеджменту. Цьому сприяли й далі сприяють багатопланові зміни, які відбулись у розстановці соціальних сил, які, у свою чергу, стали наслідком:

- краху колишньої соціалістичної системи (глобальному капіталізму більше не треба зважати на соціальні завоювання цієї системи і здійснювати соціалізацію);
- усе більше злиття влади і власності, посилення впливу великого капіталу на визначення державної соціально-економічної політики, активне лобіювання інтересів великого капіталу на всіх рівнях – від корпорацій до наднаціонального;
- лібералізація політики держав під впливом сучасного гегемона у царині економічної теорії – неолібералізму;
- нові можливості для підприємницької діяльності та її результатів, у т. ч. у вигляді доходів, статків, що відкриваються для найбільш креативних, творчих, обдарованих, інноваційно налаштованих в умовах сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та відкритості національних економік;
- “фінансизація” світової економіки, феномен її віртуалізації, відриву від реального сектору з усіма як позитивними, так і масштабними негативними наслідками (мильні пузири, відверта глобальна спекуляція, віртуалізація, на “виході” якої не віртуальні, а реальні доходи, статки);
- поява низки нових, нетипових або й небачених у минулому явищ і процесів у розподільних відносинах.

Дослідники сучасних проблем нерівності, як правило, звертають увагу на вади сучасної системи розподільних відносин, але трактують їх, як правило, упереджено, фрагментарно; не зачіпають ієрархії чинників, що зумовлюють нерівність.

Майбутнє глобальної нерівності значною мірою визначатиметься процесами економічної конвергенції, посиленням економічної потужності країн азійського континенту і передусім Китаю, Індії, Сінгапуру, В'єтнаму, Малайзії, Таїланду, Індонезії. Навіть якщо бурхливе дотепер економічне зростання Китаю вповільниться, інші густонаселені азійські країни, скоріше за все, збережуть високі темпи економічного зростання. Звернімо увагу на особливу роль Китаю в домінуванні процесів глобальної нерівності. Протягом чотирьох десятиліть Китай відіграв ключову роль у зниженні глобальної нерівності. За виключення Китаю із статистичних даних глобальна нерівність зростала б. За збереження високих темпів економічного зростання китайської економіки і відповідних зрушень в доходах Китай вже скоро збільшуватиме глобальну нерівність.

Необхідно зважати й на інтенсивне зростання нерівності за доходами й усередині китайського суспільства. Очікується, що дві країни – США і Китай – будуть лідерами продукування нерівності у найближчій перспективі. У США чинниками зростання нерівності будуть: *зростаюча концентрація капіталу в руках багатих, зосередження доходів від капіталу і високооплачуваних посад у тих самих осіб, посилення економічної і політичної влади багатих.* Китайська нерівність буде посилюватися (поряд зі зростанням економіки і відповідно доходів) *унаслідок зосередження доходів від капіталу і праці в тих самих людей, зростання частки доходів від приватного капіталу, регіональних відмінностей у доходах, підвищення корупційної складової нерівності.*

Велике зникнення середнього класу у розвинених країнах – процес, що триває вже не одне десятиліття. Середній клас, виявився зажатим між двома потужними соціальними силами – багатим, зростаючим прошарком своїх країн і бідними із країн, що розвиваються, дешева робоча сила яких має конкурентну перевагу і працює на зміну соціальної стратифікації західних й незахідних суспільств. У міру насичення усіх сфер економічної діяльності, включаючи сферу послуг, кваліфікованою робочою силою освіта перестає бути визначальним чинником диференціації заробітних плат. На розширвання людей за рівнем доходів дедалі більший вплив справляє:

вдача;	сімейне походження;	особисті зв'язки;
стартові умови, які краці у вихідців з багатих сімей;	знайомство з “правильними” людьми;	доступ до тих, хто приймає рішення.

Соціальна нерівність буде і надалі продукуватися умовами й реаліями “нового капіталізму”, в якому на верхніх щаблях перебувають багаті і надбагаті, які одночасно є найбільш високооплачуваними фахівцями та найбагатшими капіталістами.

Наслідки небажаних, загрозливих явищ і процесів, що їх продукує нерівність наступні:

- зростання навантаження на системи оподаткування та соціального забезпечення як реакція на зростаючу бідність серед дедалі більшої частки населення;
- відкриті та латентні прояви соціально-політичного напруження в суспільствах абсолютної більшості країн;
- послаблення мотивації трудової діяльності у багатьох зайнятих у суспільному виробництві як наслідок відчуття соціальної несправедливості та неможливості самореалізації;
- зростання тіньового сектору економіки, в умовах якого неможливі досконалі соціально-трудова відносини та реалізація принципів гідної праці;
- продукування явищ, процесів, інтересів, за яких скорочується інвестування соціальних програм, від яких залежить розвиток людського капіталу абсолютної більшості населення;
- стиснення середнього класу – основи стабільності в державі та однієї з основних передумов стійкого розвитку;
- зниження обсягів попиту споживачів, що справляє негативний вплив на середньо- і довгостроковий економічний розвиток.

3. Потреба в побудові соціально-орієнтованої ринкової економіки

У сучасному світі закономірністю (макроекономічною аксіомою) є те, що економіка може розвиватись тільки за умови, що вона є інноваційною та соціально орієнтованою. Соціальний захист населення є ваговою складовою соціальної політики країни. Завдання соціального захисту полягає в підтримці стабільності доходів громадян, надання рівного доступу до медичної допомоги та необхідних соціальних послуг. В економічно розвинених країнах *соціальний захист є важливою складовою державного регулювання економіки.*

Заходи, що здійснюються у сфері *фінансового забезпечення соціального захисту, направлені на перерозподіл відповідальності між державою, соціальними партнерами та громадянами в системи соціального захисту, встановлення тісного взаємозв'язку між соціальними гарантіями і фактичними соціальними потребами громадян, пошуку нових джерел фінансування, надання більших можливостей для індивідуального вибору в досягненні соціальної захищеності.* Вагомим є створення ефективного механізму соціального захисту населення, який би гарантував гідний рівень життя кожному громадянину.

Поняття “соціальна держава” почало використовуватися в середині XIX

ст.. Вважалося, що соціальна держава «зобов'язана підтримувати рівність в правах для всіх різних суспільних класів, для окремої самовизначеної особи завдяки своїй владі, сприяти економічному і суспільному прогресу всіх своїх громадян, або, в кінцевому рахунку, розвиток одного виступає умовою розвитку іншого. Отже, визначення “соціальна” у понятті “соціальна держава” слугує не для окреслення того факту, що будь-яка держава є соціальний інститут, а для визначення нової сутності держави на постіндустріальній стадії розвитку виробництва, для характеристики змісту його політики у сфері розподілу матеріальних благ.

Дуже важливо коли громадяни держави, влада і суспільство загалом усвідомлюють необхідність побудови соціально орієнтованої інноваційної ринкової економіки. До основних характерних ознак соціально-орієнтованої ринкової економіки належать:

- високий рівень доходів і заробітних плат громадян держави;
- високий рівень соціального захисту населення, розвинена система соціального страхування та соціальних гарантій;
- ефективна правова система та низький рівень корупції;
- розвиток громадянського суспільства та інститутів демократії;
- високий рівень економічної свободи;
- розвинена інфраструктура;
- безпечне екологічне середовище;
- низький рівень тіньової економіки;
- значно децентралізована фінансова система;
- низький рівень інфляції, стабільність валютного курсу;
- політична та макроекономічна стабільність;
- превалюючий розвиток акціонерних форм господарювання у великому бізнесі (насамперед системи міноритарного акціонування);
- розвиток підприємницького сектору, насамперед МСБ;
- розвиток інноваційного та соціально відповідального підприємництва;
- розвиток культури, освіти, науки, мистецтва, охорони здоров'я, спорту тощо;
- постійне підвищення рівня та якості життя громадян тощо.

Очевидно, що високий рівень доходів (отриманий у тому числі за рахунок таких джерел як прибуток від підприємницької діяльності й дивіденди, пайові і процентні доходи від участі громадян у власності бізнесу), а також заробітних плат та соціальних трансфертів – це важлива умова зростання платоспроможного попиту, збільшення заощаджень як джерела зростання інвестицій, розширення бази оподаткування і зростання бюджетних надходжень. Усе це у сукупності стимулює розвиток економіки держави.

Високоефективна, орієнтована на інновації економіка, характерна ознака якої виявляється в наявності великої кількості інноваційно активних підприємств, може забезпечити більш високі темпи економічного

зростання, що переважно супроводжуються збільшенням продуктивності праці, зменшенням енергоємності й матеріаломісткості та підвищенням конкурентоспроможності. Важливе значення, як для бізнесу, так і економіки в цілому має збільшення інвестиції саме в інноваційну сферу.

Незважаючи на наявність відповідних спеціальних програм стимулювання інноваційного розвитку й економічних стимулів щодо здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктами господарювання, одна з основних причин такого високого рівня інноваційної активності підприємств у країнах з розвинутою економікою полягає у тому, що це умова:

їх виживання в середовищі конкуренції;

їх можливості щодо розширення сегмента збуту власної продукції та послуг, освоєння нових ринків і отримання більших прибутків.

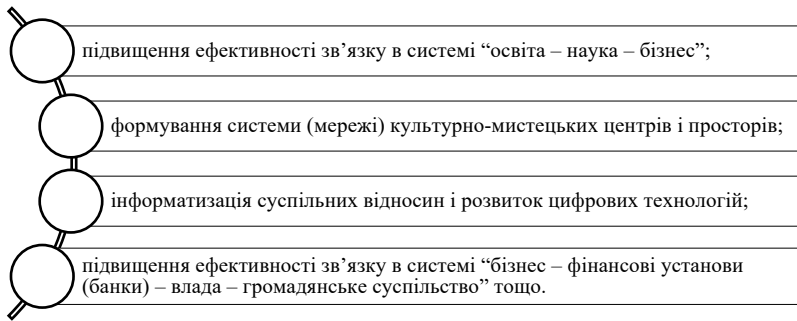
Бізнес, який впроваджує інновації, переважно отримує більші прибутки та забезпечує вищу динаміку економічного зростання. До основних характерних ознак інноваційної економіки належать:

- ✓ виробництво високотехнологічної інноваційної продукції, нових видів товарів і послуг;
- ✓ високий рівень розвитку освіти та науки;
- ✓ наявність великої кількості інноваційних та інноваційно активних підприємств;
- ✓ розвинена інноваційна інфраструктура;
- ✓ постійне технологічне вдосконалення виробничого процесу;
- ✓ розвиток інформаційно-цифрових продуктів і технологій;
- ✓ розвиток ІТ галузі та Інтернет-індустрії;
- ✓ розвиток екосистеми стартапів;
- ✓ велика кількість наукових відкриттів, винаходів, ноу-хау, отриманих авторських свідоцтва, патентів, ліцензій та ін.;
- ✓ значні інвестиції в дослідно-конструкторські, дослідно-експериментальні та прикладні наукові дослідження;
- ✓ висока якість людського капіталу;
- ✓ високий рівень конкурентоспроможності бізнесу;
- ✓ високий рівень якості життя людей.

Орієнтована на інновації економіка може забезпечити високі темпи розвитку держави, ефективно розв'язувати соціальні проблеми суспільства. Сучасну (майбутню) економіку в науковому середовищі (в дослідженнях) щораз називають *нооекономікою*, або "інтелектуальною економікою", "економікою знань", "креативною економікою", "інформаційно-цифровою економікою", "екологічною економікою" тощо. За визначенням,

нооекономіка – це певна “інтелектуальна економіка”, основу якої становлять людина і “все для людини” та характерною ознакою якої є дедалі більша гуманізація економічних процесів.

Підвищення рівня та якості життя людей (громадян держави) значно залежить від ефективного функціонування економіки та її сталого розвитку. Соціально-економічний розвиток – це багатофакторний процес, який відображає економічне зростання та якісні зміни у всіх сферах господарського життя країни. Характерними ознаками соціально-економічного (сталого, гармонійного) розвитку в сучасних умовах є:

Важливою засадою розбудови України як соціальної держави повинно бути створення цілісної, структуризованої, динамічної та гнучкої системи соціального захисту населення, яка б відповідала потребам та інтересам людської спільноти. Слід зазначити, що реформування суспільства торкнулися і системи соціального захисту. Важливим чинником розвитку соціальної держави є трансформація соціальної політики в активну, яка не тільки усуває наслідки соціального дисбалансу, а й передбачає перерозподіл суспільних благ.

У сучасному суспільстві питаннями соціальної нерівності займаються органи соціальної політики. В їх обов'язки входить:

введення різних компенсацій для соціально-незахищених верств населення;	визначення мінімальної зарплати;	підвищення кваліфікації робітників;
допомога бідним сім'ям;	допомога безробітним;	соціальне страхування;
розвиток освіти;	охорона здоров'я;	проблеми екології.

Шляхи подолання соціальної нерівності:

- розвиток соціальних послуг;
- доступність безкоштовної якісної медицини та освіти;
- допомога малозабезпеченим та інвалідам;
- розробка нормативних актів, законів, грошових компенсацій, які захищають незахищені верстви суспільства (ветерани, інваліди, матері-одиначки);
- забезпечення робочими місцями інвалідів;
- надання однакових можливостей як чоловікам, так і жінкам при прийомі на роботу;
- вдосконалення антидискримінаційного законодавства;
- реалізація перерозподільчого потенціалу систем оподаткування та державних послуг у сфері охорони здоров'я і освіти;
- реальна боротьба з корупцією і забезпечення рівного доступу до правосуддя та рівності перед законом.

4. Фінансово-економічний аспект реалізації соціальної політики

Зміст соціальної функції державних фінансів полягає у формуванні соціальної безпеки людини та забезпечення цілісності і стабільності розвитку суспільства. У реалізації соціальної функції держави призначення доходів і видатків державного бюджету полягає у формуванні і структуруванні державних фінансових ресурсів з метою забезпечення базових параметрів життєдіяльності особи і суспільства. Соціальне призначення трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, полягає у забезпеченні цілісності національного соціуму, соціальної злагоди і стабільності у суспільстві шляхом розподілу суспільних фінансових потоків та суспільних благ за регіонами країни для збалансованого соціально-економічного та культурного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому (табл. 6.1).

Державні цільові фонди покликані забезпечити функціонування системи соціального захисту осіб, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства, що дає кожному члену суспільства можливість вільно розвиватися і реалізовувати свої здібності, а також сприяє підтриманню у суспільстві соціальної злагоди і стабільності. Важливим методологічним чинником є визначення принципів організації та функціонування державних фінансів, що дозволяє виявити напрями впливу фінансів на розвиток державного сектору економіки, виробити критерії його функціонування.

Серед фінансових ризиків Пенсійного фонду особливе місце посідає фактор фонду оплати праці як безпосередній чинник впливу на величину надходжень до фонду. З іншого боку, особливості визначення пенсійних виплат є безпосереднім фактором впливу на обсяг видатків Пенсійного фонду, а отже, необґрунтовані їхні зміни можуть викликати виникнення дефіциту бюджету.

В системі пенсійного забезпечення існують також нефінансові ризики, тобто такі, що не мають визначеної кількісної оцінки, але наслідки

бурхливого і неконтрольованого розвитку яких можуть мати не менш руйнівний характер, ніж фінансових ризиків. До них відносять юридичний, стратегічний ризик.

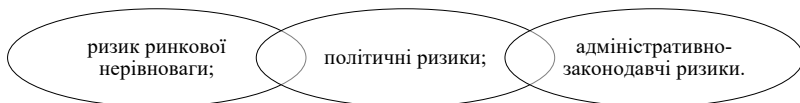
Таблиця 6.1 – Операції Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування¹ (без коштів з державного бюджету та взаємних розрахунків фондів) [1]

(млн. грн.)

Період	Доходи	Видатки
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
2022 рік		
1 квартал	90072,8	98675,6
2 квартал
3 квартал
4 квартал
2021 рік		
1 квартал	78135,7	85808,5
2 квартал	89986,0	91848,1
3 квартал	86905,5	91775,0
4 квартал	100721,5	95379,5
2020 рік		
1 квартал	70696,8	74126,1
2 квартал	70097,7	76608,2
3 квартал	73316,4	78770,9
4 квартал	86198,6	83407,5
2019 рік		
1 квартал	62677,9	62819,7
2 квартал	71453,4	69916,1
3 квартал	68870,2	75098,7
4 квартал	76197,2	68615,8
2018 рік		
1 квартал	51108,3	55216,7
2 квартал	59253,8	64636,0
3 квартал	57444,6	62609,9
4 квартал	65624,6	58295,6

¹ Дані наводяться за методологією МВФ (GFSM 1986) та включають інформацію Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування України та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

До інших ризиків діяльності Пенсійного фонду належать:

До ключових умов та складових забезпечення фінансової стійкості Пенсійного фонду України відносимо:

- здатність у довгостроковій перспективі виконувати взяті на себе зобов'язання, а отже, платоспроможність;
- дотримання принципу максимальної ефективності під час формування бюджетної політики Фонду;
- підтримка показників своєї діяльності у визначених межах на випадок змін зовнішнього середовища або настання кризових умов;
- якісне дотримання усіх стадій бюджетного процесу Пенсійного фонду України;
- наявність фінансових ресурсів для розвитку.

Для оцінки ефективності пенсійного страхування пропонується застосовувати три економічні критерії, побудовані на реалізації страхових принципів пенсійної системи:

коефіцієнт заміщення трудової пенсії, що відображає розвиток пенсійної системи;

рівень життя пенсіонерів, що визначається як співвідношення пенсії з прожитковим мінімумом;

фінансова стійкість пенсійної системи.

Соціальні пріоритети бюджетної політики мають зменшувати нерівномірність ринкового механізму розподілу доходів, розв'язувати проблеми подолання бідності, з огляду на поступове зниження рівня соціальних зобов'язань держави, як наслідку економічного зростання, адресності бюджетних потоків на соціальні потреби та застосування стимулів до продуктивної діяльності. Спрямованість заходів у сфері управління бюджетним процесом залежно від визначених пріоритетів формує різні типи бюджетної політики, вибір серед яких, розвиток і співвідношення складових елементів у системі державного регулювання економіки залежить від особливостей стану та завдань соціально-економічного розвитку країни та територій.

Державна фінансова політика країни має бути спрямована на виконання функцій соціального захисту, що потребує узгодження цілей соціально-економічного розвитку із цілями фінансової політики, удосконалення середньострокового та впровадження довгострокового механізму планування бюджетних видатків соціальної сфери, формування показників забезпечення соціальних послуг виходячи із розрахунку необхідних обсягів даних послуг на душу населення. На цьому етапі економічних перетворень важливим є оптимізація соціальної інфраструктури відповідно до особливостей та потреб територіальних громад, принципів субсидіарності, економічної обґрунтованості.

Функціонування фінансової системи має сприяти оптимізації та спрямування фінансових ресурсів на розвиток людського капіталу, що в буде сприяти подальшому економічному зростанню. Система державного фінансового регулювання має доповнювати механізм ринкового саморегулювання, удосконалювати форми та методи впливу держави на фінансову систему.

Інститут фінансового регулювання постійно розвивається, обумовлюючи структурні зміни системи управління державними фінансами, що спрямовано на формування раціональної економічної системи. Трансформаційні перетворення фінансового сектору та економіки загалом відбуваються із часовими лагами з урахуванням ефективності та своєчасності заходів державних органів управління. Важливим є узгодження інструментів та механізмів у процесі формування та реалізації фінансової політики (табл. 6.2).

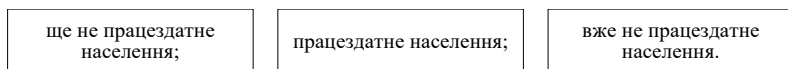
Таблиця 6.2 – Основні прогностні макроекономічні показники економічного і соціального розвитку України та окремі припущення на 2021–2023 роки

Показник	2021 рік Звіт	2022 рік – очікуване Мінекономіки станом на		2023 рік – прогноз Мінекономіки станом на	
		31.08.20220	29.10.2022	31.08.2022	29.10.2022
1	2	3	4	5	6
<i>Валовий внутрішній продукт:</i>					
- номінальний, млрд. грн.	5459,6	4680,2	4727,6	6399,0	6279,3
- реальна зміна, %, р/р	3,4	-33,2	-32,0	4,6	3,2
<i>Індекс споживчих цін:</i>					
- у середньому до попереднього року, %, р/р	109,4	121,2	120,5	130,6	128,4
- грудень до грудня попереднього року, %, р/р	110,0	130,1	129,3	130,0	128,0
<i>Індекс цін виробників промислової продукції:</i>					
- грудень до грудня попереднього року, %, р/р	162,2	132,8	138,3	135,7	132,2
<i>Середньомісячна заробітна плата працівників, номінальна, грн.</i>	14014	14025	14025	18508	18261

Сучасну систему соціального захисту можна розглядати як соціальний амортизатор ризиків ринкової економіки. Саме існування соціальних ризиків є передумовою того, що суспільство породжує і розвиває систему захисту від соціальних ризиків – соціальний захист. Феномен соціального ризику досліджували вчені кінця XIX – початку XX ст. і вказували на те, що саме соціальний ризик є підставою для соціального захисту. *Соціальний ризик* – це небезпека, що викликає соціальні деформації та диспропорції в функціонуванні і розвитку людини та суспільства. Адже соціальні ризики виділяються в системі ризиків тим, що вони виникають й існують не в надзвичайних, а у звичайних умовах, закономірно супроводжують розвиток суспільства.

Соціальний захист доцільно розглядати як систему управління чинниками та наслідками соціальних ризиків з метою підтримання відповідних соціальних стандартів життя людини. *Як одна із головних*

функцій держави, соціальний захист повинен спрямовуватися на забезпечення державою та суспільством необхідного та достатнього рівня соціальної захищеності як населення в цілому, так і кожної із його соціальних груп. Зазначимо, що населення країни перебуває в таких станах відносно здатності виконання виробничих функцій в суспільному виробництві, а саме:

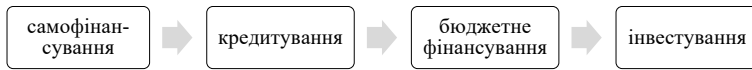
Соціальним захистом має бути охоплено все населення країни, що відповідно складає поле діяльності системи соціального захисту населення. А відтак, на сучасному етапі актуальним є з'ясування форм, методів і механізмів соціального захисту різних соціальних прошарків з метою досягнення стану соціальної захищеності населення країни в цілому.

Складовою загального механізму реалізації соціального захисту населення є його фінансовий механізм, який є реальним підкріпленням реалізації поставлених цілей і завдань у цій сфері. Соціальний захист населення і його фінансовий механізм стають ключовими елементами рівня соціальної безпеки країни в умовах глобалізаційно-інтеграційних процесів.

Фінансовий механізм соціального захисту населення можна представити як систему управління фінансовими відносинами через сукупність встановлених державою методів, інструментів і важелів з відповідним регулюванням та забезпеченням їхнього впливу на рівень соціального захисту населення. *Дія фінансових механізмів у системі соціального захисту має певні наслідки, які можна з великою мірою вірогідності передбачити.* Залежно від результатів дії фінансових механізмів на рівень соціального захисту населення їх можна поділити на:

Реалізація механізмів стабілізації рівня життя повинна відбуватися в *короткостроковому періоді*, механізмів підвищення добробуту населення – у *середньо- та довгостроковій перспективі*, тобто механізми стабілізації рівня життя повинні поступово переходити в механізми підвищення добробуту населення. Якісний бік механізму формування та реалізації фінансової політики в соціальній сфері визначає фінансове забезпечення, яке дає змогу кількісно оцінити вплив фінансової політики на соціальну сферу через обсяг фінансових ресурсів, що виділяються на певні соціальні потреби. Фінансове забезпечення трактується як формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їхнє ефективне використання. *Виділяють складові фінансового забезпечення, зокрема:*

Фінансове забезпечення є основним методом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Економічну категорію “фінансове забезпечення соціального захисту населення” можна використовувати залежно від мети та змісту дослідження. В першу чергу фінансове забезпечення є економічним поняттям, яке відображає сукупність заходів, пов’язаних з обслуговуванням частини перерозподільних відносин, з метою формування і використання бюджетних, страхових, благодійних та інших фондів грошових коштів, призначених для соціального захисту населення.

Фінансове забезпечення набуває матеріального вираження, за змістом воно є сукупністю цільових грошових фондів, призначених для задоволення суспільних потреб соціального захисту населення, за формою – відображення сукупності фінансових планів окремих ланок соціального захисту населення, де чітко визначено джерела та обсяги коштів, їхнє цільове спрямування на заходи, пов’язані із соціальним захистом населення. З іншого боку, під цим забезпеченням можна розуміти діяльність держави та юридичних осіб, яка стосується вирішення фінансових питань, пов’язаних з наданням соціальних послуг населенню, що належать до сфери соціального страхування і соціального забезпечення.

Основними джерелами фінансового забезпечення соціального захисту населення є кошти державного і місцевих бюджетів та кошти фондів державного соціального страхування. *Характерною ознакою чинної моделі соціальної політики України є загальна тенденція збільшення частки бюджетних видатків на соціально-культурні заходи у видатках зведеного бюджету.* В більшості країн з розвинутою економікою обсяг соціальних видатків знаходиться в межах 60% загальних витрат бюджету країни.

За рахунок системи державного соціального страхування суспільство отримало можливість здійснювати компенсацію детермінантів і наслідків соціальних ризиків шляхом перерозподілу частини національного доходу між окремими групами населення з урахуванням міри соціального ризику і розмірів трудової участі кожного члена суспільства у формуванні національного доходу. *Перехід до ринкових принципів економіки передбачає реформування видатків на соціальний захист з істотним підвищенням адресності надання допомоги громадянам.*

Згідно з чинним законодавством право на пільги має біля третини населення країни. Досвід розвинених країн свідчить, що ефективною державною підтримкою може бути охоплено не більше 15% населення. За існуючих обсягів державного фінансування система соціального захисту населення, що склалася в країні, не здатна на необхідному рівні виконувати покладені на неї функції.

Досвід України фінансового регулювання соціального захисту населення актуалізує проблему наукового обґрунтування і розробки пріоритетів реформування його фінансового забезпечення та ефективних механізмів реалізації на основі нових підходів. На державному рівні слід прийняти науково обґрунтовану, побудовану на єдиних методологічних принципах цілісну концепцію фінансового забезпечення соціального захисту населення.

Здійснена оцінка бюджетного фінансування соціального захисту населення та фінансування його за рахунок коштів соціального страхування вказують на проблему функціонування системи соціального захисту населення – *недостатній рівень державного фінансування*. Пошук перспективних шляхів побудови фінансового забезпечення соціального захисту населення повинен відбуватися з врахуванням кращих здобутків зарубіжного досвіду в цій сфері. *У процесі інтеграції в рамках Євросоюзу сформульовано європейську соціальну модель, головними ознаками якої є:*

- високий рівень соціальної захищеності, значна частка валового внутрішнього продукту використовується на соціальні потреби;
- проблеми, які виникають у соціальній сфері, включаючи трудові відносини, екологію, пенсійне забезпечення, розв'язуються методом соціального діалогу партнерів за активної участі незалежних експертів;
- у соціальній сфері поряд із державними організаціями та профспілками на національному рівні, в регіонах і на місцях діють численні організації, котрі виступають як колективні представники громадянського суспільства.

Поряд з цим, досвід країн, які пройшли або проходять аналогічний шлях розвитку, зокрема Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина, свідчить, що держава, яка не в змозі належною мірою фінансувати соціальну сферу, повинна реформувати соціальну політику за напрямками:

формування ринку соціальних послуг з реальною конкуренцією їх надавачів, унаслідок чого підвищується якість і знижуються витрати на виробництво цих послуг;

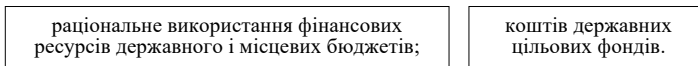
впровадження комплексної системи соціального замовлення.

Джерелами прямого і непрямого фінансування соціальної сфери є:

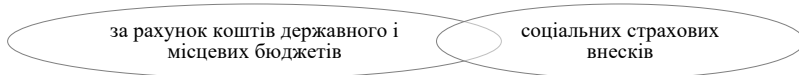
- бюджетні видатки;
- “податкові видатки” у вигляді пільг, відшкодувань, відстрочок;
- особисті кошти й зобов’язання громадян;
- страхові внески до державних і недержавних страхових фондів;
- усупільнення коштів підприємств у вигляді їхнього зобов’язання щодо виконання соціальних функцій;
- громадські ініціативи – фонди та збори;
- кредити;
- надання державного майна для функціонування соціальної сфери, використання державної інфраструктури тощо.

В Україні законодавчо окреслені джерела фінансування соціального захисту знайшли своє відображення в Концепції соціального забезпечення населення України, яка закріпила перерозподіл відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємствами і громадянами. Водночас держава бере на себе обов'язок забезпечувати за рахунок бюджетних коштів лише мінімально гарантований рівень соціального захисту населення. Концепцією передбачено, що кошти соціального страхування є джерелом матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості.

На основі аналізу цієї Концепції, світового досвіду українські науковці І. Чугунов, А. Павелко, Т. Канєва пропонуються розробити фінансову стратегію соціального захисту населення на загальнодержавному і місцевому рівнях. Вони вважають, що основними напрямками цієї стратегії можуть бути:

Система соціального захисту населення може отримувати необхідне фінансування:

Складність фінансування заходів соціального захисту за рахунок бюджетних коштів обумовлюється існуванням невідповідності між зростаючими соціальними потребами населення та можливостями бюджетів, фінансовий потенціал яких визначається великою мірою обсягом податкових надходжень.

Позитивним у фінансуванні заходів соціального захисту населення за рахунок коштів платників податків є дотримання в державі принципу соціальної справедливості, коли все населення відповідно до своїх фінансових можливостей бере участь у фінансуванні системи соціального захисту населення. Але, поряд з цим, соціальні заходи конкурують з іншими запитами під час фінансування з державного бюджету. В умовах існування значного тіньового сектору економіки, порушень податкової дисципліни такі проблеми ускладнюються.

На відміну від бюджетного фінансування, *забезпечення потреб соціального захисту населення через систему соціального страхування дозволяє акумулювати кошти у вигляді соціальних страхових внесків і спрямовувати їх за цільовим призначенням.* Пріоритетною сферою реформування системи бюджетного фінансування соціального захисту є *перегляд існуючого механізму розподілу ресурсів залежно від кількості та*

якості наданих послуг.

Кошти державного та місцевих бюджетів, загальнообов'язкового державного соціального страхування повинні бути фінансовим підґрунтям забезпечення загального доступу населення до послуг системи соціального захисту в межах визначеного рівня їх надання та гарантованого обсягу. Зазначене дозволить вирішити важливі питання. З'явиться можливість залучення додаткових коштів, які покриватимуть існуючий дефіцит фінансування системи соціального захисту; буде встановлено реальний, який фінансується з державного бюджету гарантований обсяг соціальної допомоги, що надасть громадянам певні соціальні гарантії та відкриє шлях країні до подальшої європейської інтеграції.

Ще одним значним додатковим ресурсом державного фінансового забезпечення соціального захисту населення є використання механізму раціональнішого використання всіх державних коштів, в тому числі тих, які в даний час направляються не за цільовим призначенням або залишаються з різних причин не зібраними у платників податків та платників соціальних страхових внесків. Залучення цього значного фінансового резерву в основному залежить від підвищення ефективності роботи всіх державних фінансових органів, від їх злагодженої та узгодженої роботи. Такі фінансові ресурси являються реальною базою проведення політики соціального захисту населення.

За показником частки видатків на соціальний захист у валовому внутрішньому продукті країни рівень соціального захисту в Україні наближається до показників таких розвинених країн, як Швейцарія та Франція, проте ефективність використання цих коштів недостатня. Проблема контролю за ефективним використанням коштів на соціальні цілі особливо гостро постала за сучасних умов, коли розподіл коштів на соціальні потреби населення здійснюється на основі програмно-цільового підходу, орієнтованого на кінцевий результат – соціальний ефект від надання соціальних послуг. Реформування бюджетного процесу, що ґрунтується на переході від “управління бюджетними ресурсами” на “управління результатами” передбачає активізацію та розвиток різних форм, видів і методів державного фінансового контролю.

Враховуючи функціональне навантаження фінансового контролю у соціальній сфері держави, визначальним буде ефект, який досягається в гармонізації державних та особистих інтересів громадян. У цій площині якісна результативність досягатиметься як у сфері правового захисту соціальних цінностей, так і в напрацюванні економічних механізмів досягнення їх інтеграції.

Аргументація контрольних заходів і паритетності інтересів у розподілі фінансових ресурсів, у їх мобілізації, в раціональному використанні можуть збільшити запит громадськості на виконання контрольних дій у соціальній сфері держави. Водночас, важливим є приведення технології контрольного

процесу у соціальній сфері до світових стандартів, визнання високої якості контролю та забезпечення його незалежності. Результати контролю повинні допомогти вибудувати фінансову стратегію держави у сфері соціального захисту.

Другий напрям активної ресурсної стратегії пов'язаний із залученням додаткових зовнішніх ресурсів. *Реалізація його відбувається шляхом використання можливостей приватної страхової ініціативи, благодійних, релігійних організацій, фінансування соціальних послуг, що надаються підприємствами.* Українські науковці І. Чугунов, А. Павелко, Т. Канева вважають, слід *активніше розвивати діяльність із залучення спонсорських внесків, гуманітарної допомоги від юридичних і фізичних осіб у державі.* Як інструмент соціального розвитку слід *використовувати в країні волонтерський рух.* Для здійснення цієї мети необхідні визнання волонтерської роботи та її допомога, посилена пропаганда цього виду діяльності. Це потребує використання “найкращої практики” роботи волонтерів, об'єднаної в єдину систему для досягнення успішного результату. Крім того, успіх залежатиме від роботи на місцях, спрямованої на глибоке інформування суспільства про можливості, цінність та потенціал волонтерської діяльності.

Третій напрям активної ресурсної стратегії пов'язаний з *генеруванням додаткових ресурсів безпосередньо самими громадянами – індивідуально або у складі своїх соціальних груп.* Цей напрям реалізується шляхом розвитку у громадян навичок самопомоги, самозахисту, підвищення їх ділової і суспільної активності. В цьому плані *державі повинна сприяти соціальної адаптації громадян, особистісній і суспільній самореалізації, духовному і інтелектуальному розвитку.* Тобто суть реалізації даного напрямку полягає у трансформації, *перетворенні громадянина із об'єктів на активних суб'єктів політики соціального захисту.* Головною відповідальною ланкою за добробут людини в умовах економіки ринкового типу повинна бути сама людина. Завдання багатоканальної системи фінансування полягає у створенні незалежних контрольованих грошових потоків у сферу соціального захисту населення.

Реалізація політики фінансового забезпечення соціального захисту населення в цілому повинна відбуватися на основі *дотримання важливих принципів управління фінансовими ресурсами системи, а саме:*

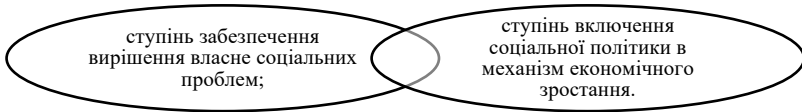
законодавчого визначення умов і порядку формування і використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів;

оптимального поєднання джерел фінансування соціального захисту;

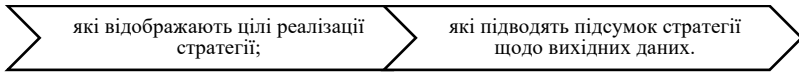
цільового та ефективного використання коштів соціальної сфери.

Реалізація фінансових відносин в системі соціального захисту з орієнтацією на зазначені принципи створює надійну базу для розвитку її

фінансового забезпечення, визначає шляхи досягнення фінансової збалансованості. Слід зазначити, що усі принципи повинні діяти одночасно, оскільки вони визначають ефективність політики соціального захисту населення. Українські науковці І. Чугунов, А. Павелко, Т. Канєва підтримують думку про те, що *ефективність політики соціального захисту населення треба оцінювати за двома основними критеріями:*

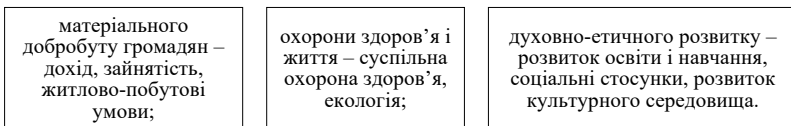

Застосування зазначених критеріїв вимагає визначення щонайменше двох типів показників:

Чітке визначення даних приводить до того, що вони характеризують як досягнуте, так і здійснене. Такий підхід принаймні дає змогу звернути увагу на недоліки в роботі з формування стратегії підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами системи соціального захисту в майбутньому.

Відмітимо, що стратегічною метою соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства є підвищення рівня та якості життя населення країни. Природно, що існують умови, які забезпечують досягнення такої стратегічної мети. Визначальними умовами соціально-економічного розвитку суспільства є матеріальний добробут населення, охорона здоров'я і життя громадян, духовно-етичний розвиток населення. Водночас існують умови, які забезпечують досягнення:

Отже, для досягнення глобальної мети необхідно обрати до виконання такі цільові програми, щоб сукупність їх задовольняла всім умовам і була досягнута мета вищого рівня. Будь-яка цільова програма повинна відповідати одному із пріоритетних напрямів соціального розвитку і, відповідно, одній з умов досягнення стратегічної мети соціально-економічного розвитку суспільства, а також результати реалізації соціальної програми мусять відображатися через систему показників, які застосовуються для оцінки загального рівня та якості життя населення.

Обрані показники повинні бути всебічними і вимірними, тобто знаючи значення критерію, у будь-який момент можна визначити яким чином досягається певна мета. Здійснюючи відбір цільових програм слід, враховувати такі визначники, як рівень соціального ризику в суспільстві та соціальних проблем. Порівняння цільових програм за рівнем соціального ризику необхідне для вибору програми, спрямованої на вирішення найгострішої соціальної проблеми. Також слід враховувати різні характеристики ризику. За можливими наслідками соціальні ризики класифікують за родом наслідків, їхнім рівнем передбачуваності, можливості прорахувати ризик, за часом існування і часом появи.

Важливим критерієм є оцінка рівня соціальних проблем, тобто необхідно враховувати чисельність населення, на вирішення проблем якого вона спрямована. Прикладом можуть бути програми, орієнтовані на вирішення соціальної проблеми окремих прошарків населення, об'єднаних однією проблемою або за територіальною, галузевою, національною ознакою. Поряд з цим, результати проведеного аналізу дозволили визначити зовнішні та внутрішні ризики, що впливають на досягнення цілей соціальних програм. Отже, реальне забезпечення соціальної спрямованості економічної політики потребує,

- по-перше, визначення пріоритетних напрямів фінансового забезпечення соціальної сфери;

- по-друге, адекватної оцінки впливу структури та обсягів видатків на показники рівня та якості життя населення.

Оцінка соціальної спрямованості потребує використання комплексу показників, серед яких обов'язково повинні бути такі, що характеризують результати реалізації соціальних програм, їх вплив на добробут населення. Оцінювання рівня та якості соціального захисту населення є важливим заключним етапом реалізації політики соціального захисту. Оскільки існування суспільства характеризується різноманітністю та різноплановістю, то неможливо виділити один універсальний показник для повної оцінки стану соціальної системи.

Для цього необхідна сукупна система характеристик, показників і параметрів, що у своїй єдності спроможні відобразити стан суспільства та напрями його розвитку. У цьому зв'язку підтримуємо систему соціальних індикаторів і показників розвитку соціальних процесів, об'єднаних в основні групи. Забезпечення достатнього життєвого рівня особи. Відтворення особи – охоплює процеси нормального відтворення людини як біологічного виду та соціальної істоти і передбачає створення умов для народження і виховання дітей, підтримки здоров'я, створення та збереження сім'ї.

Створення умов для розвитку особи – охоплює можливості доступу людей до базової середньої освіти, професійно-технічної та вищої освіти, історичних та культурних цінностей, фізкультури і спорту. Забезпечення

особи роботою повинно включати можливість зайнятості, реалізації своїх професійних навиків, отримання заробітку, адекватного трудовим зусиллям і рівню кваліфікації, забезпечення безпеки та охорони праці.

Захист особи від негативного впливу навколишнього природного і соціального середовища, що передбачає мінімізацію ризиків для людини через незадовільний стан природного середовища, а також рівень злочинності та інших форм прояву антисоціальної поведінки. До цього варто додати захист від соціальних ризиків, пов'язаних з глобалізаційними процесами.

Забезпечення людей рівними можливостями для розвитку та реалізації їхнього особистісного потенціалу, до якого входить свобода та недоторканість особи, вільний розвиток особистості, забезпечення рівних можливостей, свобода від дискримінації, повага до гідності кожної людини. Застосування такої системи показників та індикаторів дозволить комплексно оцінити і стан соціальної захищеності населення, і діяльність органів державної влади у сфері формування й реалізації політики фінансового забезпечення соціального захисту населення. Дієвість системи соціального захисту населення, її соціальна результативність як на державному, так і на регіональному рівні знаходяться в площині реалізації ефективного механізму формування і використання фінансових ресурсів.

5. Вплив культури, освіти і науки на розвиток економіки

Цілком очевидно, що вагомий вплив на економіку мають такі інституції: культура, освіта, наука, особливості виховання, релігія, звичаї, традиції, міфи, догми, упередження, стереотипи, ідеї, ідеології, цінності, мораль, історична пам'ять, світогляд, ментальність, особливості поведінки, психологічний та емоційний стан, соціальні та історичні умови, довіра та рівень свободи у суспільстві тощо. Дані інституції між собою досить тісно взаємопов'язані.

У 1992 р. з ініціативи ООН й ЮНЕСКО створено Всесвітню комісію з культури і розвитку, в документах якої визначено нові завдання забезпечення сталого розвитку, що базується на культурі, яка оголошується ключовим чинником економічного та соціального прогресу в ХХІ ст. *Тільки у суспільстві з високим рівнем культури, освіченості й духовності можна забезпечити як вільний розвиток і самореалізацію особистості, так і соціально-економічний розвиток держави та її регіонів.* Зокрема, учені-соціологи світового рівня Е. Дюркгейм і М. Вебер вважали, що саме культура відіграє вирішальну роль у житті суспільства, забезпечує його цілісність і розвиток, впливає на всі сфери суспільного життя і, перш за все, на економіку.

Економіка, підприємництво і культура в сучасному суспільстві мають розвиватись *комплементарно* у щільному взаємозв'язку, що матиме

синергетичний ефект для розвитку національної економіки. Поява нових підприємств, стартапів і бізнес-стартерів, соціально відповідального та інноваційно активного бізнесу повинно супроводжуватися створенням мережі сучасних культурно-мистецьких центрів і просторів.

Розвиток культури у суспільстві й патріотичне виховання:

розвиток культури управлінської, правової та екологічної, а також мистецтва, науки, вивчення історії й традицій рідного народу і народів світу;

популяризація духовних цінностей та здорового способу життя й спорту, може забезпечити еволюцію цінностей та зміну (трансформацію) інституційних основ суспільства.

Культура (в перекладі з латинської мови “Cultura” означає “обробіток”, “обробляти”) – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії (сукупність досягнень людства), а також історично набутий набір правил усередині суспільства (соціуму) для її збереження та гармонізації. Поняття “культура” як інтегральний образ *об’єднує в собі освіту і науку* (включно з технологією), *мистецтво* (літературу, живопис, музику), *мораль, уклад життя та світогляд*. Культура вивчається комплексом гуманітарних наук, насамперед культурологією, етнографією, соціологією, психологією, історією та ін..

Мистецтво (в перекладі з латинської мови означає “знавець”, майстер “умілець”) – галузь людської культури, в якій за допомогою знаків через конкретні образи світу виражаються його узагальнені сенси. Зазвичай мистецтво поділяється на літературу, архітектуру, музику, образотворче мистецтво, декоративно-ужиткове мистецтво, сценічне мистецтво та ін.. Мистецтво виникає та еволюціонує впродовж усього історичного розвитку цивілізації під впливом та у зв’язку з формуванням нових потреб та особливостей поведінки людини й виконує низку функцій (пізнавальну, виховну, естетичну, інформативну, комунікативну, емоційного впливу, передбачення, суспільно-перетворюючу, компенсаторну, евристичну, художньо-концептуальну (показує уявлення митців про світ та місце в ній людини), сугестивну (впливає на мислення, почуття, ідеологію), гедоністичну (приносить задоволення та радість) та ін.).

Освіта – це цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання або вдосконалення загальноосвітніх і професійних знань, умінь та навичок необхідних для практичного застосування. Водночас це фактично процес, за допомогою якого суспільство через школи, коледжі, університети й інші інститути цілеспрямовано передає свою культурну спадщину (накопичені знання, цінності та навички) молодому поколінню. Шляхом передачі новому поколінню початкових знань культури здійснюється вплив на формування поведінки у дорослому житті та допомога у виборі можливої ролі в суспільстві.

З метою оцінки рівня розвитку освіти використовується показник

індекс освіти. ООН щорічно визначає та публікує інформацію по Індексу розвитку людського потенціалу (індексу людського розвитку), який містить індекс освіти. Також індекс освіти враховується при розрахунку показника “якість життя” та при визначенні “рівня економічного розвитку”, який є ключовим критерієм при ранжуванні країн на розвинені, які розвиваються, та найменш розвинені або бідні.

Однією з важливих функцій освіти є виховання дітей. Виховання – це процес заохочення та підтримки фізичного, емоційного, соціального та інтелектуального розвитку. Розрізняють:

З освітою досить сильно пов’язана така сфера діяльності людини як наука. *Наука – соціокультурна діяльність людини, спрямована на отримання* (вироблення) і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або суспільства тощо) *нових знань про навколишній світ*. Основою науки є збирання, оновлення, систематизація, критичний аналіз фактів, синтез нових знань або узагальнень, що описують досліджувані природні або суспільні явища та/або дозволяють будувати причинно-наслідкові зв’язки між явищами і прогнозувати їх перебіг.

Як *соціальний інститут наука* – це сукупність учених з їх знаннями, кваліфікацією і досвідом, наукових закладів, експериментального, лабораторного устаткування, науково-дослідних програм творчої діяльності, системи інформації, підготовки й атестації кадрів, форм функціонування і використання всіх нагромаджених знань. Особливістю розвитку науки як своєрідного суспільного явища є наступність досвіду і знань, єдність традицій і новаторства, боротьба думок, критика та творчі дискусії.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Операції Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування. *Ukrstat.gov.ua*. URL: https://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/opf/opf_u_.htm.
2. Ткач С.В., Нікіфоров П.О. Фіскальна і монетарна політика: макроекономічний аналіз та інституційне середовище: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.
3. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія. За заг. ред. А.А. Мазараки. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
4. Демченко С.А., Дмитренко О.В. Природа нерівності та економічне зростання. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 2018, Вип. 21. 7–11.
5. Колот А.М., Герасименко О.О. Глобальна соціальна нерівність доходів: природа, тенденції, наслідки. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*, 2017, 2. 8-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtp_2017_2_3.
6. Клевчак Л.Л. Соціальна нерівність як основа диспропорція в суспільстві. *Економіка та держава*, 2019, 4. 48–51.
7. Опалько В.В. Соціально-економічні нерівності і формування нової парадигми інклюзивного розвитку в Україні. *Причорноморські економічні студії*, 2019, Вип. 38-2. 63–69.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. ОСМИСЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО БУТТЯ СОЦІУМУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Тема 7. Концептуалізація мегатрендів фінансово-економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності

*“Я не думаю, що є якась інша риса,
більш суттєва для будь-якого виду успіху,
ніж наполегливість”*

*Американський підприємець, мультимільйонер
Джон Рокфеллер*

План

1. Глобальні мегатенденції XXI століття, що впливають на уряди
2. Фінансіалізація як тренд розвитку світової економічної системи
3. Філософія виникнення фінансових дисбалансів та їх економічна природа
4. Формування мегатрендів розвитку інноваційно-цифрової економіки: глобальний та національний зріз

1. Глобальні мегатенденції XXI століття, що впливають на уряди

За даними різних досліджень, під мегатрендом розуміють світові стійкі макроекономічні чинники розвитку, що впливають на бізнес, економіку, суспільство, культуру й особисте життя усіх жителів планети [9]. Останнім часом міжнародні організації все частіше приділяють увагу проблематиці мегатрендів, де основні тенденції, фактори і ризики розвитку роблять істотний вплив як на світову економіку, так і на економіку держави (табл. 7.1).

Таблиця 7.1 – Глобальні мегатенденції, що визначатимуть стратегію розвитку урядів країн світу (складено на основі джерела 9, с. 2–3)

Мегатренд	Зміст, особливості та причини появи мегатрендів
1	2
<i>Демографія</i>	Збільшення тривалості життя та зменшення народжуваності збільшують частку літніх людей в усьому світі, ставлячи під загрозу достатність коштів у системах соціального забезпечення, включаючи виплати пенсій та медичне обслуговування. У деяких регіонах також виникли проблеми із забезпеченням роботою великої кількості молоді через перенасиченість ринку.
<i>Розширення можливостей для особистості</i>	Прогрес у сфері освіти, охорони здоров'я та технологій сприяв тому, що можливості для розвитку особистості сьогодні є як ніколи великими. У результаті цього посилилися вимоги щодо прозорості та публічності у діяльності уряду та прийнятті рішень у громадській сфері. Ці зміни триватимуть й надалі, і завдяки ним у людській історії настане нова ера, у

Продовження таблиці 7.1

1	2
	якій до 2022 року кількість середнього класу перевищить кількість бідних.
<i>Високоєфективні технології</i>	Інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) трансформували суспільство протягом останніх 30 років. Нова хвиля технологічного прогресу створює нові можливості і, водночас, є тестом уряду на здатність скористатися плодами такого прогресу і швидко реагувати на виклики, що виникають у результаті.
<i>Економічний взаємозв'язок</i>	Спостерігатиметься подальше зростання взаємопов'язаної глобальної економіки на рівні міжнародної торгівлі та потоку капіталів; проте, якщо не буде зміцнена міжнародна договірна база, прогрес та оптимальні вигоди від цього зростання можуть не реалізуватися.
<i>Державний борг</i>	Очікується, що державний борг суттєвим чином обмежуватиме варіанти розвитку фінансової політики у період до 2030 року і в подальші роки. Здатність урядів відповісти на основні виклики соціального, економічного та екологічного характеру залежатиме від того, наскільки їм вдасться поставити борг під контроль та знайти нові шляхи надання урядових послуг.
<i>Зміна центрів впливу в економіці</i>	Зростання економік, що розвиваються, звільняє мільйони людей від злиднів, при цьому здійснюючи все більший вплив на глобальну економіку. Зі зміною центрів впливу у глобальній економіці як міжнародним установам, так і національним урядам доведеться приділяти більше уваги прозорості та повноті інформації.
<i>Кліматичні зміни</i>	Збільшення викидів парникових газів спричинило зміни клімату, результатом яких стала складна комбінація непередбачуваних змін навколишнього середовища, що являють собою серйозне випробування як для природних, так і для рукотворних систем. Для більшості урядів буде непросто правильно поєднати політику адаптації та пом'якшення наслідків таких змін.
<i>Дефіцит ресурсів</i>	Комбінований тиск таких факторів, як зростання кількості населення, економічний ріст та зміни клімату збільшує дефіцит суттєвих природних ресурсів (у т.ч. води, продовольства, орних земель та енергії). Через ці проблеми збалансоване управління ресурсами знаходиться у центрі уваги урядових установ.
<i>Урбанізація</i>	До 2030 року майже дві третини населення Землі мешкатиме у містах. Урбанізація створює значні можливості для соціально-економічного розвитку та стабільнішого життя, але вона також є причиною тиску на інфраструктуру та ресурси, зокрема енергетичні.

Потенційні зміни на які повинні спрямувати свою діяльність уряди через мегатенденції, що виникли представлені, в таблиці 7.2.

Таблиця 7.2 – Зміни, що повинні продукують уряди у відповідь на запити і очікування соціуму (складено на основі джерела 9, с. 4)

Напрямок змін	Характер прояву
1	2
<i>Політику, включаючи розширення</i>	- участі національних урядів у міжнародних, регіональних і територіальних форумах для розгляду взаємопов'язаних питань; - кількість та якість політик, сформованих на основі підтверджених високоякісних даних та їхнього потужного аналізу.

Продовження таблиці 7.2

1	2
Нормативну базу, включаючи зміни, метою яких є	- сприяння поведінковим змінам серед громадян, спрямованим на те, щоб пом'якшувати наслідки мегатенденцій та управляти ними на низовому рівні (там, де політики та програми виявилися неефективними); - впровадження ринкових практик, узгоджених з пріоритетами урядової політики, включаючи контроль за рівнем і формою іноземних інвестицій.
Програми, включаючи програми змін, метою яких є	- мінімізація витрат урядів шляхом зменшення питомих витрат/цін і попиту та/або встановлення граничного попиту на урядові послуги; - більш глобальне довгострокове бачення інфраструктурних систем, включаючи як інженерну, так і сервісну інфраструктуру.

Трансформація та зміни урядів за окремими напрямками представлені в таблиці 7.3.

Таблиця 7.3 – Деякі напрями змін урядів на вимогу сучасних мегатенденцій (складено на основі джерела 9, с. 5)

Стратегічні зміни включають більший акцент та використання:	Структурні зміни спрямовані на те, щоб:	Вдосконалення навичок та вмінь охоплюють такі сфери:
1	2	3
1. Довгострокового планування та експериментів на основі сценаріїв, включаючи довгострокові прогнози та критичну оцінку оновлень інфраструктури.	Підвищити рівень міжнародної інтеграції шляхом активної участі у міжнародній кооперації або розширенні співробітництва з міжнародними установами.	Розуміння міжнародної ситуації, у тому числі глобальних трендів та їхніх наслідків, у розрізі процесів прийняття рішень.
2. Поведінкових уявлень, що заохочували людей діяти у спосіб, який зменшує тиск на системи соціальної підтримки.	Підвищити рівень інтеграції за рахунок координації політики у різних сферах.	Удосконалення фінансових процесів на основі глибокого знання високоінтегрованих міжнародних ринків капіталу.
3. Результатів і показників, що допомогли би забезпечити виділення коштів на програми з найбільшим економічним ефектом.	Зміцнювати місцеве самоуправління завдяки збільшенню коштів та розширенню повноважень міських органів влади для виконання ними своїх обов'язків.	Системне мислення, що дозволяє зрозуміти потенційні вигоди та ризики технологічного прогресу та розробити ефективну дорожню карту щодо впровадження технологій.
4. Гнучкого і “парадигматичного” мислення при розробці політики та плануванні, що забезпечить ефективність реагування на несподівані виклики та можливості.	Розвивати мережу урядових послуг за рахунок змістовного співробітництва з громадянами, органами державного управління на місцях, сусідніми країнами, приватним і неприбутковим сектором з метою підтримки основних сфер надання урядових послуг.	Ефективна взаємодія із зацікавленими сторонами, включаючи використання нових каналів комунікації, таких як соціальні медіа.
5. Гнучкого, реалістичного і своєчасного підходу до застосування технологічних	Забезпечити більшу гнучкість та адаптивність при плануванні з метою забезпечення здатності	Оцінка ризиків та управління змінами, що орієнтовані на вирішення складних питань,

Продовження таблиці 7.3

1	2	3
досягнень.	урядів приймати більш великі ризики та своєчасно реагувати на непередбачені ситуації.	пов'язаних з ризиками.

Для вирішення поставлених проблем урядам всіх країн світу необхідно:

- розробляти та виконувати загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також потрібне якісне розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм;
- забезпечувати розвиток і державну підтримку науково-технічного та інноваційного потенціалу держави в межах кожної країни;
- здійснювати управління об'єктами державної власності відповідно до закону;
- організовувати і забезпечувати провадження ЗЕД, побудову інформаційного суспільства, модернізацію інформаційних процесів і якісного розвитку засобів масових комунікацій;
- підвищувати ефективність галузей економіки, знижувати ресурсоємності виробництва і збільшення продуктивності праці;
- модернізувати базові промислові виробництва та сільське господарство, якісно оновлювати інфраструктуру, забезпечувати розвитку ресурсної бази своєї відповідно економіки.

Потенційно важливими для України є такі напрями розвитку:

- ✓ адитивні технології, нові нано- і біоматеріали, відновлювальні джерела енергії, високоавтоматизовані виробництва;
- ✓ роботизація (технології штучного інтелекту й інтелектуальних систем);
- ✓ інформатизація (хмарні технології, мобільний зв'язок та портативні комп'ютери нових поколінь);
- ✓ гуманізація (генна інженерія, нано- та біофармакологія, синтетична біологія);
- ✓ екологізація (низьковуглецеві безвідходні виробництва, технологія відновлення екосистем і контролю забруднення) [13, с. 60].

2. Фінансіалізація як тренд розвитку світової економічної системи

Сучасний стан розвитку світової економіки характеризується глобалізаційними процесами, зростанням ролі фінансового сектора та лібералізацією ринків капіталу. Домінування фінансової детермінанти у процесах ринкового ціноутворення дістало назву “фінансіалізація”, яка на сьогодні стала об'єктом жвавої дискусії серед провідних вчених та практиків.

З одного боку, фінансіалізація економіки є запорукою її динамічного розвитку через забезпечення усіх міжнародних операцій достатнім обсягом фінансових ресурсів. З іншого боку, посилення спекулятивного характеру сучасних операцій на фондовому ринку створює умови для поширення кризових явищ в економіці. Враховуючи глибину глобалізаційних процесів у сучасних умовах, впливу фінансіалізації зазнають усі учасники

економічних відносин, незалежно від рівня їх розвитку.

Як показала світова фінансова криза 2008–2010 рр., фінансова система розвинених країн зазнала значних втрат внаслідок зміни кон'юнктури ринку. В той же час, кризові явища стали майже руйнівними і для країн із ринками, що розвиваються. Обсяг фондового ринку, його ліквідність та системні ризики ринків, що розвиваються, не змогли забезпечити необхідної фінансової стійкості як під час кризи та і в період подолання її наслідків.

Цікавою є думка закордонного дослідника Геральд Епштайн [15, с. 3]. Він запропонував вдаль визначення фінансiалiзацiї як зростаючої ролі фінансових мотивів, фінансових гравців, фінансових інституцій в операціях національних та міжнародних економік, фінансової індустрії у світовій економіці, фінансових контролерів у менеджменті корпорацій, фінансових активів серед інших активів, цінних паперів в обігу та акцій серед інших фінансових активів, фондового ринку як ринку корпоративного контролю у визначенні корпоративної стратегії та коливань фінансових ринків як детермінантів бізнес-циклів.

На думку провідного українського вченого В.Базилевича [1], фінансiалiзацiя вiдображає кардинальнi зрушення у структурі сучасної світової економіки, пов'язані з гіпертрофованим домінуванням фінансового сектора. Професор П. Єщенко [4] у своїй праці, присвяченій проблематиці новітньої економіки, зазначає, що фіктивний, спекулятивний капітал перетворює гроші і цінні папери на особливі швидкозростаючі фінансові операції, мета яких полягає не в отриманні базового активу, а прибутку від зміни ціни. Вчений приходить до висновку, що саме такий капітал є відтворенням новітньої економіки – bubbleconomics.

Українські науковці київської школи фінансів Т. Грищенко та Г. Анзіна [3, с. 17] визначають фінансiалiзацiю як зростання частки фінансового сектора у валовому внутрішньому продукті. Фінансiалiзацiя, як правило, є важливим фактором росту нерівності доходів, що може бути причиною повільного зростання економіки як розвинутих країн, так і країн з ринками, що формуються. Основними наслідками фінансiалiзацiї можна назвати такі:

- значне зростання фінансових потоків як міжнародних, так і внутрішніх;
- поширення використання інструментів фінансового ринку домогосподарствами та іншими суб'єктами попиту;
- підвищення впливу фінансових інститутів та інституційних інвесторів на економіку;
- впровадження змін в економіку, запропонованих міжнародними організаціями: МВФ та Світовим Банком;
- зміни у корпоративному управлінні і спроби вирівняти інтереси менеджерів та акціонерів через опціонні плани.

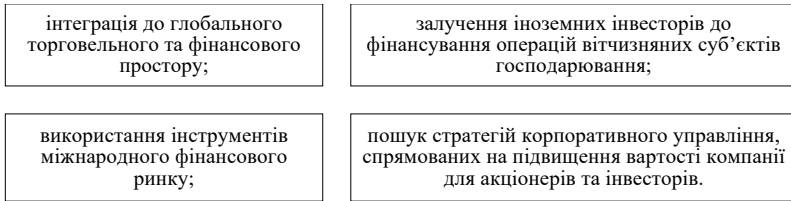
Саме ці ключові наслідки є базисом для критики епохи фінансiалiзацiї та пошуків нових етапів розвитку світової економіки. Варто зазначити, що,

незважаючи на значну кількість негативних наслідків фінансiалiзацiї, проходження економічними системами даного етапу розвитку є неминучим.

Фінансiалiзацiя, як тренд розвитку світової економічної системи, стає підґрунтям до нової оцiнки економічних процесiв. Наслiдки фінансiалiзацiї найбільше позначаються на найменш розвинутих країнах, де фінансовий сектор, як правило, має яскраво виражений транснацiональний характер та схильний до системного ризику, де значна частка депозитiв iнвестується в iнструменти з низьким ступенем ризику, включаючи короткостроковi лiквідні активи та iноземні державні облiгацiї. Незважаючи на значний вплив фінансiалiзацiї на країни з розвинутими економіками, найбільших наслiдкiв зазнали економіки, які динамічно розвиваються.

Фінансiалiзацiя є макроекономічною ознакою розвитку сучасної світової економіки, однак вона здiйснює вплив не тільки на внутрішню економіку кожної країни, але й на кожного суб'єкта господарювання всередині неї. Враховуючи ключову роль фінансової системи для економіки, жодна країна світу не може залишитись поза процесами фінансiалiзацiї, яка продиктована глобалiзацiєю та лiбералiзацiєю ринку капiталу.

Основними рисами розвитку української економіки з 2005 по 2020 роки стали:

Для економіки України, як такої, що вiднесена до граничних ринкiв капiталу, фінансiалiзацiя має певні позитивні наслiдки, вiдкриваючи можливостi для динамічного розвитку за пiдтримки мiжнародних фiнансових ресурсiв та пiдвищення конкурентоспроможностi вiтчизняних компанiї у свiтi.

Фінансiалiзацiю економіки можна вважати сучасним етапом розвитку світової економіки. Фінансiалiзацiя може мати як позитивні, так i негативні ефекти впливу на учасникiв економічних вiдносин. Як один з найбільш глобальних трендiв, фінансiалiзацiя вчинює вплив як на кожен окрему економіку, так i на всiх суб'єктiв господарювання в нiй.

3. Фiлософiя виникнення фiнансових дисбалансiв та їх економічна природа

Сучасний глобалiзований свiт характеризується посиленням турбулентностi на фiнансових ринках, що формує особливi виклики для

забезпечення стійкості національних економік. Мегатренд фінансіалізації, яка характеризується нарощуванням частки фінансових транзакцій та домінуванням фінансового сектору економіки над реальним, відображає кардинальні зрушення у структурі сучасної світової економіки. Флуктуації фінансових ринків суттєво впливають на темпи глобального зростання, а глобальні фінансові потоки детермінують структурні зрушення в національних економіках.

Наразі Україна зіткнулася із загостренням зовнішніх ризиків, пов'язаних із різким зростанням волатильності глобальної економіки, яке спостерігалось у першому півріччі 2020 року в умовах поширення пандемії Covid-19, що, на думку багатьох експертів, робить високоймовірним розростання повномасштабної глобальної економічної кризи. Реагування на виклики пандемії зумовило низку радикальних заходів національного рівня, які спричинюють шоківий вплив на національну економіку. До того ж гібридна агресія проти України трансформувалася у війну. Саме війна вже формує власні виклики щодо фінансової системи [11, с. 3].

Ці потужні ризики актуалізують розроблення комплексу заходів, орієнтованих на запобігання надмірній фінансовій дестабілізації національної економіки у разі глобальної кризи, послаблення потужності впливу зовнішніх чинників у спосіб зміцнення внутрішніх чинників економічної динаміки. Особливого значення набуває завдання визначення чинників стійкості фінансової системи та обґрунтування рекомендацій стосовно того, як протидіяти зростаючим ризикам.

Економічний розвиток являє собою динамічний процес переходу з одного типу економічної рівноваги в інший. На сьогодні фінансові дисбаланси перетворилися на один із найважливіших чинників як економічного, так і соціального розвитку регіонів. Дисбаланси – універсальна річ. Це неодмінний атрибут суспільних відносин. Природно, що вони характерні і для сучасної економіки. Для забезпечення стійкості в умовах нестабільного зовнішнього середовища регіональна соціально-економічна система повинна мати певні дисбаланси розвитку по найбільш значимим параметрам.

У Регулятивному акті ЄС №1176/2011 “Про попередження та корекцію макроекономічних дисбалансів” термін “дисбаланс” визначається як будь-який тренд, що дає початок макроекономічним тенденціям, які негативно відображаються чи можуть негативно вплинути на нормальне функціонування економіки держави-члена економічного та валютного союзу або ЄС загалом [17]. Виокремимо також науковий підхід О. Лунякова, який, досліджуючи фінансові диспропорції в економіці, поруч із фінансовими дисбалансами вводить у наукову термінологію поняття “дисбаланси у фінансовому секторі економіки” (далі – ДФСЕ). У працях науковець виокремлює такі відмінності між фінансовими дисбалансами та дисбалансами у фінансовому секторі економіки:

- ✓ причини формування (для фінансового дисбалансу – переважно екзогенні шоки; для ДФСЕ – екзогенні та ендogenous шоки);
- ✓ сфера виникнення (для фінансового дисбалансу – окрема фінансова установа, сукупність фінансових інституцій, державні фінанси, фінансова система тощо; для ДФСЕ – фінансовий сектор економіки);
- ✓ врахування цінових диспропорцій (при трактуванні фінансових дисбалансів – диспропорції цін на реальні та фінансові активи; при визначенні ДФСЕ – лише диспропорції цін на фінансові активи);
- ✓ інструментарій зменшення (для фінансового дисбалансу – всі інструменти державного регулювання економіки; для ДФСЕ – переважно інструментарій монетарного й макропруденційного регулювання) [8, с. 10].

Взаємозв'язок між поняттями “фінансові дисбаланси”, “фінансова стабільність”, “фінансова нестабільність”, “фінансова стійкість” та “фінансова вразливість” представлено на рис. 7.1.

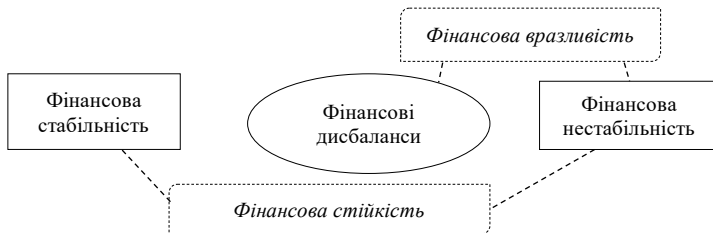

Рис. 7.1. Взаємозв'язок стану фінансових дисбалансів з іншими станами фінансової системи [5, с. 46]

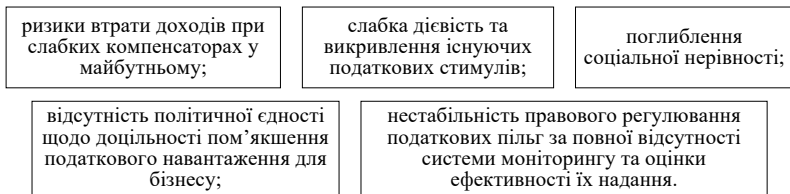
Фінансові дисбаланси розглядають як на макро-, так і на мікрорівні. На макрорівні виокремлюють глобальні фінансові дисбаланси. На національному рівні сфера державних фінансів є однією з визначальних складових забезпечення стійкості фінансової системи. Проблеми із забезпеченням збалансованості бюджету спроможні завдати суттєвого дестабілізуючого впливу на фінансову систему в цілому, ресурси якої спрямовуватимуться на заповнення бюджетних дисбалансів. Наразі йдеться не про спроможність економіки генерувати відповідний фіскальний ресурс, а про інституційну спроможність фіскальної системи до акумуляції цього ресурсу, що характеризує функціональну спроможність цієї системи у виконанні фіскальної, регулюючої та контрольної функцій.

Ресурс, акумульований фіскальною системою, є стабілізатором економіки, в той час як втрачена через її функціональну неспроможність частка фіскального ресурсу здебільшого житиме дестабілізаційні тенденції. Фундаментальною першопричиною вразливості фіскальної стійкості в частині формування доходів в Україні є слабка функціональність податкової системи, що виявляється у наступному [11, с. 5–27].

1. Недовиконання фіскальної функції податків через поширені схеми мінімізації та ухилення від оподаткування, а саме шляхом:

- контрабанди та “сірого” імпорту;
- зловживання спрощеною системою оподаткування з боку великого бізнесу у спосіб дроблення бізнес-процесів, зокрема підміни трудових відносин цивільно-правовими;
- заробітної плати “у конвертах”;
- необлікованих готівкових доходів від продажу товарів, надання послуг, виконання робіт без використання касового апарату;
- т.з. “скруток” податку на додану вартість із формування фіктивного податкового кредиту;
- розмиванням податкової бази у низькоподаткових юрисдикціях.

2. Обмеженість потенціалу регулюючої функції податків внаслідок хронічного недовиконання податками фіскальної функції, що виявляється у ризиках втрати доходів, слабкій дієвості чинних податкових стимулів, поглибленні майнової нерівності, відсутності політичної єдності щодо пільг, їх нестабільності за відсутності системи оцінки ефективності надання. А саме:

3. Недовіра до контролюючої функції податків з таких причин:

- мінливе законодавство, складне податкове та митне адміністрування;
- недосконалість електронних сервісів у обслуговуванні платників податків. Діджиталізація податкового адміністрування та контролю залишається повільною;
- слабкість аналітичної складової у роботі податкових та митних органів;
- наявність широкого кола можливостей для прояву корупційних ризиків;
- погана репутація податкової міліції серед громадян та бізнесу;
- відсутність дієвої системи упередження та профілактики порушень.

Сутнісні характеристики глобальних фінансових дисбалансів представлені вище. Глобальні фінансові дисбаланси науковці пов’язують з нерівністю обміну економічними ресурсами між країнами світу, тобто, по суті, основою досліджень виступає стан балансу поточних операцій тієї чи іншої країни. Так, швидкі темпи економічного зростання окремих країн, пов’язане з низькими витратами на виробництво продукції, зокрема таких країн, як КНР та інших країн Південно-Східної Азії, дозволили цим країнам

потіснити на світових і національних товарних ринках більш розвинені і економічно стабільні країни. Такі процеси позитивно впливають на торговельні баланси країн, що розвиваються, і негативно – на баланси розвинених держав, збільшуючи їх борги, внаслідок чого виникають фінансові дисбаланси.

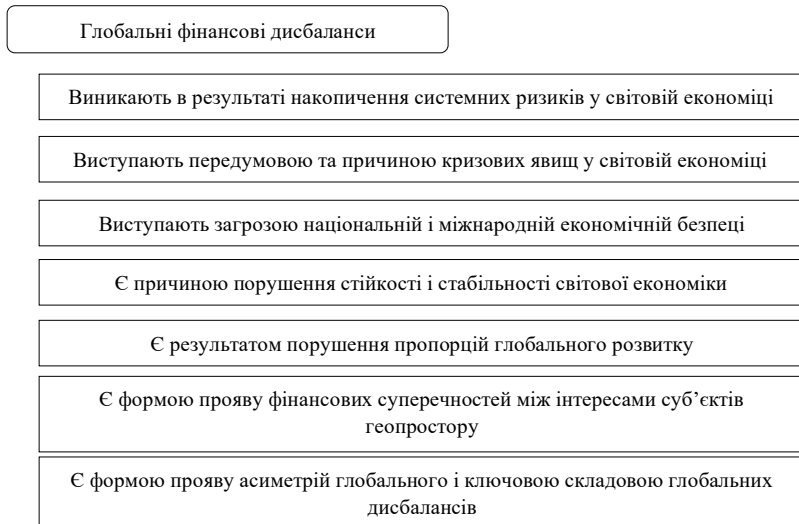

Рис. 7.2. Характерні ознаки глобальних фінансових дисбалансів [5, с. 46]

Так, предметна сутність глобальних фінансових дисбалансів, насамперед, пов'язана з концепцією асиметричності глобального розвитку. Сутність цієї концепції полягає в тому, що незважаючи на структурно-функціональну цілісність геофінансового простору, останній підпорядковується закономірностям розвитку системи глобальних суспільних відносин, що вирізняється асинхронністю, диспропорційністю та нерівномірністю розвитку [7, с.155].

Гіпотетично формами прояву економічної рівноваги є забезпечення оптимальної відповідності між інтересами суб'єктів економічної діяльності. Натомість поглиблення диспропорційності, неузгодженості, конфліктності інтересів призводять до її порушення. Іншими словами, глобальні фінансові дисбаланси є результатом виникнення і загострення певних суперечностей [7]. Що стосується такої характеристики глобальних фінансових дисбалансів як накопичення системних ризиків у світовій економіці, то відносимо сюди, зокрема валютні, кредитні і фондові ризики, які визначають напрям та інтенсивність торговельних потоків і взаємних інвестицій.

Факторами виникнення і наростання глобальних дисбалансів є:

висока норма заощаджень і накопичення надлишкової ліквідності в групі країн, що розвиваються, насамперед азійських, та зниження норми заощаджень у розвинутих країнах, зокрема в США;

прискорення фінансової глобалізації на основі лібералізації потоків капіталу між країнами і підвищення його мобільності;

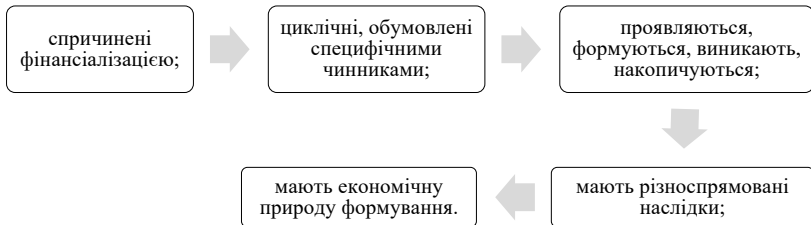
падіння процентних ставок і розширення кредитування;

м'яка грошово-кредитна і фінансова політика розвинутих країн, неузгодженість бюджетних політик країн ЄС.

За сутністю глобальні фінансові дисбаланси є економічною категорією, яка відображає порушення дії об'єктивних економічних законів і кількісно-вартісних пропорцій у масштабах світової економіки, що виникають у процесі руху вартості на світових ринках.

За змістом глобальні фінансові дисбаланси – порушення кількісно-вартісних пропорцій у сфері міжнародної торгівлі і міжнародного руху капіталу, що характеризуються незбалансованістю валютно-фінансових потоків за обсягами і наповненістю, їх різновекторною спрямованістю і асинхронністю у просторі і часі [7].

Змістовні характеристики фінансових дисбалансів в економіці:

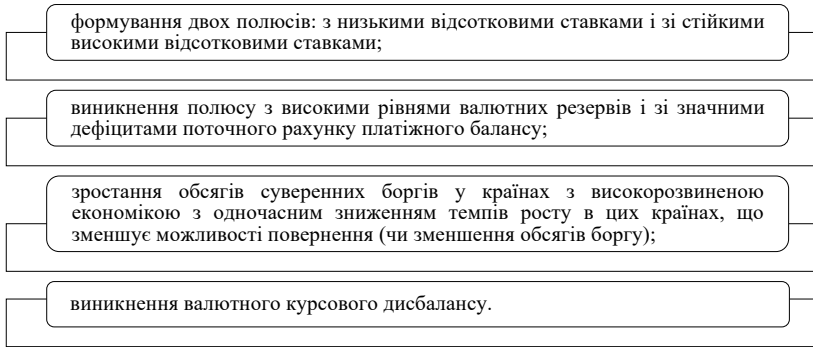

Варто відзначити, що згідно із визначеними у 2011 році Міністрами фінансів та керівниками центральних банків країн “Великої двадцятки” (G20) глобальними фінансовими дисбалансами в світовій економіці, прийнято розглядати [15]:

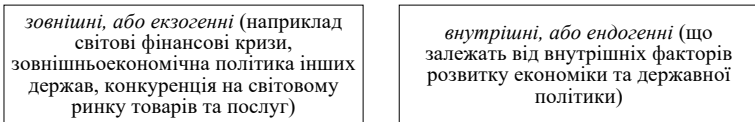
глобальні фінансові дисбаланси, що відносяться до внутрішньої макроекономічної політики: державний борг, дефіцит бюджету, рівень приватних заощаджень, величина заборгованості корпоративного сектору;

глобальні фінансові дисбаланси, що відносяться до зовнішньоекономічних дисбалансів: стан торговельного балансу; чистий притік доходів від інвестицій; перекази коштів.

Продовжуючи дослідження фінансових дисбалансів зазначимо, що аналітики Інституту еволюційної економіки серед найнебезпечніших дисбалансів у глобальній економіці виділяють:

Причини виникнення фінансових дисбалансів можуть мати як природний характер (природні катаклізми, лісові пожежі, погіршення екологічного стану навколишнього середовища тощо), так їх виникнення може бути пов'язано із діяльністю людини (техногенні). Причини виникнення фінансових дисбалансів можуть бути:

Серед внутрішніх причин виникнення фінансових дисбалансів можна виокремити:

На прикладі України, ми бачимо, що фінансові дисбаланси можуть виникати внаслідок недосконалої політики соціально-економічного розвитку країни. Основні чинники нестабільності фінансової системи мають системний характер і накопичуються впродовж тривалого часу, зокрема це недоліки та недосконалість державного регулювання і управління національним господарством, як наслідок зростання рівня безробіття, закриття та банкрутство підприємств, погіршення якості продукції, погіршення екологічного стану навколишнього середовища, нерациональне використання корисних копалин та інших природних ресурсів тощо.

Стабільність економіки України насамперед підривають суперечності та диспаритети соціально-економічної системи держави, зокрема їх фінансова складова. Саме фінансова стабільність та ефективність функціонування фінансових інститутів є основою успішного функціонування системи національної економіки загалом. Крім того, фінансові дисбаланси можуть виникати і в окремих сферах фінансової системи держави:

- *бюджетній* (високий рівень дефіциту бюджетів, проблеми доходної частини бюджетів, нерациональність використання бюджетних коштів);
- *грошово-кредитній* (надмірність грошової маси, висока вартість кредитних ресурсів та інфляційних процесів, нестабільність банківського і страхового ринків, висока залежність від іноземного капіталу, висока вартість кредитних ресурсів, високий рівень ризиків банківської діяльності);
- *валютній* (девальвація грошової одиниці її нестабільність, низький рівень золотовалютних резервів, критична маса валютних депозитів, високий рівень концентрації іноземної валюти в заощадженнях фізичних та юридичних осіб);
- *борговій* (швидке зростання зовнішнього та внутрішнього боргу, загальнодержавного боргу);
- *фондовій*;
- *банківській та страховій*.

Серед основних причин, що можуть привести до виникнення фінансових дисбалансів у вітчизняній економіці є:

- ✓ високий рівень тіньової економіки;
- ✓ зниження обсягів виробництва товарів та послуг, збуту продукції та значне погіршення фінансово-економічних результатів у базових видах економічної діяльності (промисловість, будівництво, транспорт, складське господарство, торгівля, операції з нерухомим майном, ін.), зокрема експортно-орієнтованих;
- ✓ низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг;
- ✓ недосконала політика у сфері використання промислового та експортного потенціалу, потенціалу сільськогосподарського виробництва;
- ✓ зростання обсягів зовнішньої заборгованості;
- ✓ зростання обсягів внутрішнього державного боргу;
- ✓ високий рівень дефіцитності бюджету, сповільнення темпів зростання його доходної частини;

- ✓ високий рівень безробіття; неефективне використання трудового потенціалу суспільства;
- ✓ зменшення обсягу капітальних інвестицій та наявність суттєвих диспропорцій в інвестиційній привабливості за територіями держави і видами економічної діяльності, секторами економіки;
- ✓ зменшення чисельності діючих суб'єктів малого бізнесу та послаблення їх ролі в економіці;
- ✓ зниження рівня доходів населення на фоні зростання комунальних та соціальних виплат, збільшення масштабів безробіття та підвищення соціальної напруги [14, с. 50–52];
- ✓ нестабільність зовнішньополітичної ситуації, що зумовлена збройним конфліктом на території України.

Виникнення і накопичення фінансових дисбалансів свідчить насамперед про збільшення вразливості фінансової системи, порушення її стійкості та фінансової безпеки. Під впливом зовнішніх негативних чинників фінансова система переходить у стан нестабільності та у випадку відсутності дієвих заходів усунення фінансових дисбалансів до фінансової кризи. У випадку коли обсяг накопичених фінансових дисбалансів є критичним у багатьох сферах фінансової системи, фінансова криза настає і без дії зовнішніх шоків, оминаючи період фінансової нестабільності (рис. 7.3).

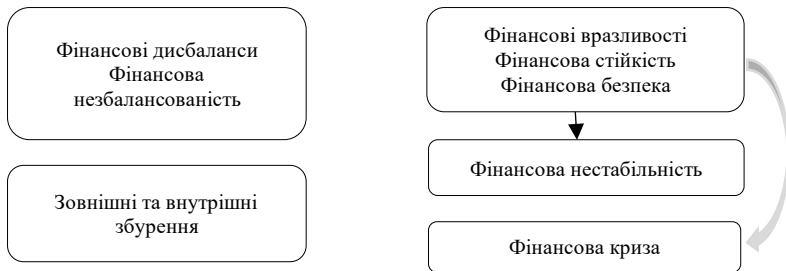
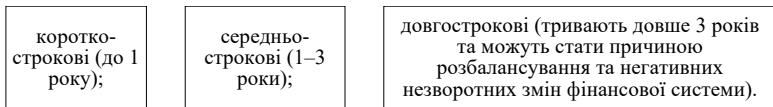

Рис. 7.3. Фінансові дисбаланси та їх зв'язок [10, с. 50]

За терміном дії поділяємо фінансові дисбаланси на:

За класифікаційною ознакою форми прояву фінансові дисбаланси розділяємо на:

- ✓ дисбаланси фінансових потоків (розбалансованість між реальним та фінансовим секторами економіки),
- ✓ цінові дисбаланси (відхиленнями цін на реальні та фінансові активи

від їх економічно обґрунтованих значень),

✓ боргові дисбаланси (зростання обсягів боргових зобов'язань як суб'єктів економіки, так і державного боргу, що зрештою призводить до втрати платоспроможності та перманентних боргових криз). Дисбаланси місцевих бюджетів виникають внаслідок недосконалої бюджетної політики керівництва регіону. Самодостатність регіону можлива лише за умови використання бюджетних ресурсів з метою розширеного відтворення, стимулювання інноваційного оновлення виробничих потужностей регіону, сприяння посиленню конкурентоспроможності товарів та послуг, що створюють суб'єкти господарювання.

Цілеспрямована збалансована політика фінансових дисбалансів у системі ендогенно орієнтованого розвитку регіонів передбачає стійке економічне зростання держави (України). При цьому формуються опорні зони розвитку, посилюється внутрішньо – і міжрегіональна зв'язність території, здійснюється стимулювання агломераційних ефектів у системі розселення. При цьому оптимізація просторового розвитку має супроводжуватися такими організаційно-управлінськими рішеннями:

диверсифікація економіки;	активна підтримка інноваційних центрів і високотехнологічних середніх і малих підприємств;	контроль за підвищенням якості життя і комфортністю проживання населення.
---------------------------	--	---

Відповідно до Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” основними засадами внутрішньої політики у сферах розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів є:

✓ утвердження місцевого самоврядування як фундаменту народоладдя, розширення повноважень місцевих рад шляхом децентралізації функцій органів державної влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів;

✓ реформування міжбюджетних відносин на користь місцевого самоврядування, створення умов для розвитку економічної самостійності регіонів;

✓ удосконалення системи адміністративно-територіального устрою на принципах економічної самодостатності та доступності адміністративних (управлінських) і соціальних послуг споживачам цих послуг;

✓ зміцнення матеріальної бази органів місцевого самоврядування та підвищення рівня їх ресурсного забезпечення;

✓ посилення відповідальності представників органів місцевого самоврядування, сільських, селищних, міських голів перед територіальними громадами, що їх обрали;

✓ розроблення та впровадження проектів міжрегіональних економічних зв'язків і транскордонного співробітництва, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їх динамічного

розвитку;

✓ зміцнення економічної інтеграції регіонів з використанням переваг територіального поділу і кооперації праці [10].

Регулювання фінансовими дисбалансами в системі ендегенно-орієнтованого розвитку регіонів є однією зі складових управління соціально-економічним розвитком адміністративно-територіальних одиниць, яке здійснює спеціальний апарат з допомогою специфічних прийомів і методів, впливу на цілеспрямоване формування, використання та розпорядження коштами місцевих бюджетів, а також фінансами комунальних підприємств [2; 12]. Узагальнення методів регулювання фінансових дисбалансів у системі ендегенно орієнтованого розвитку регіонів наведено в табл. 7.4.

Таблиця 7.4 – Методи регулювання фінансових дисбалансів у системі ендегенно-орієнтованого розвитку регіонів [6, с. 85]

Методи регулювання фінансових дисбалансів	Загальна характеристика методу регулювання фінансових дисбалансів
1	2
<i>Фінансовий контроль та аудит</i>	Забезпечення дотримання законності, фінансової дисципліни, запобігання фінансовим правопорушенням під час мобілізації, розподілення та використання централізованих і децентралізованих фондів, коштів для виконання завдань і функцій органів місцевого самоврядування й ефективного соціально-економічного розвитку регіонів.
<i>Фінансове прогнозування та бюджетування</i>	Обґрунтування планових бюджетних показників, які є обов'язковими для виконання і застосовуються для цілеспрямованого впливу на рівень соціально-економічного розвитку регіонів.
<i>Місьцеве оподаткування</i>	Сукупність місцевих податків і зборів до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому Податковим кодексом України порядку.
<i>Оперативне управління</i>	Комплекс заходів, що проводяться на основі оперативної оцінки конкретної фінансової ситуації для максимізації ефекту за мінімальних затрат шляхом своєчасного коригування фінансових відносин і маневрування фінансовими ресурсами.
<i>Фінансування</i>	Надходження та витрати бюджету, пов'язані зі зміною обсягу боргу, обсягів депозитів і цінних паперів, кошти від приватизації державного майна (щодо Державного бюджету), зміна залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту чи профіциту бюджету.
<i>Стимулювання</i>	Методи заохочення розвитку тих явищ і процесів у регіоні, які найнеобхідніші.
<i>Облік</i>	Забезпечення своєчасного та повного відображення всіх операцій органів Державної казначейської служби України та надання користувачам інформації про стан активів і зобов'язань, результати виконання бюджетів та їх змін.

На сучасному етапі розвитку економіки регулювання фінансовими дисбалансами в системі ендегенно-орієнтованого розвитку регіонів

включає в себе правила, процедури, функції, методи, способи, які регламентують дії регіональної соціально-економічної системи, комплекс інструментів, у тому числі заходів антикризового управління, які здійснюються органами державної влади та місцевого самоврядування.

4. Формування мегатрендів розвитку інноваційно-цифрової економіки: глобальний та національний зріз

Технологічні зміни, що характерні для XXI століття в частині “зрощування” телекомунікаційних, ІК технологій та інновацій, зумовили введення в науковий обіг понять “цифрові технології”, “цифрова адженда”, “цифрова економіка”. Остання являє собою тип економіки, що характеризується активним впровадженням і використанням цифрових технологій зберігання, обробкою й передачею інформації в усі сфери людської діяльності.

“Цифровий вихор” який утворюють цифрові технології, відкриває унікальні можливості для розвитку нашої економіки та підвищення якості життя громадян. Швидкі та глибинні наслідки від переходу на “цифру” будуть можливими лише тоді, коли “цифрова” трансформація стане основою життєдіяльності українського суспільства, бізнесу і державних установ, буде звичним й повсякденним явищем, в плететься в наш генетичний код, буде “нашою ключовою аджендою на шляху до процвітання і основою добробуту України”.

В епоху цифрової економіки основним ресурсом є невичерпні, точна, надійна, правдива та своєчасна інформація. Основним майданчиком для розвитку цифрової економіки є віртуальна мережа безмежного Інтернету. В епоху ринкової економіки і за часів Сміта мало сенс розраховувати точку беззбитковості і оптимальні розміри фірм і компаній, для цифрової економіки – це не важливо: компанія може бути дуже маленькою і при цьому успішно розвиватися. Власник може бути одночасно і керівником, і виконавцем всіх етапів роботи компанії.

Головною “цінністю” в цифрову економіку є клієнт – який стає головним в процесі економічної діяльності, тому що без нього немає сенсу в ній самій. Клієнт вибирає товар покладаючись на поради, особистий досвід і рекламу, продавець не має можливості особисто контактувати з покупцем. При цьому реклама все так же має свою вагу, тільки це вже інтернет-реклама, інтернет-мода, інтернет-друзі, інтернет-захоплення і т.д.

Цифровізацію варто розглядати як інструмент, а не як самоціль. При системному державному підході “цифрові” технології будуть стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів підвищення продуктивності, економічного зростання, створення робочих місць, а також покращення якості життя громадян України. Основні принципи цифровізації економіки України, які визначають її

авангардний характер представлено в таблиці 7.5.

Таблиця 7.5 – Основні принципи цифровізації економіки України, які визначають її авангардний характер розвитку

Принципи	Зміст та коротка характеристика принципів цифровізації економіки України
1	2
Доступність	“Цифровізація” повинна забезпечувати кожному громадянину рівні можливості доступу до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних технологій. Реалізація даного принципу можлива за наявності консолідаційних зусиль політиків, органів, державної влади, бізнесу, громадськості. Усунення бар’єрів – основний фактор розширення доступу до глобального інформаційного середовища та знань.
Націленість/ Цільове призначення	“Цифровізація” має бути спрямована на створення переваг (вигід) у різноманітних аспектах повсякденного життя.
“Точка росту”	“Цифровізація” – це механізм (платформа) економічного зростання завдяки приросту ефективності та збільшенню продуктивності від використання цифрових технологій. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи і програми, які стосуються “цифровізації”, будуть повністю інтегровані в національні та регіональні стратегії і програми розвитку. Ключова мета даного принципу – досягти “цифрової” трансформації існуючих галузей економіки, сфер діяльності, їх нової якості й властивостей.
Свобода друку, інформації. Незалежність. Різноманітність засобів масової інформації	“Цифровізація” України має сприяти розвитку інформаційного суспільства, засобів масової інформації, “креативного” середовища та “креативного” ринку тощо. При побудові відкритого інформаційного суспільства визначна роль відводиться створенню, поширенню і збереженню змістовної частини, тобто контенту на різних мовах та форматах із належним визнанням прав авторів. Створення контенту, насамперед українського, відповідно до національних або регіональних потреб, має сприяти соціальному, культурному та економічному розвитку, зміцненню інформаційного суспільства. Свобода шукати, одержувати, передавати і використовувати інформацію для створення, накопичення й поширення знань є фактором здорового розвитку інформаційного суспільства.
Відкритість та співпраця	“Цифровізація” України має орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, входження України в європейський і світовий ринок електронної комерції та послуг, банківської і біржової діяльності і т.д., співробітництво та взаємодія на регіональних ринках. Саме “цифровізація” повинна допомогти Україні інтегруватися з європейськими та глобальними системами, бо саме глобалізація і є результатом розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій.
Стандартизація	Стандарти посилюють конкуренцію, дозволяють знизити витрати і вартість продукції, гарантують сумісність, підтримку якості, збільшують ВВП країни. Розробка і використання відкритих, функціонально сумісних недискримінаційних стандартів є базовим елементом розвитку та поширення цифрових технологій. Побудова цифрових систем, орієнтованих на бізнес і відкритий ринок, на “внутрішніх” стандартах неприпустима. Системи електронної комерції, біржових і фінансових ринків тощо мають дотримуватися міжнародних та європейських стандартів.

1	2
Довіра та безпека	Зміцнення довіри, включаючи інформаційну безпеку, кібербезпеку, захист конфіденційності персональної інформації, недоторканності особистого життя та прав користувачів ІКТ, є передумовою одночасного розвитку та безпеки “цифровізації”. Необхідність сформуувати, розвивати і впроваджувати національну культуру кібербезпеки є ключовою діяльністю на шляху боротьбу України із кібер-злочинністю.
Сфокусованість та комплексність	Державне управління та політикум мають відігравати провідну роль у розробці, просуванні, впровадженні всеосяжних національних “цифрових” стратегій. Державне управління має зосередитися на знятті бар’єрів на шляху до “цифровізації” країни, корегуванні вад ринкових механізмів, підтримці добросовісної конкуренції, залученні інвестицій, розвитку “цифрової” інфраструктури та “цифрової” економіки з метою досягнення національних пріоритетів.

Впровадження цифрової економіки в Україні на початковому етапі має відбуватися одночасно за трьома наступними напрямками:

- технологічним, де всі рішення техніко-технологічного характеру, повинні бути стандартизовані, тобто бути безпечним та сертифікованими;
- інституційно-економічним, який передбачає організацію нових моделей управління та бізнес моделей з використанням розумних речей, промислового Інтернет-речей, блокчейн технології, її інституційного забезпечення, відповідати нормативно-правовій базі соціально-економічних відносин суспільства;
- виробничим, що включає в себе конкретні бізнес додатки, які відповідають вимогам моделей управління другого напрямку, який базується на технічному забезпеченні та інфраструктурі першого напрямку.

Цифрова епоха змінює підхід до ведення бізнесу, а також вимоги до використовуваних інформаційних технологій: систем управління маркетингом, продажами і сервісом; телефонії і месенджерам; системам документообігу і управління персоналом; облікових систем і безлічі інших корпоративних додатків. Цифрові технології, продукти і послуги які на сьогодні вважаються інноваційними трендами сучасного соціально-економічного середовища представлено в таблицях 7.6 і 7.7.

Таблиця 7.6 – Цифрові технології як інноваційні тренди сучасного соціально-економічного середовища (*розробка авторів*)

Вид продукту/ послуги	Загальна характеристика продукту/ послуги цифрової економіки
1	2
BioTech	Від грец. “ <i>bios</i> ” – “життя”, “ <i>techne</i> ” – “мистецтво, майстерність”) – використання живих організмів і біологічних процесів у виробництві, с/г та медицині з застосуванням високих технологій. Біотехнологічні процеси з використанням мікроорганізмів і ферментів на сучасному технічному рівні широко застосовуються у харчовій промисловості.
NanoTech	Являють собою високотехнологічні центри, підприємства, що займаються розробкою, корпусуванням, тестуванням мікроелектронної продукції, а саме напівпровідних пластин, кремнієвих кристалів, інтегральних

1	2
	мікросхем з високими стандартами контролю якості. Нанотехнології – це технологія колоїдних систем, це колоїдна хімія, колоїдна фізика, молекулярна біологія, вся мікроелектроніка.
RetailTech	Від англ. “retail” – “роздрібний, в роздріб”, “tech” – “технологія”. RetailTech – це технології, які розроблені startup для застосування в сфері торгівлі. До цих технологій відносяться: 3D сканування тіла, відстеження споживачів асистентами з підтримкою AI, які допомагають роздрібним торговцям і споживачам. (AI (Adobe Illustrator) – формат файлу, розроблений Adobe Systems для зберігання векторних зображень. Adobe Illustrator для зберігання файлів AI використовує розширення .ai. AI підтримують практично всі програми, пов’язані з векторною графікою. Цей формат є найкращим посередником при передачі зображень з однієї програми в іншу. У цілому, поступаючись CorelDRAW у ілюстративних можливостях, (може містити в одному файлі тільки одну сторінку, має маленьке робоче поле – цей параметр дуже важливий для зовнішньої реклами – всього 3x3 метри) тим не менш, він відрізняється найбільшою стабільністю і сумісністю з мовою PostScript, на яку орієнтуються практично всі видавничко-поліграфічні додатки).
FinTech	Технологічні проекти в сфері фінансових сервісів, що вважаються одним з найперспективніших (а тому затребуваних) напрямків для стартапів, незважаючи на складності держрегулювання, з якими доводиться зіштовхуватись, працюючи за цим напрямком. Існує два основних види продуктів на базі FinTech. Перший, досить давно представлений на ринку, забезпечує софт і послуги фінансових сервісів, тобто використовує модель B2B. Другий, активно розвивається останнім часом, орієнтований на кінцевого споживача, тобто охоплює ринок B2C, і прагне виконати вкрай амбітне завдання – скласти конкуренцію традиційним постачальникам фінансових послуг в боротьбі за масового клієнта.
LegalTech	Цифрові технології в юридичній сфері бізнесу, що спеціалізується на інформаційно-технологічному обслуговуванні професійної юридичної діяльності, а з кінця 2000-х років – і на наданні споживачам юридичних послуг з використанням інформаційних технологій. В останньому випадку може мати місце онлайн-посередництво між замовником та юридичною фірмою або надання інструментів для юридичної самообслуговування, що виключають необхідність звернення до професійних юристів. Крім того, можна говорити про рух legal tech, метою якого є перегляд традиційних поглядів на вирішення юридичних питань шляхом впровадження сучасних інформаційних технологій в сфері правових послуг.
InsurTech	InsurTech (сфера новітніх страхових технологій) відведено велике місце на фінансово-технологічній арені. Insurtech – це впровадження інноваційних рішень, покликаних максимізувати ефективність використання нових технологій на страховому ринку. Insurtech – це з’єднання і взаємопроникнення традиційного поняття страхування з новітніми технологіями за аналогією з поняттям Fintech. InsurTech дає можливість змінити “правила гри” для страховиків, дозволяючи впроваджувати інновації, підвищувати актуальність пропозицій і зростати. InsurTech отримує фінансування поряд з інвестиціями в FinTech-сектор. Можливості InsurTech приховуються не в тому, щоб надати існуючим страховим продуктам цифрову форму, а в тому, щоб змінити продукт або процес укладення договору на його надання з метою – на порядок поліпшити якість обслуговування клієнта.
GovTech	До GovTech належать усі ІТ-продукти, рішення, розробки, сервіси, що допомагають вирішити проблеми держсектора. Які проблеми розв’язують рішення у галузі GovTech?

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - партисипація. Створення платформ для колаборації громадян, електронних петицій, краудсорингу. Розширення можливостей електронної ідентифікації. Ці технології більш відомі під поняттям <i>CivicTech</i>;- інфраструктура (цифрові датчики, контрольні сенсори); - надання послуг в освіті, охороні здоров'я; - регулювання (рішення для оцінки об'єктів, проведення перевірок); - адміністрування – ліцензування, управління хмарними технологіями, програмного забезпечення.

“Цифрові” технології необхідні для зростання ефективності української промисловості, а в деяких секторах вони стають основою продуктових та виробничих стратегій. Їх перетворююча сила змінює традиційні моделі бізнесу, виробничі ланцюжки та обумовлює появу нових продуктів та інновацій. Діджиталізація для України носить позитивний соціальної характер, адже зосереджена на поліпшенні якості інфраструктури соціального забезпечення, якості соціальних послуг, організації прозорості та адресності соціальної допомоги, та скорочення витрат.

Таблиця 7.7 – Цифрові продукти та послуги як інноваційні тренди сучасного соціально-економічного середовища (*розробка авторів*)

Назва продукту/ послуги	Зміст цифрового продукту/послуги
1	2
BlockChain	В перекладі з англ. “blockchain” або “block chain” – вибудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюжок блоків, що містять інформацію. Але краще давати визначення виходячи з призначення технології блокчейн. Блокчейн був спроектований в рамках вирішення цілком конкретного завдання, а саме – як побудувати децентралізовану (без єдиного центру управління) фінансову систему, коректність роботи якої могла б перевірити будь-яка людина. Виходячи з цього, можна визначити блокчейн як спосіб зберігання і узгодження бази даних, копія якої є у кожного учасника.
Digital marketing	Це використання різних способів просування продукту в широкій масі з використанням цифрових каналів. Digital Marketing – це сукупність інструментів просування, при яких задіяні цифрові канали. Він не тотожний інтернет-маркетингу, оскільки включає в себе такі канали, як телебачення, радіо і навіть зовнішня реклама. Інтернет-маркетинг еволюціонував в цифровий (digital) маркетинг, в якому використовуються комплексні методи on-line-стратегії, розробки сайтів та мобільних додатків, креативу і копірайтингу, контекстної реклами і SMM, а також інших інтерактивних продуктів. Найбільш популярні форми цифрових каналів: пошукове просування; контекстна і тизерна реклама; медійна і банерна; просування в соціальних медіа і блогах; створення мобільних додатків для смартфонів, планшетів та інших носіїв; вірусна реклама.
CRM&BPM	CRM – система для продажу: готові процеси для управління всіма типами угод. Bpm'online CRM об'єднує можливості системи управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM) та системи управління бізнес-

трансформацій є реалізація, зрілість можливостей і їх повнота на сьогоднішньому етапі тих чи інших цифрових проєктів і облік ризиків при їх реалізації.

Цифрові перетворення є складним завданням. Країнам, які досягли найвищого рівня цифрової зрілості, довелося вирішувати складні культурні, організаційні, технічні проблеми, і лише облік всіх цих факторів зробив ці трансформації успішними. Для того, щоб стати сьогодні цифровими лідерами в конкретних сферах економіки потрібно виділяти пріоритетні цифрові проєкти, які реалізують конкретні організаційні команди. Цифрові команди мають зосереджуватись на трьох ключових функціональних видах діяльності, а саме: розвивати цифрову стратегію, управляти цифровою діяльністю через їхні національні компанії, а також перетворювати в операційну перевагу їх цифрове виконання.

Активне розгортання високошвидкісних мереж залежить від стимулювання з боку держави: зосередивши увагу на формуванні оптимальних ринкових умов, ми маємо створити стимули для могутньої експансії на даному ринку приватного капіталу. Такими ключовими стимулами є ініціативи щодо формування серед громадян України стійких потреб у “цифрових” технологіях через такі сфери, як освіта, медицина, туризм, транспорт, електронне урядування, “старт-сіті” тощо. Адже кінцева мета – не просто дати громадянам інфраструктуру фіксований широкосмуговий доступ (ШСД), а зробити так, щоб у громадян виникали потреби у ньому, особливо ті, що спрямовані на покращення життя, комфорт, освіту, бізнес, розвиток і т.ін..

У підсумку варто зазначити, сучасний бізнес і організації традиційної економіки повинні адресно долати опір змінам, опираючись на незалежні науково-технологічних досліджень, маючи це як культурний цифровий імператив, щоб бути успішними в моделі цифрової трансформації і ставлячи перед собою завдання стати цифровим лідером.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Базилевич В.Д. Концептуалізація мегатрендів економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (15–16 листопада, 2012 р.). За ред. В.Д. Базилевич та ін.. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2012. 11–15.
2. Бондарук Т.Г. Особливості управління місцевими фінансами в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*, 2011, 6(121). 198–201.
3. Грищенко Т.В., Анзіна Г.В. Вплив фінансїалізації економіки на функціонування граничних ринків капіталу. *Проблеми економіки*, 2015, 1. 16–21.
4. Сценко П.С. Vubleesonomics як економіка фінансових спекуляцій і відтворення ірраціонального виробництва. *Теоретичні та прикладні питання економіки*, 2010, 21. 12–18.
5. Кльоба Л.Г., Кльоба Т.Л. Економічна природа та причини виникнення фінансових дисбалансів. *Економіка та держава*, 2020, 6. 44–54.
6. Кльоба Т.Л. Регулювання фінансових дисбалансів у системі ендогенно орієнтованого розвитку регіонів. *Економіка та держава*, 2020, 6. 44–54.
7. Кравчук Н.Я. Концептуалізація глобальних фінансових дисбалансів. *Зовнішня торгівля:*

економіка, фінанси, право, 2013, 3. 153–159. URL: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2013/3\(68\)/uazt_2013_3_18.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2013/3(68)/uazt_2013_3_18.pdf).

8. Луняков О.В. Формування, аналіз та регулювання дисбалансів у фінансовому секторі економіки України: автореф. дис.... д-ра екон. наук: 08.00.08. ДВНЗ “Укр. акад. банк. справи Нац. банку України”. Суми, 2013. 41 с.

9. Майбутня Держава 2030: Глобальні мегатренди та їхній вплив на уряди. URL: https://www.kpmg.com/UA/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Future_State_2030_UA_v2.pdf.

10. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. Відомості Верховної Ради України, №40, ст. 527.

11. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України : аналіт. доп.. За наук. ред. Я.А. Жаліла. Київ: НІСД, 2021. 104 с.

12. Сазонець І.Л., Гринько Т.В., Придатно Г.Ю. Управління місцевими фінансами: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006.

13. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.

14. Фінансові механізми та інструменти подолання дисбалансів соціально-економічного розвитку України: монографія. За ред. д.е.н., проф. Т.Г. Васильціва. Львів: Видавництво ТзОВ “ЛіраПрес”, 2016. 596 с.

15. Epstein G. *Financialization and the World Economy*. Edward Elgar Publishing, 2005. 440 p.

16. Institute of Evolutionary Economics. “Finance ministers and the head of Central Bank G20 decided on the criteria of reliability of the financial world”, 2012. URL: <http://iee.org.ua>.

17. Rationale, Process, Application: a Compendium. *Ec.europa.eu*. URL: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip039_en.pdfhttp://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip039_en.pdf.

Тема 8. Формування системи економічної та фінансової безпеки країни у сучасних умовах розвитку світової економіки

*“Справжня особиста свобода
неможлива без економічної безпеки і незалежності.
Голодні та безробітні люди –
це кадри для диктатури.”*

*Президент США, політик
Франклін Делано Рузвельт*

План

1. Суть і особливості глобалізаційних процесів у світовій економіці, що породжують фінансово-економічну небезпеку для держав
2. Загальна характеристика економічної безпеки України
3. Концептуальні та організаційні основи формування фінансової безпеки держави

1. Суть і особливості глобалізаційних процесів у світовій економіці, що породжують фінансово-економічну небезпеку для держав

При реалізації макроекономічної політики необхідно враховувати тенденції, які відбуваються у світовій економіці, однією з характерних ознак якої є глобалізація. *Глобалізація світової економіки* – це процес економічної, а також соціальної, культурної та політичної інтеграції між країнами. Рівень інтегрованості між державами у межах світового господарства стає дедалі більшим.

Згідно з даними міжнародної статистики щорічно при зростанні світової економіки (світового ВВП) на 3-4% приріст світового зовнішньоторговельного обороту (світової торгівлі) між країнами становить 7-8%, також зростає обсяг світових іноземних інвестицій і фінансових операцій. Процес глобалізації, попри наявні певні, як позитивні, так і негативні наслідки, невідворотний, насамперед з огляду на фактор технічного прогресу.

Основними чинниками (детермінантами) та передумовами глобалізаційних процесів є:

- ✓ НТП, що впливає на мобільність торгівлі, інвестицій, руху робочої сили та ін.;
- ✓ лібералізація зовнішньоекономічних відносин, з огляду на наявні економічні вигоди та переваги (доступ до зовнішніх ринків і технологій, зростання конкуренції, що стимулює інноваційну діяльність і економічне зростання та ін.);
- ✓ розвиток транснаціонального мережевого бізнесу;
- ✓ дерегулювання економіки, зростання рівня економічної свободи;
- ✓ розвиток інформаційного суспільства;

- ✓ розвиток світових (глобальних) ринків: фінансових, інвестиційних, товарних, ресурсних, праці та ін.;
- ✓ інституціоналізація міжнародних відносин, розвиток міжнародних організацій;
- ✓ збільшення міграції населення, зближення культур різних країн та ін..

На рівні міжнародного співтовариства використовується система показників, які характеризують рівень інтегрованості національної економіки у світове господарство та рівень економічної конкурентоспроможності, один з основних показників – індекс глобальної конкурентоспроможності. Даний показник складений із більше 100 змінних, які об'єднані в 12 показників, що сумарно визначають конкурентоспроможність окремої країни:

якість інститутів;	інфраструктура;	макроекономічна стабільність;	здоров'я і початкова освіта;
вища освіта і професійна підготовка;	ефективність ринку товарів і послуг;	ефективність ринку праці;	розвиненість фінансового ринку;
розвиненість технологічного розвитку;	розмір внутрішнього ринку;	конкурентоспроможність компаній;	інноваційний потенціал.

Глобальному економічному середовищу притаманні ознаки економічної депресії та досить високого рівня невизначеності перспектив та макроекономічної нестабільності, зокрема через:

- ✓ високий рівень державного боргу розвинутих країн світу;
- ✓ впровадження засобів жорсткого фінансового та фіскального регулювання, що втрачають свою ефективність) для нейтралізації кризових процесів та дисбалансів в економіці країн-боржників;
- ✓ низький рівень ефективності заходів бюджетної консолідації проведеної без введення структурних реформ та застосування адаптивної грошово-кредитної політики;
- ✓ зростання стійкості до глобальних криз у країн, що розвиваються, через зростання ефективності соціально-економічної політики та стабілізації економіки;
- ✓ рецесія, зокрема в промислово розвинених країнах, супроводжується потужним зміщенням торговельних потоків у країни, що розвиваються, а зростання попиту на імпорт з боку країн, що розвиваються, є, фактично, найважливішим чинником, який утримує світову економіку та торгівлю від глибшого спаду;
- ✓ глобалізація як провідний тренд у розвитку глобальної економіки зумовлює ризики для країн, що розвиваються, стосовно зовнішніх шоків та

припинення зростання.

Параметрами нестабільності і загрозами подальшого поступу національної економіки і соціальної сфери держави, є:

зменшення обсягів виробництва та обсягів продукції, що спрямовується на експорт;	погіршення показників фінансово-економічної діяльності за базовими видами економічної діяльності;
зменшення обсягу капітальних інвестицій та наявність суттєвих диспропорцій в інвестиційній привабливості за територіями держави і видами економічної діяльності, секторами економіки;	нестабільність банківської системи, висока вартість кредитних ресурсів, що унеможливило доступ суб'єктів господарювання до фінансових ресурсів і стримує інвестиційно-інноваційний розвиток;
сповільнення темпів зростання доходів бюджетів і збільшення їх дефіциту, що обмежує можливості фінансування програм відновлення економіки та соціальної сфери;	зниження рівня життя населення, особливо пенсійного віку, через зменшення доходів та зростання комунальних та соціальних витрат;
високий рівень тінізаціяції економіки та монополізація окремих галузей;	зменшення чисельності діючих суб'єктів малого бізнесу та послаблення їх ролі в економіці;
зростання обсягу державного боргу (як зовнішнього, так і внутрішнього);	високий рівень безробіття та міграція кваліфікованих фахівців за кордон у пошуках кращої роботи;
нерациональне використання сільськогосподарського потенціалу;	зростання соціальної напруги в країні;
втрату значної частини промислового та експортного потенціалу через закриття підприємств.	

Інтегральні ризики для України ідентифіковано в контексті глобальних ризиків:

неефективність державного управління;	критичні показники боргового навантаження (борговий зашморг);	недоступність фінансових ресурсів через кредитний механізм;	критичні масштаби й темпи втрати людського капіталу.
---------------------------------------	---	---	--

Характерні риси розвитку глобальної економіки та глобалізації на сучасному її етапі є:

- ✓ уповільнення темпів зростання виробництва світового продукту;
- ✓ поява нової моделі економічного зростання глобальної економіки з більш високими темпами економічного зростання у країнах, що розвиваються, порівняно з розвиненими;
- ✓ збільшення кількості та глибини системних шоків і криз в окремих регіонах світу та світової економіки загалом;

✓ структурна трансформація національних економік та світової економіки як адаптаційного механізму до змін глобального попиту, відтак найуспішніші економіки вирізняють швидкі темпи пристосування домогосподарств, компаній і урядів до глобальних змін;

✓ уповільнення процесів накопичення капіталу в більшості регіонів глобальної економіки, зменшення кореляції між глобальним рухом капіталу та його акумуляцією в менш розвинених країнах з потенційно більш високим рівнем дохідності;

✓ поява й посилення впливу нового чинника структурних трансформацій, виходу на зовнішні ринки, збільшення виробництва, зайнятості та доходів – визначника включення до міжнародних виробничих мереж, що актуалізує розширення й урізноманітнення промислової політики в різних країнах;

✓ трансформація глобального макроекономічного середовища, регуляторна кооперація та зближення національних економік, стиснення простору маневру щодо застосування певних інструментів державного регулювання в межах національної економічної політики;

✓ виникнення та/або подальший розвиток глобальних інституцій з високим рівнем контролю над ринками основних факторів виробництва;

✓ поступове зближення соціально-економічних умов, чинників і механізмів розвитку країн, регіонів і глобальної економіки загалом;

✓ глобальна поступова лібералізація руху основних факторів виробництва;

✓ посилення конкуренції та/або її деформація на глобальних ринках як фактор обмеження можливостей переходу значної кількості країн з менш розвиненої групи до групи більш розвинених країн [15, с. 36–37].

Завданнями для української влади в короткостроковій перспективі повинні стати:

1. *Ефективне реагування та превентивні заходи щодо інтегральних ризиків для України (неефективність державного управління; досягнення критичних показників боргового навантаження; недоступність фінансових та інвестиційних ресурсів через кредитний механізм; критичні масштаби й темпи втрати людського капіталу через неефективний і несправедливий розподіл національного багатства та невідповідність державного управління очікуванням суспільства).*

2. *Адаптація до змін попиту в глобальній економіці з одночасним стимулюванням розвитку внутрішнього ринку.*

3. *Створення і розвиток виробництв з високою доданою вартістю в національній економіці. У всіх секторах економіки необхідні значні інвестиції для технологічної модернізації та підвищення продуктивності праці й ефективності підприємств.*

4. *Розбудова сприятливого інституційного середовища на основі ефективною співпраці всіх стейкхолдерів.*

5. Подолання або суттєве зменшення впливу критичних чинників, які гальмують розвиток національної економіки, а саме:

- від війни в Україні; частки тіньового сектора національної економіки (50–52%);
- інституціональної корупції;
- недосконалої застарілої системи пенсійного забезпечення (за умови послідовного й радикального реформування пенсійної системи з метою переходу від повністю солідарного пенсійного забезпечення I рівня як спадку радянських часів до індивідуальних пенсійних рахунків (II рівень) і повноцінного функціонування недержавних пенсійних фондів (III рівень) пенсійне навантаження на бюджет може очікуватися на рівні 4,8% ВВП);
- обслуговування державного боргу України; енергоємності ВВП України, що перевищує середньосвітовий показник і показники розвитку країн.

Завданнями для України у довгостроковій перспективі до 2030 року є:

1. Забезпечення свободи та безпеки в усіх їх виявах і рівнях разом із рівними та вільними можливостями.	2. Забезпечення збалансованого розвитку національної економіки для гідного рівня життя, здоров'я і добробуту кожного громадянина України.	3. Забезпечення освітньої, наукової та культурної реалізації особистості.

Реалізація таких завдань для України уможливорюється за умови переходу до моделі збалансованого розвитку [15, с. 72–75]:

виходячи з потреб розвитку національної економіки:	• високотехнологічних виробництв; • справедливого розподілу; • збалансованого обміну та споживання;
спираючись на принципи:	• розумного, • збалансованого, • всеохоплюючого зростання;
через:	• знання та інновації; • ефективне використання ресурсів; • стимулювання економіки;
використовуючи такі механізми, як:	• суспільний договір; • розумне врядування; • мережевізація національної економіки; • стимулювання економічної активності; • розвиток креативної економіки; • ефективна реалізація людського й соціального капіталу; • диверсифікація фінансового забезпечення; • стійка інвестиційна безпека.

2. Загальна характеристика економічної безпеки України

Економічна безпека – це спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій. Економічна безпека – це здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [8, с. 10].

Економічну безпеку необхідно розглядати як базову складову національної безпеки, її матеріальну основу і, разом з тим, як взаємозв'язану систему певних рівнів. Це означає, що стан національної безпеки держави залежить від життєздатності економіки, її ефективності, мобільності, конкурентоспроможності. Забезпечення економічної безпеки є виключною прерогативою держави. З позицій багатостороннього підходу визначення поняття “економічна безпека” нерозривно пов'язане з такими поняттями як:

Об'єктами національної економічної безпеки є держава, суспільство, домогосподарство, окремі громадяни, підприємства, установи, організації, окремі території, а також основні елементи економічної безпеки та економічна система в цілому.

Одночасно держава є не тільки об'єктом, але й основним суб'єктом економічної безпеки і здійснює свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Разом з тим, це не виключає участі громадян та їх об'єднань у підтримці економічної безпеки.

З метою прийняття державними органами обґрунтованих рішень необхідний моніторинг індикаторів (показників) економічної безпеки, який передбачає перш за все фактичне відстеження, аналіз і прогнозування

найважливіших груп економічних показників. Індикатори економічної безпеки – це реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері.

Особливу увагу слід зосередити на таких загальних індикаторах економічної безпеки: валовий внутрішній продукт (ВВП); темп інфляції; дефіцит бюджету; рівень безробіття; економічне зростання; рівень та якість життя; енергетична залежність; інтегрованість у світову економіку; сальдо експорту-імпорту; стан демографічних процесів; державний внутрішній та зовнішній борги; рівень тінзації економіки.

Основи економічної безпеки в епоху глобалізації засновані на забезпеченні високого рівня міжнародної конкурентоспроможності країни, економічного розвитку та економічної незалежності. Чинниками економічної безпеки в цьому випадку будуть виступати:

- ✓ міжнародна конкурентоспроможність економіки, яка відіграє ключову роль у досягненні високих темпів економічного зростання, зберігаючи при цьому довгострокові можливості економічного розвитку;

- ✓ підвищення національної частки у світовій доданій вартості. Означений аспект потребує активізації технічного прогресу через сприятливий клімат для залучення інвестицій та впровадження інновацій, постійну модернізацію виробництва, вдосконалення освіти та науки. Передумовою вище поставленої мети є інвестування в людський капітал та освіту, участь у міжнародних дослідницьких консорціумах. Розвиток секторів національної економіки із виробництва сучасних, високотехнологічних продуктів перетворюється на конкурентну позицію всієї економіки. Для цього країни широко використовують політику стимулювання інвестиційної та інноваційної активності, зокрема, через залучення капіталу іноземних компаній. Такі заходи також вимагають стабільності і стійкості економіки. Без цього, розробка та впровадження інновацій не буде плідною. Частково це пов'язано із створенням механізмів, які гарантують свободу ведення бізнесу, забезпечення реалізації прав власності, вжиття заходів для стабілізації економіки в макроекономічному сенсі або зменшення наслідків кризових явищ;

- ✓ економічний суверенітет (незалежність) – здатність самостійно та незалежно здійснювати владу над певною територією та групою людей [9, с. 195].

Посилення процесів глобалізації та прагнення України інтегруватися до світового співтовариства зумовлюють виникнення значних дестабілізуючих чинників та небезпек фінансово-економічного розвитку країни, що доповнилися кризовими явищами, пов'язаними із пандемією Covid-19 та повномасштабним військовим вторгненням росії. Як наслідок, вітчизняна фінансова система зазнала значних деструктивних змін, поглибилася макроекономічна нестабільність, боргова залежність від зовнішніх кредиторів та знизився рівень фінансової безпеки держави [13, с. 57].

Відповідно до Проекту Указу Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України (2021 р.) “Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року”, *економічна безпека* – це стан економіки, за якого досягаються основні національні економічні інтереси. Основними національними економічними інтересами є забезпечення економічної стійкості, високої конкурентоспроможності української економіки у світовому економічному середовищі та досягнення на цій основі високих стандартів якості життя населення.

Економічна стійкість – здатність економічної системи витримувати вплив шоків, зокрема тих, які виникають внаслідок реалізації внутрішніх чи зовнішніх загроз, та продовжувати підтримувати стале економічне зростання.

Досягнення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації державної політики, спрямованої як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення показників економічної стійкості і, відповідно, невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. Відтак, державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки має два взаємопов’язаних напрямки – напрям розвитку та безпековий напрям.

Відповідно, метою цієї Стратегії є визначення за наведеними напрямами стратегічного курсу державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, зорієнтованого на реалізацію Стратегії національної безпеки України “Безпека людини – безпека країни”. Правовою основою Стратегії є Конституція України, закони України, міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, та Стратегія національної безпеки України “Безпека людини – безпека країни”.

В даному документі економіка України протягом останніх 10 років не забезпечувала досягнення національних економічних інтересів. Упродовж 2010-2019 років стан економічної безпеки оцінювався як незадовільний із погіршенням показників практично за усіма складовими до небезпечного рівня у 2012 та 2014-2015 роках. Середнє значення рівня економічної безпеки за цей період становило 40% (зона рівня незадовільного стану). У 2019 році рівень економічної безпеки України склав 43%, а за підсумками першого півріччя 2020 року – 41% відповідно. Загалом рівні всіх основних складових економічної безпеки залишались низькими, що зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки у довгостроковій перспективі.

Пріоритетами національних інтересів України є:

створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;

інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір;

розвиток рівноправних взаємовідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

3. Концептуальні та організаційні основи формування фінансової безпеки держави

В умовах посилення дисбалансів фінансово-економічного розвитку країни загострюється проблема забезпечення належного рівня економічної безпеки фінансової сфери та захисту інтересів усіх суб'єктів економічних відносин. З огляду на зазначене, стабільне функціонування економічної системи країни потребує забезпечення такого стану функціонування фінансової сфери, за якого безперерійно працюватимуть фінансові інститути, спостерігатиметься зростання макроекономічних показників та досягатиметься належний рівень якості життя населення.

Фінансова безпека є компонентом економічної безпеки держави, яка, своєю чергою, підпорядковується національній безпеці, та тісно взаємодіє із іншими складовими економічної безпеки [13, с. 58]:

- макроекономічною (збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій),
- соціальною (забезпечує гідний і який рівень життя населення),
- демографічною (забезпечує розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості),
- виробничою (забезпечує належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення конкурентоспроможності української продукції),
- енергетичною (забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру),
- продовольчою (гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації),
- зовнішньо-економічною (забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників),
- інвестиційно-інноваційною (забезпечує довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери).

Варіанти тлумачення змісту категорії “фінансової безпеки держави” представлено в табл. 8.1.

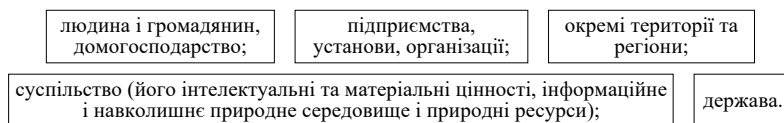
Відповідно до Проекту Указу Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України (2021 р.) “Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року”, як незадовільний упродовж останніх 10 років оцінювався стан фінансової безпеки (при середньому значенні оцінки стану фінансової безпеки за цей період на рівні 42% від оптимального рівня) через постійний дефіцит державного бюджету і пов'язане з цим боргове навантаження, не достатній розвиток довгострокового інвестиційного кредитування економіки та фондового ринку.

У 2014-2016 роках, в черговий раз, фінансова система зазнала негативних наслідків від гострої за ступенем вияву зовнішньої загрози безпеці, яка засвідчила незрілість фінансової системи України на тлі низької фінансової культури в суспільстві (табл. 8.1).

Таблиця 8.1 – Трактування категорії “фінансова безпека держави”

Науковець, дослідник	Трактування “фінансової безпеки держави” науковцем, дослідником, економістом
1	2
З. Варналія [3, с. 35]	Фінансову безпеку розглядає крізь призму захищеності інтересів економічних агентів на всіх рівнях фінансових відносин.
І. Ткаченко [8, с. 22]	Фінансова безпека держави це захищеність фінансових інтересів суб’єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов’язань.
О. Власюк [6, с. 7]	Фінансова безпека держави є пріоритетним напрямом державної та регіональної політики і переконує, що серед усіх компонент економічної безпеки фінансова є найвагомішою, оскільки саме від розвитку фінансової сфери залежить сталий соціально-економічний розвиток країни.
Т. Аксьонова [1, с. 133]	Фінансова безпека держави – це стан фінансової системи держави та її складових, що характеризується на явність необхідних умов для забезпечення стабільно го соціально-економічного розвитку країни.
Г. П’ятницька та І. Федулова [11]	Фінансову безпеку держави вважають передумовою стабілізації економіки країни та розглядають її як елемент узгодження діяльності економічних агентів у фінансовій сфері.
Ю. Нікольчук [9, с. 70]	Фінансова безпека держави за вертикальним рівнем управління вклучає оцінку показників фінансової безпеки держави, регіону, підприємства та громадянина. За горизонтальним рівнем – вклучає сукупність безпеки, поточний рівень яких визначається за допомогою певного переліку індикаторів, що мають рекомендовані межі. Таким чином, «фінансова безпека» як поняття є довершеною системою, котра вклучає автономні підрозділи, які і визначають реальний стан фінансової безпеки держави, місця порушення, подразники та можливості щодо їх протидії.
М. Вінчук, М. Верескля та Н. Михаліцька [4, с. 95–96]	Провели емпіричні дослідження тенденцій фінансової безпеки України та встановили значну залежність її рівня від стану боргової, бюджетної, банківської, грошово-кредитної та валютної безпеки країни. При цьому, ґрунтовно досліджено основні проблеми забезпечення фінансової безпеки держави, серед найвагоміших із яких названо: поглиблення боргової залежності від зовнішніх кредиторів; зростання дефіциту державного бюджету; посилення інфляційних чинників.

За підсумком 2019 року рівень фінансової безпеки зменшився на 4 в.п. (порівняно з 2018 роком) до 42% та на 3 в.п. до 38% за підсумками першого півріччя 2020 року порівняно з рівнем у першому півріччі 2019 року. Але, результати, наведені у Звіті про фінансову стабільність, підготовленому Національним банком України, засвідчили, що рівень фінансової безпеки був достатнім для забезпечення виконання фінансовим сектором його функцій належним чином та успішного проходження коронакризи Об’єктами фінансової безпеки є:

Суб'єктами забезпечення фінансової безпеки держави є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, громадяни України та їх об'єднання.

Фінансова безпека держави характеризується такими ознаками:

збалансованістю управлінських та правових механізмів регулювання;	стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз;
здатністю забезпечувати ефективне функціонування національної економіки;	здатністю підтримання стабільності національної економіки та забезпечувати економічне зростання держави.

Під загрозами фінансовій безпеці розуміють сукупність наявних і потенційно можливих явищ і чинників, що дестабілюють фінансову сферу, проявами чого є різке падіння ВВП, порушення процесу формування та розподілу централізованих фондів держави, дестабілізація банківської системи, знецінення національної валюти, дефолт за суверенними боргами; зростання рівня тінізації економіки.

Ризики та загрози фінансовій безпеці можна об'єднати такими спільними чинниками (табл. 8.2):

нездатність держави виконувати фінансову функцію;	зростанням державних витрат, які не контролюються з боку суспільства;	неможливістю покрити дефіцит за рахунок запозичень на прийнятних умовах.
---	---	--

Таблиця 8.2 – Чинники внутрішніх та зовнішніх загроз фінансовій безпеці України

Чинники зовнішніх загроз	Чинники внутрішніх загроз
1	2
Обмеженість доступу до міжнародних фінансових ринків	Нестабільність та недосконалість правового регулювання у фінансовій сфері, низький рівень правової культури у фінансовій сфері
Значна залежність від експортно-імпоротної діяльності	Відплив капіталу за кордон внаслідок погіршення інвестиційного клімату
Погіршення стану зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, зокрема рахунка поточних операцій	Нерівномірність розподілу податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків та відпливу капіталу за кордон
Значна залежність від зовнішніх кредиторів, зростання впливу транснаціонального капіталу на економіку країни	Низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованості бюджетної системи, перманентний бюджетний дефіцит

Продовження табл. 8.2

1	2
Вплив світлих фінансових криз на фінансову систему держави	Істотні коливання обмінного курсу національної валюти, не обумовлені дією макроекономічних чинників. Нереальність (штучність) курсу національної валюти
Невизначеністю держави у сучасному геополітичному просторі, непричетністю до інтеграційних процесів	Збільшення обсягу державного боргу
Втручання міжнародних фінансових організацій у внутрішні справи держави	Недосконалість фондової інфраструктури, недостатність фондових інструментів, низька капіталізація фондового та страхового ринків
Порушення національних пріоритетів України в області фінансів через просування іноземними партнерами вигідних їм економічних проєктів і фінансових програм	Тінізація економіки, криміналізація економіки, нелегальний відтік капіталів за кордон, високий рівень корупції у фінансово-кредитній сфері
	Недостатній рівень золотовалютних резервів
	Недостатній рівень капіталізації фінансової системи, зокрема низький рівень капіталізації банківської сфери
	Слабкий розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку

Основними викликами та загрозами у сфері фінансової безпеки залишаються:

- ✓ низький рівень бюджетної дисципліни, низька інституційна спроможність розпорядників бюджетних коштів розробляти плани діяльності більш як на 1 рік, обмежені зв'язки між бюджетним плануванням та пріоритетними напрямками розвитку держави;

- ✓ суттєвий обсяг дефіциту державного бюджету, що перевищує визначений Бюджетним кодексом 3 відсотки прогнозного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України на відповідний рік, що за фактичної відсутності неборгових джерел його фінансування спричиняє зростання державного боргу та відповідного навантаження на державний бюджет;

- ✓ недостатній рівень фінансової інклюзії;
- ✓ невіршені питання активів та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях;

- ✓ втрата доходів бюджету внаслідок поширених схем ухилення від оподаткування та розмивання бази оподаткування через низькоподаткові юрисдикції;

- ✓ непослідовність правового регулювання відносин у податковій сфері;
- ✓ недостатній розвиток довгострокового кредитування;
- ✓ значна частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків,

у тому числі державного сектору;

- ✓ недосконала застаріла система пенсійного забезпечення;
- ✓ низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів

поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку.

Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку. Фінансова безпека держави включає такі складові: бюджетну, податкову, боргову, фінансову безпеку банківської системи, валютну, грошово-кредитну безпеку, інвестиційну безпеку, фінансову безпеку страхового та фондового ринку (табл. 8.3).

Таблиця 8.3 – Зміст та загальна характеристика структурних підсистем фінансової безпеки

Різновид безпеки	Загальна характеристика та зміст	Можливі ризики
1	2	3
<i>Бюджетна безпека країни</i>	Слід розуміти стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів. В цілому бюджетна безпека держави зумовлюється розміром бюджету, рівнем перерозподілу ВВП через бюджет, розміром, характером та рівнем дефіциту бюджету, методами фінансування останнього, масштабами бюджетного фінансування, процесом бюджетотворення, своєчасністю прийняття та характером касового виконання бюджету, рівнем бюджетної дисципліни.	Зростання рівня дефіциту в бюджетному секторі; відволікання значних ресурсів на фінансування невластивих для бюджетного процесу завдань.
<i>Податкова безпека держави</i>	Визначається ефективністю податкової політики держави, яка має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави та індивідуальні, корпоративні інтереси платників податків. З позицій фіскальної достатності проблема податкової безпеки зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень, який є оптимально необхідним згідно з вимогами проголошеної економічної доктрини. При цьому варто пам'ятати, що на фіскальну безпеку держави впливають численні податкові, часто-густо необгрунтовані, пільги. Разом з тим, податкова безпека держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування веде до збільшення тіньової економіки, згорання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а відтак – до скорочення податкової бази.	Тінізація економічної діяльності; виведення фінансового капіталу з України.
<i>Боргова безпека держави</i>	Являє собою певний рівень державної внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, який дозволяє зберегти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити певний рівень відносної незалежності держави, зберігаючи при цьому економічну можливість країни здійснювати виплати на погашення основної суми	Недосконала структура державного боргу; збільшення обсягу державного боргу; нарощення валового зовнішнього боргу, насамперед боргів банківського та

1	2	3
	і відсотків, не загрожуючи втратою суверенітету одночасно підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу.	інших секторів економіки.
<i>Фінансова безпека банківської системи</i>	По-перше, з точки зору фінансових наслідків її (їх) діяльності для країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів. По-друге, з точки зору недопущення та відвернення реальних і потенційних загроз фінансовому стану усієї банківської системи країни, Національного банку України та банківським установам. Загалом сутність фінансової безпеки банківської системи полягає у забезпеченні найефективнішого використання ресурсного потенціалу, створенні сприятливих умов для реалізації економічних інтересів банківських установ, попередженні внутрішніх і зовнішніх загроз банківській системі, створенні умов її стабільного й ефективного функціонування.	Залежність банківського сектору від зовнішніх джерел запозичень; неповернення коштів несумлінними позичальниками у зв'язку з недостатнім захистом прав кредиторів та інвесторів.
<i>Валютна безпека держави</i>	По-перше, ступінь забезпеченості держави валютними коштами, достатніми для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці. По-друге, стан курсоутворення, який максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках і створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи.	Високий рівень залежності вітчизняної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків.
<i>Грошово-кредитна безпека</i>	Це такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів та таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів населення. При цьому величина позичкового процента має бути достатньою для насичення трансакційного попиту на гроші й переходу до політики «довгих грошей», а розмір грошової маси повинен бути достатнім для обслуговування нею господарських оборотів.	Значні коливання курсу гривні.
<i>Інвестиційна безпека</i>	Слід розуміти досягнення рівня інвестицій, що дозволяє оптимально задовольняти поточні потреби економіки в капітальних вкладеннях за обсягом і структурою з урахуванням ефективного використання і повернення коштів, які інвестуються, оптимального співвідношення між розмірами іноземних інвестицій у країну і вітчизняних за рубіж, підтримання позитивного національного платіжного балансу. Водночас, з т.з. забезпечення фінансової безпеки держави, формування системи інвестиційної безпеки в Україні обов'язково слід здійснювати з урахуванням необхідності 26 дотримання виваженої	Низький рівень захисту прав інвесторів; невідповідність між активами та зобов'язаннями підприємств реального сектору економіки, насамперед базових галузей економіки.

Продовження табл. 8.3

1	2	3
<i>Фінансова безпека фондового ринку</i>	антиінфляційної політики, досягнення скорочення бюджетного дефіциту. Це оптимальний обсяг його капіталізації (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їх структуру та рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів і держави в цілому. Оцінюючи безпеку фондового ринку в цілому, треба вести мову про безпеку ринку державних цінних паперів і ринку корпоративних цінних паперів, а також решти його сегментів: ринків акцій, облігацій, векселів, казначейських зобов'язань, ощадних сертифікатів, біржового та позабіржового ринків.	Низький рівень капіталізації та ліквідності фондового ринку; недосконалість депозитарної системи; недостаття протидія маніпулюванню на ринку цінних паперів.
<i>Фінансова безпека страхового ринку</i>	Слід розуміти такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дозволив би їм у разі потреби відшкодувати обумовлені у договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування. Фінансова безпека ринку страхових послуг, що залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників, перш за все визначається станом його розвитку, фінансовою результативністю та ефективністю діяльності. Водночас вона зумовлена і реальним фінансовим станом господарюючих суб'єктів.	Недостатня стійкість, прозорість, надійність.

Завдання державної політики у сфері фінансової безпеки:

- ✓ вжиття головними розпорядниками коштів державного бюджету заходів щодо підвищення ефективності планування своєї діяльності відповідно до пріоритетних напрямів розвитку держави з урахуванням бюджетних показників на середньостроковий період, підвищення бюджетної дисципліни;
- ✓ поступове скорочення дефіциту державного бюджету та зміцнення взаємодії з МФО;
- ✓ стимулювання банківського сектору спрямовувати кредитні кошти, насамперед, на розвиток реального сектору економіки, МСП;
- ✓ створення умов для збільшення залучення довгострокового фондування і розширення довгострокового та інвестиційного кредитування;
- ✓ зменшення рівня непрацюючих кредитів та, відповідно, підвищення стійкості банківської системи;
- ✓ активізація розвитку національного фондового ринку для забезпечення його ефективності та конкурентності;
- ✓ мінімізація ризиків інвестора через забезпечення ефективного захисту прав інвесторів на фондовому ринку;
- ✓ забезпечення зниження вартості позикових коштів для потреб

держави;

- ✓ детінізація економіки та залучення некримінальних капіталів в інвестиційні процеси;

- ✓ реформування українського страхового ринку через сприяння широкому впровадженню страхування життя, медичного та інших видів особистого страхування, законодавче посилення прав страхувальників;

- ✓ забезпечення монетарної та валютно-курсової стабільності;

- ✓ забезпечення функціонування тривірневої пенсійної системи без підвищення навантаження на фонд оплати праці;

- ✓ мінімізація впливу світових фінансових криз на фінансову систему України;

- ✓ розвиток сфери публічних закупівель шляхом подальшого приведення системи публічних закупівель України у відповідність із стандартами ЄС, визначеними у Директивах ЄС з питань закупівель.

Державна політика спрямована на удосконалення організаційних заходів для забезпечення фінансової безпеки як [1, с. 136]:

забезпечення розвитку та функціонування складових фінансової системи (банківської системи та її безпеки);

зміцнення інституційної спроможності органів, що здійснюють державне регулювання національної економіки, посилення прозорості та відкритості у їх діяльності;

забезпечення ефективного регулювання у фінансовій сфері (відповідність цілей фінансової політики фінансовим можливостям держави, аналіз внутрішнього фінансового ринку та нерезидентів, що здійснюють свою діяльність у секторі фінансового ринку, мінімізація використання готівкової іноземної валюти на території України тощо);

посилення контролю (за цільовим і ефективним використанням бюджетних коштів, дотриманням індикативних прогностичних показників державного бюджету, умов і правил функціонування на фондовому ринку);
--

удосконалення нормативно-правової бази у фінансовій сфері та приведення її до міжнародних стандартів;

запровадження системи здійснення постійного моніторингу ключових показників сектору фінансової безпеки (ринку фінансових послуг, бюджетних та податкових показників);

підвищення рівня фінансової грамотності та обізнаності населення, які забезпечуватимуть соціальну та фінансову стабільність у суспільстві, сприятимуть посиленню довіри населення до фінансової системи країни.

Механізм забезпечення фінансової безпеки держави – це система організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави. Механізм забезпечення фінансової безпеки має реалізуватися на основі розробки відповідної наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної фінансової політики, визначення об'єктів, наявності необхідних інститутів забезпечення безпеки (суб'єктів), визначення та конкретизації інтересів, систематизації загроз, застосування засобів, способів і методів забезпечення безпеки.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Аксьонова Т.С. Актуальні загрози та ризики фінансової безпеки України та роль держави у її забезпеченні. *Інвестиції: практика та досвід*, 2021, 17. 130–138.
2. Бригінець О.О. Правове регулювання фінансової безпеки України: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2016. 362 с.
3. Варналій З.С. Економічна безпека: навчальний посібник. К.: Знання, 2009. 647 с.
4. Вінічук М.В., Верескля М.Р., Михаліцька Н.Я. (2019). Сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитної системи: теорія та практика: колективна монографія. Полтава: ПП “Астрія”. 115 с.
5. Власюк О.С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. Київ: НІСД, 2014. 432 с. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Vlasiuk_druk_1293c.pdf.
6. Власюк О.С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання. К.: ДННУ “Академія фінансового управління”, 2011. 474 с.
7. Коковихіна О.О. Фінансова безпека: Конспект лекцій. Харків: УкрДУЗТ, 2021. 102 с.
8. Конспект лекцій з дисципліни “Фінансова безпека” освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 071 “Облік і оподаткування”. Укладач Ткаченко І.П. Кам’янське: ДДТУ, 2017. 260 с.
9. Мойсеєнко К.Є., Уракін М.Г. Система фінансової безпеки держави: зміст, складові, функціональні зв’язки. *ДонДУУ. Менеджер*, 2018, 2 (79). 192–200.
10. Нікольчук Ю. Фінансова безпека регіону як ключовий компонент фінансової безпеки держави. *Вісник Хмельницького національного університету*, 2018, 2. 69–73.
11. П’ятницька Г.Т., Федулова І.В. Фінансова безпека країни та підприємства: визначення, взаємозв’язок та ризики забезпечення. *Ефективна економіка*, 2020, 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8059>.
12. Полтораки А.С. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика: монографія. МНАУ, 2019, 463 с.
13. Рижкова А. Роль та місце фінансової безпеки в системі зміцнення економічної безпеки держави. *Вчені записки Університету “КРОК”*, 2022, 3 (67). 56–61.
14. Соломіна Г.В. Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємництва: навчальний посібник. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 234 с.
15. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.
16. Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам: монографія. [Балабаниць А.В., Гапонюк О.І., Горбашевська М.О., Кислова Л.А., Омельченко В.Я., Семкова Л.В. Мацука В.М., Осипенко К.В., Перепада Ф.Л.], 2020. 223 с.
17. Фінансова безпека України на сучасному етапі: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Ірпінь, 28 листопада 2017 року. Ірпінь: Університет ДФС України, 2017. 325 с.
18. Юрків Н.Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення: монографія. Львів: ПАІС, 2012. 400 с.

Приклади розв'язаних задач до навчального курсу “Актуальні проблеми фінансів та економіки”

Для розв'язання задачі № 1 необхідно знати:

- інфляція – знецінювання грошової одиниці, що супроводжується загальним зростанням цін;

- за темпами росту цін розрізняють: повзучу інфляцію (темпи зростання цін до 10% за рік), галопуючу інфляцію (до 200% на рік) і гіперінфляцію (понад 50% за місяць);

- інфляція попиту – інфляція, викликана збільшенням сукупного попиту;

- інфляція пропозиції (витрат) викликана зростанням витрат виробництва;

Необхідно використовувати такі формули:

Темпи росту цін = Ціни поточ. періоду/Ціни баз. періоду · 100%;

Темпи приросту цін = (Ціни поточ. періоду – Ціни баз. періоду)/Ціни баз. періоду · 100%;

Індекс реальних доходів = Індекс номінальних доходів/Індекс цін.

Задача № 1

Припустимо, що в споживчий кошик родини Хлібних включаються такі блага:

Товар	Кількість	Ціна, грн	
		2020 рік	2021 рік
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
М'ясопродукти	12 кг	70	90
Книги	5 од.	80	120
Одяг	6 од.	350	400

Визначити: 1) вартість споживчого кошика 2020 р.; 2) вартість споживчого кошика 2021 р.; 3) темп інфляції у 2021 р.

Розв'язання

Вартість СК 2020 р. = $12 \cdot 70 + 5 \cdot 80 + 6 \cdot 350 = 840 + 400 + 2100 = 3340$ грн.

Вартість СК 2021 р. = $12 \cdot 90 + 5 \cdot 120 + 6 \cdot 400 = 1080 + 600 + 2400 = 4080$ грн.

Темпи приросту інфляції у 2021 р. = $(\text{Вартість кошика 2021 р.} - \text{Вартість кошика 2020 р.}) / \text{Вартість кошика 2020 р.} \cdot 100\% = \frac{4080 - 3340}{3340} \cdot 100\% = 22,2\%$.

Отже ціни зросли за 2021 р. на 22,2%. Можна визначити темпи інфляції також, розрахувавши темпи росту інфляції: $\frac{4080}{3340} = 1,222$. Оскільки темпи росту більше 1, то підвищення цін за рік склало $(1,222 - 1) \cdot 100\% = 22,2\%$.

Для розв'язання задач № 2 і № 3 необхідно знати:

- ринкова рівновага – ситуація на ринку товару або послуги, за якої величина попиту дорівнює величині пропозиції;

- рівноважна ціна – ціна, що врівноважує попит та пропозицію внаслідок

дії конкуренції;

- попит – кількість товарів і послуг, які споживачі бажають і можуть придбати за кожним рівнем цін у певний період часу;

- на попит впливають нецінові фактори: споживчі смаки і переваги; кількість покупців; ціни на пов'язані між собою товари; доходи споживачів; інфляційні очікування;

- пропозиція – кількість товарів і послуг, які виробники і продавці бажають і можуть поставити на ринок за кожним рівнем цін у даний момент;

- на пропозицію впливають нецінові фактори: наявність ресурсів і їх ціни; кількість виробників і продавців; зміна технологій; політика уряду (податки і дотації); прибутковість галузі; інфляційні очікування.

Оскільки блага можуть бути взаємозамінними, такими, що доповнюють одне одного, і зв'язаними в процесі виробництва (наприклад, какао – сировина для виробництва шоколадних цукерок), то існують взаємодія і взаємозв'язок ринків. Внаслідок цього зміни на одному ринку викликають зміни на інших.

Задача № 2

У засобах масової інформації в Україні з'явилося багато статей про шкідливість хутряних іграшок для здоров'я малят. Як дана подія вплине на ринки хутряних іграшок, хутра і хутряних підбіжок для курток?

Розв'язання

1. Інформація в пресі про шкідливість хутряних іграшок для малят зумовить зміни в смаках і перевагах покупців, що спричинить зниження попиту на даний товар. Пропозиція в короткостроковому періоді не встигне відреагувати на цю ситуацію і залишиться незмінною. Рівноважна ціна знизиться, рівноважна кількість (обсяг продажів) зменшиться.

2. Оскільки хутро є сировиною для виробництва іграшок, попит на які знизився, це призведе до аналогічних змін і на ринку хутра.

3. Хутро може бути використане і як сировинна для пошиття хутряних підбіжок. А оскільки сировина подешевшала, пропозиція готового товару збільшиться. При незмінному попиті на підбіжки дана подія спричинить зниження рівноважної ціни і збільшення рівноважної кількості.

Задача № 3

Введено обмеження (чи підвищення мито) на імпорт кави в Україну. Як це вплине на ринки кави, чаю, кавоварок в Україні?

Розв'язання

1. Введення обмежень на імпорт кави призведе до зменшення пропозиції кави. Рівноважна ціна збільшиться, кількість продажів зменшиться.

2. Чай – товар-субститут (замінник) кави, а отже, зменшення пропозиції і подорожчання кави зумовить зростання попиту на чай. Рівноважна ціна і рівноважна кількість збільшаться.

3. Кава і кавоварки – товари, що доповнюють один одного. Зменшення пропозиції і подорожчання кави зумовить зниження попиту на кавоварки. Рівноважна ціна і рівноважна кількість зменшаться.

Для розв'язання задач № 4 та 5 необхідно знати:

- співвідношення між товарною і грошовою масою описується формулою Фішера $M \cdot V = P \cdot Q$, де M – грошова маса в обігу; V – кількість оборотів грошової одиниці; P – середній рівень цін; Q – обсяг виробництва товарів і послуг.

Задача № 4

Грошова маса на початок року становила 25 млн грош. од. Центральний банк здійснив емісію в розмірі 4 млн грош. од. Яка сумарна вартість проданих товарів і послуг за рік, якщо швидкість обігу грошей дорівнює 6?

Розв'язання

За формулою Фішера $M \cdot V = P \cdot Q$,

де M – грошова маса;

V – кількість оборотів грошової одиниці;

P – середній рівень цін;

Q – кількість товарів і послуг.

Сумарна вартість проданих товарів $P \cdot Q$ дорівнює $M \cdot V$.

Звідси $M=25+4=29$; $V=6$; $M \cdot V = 29 \cdot 6=174$ млн грош. од.

Отже, $P \cdot Q=174$ млн грош. од. – вартість у поточних цінах всіх товарів і послуг, вироблених протягом року, – це величина номінального ВВП.

Задача № 5

У суспільстві відбулися такі зміни: кількість оборотів грошової одиниці знизилася з 7 до 5; емісія склала 5%. Як повинен змінитися обсяг виробництва, щоб ціни на товари і послуги залишилися без змін?

Розв'язання

Використовуємо формулу Фішера $M \cdot V = P \cdot Q$; зміни аналізуємо індексним методом:

$$I_Q = \frac{I_M \cdot I_V}{I_P}; I_M = \frac{100+5}{100} = 1,05, \text{ тобто відбудеться емісія грошей;}$$

$$I_V = \frac{5}{7} = 0,7; I_P = 1 \text{ – ціни мають залишитися незмінними;}$$

$$I_Q = \frac{1,05 \cdot 0,7}{1} = 0,735.$$

Обсяг виробництва повинен скоротитися на $(1-0,735) \cdot 100\% = 26,5\%$.

Для розв'язання задач № 6 і №7 необхідно знати:

- центральне місце в кредитній системі посідають банки; тільки центральний банк може здійснювати емісію – додатковий випуск грошей;

- відсоток – доход, який одержує власник грошей за надання їх у тимчасове користування;

- ставка (норма) відсотка – це певний відсоток від суми грошей; визначається в точці рівноваги на ринку грошей ($Q_D = Q_S$);

- номінальна ставка – кількісне вираження процентної ставки з урахуванням чинних цін;

- реальна ставка = номінальна – рівень інфляції; реальна ставка банківського відсотка може дорівнювати 0 або бути від'ємною величиною;

- річна ставка дорівнює 15%, а рівень інфляції – 20% за рік; реальна ставка = $15 - 20 = -5\%$, тобто кредитор зазнає втрат;

- простий відсоток нарахування $P = S(1 + N \cdot i)$, де P – сума боргу; S – сума кредиту; N – кількість років; i – річна процентна ставка;

- складний відсоток нарахування $P = S(1 + i)^N$.

Задача № 6

У день народження школяреві подарували 500 грн. Він знав, що банк *A* пропонує 20%–ні внески з нарахуванням складних відсотків, а банк *B* – 25% річних по простих відсотках. У який банк потрібно покласти гроші, і скільки він зможе одержати там через п'ять років?

Розв'язання

1) У банку *A* через п'ять років власник одержить $P = S(1 + i)^N$, де $S = 500$ грн., $i = 0,2$, $N = 5$, $P = 500(1 + 0,2)^5 = 500 \cdot 2,49 = 1244$.

Через п'ять років вкладник одержить 1244 грн., тобто первісний внесок збільшиться приблизно у 2,5 рази.

2) У банку *B* через п'ять років вкладник одержить $P = S(1 + N \cdot i)$, де $S = 500$ грн., $i = 0,25$, $N = 5$, $P = 500(1 + 5 \cdot 0,25) = 500 \cdot 2,25 = 1125$.

Відповідь: вигідніше покласти гроші в банк *A* під менший річний відсоток, але з нарахуванням складних відсотків.

Задача № 7

Вкладник поклав у банк 15 тис. грн. і через рік зняв з рахунка 18 тис. грн. За цей час ціни збільшилися на 22%.

Визначити: 1) номінальну ставку; 2) реальну ставку.

Розв'язання

1) Номінальна ставка = $\frac{P - S}{S} \cdot 100\% = \frac{18000 - 15000}{15000} \cdot 100\% = \frac{3}{15} \cdot 100\% = 20\%$.

2) Реальна ставка = номінальна – темп інфляції = $20\% - 22\% = -2\%$.

Для розв'язання задачі № 8 необхідно знати:

- економічно активне населення (робоча сила) – це зайняті у виробництві й безробітні, що активно шукають роботу;

- фрикційне безробіття – викликане пошуком більш вигідного чи першого місця роботи, пов'язане з переїздами чи сезонним характером роботи;

- структурне безробіття – безробіття, яке виникає в результаті технічного прогресу, що викликає зміну попиту на працівників деяких професій;

- циклічне безробіття – зумовлене зниженням сукупного попиту на робочу силу в період економічного спаду;

- Закон Оукена – якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний на 1%, то втрати ВВП від безробіття складають 2,5-3%.

При розв'язанні задачі варто використовувати основні формули:

Фактичний рівень безробіття = (К-ть безробітних / К-ть екон. активного населення) · 100%;

Природний рівень безробіття = Рівень фрикційного безробіття + Рівень структурного безробіття;

Рівень фрикційного безробіття = (К-ть фрикційних безробітних / К-ть екон. активного населення) · 100%;

Рівень структурного безробіття = (К-ть структурних безробітних / К-ть екон. активного населення) · 100%;

Рівень циклічного безробіття = (К-ть циклічних безробітних / К-ть екон. активного населення) · 100%.

Задача № 8

Загальна кількість населення країни складає 100 млн чол., у тому числі: діти до 16 років – 11 млн чол., з них – 0,8 млн – зайняті в продажу газет, митті автомобілів; пенсіонери – 6 млн чол.; домогосподарки – 4 млн чол.; студенти – 7 млн чол., з них 5,5 млн чол. – студенти денної форми навчання; бродяги і бездомні – 4 млн чол.; особи, що знаходяться у виправних закладах – 5 млн чол., у психіатричних клініках – 3 млн чол., на “лікарняному” – 2,3 млн чол.; звільнені й ті, що не шукають роботу – 5 млн чол.; зайняті неповний робочий день – 1 млн чол.; звільнені внаслідок спаду в економіці – 2,2 млн чол.; звільнені в результаті структурних змін в економіці – 0,9 млн чол.; звільнені за власним бажанням і ті, що шукають більш престижну роботу – 0,8 млн чол.; ті, що навчаються на курсах перекваліфікації центру зайнятості – 1,7 млн чол.

Визначити: кількість робочої сили, фактичний рівень безробіття, природний рівень безробіття, потенційний ВВП, якщо фактичний ВВП дорівнює 2850 млрд грн, а число Оукена дорівнює 2,5.

Розв'язання

Кількість робочої сили: усе населення – особи непрацездатного віку, тобто діти до 16 років і пенсіонери – економічно неактивне населення, що

включає студентів денної форми навчання, домогосподарок, бездомних, осіб, що знаходяться у виправних установах і клініках, звільнених і тих, що не шукають роботу.

$K\text{-ть } PC = 100 - 11 - 6 - 4 - 5,5 - 4 - 5 - 3 - 5 = 56,5$ млн чол.

Кількість безробітних: звільнені через спад в економіці (циклічне безробіття) + звільненні через структурні зміни (структурне безробіття) + звільненні за власним бажанням (фрикційне безробіття) + ті, що навчаються на курсах перекваліфікації (структурне безробіття).

$K\text{-ть безробітних} = 2,2 + 0,9 + 0,8 + 1,7 = 5,6$ млн чол.

Фактичний рівень безробіття = Фактичний рівень безробіття – Рівень циклічного безробіття.

$\text{Природний рівень безробіття} = 9,9\% - (2,2/56,5) \cdot 100\% = 6\%$.

Оскільки перевищення фактичного рівня безробіття над природним складає $9,9 - 6 = 3,9\%$, то відповідно до закону Оукена втрати ВВП будуть $3,9 \cdot 2,5 = 9,75\%$. Це означає, що фактичний ВВП (2850 млрд грн.) – 90,25% від потенційного ВВП. Отже, потенційний ВВП = $2850 / 0,9025 = 3157,9$ млрд грн., а втрати ВВП через безробіття дорівнюють $3157,9 - 2850 = 307,9$ млрд грн..

Для розв'язання задач № 9 і № 10 необхідно знати:

- грошові агрегати включають: $M1 = \text{готівка} + \text{чекові депозити};$

$M2 = M1 + \text{не чекові рахунки} + \text{невеликі термінові депозити};$

$M3 = M2 + \text{великі термінові депозити};$

$M4(L) = M3 + \text{цінні папери};$

- пропозиція грошей здійснюється через банківську систему, емісія грошей – ЦБ і кредитна мультиплікація – комерційними банками;

- монетарну політику здійснює держава через центральний банк. Центральний банк використовує такі методи: регулювання банківської ставки; регулювання норм обов'язкових резервів; операції з цінними паперами на відкритому ринку;

- підвищення (зниження) облікової ставки приведе: до підвищення (зниження) банківського відсотка, тобто буде здійснюватися політика “дорогих” (“дешевих”) грошей, до зниження (росту) сукупних витрат; зниження (збільшення) реального ВВП; до росту (зменшення) безробіття; до зниження (росту) темпів інфляції;

- підвищення (зниження) норми обов'язкових резервів приведе: до зниження (росту) пропозиції грошей, до підвищення (зниження) ставки банківського відсотка; до зниження (підвищення) сукупних витрат, зниження (збільшення) реального ВВП; до росту (зменшення) безробіття, до зниження (росту) темпів інфляції;

- з метою зниження темпів інфляції центральний банк продає цінні папери. При скуповуванні ним цінних паперів інфляція зростає, а безробіття зменшується, реальний ВВП збільшується.

Задача № 9

Яке поєднання методів монетарної політики буде носити антиінфляційний характер і впливати на економіку?

Альтернативи	Облікова ставка	Операції з цінними паперами	Норма обов'язкових резервів
1	2	3	4
А	Збільшується	Продаж	Збільшується
Б	Знижується	Покупка	Знижується
В	Знижується	Продаж	Знижується
Г	Збільшується	Покупка	Збільшується

Розв'язання

Щоб здійснити стримуючу політику з метою боротьби з інфляцією, необхідно скоротити сукупний попит (витрати). Для цього потрібно зменшити грошову масу такими методами: облікову ставку – збільшити; норми обов'язкових резервів – збільшити; продавати цінні папери.

Відповідь А: облікова ставка збільшується; продаж; норма обов'язкових резервів збільшується.

Задача № 10

При збільшенні кількості грошей в обігу на 10% ставка банківського відсотка зменшується на 1%. В умовній країні грошова маса дорівнює 500 млн грош. од., ставка банківського відсотка 5%, а емісія грошей складає 100 млн грош. од. Визначте зміни інвестиційних витрат у країні, якщо існує залежність $I=150-0,8i$ (I – інвестиції, i – ставка банківського відсотка).

Розв'язання

$$\frac{M_1}{M_0} = \frac{500+100}{500} = \frac{600}{500} = 1,2; \text{ збільшення грошової маси (} M \text{) на 20\% приведе до}$$

зниження банківського відсотка до $(5 - 2)=3\%$.

$$I_0 = 150 - 0,8 \cdot 5 = 150 - 4 = 146 \text{ (інвестиції в базовому періоді);}$$

$$I_1 = 150 - 0,8 \cdot 3 = 150 - 2,4 = 147,6 \text{ (інвестиції в поточному періоді);}$$

$$\frac{I_1}{I_0} = \frac{147,6}{146} = 1,01, \text{ тобто інвестиції збільшилися на 1\%.}$$

Відповідь: емісія збільшила пропозицію грошей, що привело до утворення “дешевих” грошей (ставка банківського відсотка зменшилася), отже, попит на кредити зріс й інвестиції збільшилися.

Для розв'язання задачі № 11 необхідно знати:

- державний бюджет – це плановий документ, що відображає структуру витрат і доходів держави;

- витратні статті бюджету: витрати на державне управління; на оборону; на соціально-економічні цілі; на господарську діяльність держави; на ЗЕД;

- доходи держбюджету складаються: з податків; державних позик; надходжень із позабюджетних (цільових) фондів;

- бюджетний дефіцит – перевищення витрат держави над її доходами;
- фіскальна політика держави спрямована на стабілізацію економічного розвитку за допомогою податкової системи і держбюджету;
- з метою зниження рівня інфляції держава застосовує такі методи фіскальної політики: підвищення податків; скорочення державних витрат;
- з метою підвищення рівня зайнятості й стабілізації економічного розвитку держава використовує такі методи фіскальної політики: зниження податків; збільшення витрат держбюджету.

Задача № 11

Уряд країни вирішив взяти кредит в іншій країні в розмірі 2 млрд грош. од. з річною ставкою відсотка 8%. Отриманий кредит інвестується в проекти, які дозволяють щорічно збільшувати ВВП на 500 млн грош. од.

Визначити: 1) На яку суму зросте державний борг? 2) Якою має бути величина щорічних виплат по кредиту? 3) Через скільки років держава може сплатити борг?

Розв'язання

1) Якщо в держави на момент одержання зовнішньої позики був борг, то він збільшився на величину позики – на 2 млрд грош. од.

2) Щорічно держава повинна виплачувати відсотки, що $= 2 \text{ млрд} \cdot 0,08 = 160 \text{ млн грош. од.}$

3) Відсотки по зовнішніх кредитах виплачуються за рахунок коштів держбюджету. Якщо ВВП збільшиться на 500 млн, то чистий приріст його складе $500 - 160 = 340 \text{ млн грош. од.}$ За рахунок цього чистого приросту держава сплатить зовнішній борг, що стане можливим через $\frac{2 \text{ млрд}}{340 \text{ млн}} = 6 \text{ років}.$

Відповідь: щорічно виплачуючи по відсотках 160 млн грош. од., держава сплатить зовнішній борг за 6 років.

Для розв'язання задачі № 12 необхідно знати:

- ВВП можна розрахувати “методом витрат” і “методом доходів”:

Метод витрат		Метод доходів
C (особисті витрати споживачів)+	=ВВП(Y)=	W (заробітна плата) +
I (валові особисті інвестиції)+		R (рентні платежі) +
G (державні витрати без трансфертних платежів)+		π (прибуток – доход від приватної власності й валовий прибуток корпорації)
Xл (чистий експорт = експорт-імпорт)		i (відсоток)
		A (амортизаційні відрахування)
		Tл (непрямі податки)

- при розрахунку ВВП не враховуються: державні трансферти (пенсії, допомоги, стипендії); фінансові операції на ринку цінних паперів (купівля-продаж акцій, облигацій); вторинна купівля-продаж; неринкові операції (товари, вироблені для власного споживання), приватні трансферти.

Задача № 12

Використовуючи дані наведеної таблиці, визначте двома методами ВВП і НД (валовий внутрішній продукт і національний доход).

1	Експорт	2200	9	Трансфертні платежі	2300
2	Дивіденди	300	10	Відсотки на капітал	900
3	Амортизація	1000	11	Доход від приватної власності	200
4	Заробітна плата	4500	12	Витрати споживачів	6500
5	Державні витрати	2800	13	Імпорт	3300
6	Рента	500	14	Податок на прибуток корпорації	400
7	Непрямі податки	1600	15	Нерозподілений прибуток корпорації	600
8	Чисті інвестиції	800			

Розв'язання

1) ВВП за методом витрат = $C(6500)+I(800+1000)+G(2800)+X(2200-3300)=10000$ грош. од.;

I – валові інвестиції = чисті інвестиції + амортизація.

2) ВВП за методом доходів = $W(4500)+R(500)+i(900)+\pi(200+300+400+600)+A(1000)+Tn(1600)$;

π = прибуток від приватної власності + корпоративний прибуток (податок на прибуток корпорацій + нерозподілений прибуток + дивіденди);

ВВП = 10000 грош. од.

3) НД = ВВП – А – Тн; НД = 10000 – А(1000) – Тн(1600) = 7400 грош. од.

Для розв'язання задачі № 13 необхідно знати:

- економічний ріст країни найточніше визначається темпами зростання (приросту) реального ВВП на душу населення;

- номінальний ВВП – річний обсяг кінцевих товарів і послуг, виражений у поточних цінах;

- реальний ВВП – річний обсяг кінцевих товарів і послуг, виражений у постійних (базових) цінах;

- дефлятор ВВП = $\frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}} \cdot 100\%$.

Задача № 13

Співвідношення обсягів виробництва споживчих та інвестиційних благ дорівнює 4:1. Номінальний ВВП за два роки збільшився на 30%, вартість споживчого кошика зросла на 20%, а інвестиційні товари і послуги подорожчали в 1,4 рази. Які середньорічні темпи економічного росту країни?

Розв'язання

Темпи економічного росту визначаються темпами росту реального ВВП.

дефлятор ВВП = $\frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}}$;

Реальний ВВП = $\frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Дефлятор ВВП}}$.

Знаходимо дефлятор ВВП: Дефлятор ВВП = I_p (споживчих товарів) · частку споживчих товарів · I_p (інвестиційних товарів) · частку інвестиційних товарів. $Q_{СПОЖ.ТОВ}:Q_{ІНВЕСТ.ТОВ.}=4:1$.

Отже, частка споживчих товарів = $\frac{100 \cdot 4}{5} = 80\%$, або 0,8, а частка інвестиційних товарів = $\frac{100 \cdot 1}{5} = 20\%$, або 0,2.

Дефлятор ВВП = $1,2 \cdot 0,8 + 1,4 \cdot 0,2 = 1,24$;

Індекс реального ВВП = $\frac{1,3}{1,24} = 1,048$;

Індекс економічного зростання за два роки = 1,048;

Середньорічний темп зростання = $\sqrt{1,048} = 1,024$.

Відповідь: в середньому за рік реальний ВВП збільшувався на 2,4% – це темпи приросту.

Для розв'язання задач № 14 і № 15 необхідно знати:

- валюта – грошова одиниця, що знаходиться в обігу країни;
- іноземна валюта – грошові знаки іноземних держав;
- валютний курс – чинна на певний момент ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у певній кількості грошових одиниць іншої країни;
- торговий баланс – співвідношення між вартістю експорту й імпорту країни за певний період часу;
- сальдо торгового балансу – різниця між вартістю експорту й імпорту;
- платіжний баланс – баланс міжнародних розрахунків, що відбиває сумарне співвідношення всіх платежів країни за кордон і надходжень в країну з-за кордону за певний період часу;
- сальдо платіжного балансу – різниця між надходженнями і витратами;
- позитивне сальдо торгового (платіжного) балансу існує, коли вартість експорту (сума надходжень) більша від вартості імпорту (суми витрат), якщо ж навпаки – сальдо буде негативним.

Задача № 14

Ярмоленко хоче купити у Кракові комп'ютер, ціна якого 1500 доларів США. Визначити: 1) Яка ціна комп'ютера в гривнях? 2) Яка ціна комп'ютера в польських золотих? Відомо, що 1 дол. = 40,75 грн, а 100 грн = 11,85 злоті.

Розв'язання

1) Ціна комп'ютера в українських гривнях = $1500 \cdot 40,75 = 61\,125$.

2) Ціна комп'ютера в польських золотих = $61\,125 \cdot 0,1185 = 7243,31$.

Задача № 15

У країні позитивне сальдо торгового балансу за рік складає 25 тис. грош. од. Відомо, що вартість імпорту на 20% менша від вартості експорту.

Визначити: обсяг експорту та імпорту країни.

Розв'язання

Експорт – Імпорт = Сальдо.

Припустимо, що X – сума експорту, тоді $X - 0,8X = 25$; $X = 125$ тис грош.

од.

Таким чином, експорт країни дорівнює 125 тис грош. од., а імпорт $0,8 \cdot 125 = 100$ тис грош. од.

Задачі для самостійного розв'язування з навчального курсу “Актуальні проблеми фінансів та економіки”

Задача № 1. У грошовій од. країни після проведення ревальвації вміст золота зріс на 50%. Водночас вартість золота знизилась на 30%. Визначте: Як зміниться рівень товарних цін: а) у паперових грошах; б) у золотих монетах.

Задача № 2. Яка кількість грошей необхідна для обігу, якщо річний обсяг продаж становить 3 млрд грн., а гривня обслуговує 10 товарних продаж на рік?

Задача № 3. Індекс цін в минулому році (2021 р.) був 110, а в поточному (2022 р.) – 141. Визначте: темп інфляції в поточному році (2022 р.).

Задача № 4. Середня зарплата робітників та службовців у 2020 р. становила 25000 грн., а в 2021 р. – 27000 грн.. Індекс роздрібних цін за цей період зріс на 12%. Визначте: як змінилася реальна заробітна плата.

Задача № 5. Сума цін реалізованих за рік товарів – 900 млрд дол.. З них продано в кредит на 400 млрд дол.. Платежі, по яких настав час виплати становлять 250 млрд дол., взаємопогашувані платежі – 100 млрд дол.. Гроші роблять в середньому 9 оборотів за рік. Визначте: кількість грошей, необхідних для обігу.

Задача № 6. Ціна споживчого кредиту поточного року становить 1960 грош. од., а минулого – 1920 грош. од.. Індекс цін минулого року – 124 %. Визначте: індекс цін поточного року.

Задача № 7. На початок 2023 р. фактичний рівень безробіття в Україні склав 2,8 млн чоловік. Працездатне населення становило 16 млн. чол.. Визначте: рівень безробіття.

Задача № 8. Трудові ресурси країни становлять 100%, природне безробіття – 25%. Визначте: повну зайнятість населення.

Задача № 9. Продуктивність праці в золотодобувній промисловості зросла на 10%, а загальний світовий видобуток золота збільшується на 25%. При цьому сукупний попит на споживчих ринках впав на 25%. Визначте: як зміниться ціна золота?

Задача № 10. В 2021 р. державні витрати США на наукові дослідження і розробки склали понад 240 млрд дол., в т.ч. по лінії Міністерства оборони – 100 млрд дол., на космічні і атомні дослідження – 50 млрд дол.. Визначте: частку досліджень військового характеру в загальній сумі затрат держави на науку.

Задача № 11. Відобразіть схематично зміни на ринку гречки, які відбудуться внаслідок наступних подій:

а) після підвищення заробітної плати вчителям гречка перейшла до розряду дефіцитних товарів;

б) очікується підвищення цін на гречку;

в) ціна на гречку підвищилась на 20%;

г) зібрано рекордний урожай гречки.

Покажіть зміни в попиті, пропозиції, рівноважній ціні, рівноважній кількості, а також чинник змін.

Задача № 12. До десятиріччя онука бабуся відкрила на його ім'я ошадний рахунок у сумі 60000 грн. Яким має бути банківський відсоток, щоб до 15-річчя сума на рахунку подвоїлася?

Задача № 13. ВВП країни становить 500 млрд. дол. Споживчі витрати – 320 млрд. дол., державні видатки – 90 млрд. дол., чистий експорт – 30 млрд. дол. Визначте величину валових інвестицій, об'єм імпорту, ЧВП, якщо чисті внутрішні інвестиції – 50 млрд. дол, а експорт – 15 млрд. дол.

Задача № 14. Використовуючи наведені дані національних рахунків України (млн. грн.), знайдіть: ВВП; ЧВП; НД; особистий та використований доходи.

Особисті споживчі видатки – 2342; трансфертні платежі – 418; амортизація – 403; внески на соціальне страхування – 306; експорт – 364; імпорт – 430; непрямі податки – 304; нерозподілені прибутки корпорацій – 118; індивідуальні податки – 435; податки на прибуток корпорацій – 88; державні закупки товарів і послуг – 748; валові приватні внутрішні інвестиції – 637.

Задача № 15. У Вінницькій області проживає 1800 тис. чол., з них:

- особи, старші 55 (жінки) і 60 (чоловіки) років – 75 тис. чол.;
- діти до 16 років – 65 тис. чол.;
- економічно неактивне населення – 42 тис. чол.;
- безробітні – 58 тис. чол.

Визначте: а) чисельність працездатного населення області; б) рівень безробіття; в) чисельність зайнятих.

Задача № 16. Споживчий кошик родини Яблуневих в 2022 році складався із наступних товарів:

Назва товару	Кількість товару на місяць	Ціна, грн.		
		Березень	Червень	Жовтень
1	2	3	4	5
Хліб	20 кг	20	25,1	29,2
Цукор	5 кг	35,5	37,5	40
Олія	4 л	62	65	70
М'ясо	10 кг	120	150	180
Крупи	6 кг	65	95	80
Картопля	30 кг	8,8	12,7	11,6

Визначте:

- 1) вартість споживчого кошика в березні, червні і жовтні;
- 2) індекси цін:
 - в червні відносно березня;
 - в жовтні відносно березня;
 - в жовтні відносно червня;

3) темп інфляції в жовтні відносно червня.

Задача № 17. Кількість грошей в обігу в країні становить 600 млрд. грн., ставка банківського відсотка становить 25%. Відомо, що при зростанні кількості грошей в обігу на 10% ставка зменшується на 1%. НБ здійснює додаткову емісію грошей в сумі 12 млрд. грн. Визначте, як зміняться інвестиційні витрати в країні, якщо зв'язок між ставкою банківського відсотка (i) та розміром інвестицій (I) відображає залежність: $I = 150 - 0,8i$.

Задача № 18. Якщо ціна американського долара в гривнях знизилась з 43 до 41,5 за 1 долар, то ціна мобільного телефону, який продається в Україні за 26000 грн:

- а) зменшиться на 21,85 доларів;
- б) збільшиться на 21,85 доларів;
- в) зменшиться на 20,85 доларів;
- г) збільшиться на 20,85 доларів.

Завдання для роботи на семінарських заняттях

Завдання 1. *Проглянути відео на тему “Фінансування програми відновлення України”.* Дискусія КМЕФ 2022. Режим доступу: <https://forumkyiv.org/uk/videos/finansuvannya-programi-vidnovlennya-ukrayini>

За результатами перегляду обговорити та проаналізувати програми фінансування в частині відновлення пошкодженої і зруйнованої бойовими діями інфраструктури в Україні. Які інструменти пропонуються? Які методи й механізми вже дії та працюють? Які ініціативи пропонуються державними інституціями? Які Ваші пропозиції та ініціативи в частині фінансової підтримки України? Яка Ваша думка як експерта-фінансиста щодо роботи МВФ в частині підтримки України?

Завдання 2. *Проглянути відео на тему “Фінансування майбутнього : великі гроші для сталого розвитку”.* Дискусія КМЕФ 2021. Режим доступу: <https://forumkyiv.org/uk/videos/finansuvannya-majbutnogo:-veliki-groshi-dlya-stalogo-rozvitku-kmef-2021>

За результатами перегляду обговорити та проаналізувати фінансування цілей сталого розвитку. Що варто розуміти під сталим розвитком? Охарактеризуйте зв'язок між кредитними грошима та сталим довгостроковим розвитком? Яке ж воно фінансування майбутнього, який його зміст? Які це цілі сталого розвитку? Який ключовий меседж виступу директора ЄБРР в країнах Східної Європи та Кавказу пана Маттео Патроне в частині інвестицій та реінвестування?

Завдання 3. *Проглянути відео на тему “Місце України в міжнародному бізнесі”.* Дискусія КМЕФ 2022. Режим доступу: <https://forumkyiv.org/uk/videos/misce-ukrayini-v-mizhnarodnomu-biznesi-diskusija-kmef-2022>

За результатами перегляду обговорити та проаналізувати торгово-економічні можливості України на міжнародній арені. Що краще для українського бізнесу: виробляти в Україні і продавати на весь світ чи розвивати український бренд і виробляти в різних країнах? На чому має бути фокус для українського бізнесу? Які умови потрібні в Україні для українського бізнесу? Чи потрібно диверсифікувати промисловість в Україні? (Аргументуйте свою відповідь). “Гроші течуть там де нема супротиву” – чи погоджуєтесь Ви з даною думкою виступаючого доповідача на даній панелі КМЕФ 2022.

Завдання 4. *Проглянути відео на тему “Поствоєнна розбудова економіки України”.* Дискусія КМЕФ 2022. Режим доступу: <https://forumkyiv.org/uk/videos/postvoyenna-rozbudova-ekonomiki-ukrayini-kmef-2022>

За результатами перегляду обговорити та проаналізувати запропоновані

на панельній дискусії КМЕФ 2022 шляхи, механізми та інструменти відбудови економіки України після війни. Запропонуйте власний сценарій розбудови повоєнної економіки України? Як Ви рекомендували б використовувати і на що використовувати наявні кошти в Україні в частині відбудови, який механізм контролю пропонуєте, чи потрібен він як такий? Ваша думка, щодо страхування військових ризиків? Ваша думка щодо системи оподаткування після війни? Чи потрібно її реформувати? Якщо так, то Ваше бачення як саме? Хто міг би профінансувати відбудову української інфраструктури? Чи потрібна нам венчурна інфраструктура? В чому різниця між воєнним та післявоєнним планами відбудови?

Завдання 5. *Проглянути відео на тему “MetaUkraine: як Україна змінює цифровий світ”.* Дискусія КМЕФ 2022. Режим доступ: <https://forumkyiv.org/uk/videos/metaukraine:-yak-ukrayina-zminyuue-cifrovij-svit-kmef-2022>

За результатами перегляду обговорити та проаналізувати цифрові можливості України.

Що це за інноваційний продукт Дельта? В чому його суть? Які переваги від роботи цифрового додатку ДІА в Україні в умовах воєнного стану. В чому суть Military-Tech напряму, що реалізується за участі українського бізнесу та Міністерства цифрової трансформації, Міністерства оборони України. Які виклики постали перед фінтех-індустрією в умовах воєнного стану? Що це за “хмарні рішення”? Які працює DіяCity? Які її переваги? Чи бути MetaUkraine? Який він Метавесвіт буде за кілька років? (Ваша думка з аргументами, будь-ласка).

Завдання 6. *Проглянути відео на тему “Економіка ХХІ сторіччя: епоха змін та можливостей”.* Дискусія КМЕФ 2021. Режим доступ: <https://forumkyiv.org/uk/videos/ekonomika-hhi-storichchya:-epoha-zmin-ta-mozhливостей-kmef-2021>

За результатами перегляду обговорити та проаналізувати економічні можливості України. Як змілися ланцюги постачання? Що це за “відкриті банки” та як вони працюють? Чи можливо уникнути глобалізацію? Що Ви розумієте під геоеконікою? Чи пандемія Covid-19 прискорила цифровізацію в Україні? Чи є рамки для ведення бізнесу в Україні? Чи готове суспільство сприймати зміни в частині обмеження їхніх прав та свобод? Які виклики та переваги від зеленої енергетики? Що таке кібербезпека для України в умовах війни? Що Міністерство цифрової економіки України вже зробило та продовжує робити для населення, що проживає на тимчасово окупованій території?

Завдання 7. *Проглянути відео на тему “Економіка, яка перемагає. Інсайти КМЕФ”.* Дискусія КМЕФ 2022. Режим доступ:

<https://forumkyiv.org/uk/videos/ekonomika-yaka-peremagaye.-insajti-kmef-2022>

За результатами перегляду обговорити та проаналізувати виступи доповідачів на панелі КМЕФ 2022. Який механізм промислового зростання запропонували учасники платформи. Які проблеми відновлення роботи компанії Нова пошта на деокупованих територіях, назвав її співзасновник? Що краще : підняти податки та знизити їх після війни? (Яка Ваша думка, аргументуйте її). Яка різниця між Стратегією та Планом розвитку бізнесу в Україні? Чи працюють Стратегії розвитку бізнесу в Україні? Які стимули від уряду на сьогодні пропонувані індустріальними паркам?

Завдання 8. *Проглянути відео на тему “Індустріальний рестарт України”.* Дискусія КМЕФ 2022. Режим доступ: <https://forumkyiv.org/uk/videos/industrialnij-restart-ukrayini-kmef-2022>

За результатами перегляду обговорити та проаналізувати виступи доповідачів на панелі КМЕФ 2022. Причини індустріалізації України? Які інструменти вказали учасники панелі КМЕФ 2022. Яка частка переробної промисловості у ВВП? Чи корелюється даний показник з показником бідності в Україні? Чи потрібно змінювати структуру економіки України? Що таке структурна трансформація економіки? Чому превалює сфера послуг в розвинутих країнах? Що це за “вільна економіка”? Що розуміють під розумними галузевими стратегіями? Що таке Індустрія 4.0?

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1.

Переглянути за посиланням <https://osvita.diia.gov.ua/courses/digital-finance> освітній серіал “Дружні цифрові фінанси” з наступних 8 серій:

- Серія 1. Інтро.
- Серія 2. Вибір банку.
- Серія 3. Сімейний бюджет.
- Серія 4. Картки.
- Серія 5. Депозити.
- Серія 6. Кредити.
- Серія 7. Обмін валют.
- Серія 8. Онлайн-банкінг.

Надати підтверджуючий документ (Сертифікат).

Загальна інформація про серіал

Результатом перегляду буде компетенція: основи комп'ютерної грамотності. Освітній серіал допоможе Вам мати уявлення про формування сімейного бюджету, розрізняти дебетову та кредитну картки, ознайомитися з особливостями кредитів і депозитів, знати про валютний рахунок і онлайн-банкінг. Отримайте сертифікат, що засвідчує успішне проходження курсу обсягом 0,2 кредиту ЄКТС.

Завдання 2.

Переглянути за посиланням <https://osvita.diia.gov.ua/courses/finansovyuy-sensey> освітній серіал “Фінансовий сенсей” з наступних 8 серій:

- Серія 1. Як спланувати власний бюджет.
- Серія 2. Переваги та недоліки кредитних карток.
- Серія 3. Банк у телефоні.
- Серія 4. Переваги мобільного банкінгу.
- Серія 5. Покупки онлайн.
- Серія 6. Фішингові сайти.
- Серія 7. Фінансові шахрайства та соціальна інженерія.
- Серія 8. Cashback та програми лояльності.

Надати підтверджуючий документ (Сертифікат).

Загальна інформація про серіал

Результатом перегляду буде компетенція: інформаційна грамотність, вміння працювати з даними. Вміння управляти особистими фінансами – запорука фінансової свободи та незалежності молодій людині. Під час курсу блогер разом зі слухачами експериментує, ділиться досвідом і дізнається нове про фінанси. Фінансовий сенсей розглядає реальні важливі

життєві ситуації: як планувати бюджет та заощаджувати, відкласти кошти та накопичити на омріяну річ, як користуватись кредитним лімітом і не сплачувати відсотки, як вберегти свої кошти від кібершахраїв і управляти своїми грошима онлайн у будь-якому куточку світу та ще багато цікавих банківських інсайтів. Отримайте сертифікат, що засвідчує успішне проходження курсу обсягом 0,1 кредиту ЄКТС.

Завдання 3.

Переглянути за посиланням

<https://osvita.diia.gov.ua/courses/digital-money> освітній серіал “Цифрові гроші” з наступних 7 серій:

- Серія 1. Що таке платіжна картка?
 - Серія 2. Як сплачувати без грошей і картки?
 - Серія 3. Онлайн-банкінг.
 - Серія 4. Онлайн-покупки.
 - Серія 5. Безпечні рахунки.
 - Серія 6. Кредитні ліміти та кредитна історія.
 - Серія 7. Депозити та заощадження.
- Надати підтверджуючий документ (Сертифікат).

Загальна інформація про серіал

Результатом перегляду буде компетенція: основи комп'ютерної грамотності. Ви дізнаєтесь, як використовувати кредитні кошти без сплати відсотків, як потроху відкладати гроші на депозит, як використовувати смартфон чи розумний годинник замість гаманця, як сплачувати комунальні послуги, поповнити рахунок чи переказати гроші на картку іншій особі, не виходячи з будинку, які основні правила використання картки, що допоможуть уникнути неприємних ситуацій. Участь в освітньому серіалі взяли представник ПриватБанку Сергій Макарєнко та голова громадської організації “ІТ-бабусі” Ольга Філіпова. Отримайте сертифікат, що засвідчує успішне проходження курсу обсягом 0,1 кредиту ЄКТС.

Завдання 4.

Переглянути за посиланням

<https://osvita.diia.gov.ua/courses/komunalka-online> освітній серіал “Оплата комуналки онлайн. Залишайся вдома” з наступних 7 серій:

- Серія 1. Знайомство.
- Серія 2. Підготовка до оплати комуналки.
- Серія 3. Оплата комуналки на Portmone.com.
- Серія 4. Оплата комуналки на сайті комунального підприємства.
- Серія 5. Оплата комуналки у додатку Приват24.
- Серія 6. Оплата комуналки на сайті Ощадбанку.
- Серія 7. Підсумки.

Надати підтверджуючий документ (Сертифікат).

Загальна інформація про серіал

Результатом перегляду буде компетенція: основи комп'ютерної грамотності. Оплата комунальних платежів онлайн – це єдиний безпечний для здоров'я варіант оплати під час карантину та в умовах воєнного стану! Освітній серіал допоможе громадянам, особливо людям поважного віку, навчитися різним способам оплати комунальних платежів, не виходячи з дому. Теми серій охоплюють оплату комунальних платежів: на сайтах комунальних підприємств, за допомогою платіжного сервісу, на сайтах банків, у мобільних застосунках банків. Участь в освітньому серіалі взяли заслужений майстер спорту України Василь Вірастюк і експерт із онлайн-платежів Святослав Комаха. Отримайте сертифікат, що засвідчує успішне проходження курсу обсягом 0,1 кредиту ЄКТС.

Завдання 5.

Переглянути за посиланням <https://osvita.diiia.gov.ua/courses/10-questions-to-financial-coach> освітній серіал “10 запитань фінансовому коучу” з наступних 10 серій:

Серія 1. Кредит – основні аспекти.

Серія 2. Вибір банку для кредитної картки.

Серія 3. Безпечне користування кредитами.

Серія 4. Кредитна історія.

Серія 5. Правила особистого фінансового управління.

Серія 6. Колектори, вирішення кредитних спорів.

Серія 7. Депозит.

Серія 8. Що таке Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Серія 9. Шахрайство з кредитними картками: як уберегти себе від неприємностей?

Серія 10. Що слід знати, перш ніж отримати кредит?

Надати підтверджуючий документ (Сертифікат).

Загальна інформація про серіал

Результатом перегляду буде компетенція: основи комп'ютерної грамотності. Знання з фінансової грамотності дають можливість розумно використовувати різні фінансові інструменти (кредити, депозити) і отримувати користь з цього. Чим більше людей вміють обирати банк для обслуговування, вид кредиту чи депозиту, тим більше зростає фінансова обізнаність. Під час курсу ви дізнаєтесь, як обирати банк, як визначити найкращий вид кредиту для вас, що потрібно знати про депозити. У підготовці серіалу взяли участь спеціалісти НБУ, Фонду гарантування вкладів, ІФС та фінансовий радник-практик. Отримайте сертифікат, що засвідчує успішне проходження курсу обсягом 0,1 кредиту ЄКТС.

Завдання 6.

Переглянути за посиланням

<https://osvita.diia.gov.ua/courses/blockchain-bitcoin-cryptocurrency> освітній серіал “Все про блокчейн, біткоїн та криптовалюти” з наступних 8 серій:

- Серія 1. Звідки взялися криптовалюти.
 - Серія 2. Плюси, мінуси, підводні камені блокчейну та біткоїнів.
 - Серія 3. Майнінг.
 - Серія 4. Як користуватися криптовалютою.
 - Серія 5. Як торгувати та заробляти.
 - Серія 6. Ще трохи про торгівлю та заробіток.
 - Серія 7. Майбутнє блокчейну та криптовалюти.
 - Серія 8. Кібербезпека.
- Надати підтверджуючий документ (Сертифікат).

Загальна інформація про серіал

Результатом перегляду буде компетенція: розв’язання проблем у цифровому середовищі та навчання впродовж життя. Отримайте професійні поради та відповіді на найпопулярніші запитання про блокчейн та криптовалюту від експертів, переглянувши курс, а також сертифікат, що засвідчує успішне проходження комплексного базового курсу з розуміння блокчейну, криптовалют та цифрових активів. Курс Міністерства цифрової трансформації України за підтримки компаній Binance, Hacken та Crystal Blockchain та медіа-партнера Forklog. Отримайте сертифікат, що засвідчує успішне проходження курсу обсягом 0,1 кредиту ЄКТС.

Завдання 7.

Переглянути за посиланням

<https://osvita.diia.gov.ua/courses/regional-digital-transformation> освітній серіал “Регіональна цифрова трансформація” з наступних 18 серій:

- Серія 1. Корисні цифрові інструменти.
- Серія 2. Розумні міста майбутнього.
- Серія 3. Навіщо місту власний застосунок.
- Серія 4. Все, чого Ви не знали про Інтернет.
- Серія 5. Як посилити кібербезпеку.
- Серія 6. Датацентри.
- Серія 7. Документи цифрової трансформації.
- Серія 8. Цифровізація освіти.
- Серія 9. Цифрова медицина.
- Серія 10. Інтернет Речей.
- Серія 11. Кейс: цифровізація ДСНС.
- Серія 12. Енергоефективність та технології.
- Серія 13. Електронна демократія.
- Серія 14. Цифровізація транспортної системи.

- Серія 15. Електронний документообіг.
 - Серія 16. Як організувати комунікацію
 - Серія 17. Навіщо Вам проєктний офіс.
 - Серія 18. Дія.City – цифрове майбутнє.
- Надати підтверджуючий документ (Сертифікат).

Загальна інформація про серіал

Результатом перегляду буде компетенція: комунікація та взаємодія у цифровому суспільстві, взаємодія за допомогою цифрових технологій. Цифровізація регіонів – важлива складова трансформації України. У більшості областей працюють CDTO — заступники голів ОДА з цифровізації, які за допомогою цифрових рішень впроваджують зміни на місцевому рівні та займаються електронними реєстрами, процесами й послугами. CDTO працюють, щоб зробити послуги та сервіси зручними для українців, а управління громад – більш ефективним.

Ціль цього освітнього курсу – надати регіональним CDTO та міст рекомендації щодо підходів до цифрової трансформації в своїх громадах, а також розповісти про інструменти та технології, які можна використовувати для цифровізації регіонів. Ви дізнаєтесь, як визначити найпоширеніші аспекти цифровізації та різноманіття технологій і підходів у роботі з ними. Отримайте сертифікат, що засвідчує успішне проходження курсу обсягом 0,2 кредиту ЄКТС.

Завдання 8.

Переглянути за посиланням

<https://osvita.diia.gov.ua/courses/digital-signature> освітній серіал “Електронний підпис” з наступних 7 серій:

Серія 1. FAQ з е-підпису.

Серія 2. Для чого та в яких життєвих випадках можна використовувати електронний підпис.

Серія 3. Місія “Отримати КЕП”.

Серія 4. Безпека електронного підпису.

Серія 5. Як скористатись підписом : різні життєві ситуації.

Серія 6. Які переваги е-підпис дає ВПО та людям, які проживають на невідконтрольній території.

Серія 7. Електронний підпис – що далі?.

Надати підтверджуючий документ (Сертифікат).

Загальна інформація про серіал

Результатом перегляду буде компетенція: основи комп’ютерної грамотності. Електронний підпис необхідний для реалізації функцій електронної демократії, забезпечення доступу громадян та бізнесу до отримання публічних послуг онлайн, переходу до електронного

документообігу та спрощення ведення бізнесу. Проте у громадян часто виникає багато запитань, на які потрібно давати відповіді. Які можливості дає електронний підпис? Як безпечно його зберігати? Де отримати? Як використовувати? Як підписати документ? Всі ці та багато інших запитань обговоримо з експертом Мінцифри у сфері електронних довірчих послуг Олександром Козловим, а також з українськими акторами – Тетяною Шелігою та Максимом Самчиком. Цей курс для того, щоб навчитись по максимуму використовувати можливості електронного підпису, адже він є ключем до цифрового світу. Отримайте сертифікат, що засвідчує успішне проходження курсу обсягом 0,2 кредиту ЄКТС.

Експрес-контролі

Експрес-контроль 1

1.1. До основних функцій держави відносяться:

А) економічна; політична; правоохоронна; гуманітарна; інформаційна; охорони населення; оборонна

Б) економічна; гуманітарна; інформаційна; охорони населення; оборонна

В) економічна; політична; правоохоронна; охорони населення; оборонна

Г) економічна; політична; правоохоронна; гуманітарна; оборонна

1.2. За сферою суспільного життя функції держави бувають:

А) економічні функції, політичні функції, гуманітарні функції, соціальна функції

Б) політичні та гуманітарні функції

В) внутрішні та зовнішні функції

Г) постійні та тимчасові

1.3. Які форми діяльності використовує держава для реалізації своїх функцій:

А) правотворчу, організаційну

Б) правотворчу, організаційну, правоохоронну, правозастосовчу, контрольно-наглядову

В) правотворчу, організаційну, правоохоронну

Г) правозастосовчу, контрольно-наглядову

1.4. За масштабами прояву кризи бувають:

А) загальні кризи

Б) загальні та локальні кризи

В) природні, суспільні та екологічні кризи

Г) макро- і мікрокризи

1.5. За причиною виникнення кризи бувають:

А) загальні кризи

Б) загальні та локальні кризи

В) природні, суспільні та екологічні кризи

Г) макро- і мікрокризи

1.6. До внутрішніх причин фінансових криз світове економічне суспільство відносить:

А) нестабільність банківської системи країн; наростання частки сумнівних кредитів; посилення інфляції; завищений валютний курс; наростання кількості високоризикових цінних паперів, особливо деривативів на фондовому ринку

Б) високі темпи девальвації валюти; зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу; зростання дефіциту платіжного балансу; доларизація економіки; наростання кількості високоризикових цінних паперів, особливо деривативів на фондовому ринку

В) нестабільність банківської системи країн; наростання частки сумнівних кредитів; посилення інфляції; завищений валютний курс; високі темпи девальвації валюти; зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу; зростання дефіциту платіжного балансу; доларизація економіки; наростання кількості високоризикових цінних паперів, особливо деривативів на фондовому ринку

Г) наростання частки сумнівних кредитів; посилення інфляції; завищений валютний курс; високі темпи девальвації валюти; зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу; зростання дефіциту платіжного балансу; доларизація економіки; особливо деривативів на фондовому ринку

1.7. До зовнішніх причин фінансових криз світове економічне суспільство відносить:

А) неконтрольований рух міжнародного спекулятивного капіталу; зміни міжнародної конкурентоздатності країн

Б) валютні війни; зміни міжнародної конкурентоздатності країн

В) правильна відповідь відсутня

Г) неконтрольований рух міжнародного спекулятивного капіталу; валютні війни; зміни міжнародної конкурентоздатності країн

1.8. Фінансові кризи спричиняють:

А) зростання процентних ставок, що робить проекти більш ризикованими

Б) зростання невизначеності на фінансових ринках у результаті краху фінансових інститутів, рецесії, політичної нестабільності, що ускладнює для кредитора вибір надійного позичальника

В) вплив ринків активів на стан балансів (скорочення чистої вартості в результаті краху на фондовому ринку спонукає компанії здійснювати угоди з підвищеним ризиком), що збільшує моральний ризик для кредитора

Г) всі відповіді вірні

1.9. Наслідки фінансових криз у міжнародних фінансах проявляються:

А) у різкому зростанні процента, частки проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, боргів, що дедалі збільшуються; істотному скороченні кредитів, наданих економіці і домашнім господарствам; ланцюгових банкрутствах; переході до збиткової моделі банківської та іншої фінансової діяльності; переважанні спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною; масштабному падінні курсів цінних паперів; затримці розрахунків із наростаючим колапсом платіжної системи; виникненні масових збитків на ринку деривативів; неліквідності фінансових ринків і фінансових інститутів з ефектом “доміно”; банківській паніці

Б) у різкому падінні величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів; виникненні дефіциту чи загостренні привнесеної кризою дефіцитності бюджету; швидкому скороченні збирання податків;

падінні бюджетного фінансування державних витрат; некерованому нарощуванні внутрішнього державного боргу

В) у неконтрольованому падінні курсу національної валюти; масовій втечі капіталів з країни; некерованому нарощуванні зовнішнього боргу і прострочених платежів держави і комерційних організацій; перенесенні системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн

Г) в різкому некерованому зростанні цін із переходом у хронічну інфляцію; втечі від національної валюти, стрімкому впровадженні у внутрішній обіг твердої іноземної валюти, масовій появі грошових сурогатів

1.10. Наслідки фінансових криз у сфері грошового обігу проявляються:

А) у різкому зростанні процента, частки проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, боргів, що дедали збільшуються; істотному скороченні кредитів, наданих економіці і домашнім господарствам; ланцюгових банкрутствах; переході до збиткової моделі банківської та іншої фінансової діяльності; переважанні спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною; масштабному падінні курсів цінних паперів; затримці розрахунків із наростаючим колапсом платіжної системи; виникненні масових збитків на ринку деривативів; неліквідності фінансових ринків і фінансових інститутів з ефектом “доміно”; банківській паніці

Б) у різкому падінні величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів; виникненні дефіциту чи загостренні привнесеної кризою дефіцитності бюджету; швидкому скороченні збирання податків; падінні бюджетного фінансування державних витрат; некерованому нарощуванні внутрішнього державного боргу

В) у неконтрольованому падінні курсу національної валюти; масовій втечі капіталів з країни; некерованому нарощуванні зовнішнього боргу і прострочених платежів держави і комерційних організацій; перенесенні системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн

Г) в різкому некерованому зростанні цін із переходом у хронічну інфляцію; втечі від національної валюти, стрімкому впровадженні у внутрішній обіг твердої іноземної валюти, масовій появі грошових сурогатів

Експрес-контроль 2

2.1. Хто є автором праці «Дослідження багатства народів»:

- А) А. Сміт
- Б) Дж. Е. Стігліц
- В) Дж. М. Кейнс
- Г) Дж. С. Мілль

2.2. Хто є автором доктрини «природної свободи», згідно з якою уряд

не повинен втручатися у справи приватного сектору та не повинен намагатися регулювати чи контролювати приватні підприємства.

- А) А. Сміт
- Б) Дж. Е. Стігліц
- В) Дж. М. Кейнс
- Г) Дж. С. Мілль

2.3. До основних проблем державної служби сьогодні належать:

А) її певна закритість для соціуму, некомплексне правове регулювання

Б) поширеність в діяльності апарату таких антисоціальних явищ, як “тяганина”, бюрократизм, відчуження від людей, корупція тощо, що породжує інтегральну проблему – недостатню ефективність діяльності державної влади та її апарату

В) відсутності в державі у цілому продуманої, побудованої на обґрунтованому прогнозі кадрової політики (законодавці взагалі не згадують про резерв кадрів та роботу з ним)

Г) всі відповіді вірні

2.4. Характерними ознаками концепції демократичного врядування є:

А) децентралізація та використання ресурсного потенціалу співробітництва усіх суспільних інститутів

Б) суспільні цінності не знаходять відображення у визначенні зайнятості, цін та економічного зростання

В) девальвація гривні

Г) правильна відповідь відсутня

2.5. Краудсорсінг це –

А) технологія віртуальної (за допомогою Інтернету) соціальної взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування та споживачів державних владних послуг (бізнесу, населення, окремих осіб), яка орієнтована на задоволення потреб останніх за рахунок надання їм права брати участь у процесі прийняття державних управлінських рішень, що стосуються їх життєдіяльності на стадіях опрацювання, прийняття та реалізації

Б) соціальна взаємодія органів місцевого самоврядування та споживачів державних владних послуг, яка орієнтована на задоволення потреб останніх за рахунок надання їм права брати участь у процесі прийняття державних управлінських рішень

В) технологія ХХ століття, яка орієнтована на задоволення потреб останніх за рахунок надання їм права брати участь у процесі прийняття державних управлінських рішень, що стосуються їх життєдіяльності на стадіях опрацювання, прийняття та реалізації

Г) правильна відповідь відсутня

2.6. Модель трансформаційних змін або модель Е. Шайна включає наступні стадії:

А) “розморожування”, опанування нового, “повторне заморожування”

Б) опанування нового, “повторне заморожування”

В) “розморозування”, “повторне заморожування”

Г) правильна відповідь відсутня

2.7. Консервативно-інноваційна модель державного управління в Україні передбачає теоретичну розробку і практичне впровадження принципів:

А) інтеграції українця в Україну; самодостатності державних структур

Б) формування нації – держави; інтеграції українця в Україну; самодостатності державних структур

В) формування нації – держави; самодостатності державних структур

Г) правильна відповідь відсутня

2.8. Залежно від співвідношення формальних і неформальних фінансових норм у суспільстві існують численні форми взаємодоповнення та взаємодії фінансових інститутів у динаміці:

А) формальні правила сфери фінансів вступають у пряму суперечність з неформальними традиціями

Б) формальні фінансові правила створюються для протидії наявним неформальним звичаям сфери фінансів і повинні сприяти формуванню оновлених неформальних фінансових інститутів

В) неформальні правила фінансової сфери, які виникають, сприяють реалізації формальних, доповнюючи та продовжуючи їх

Г) всі відповіді вірні

2.9. Взаємодія – це...

А) поведінка економічних агентів, що працюють у даній сфері (фінансист, економіст, брокер, банкір та ін.), інститутів фінансового розвитку (фінтехи, банки, біржі та ін.) відповідно до стандартного зразку, форми та способу їх економічної координації під час спільної фінансової діяльності

Б) злагодженість, режим, послідовність, організація та наявність цілеспрямованого взаємозв'язку елементів, які складають фінансову систему

В) процес, що “розвертається в часі і просторі впливу одних фінансових структур на інші шляхом обміну енергією, інформацією, рухом, матеріалами, речовиною” та впорядковує дію фінансових інститутів, то це призводить до повного інституційного порядку, що являє собою якісну характеристику стану фінансової системи з точки зору правових і морально-етичних норм

Г) всі відповіді вірні

2.10. Закон сфери фінансів...

А) це сукупність вимог, виконання яких гарантує створення визначених зусиль особам до яких вони пред'являються

Б) організована форма вираження обов'язків учасників фінансових процесів, що є встановленими вищими рівнями управління для нижчих

В) стабільне, об'єктивне, суб'єктивно-психологічне, регулятивне внутрішнє відношення фінансиста, що визначає світогляд, цілеспрямованість і характер фінансово-економічної активності

Г) тлумачимо як об'єктивний, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, фінансовими явищами або процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності; закономірність

Експрес-контроль 3

3.1. Режим інфляційного таргетування передбачає наявність певних елементів:

А) публічне оголошення кількісних цілей з інфляції; зобов'язання центрального банку досягати інфляційних цілей

Б) основний інструмент монетарної політики – ключова процентна ставка; гнучкість обмінного курсу

В) чітке і прозоре інформування про мотивацію прийнятих рішень; управління інфляційними очікуваннями

Г) всі відповіді вірні

3.2. основним внеском у стійке економічне зростання з боку Національного банку є створення середовища з низькою та стабільною інфляцією, в якому:

А) довіра до національної валюти зміцнюється та зростає сфера її використання

Б) інфляція більше не є причиною стурбованості домашніх господарств і підприємств

В) низькі номінальні процентні ставки підтримують інвестиційну активність та економічне зростання

Г) всі відповіді вірні

3.3. Мета валютних інтервенцій:

А) накопичити міжнародні резерви

Б) згладити надмірні коливання обмінного курсу

В) підтримати трансмісію облікової ставки

Г) всі відповіді вірні

3.4. Для досягнення своїх цілей Національний банк може застосовувати наступні інструменти:

А) операції своп

Б) купівля та продаж державних цінних паперів

В) обов'язкові резерви

Г) всі відповіді вірні

3.5. Характерним для сучасного валютного ринку є наявність широкого кола регулюючих інституцій, до яких належать:

А) система міжнародних фінансових організацій, угруповань і угод, діючих на міждержавній основі

- Б) відповідні державні органи
- В) система страхування від валютного ризику
- Г) всі відповіді вірні

3.6. *Формами регулювання валютного ринку є:*

- А) дисконтна політика
- Б) диверсифікація валютних ринків
- В) девізна політика
- Г) всі відповіді вірні

3.7. *З-поміж операцій, за якими банкам дозволено купівлю іноземної валюти з метою проведення окремих валютних операцій, пов'язаних зі здійсненням інвестиційної чи бізнес діяльності, можна виокремити:*

- А) придбання товарів критичного імпорту
- Б) наявність окремого дозволу НБУ, придбання товарів критичного імпорту

- В) диверсифікація валютних ринків
- Г) правильна відповідь відсутня

3.8. *До інструментів регулювання валютного ринку відносяться:*

- А) валютна інтервенція
- Б) ревальвація валюти
- В) валютні обмеження
- Г) всі відповіді вірні

3.9. *Що відноситься до інструментів боргової політики:*

- А) реформування ПДВ, зниження рівня тіньового імпорту
- Б) зниження боргового навантаження, перегляд схеми обслуговування ВВП-варантів

- В) ефективна боротьба з контрабандою

Г) підвищення конкурентоздатності та поліпшення торгівельних позицій країни на світовому ринку

3.10. *Девізна валютна політика реалізується шляхом...*

А) формування резервів, у т.ч. за рахунок обов'язкового продажу валюти експортерами

Б) стримування попиту на внутрішньому ринку і стимулювання товарного імпорту та припливу інвестицій

В) регулювання валютного курсу шляхом купівлі та продажу іноземної валюти

Г) органічне поєднання цілей та інструментарію боргової, монетарної і фіскальної політики

Експрес-контроль 4

4.1. *В кінці 70-х років минулого століття в основу фінансової політики покладено:*

- А) принципом дефіцитного фінансування

- Б) кейнсіанську доктрину
- В) неоконсервативну стратегію
- Г) правильна відповідь відсутня

4.2. До основних принципів функціонування системи державного фінансового регулювання слід віднести:

- А) єдність законодавчої та нормативної бази; відкритість і прозорість
- Б) цільова орієнтованість
- В) розмежування повноважень
- Г) всі відповіді вірні

4.3. Особливе значення має визначення ролі фінансів у реформуванні економіки, яка може бути зведена до наступних завдань:

А) економічної стабілізації; адаптації до ринкових перетворень; стимулювання інвестиційної активності

Б) адаптації до ринкових перетворень; стимулювання інвестиційної активності

В) економічної стабілізації; стимулювання інвестиційної активності

Г) економічної стабілізації; адаптації до ринкових перетворень

4.4. Призначення державного фінансового регулювання полягає в

А) забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та добробуту громадян за допомогою різних фінансових інституцій, які сьогодні також включають напрями нецентралізованих ресурсів на цілі державної політики, причому використовуються різноманітні інструменти з метою стимулювання і заохочування приватної ініціативи на ці цілі

Б) забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та добробуту громадян за допомогою різних фінансових інституцій, які сьогодні також включають напрями нецентралізованих ресурсів на цілі державної політики, причому використовуються різноманітні інструменти з метою стимулювання і заохочування приватної ініціативи на ці цілі; поділ відповідальності та ризику в інтересах підвищення продуктивності та ефективності

В) поділ відповідальності та ризику в інтересах підвищення продуктивності та ефективності

Г) правильна відповідь відсутня

4.5. Основними завданнями Міністерства фінансів України є:

А) формування і забезпечення у межах повноважень реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю, координації та спрямування діяльності органів виконавчої влади уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного законодавства

Б) забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України

В) формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової і митної політики

Г) всі відповіді вірні

4.6. З метою вдосконалення якісного рівня фінансового управління та забезпечення цілісності вітчизняної системи державного фінансового контролю в системі регулювання фінансово-економічних відносин необхідним є:

А) підвищення координації заходів щодо контролю за правильністю планування бюджетів

Б) відповідних інституцій; підвищення координації заходів щодо контролю за правильністю планування бюджетних коштів

В) взаємоузгодження повноважень, відповідних інституцій; підвищення координації заходів щодо контролю за правильністю планування, розподілу та використання бюджетних коштів

Г) взаємоузгодження повноважень, відповідних інституцій; розподіл та використання бюджетних коштів

4.7. Держава в економіці відіграє багатопланову роль:

А) стабілізація циклів економічної активності

Б) закупівля товарів і послуг

В) регулювання процесу монополізації на ринку, реагування на зовнішній економічний вплив

Г) всі відповіді вірні

4.8. Основними функціями бюджету як основного фінансового плану держави, з економічної точки зору, є:

А) контроль за утворенням і використанням централізованого фонду грошових коштів

Б) фінансове забезпечення соціальної політики

В) перерозподіл валового внутрішнього продукту; державне регулювання і стимулювання економіки

Г) всі відповіді вірні

4.9. Стійкість бюджету характеризують:

А) бюджетна самостійність; збалансованість бюджету

Б) платоспроможність суб'єкта публічної влади

В) грошовий характер розрахунків; економічна ефективність витрачання бюджетних коштів

Г) всі відповіді вірні

4.10. Основною метою бюджетної політики натеper є забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, яка передбачас:

А) формування стабільної податкової бази на основі створення сприятливих умов для розвитку бізнесу

Б) своєчасного та достатнього рівня фінансування основних напрямів розвитку соціально-економічної сфери

В) формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання

Г) всі відповіді вірні

Експрес-контроль 5

5.1. *Поліпшення умов праці й безпеки на виробництві сприяє:*

А) зниженню професійних захворювань, що зберігає здоров'я працівників і одночасно зменшує витрати на оплату відповідних пільг і компенсацій за роботу в несприятливих умовах; зниженню виробничого травматизму

Б) підвищенню виробничого травматизму

В) підвищенню професійних захворювань

Г) всі відповіді вірні

5.2. *З 1 січня 2022 року набрав чинності Закон України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”. Зазначеним документом встановлено мінімальну заробітну плату:*

А) у місячному розмірі: з 1 січня – 6500 грн, з 1 жовтня – 6700 грн.

Б) у місячному розмірі: з 1 січня – 6700 грн, з 1 жовтня – 6900 грн.

В) у місячному розмірі: з 1 січня – 7300 грн, з 1 жовтня – 7600 грн.

Г) у місячному розмірі: з 1 січня – 7800 грн, з 1 жовтня – 7900 грн.

5.3. *З 1 січня 2022 року набрав чинності Закон України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”. Зазначеним документом встановлено мінімальну заробітну плату:*

А) у погодинному розмірі: з 1 січня – 49,26 грн, з 1 жовтня – 50,46 грн.

Б) у погодинному розмірі: з 1 січня – 40,26 грн, з 1 жовтня – 42,46 грн.

В) у погодинному розмірі: з 1 січня – 39,26 грн, з 1 жовтня – 40,46 грн.

Г) у погодинному розмірі: з 1 січня – 37,26 грн, з 1 жовтня – 41,46 грн.

5.4. *До складу трудового законодавства входять: Кодекс законів про працю України, а також закони з окремих найбільш важливих інститутів трудового права, зокрема:*

А) Закон України “Про оплату праці”

Б) Закон України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”

В) Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”

Г) всі відповіді вірні

5.5. *Норми трудового законодавства містяться в деяких законах комплексного характеру, до складу яких входять також положення адміністративного, фінансового, господарського права, а саме:*

А) Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”

Б) Закон України “Про організації роботодавців”

В) Закон України “Про зайнятість населення”

Г) всі відповіді вірні

5.6. *Інспектори праці здійснюватимуть позапланові заходи державного нагляду (контролю), а саме – перевірятимуть дотримання вимог законодавства:*

А) в частині додержання вимог Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”

Б) з питань виявлення неоформлених трудових відносин

В) з питань законності припинення трудових договорів

Г) всі відповіді вірні

5.7. Рівень зайнятості населення в Україні в 4 кварталі 2021 року склав:

А) 17 271,3 тис. осіб

Б) 20 101,8 тис. осіб

В) 19 673,4 тис. осіб

Г) 15 377,1 тис. осіб

5.8. Індекс споживчих цін на 1 червня 2022 року склав:

А) 140,2

Б) 385,7

В) 207,4

Г) 321,0

5.9. В структурі тіньової зайнятості виокремлюють:

А) зайнятість в кримінальній та прихованій економіці

Б) зайнятість у прихованій економіці

В) безробіття у прихованій економіці

Г) всі відповіді вірні

5.10. На тіньовому ринку праці України виділяють наступні групи:

А) маргінальні робітники

Б) зайняті виключно в сірій економіці

В) зайняті одночасно і в офіційній, і в тіньовій економіці (друга робота після або паралельно з основною); зайняті виключно в тіньовій економіці, тобто незареєстровані; нелегальні іммігранти, які не мають права працювати офіційно і в яких немає вибору між офіційною та тіньовою зайнятістю

Г) правильна відповідь відсутня

Експрес-контроль 6

6.1. Добробут має наступні виміри:

А) матеріал, який підкреслює практичний добробут та рівень життя

Б) реляційний аспект, що підкреслює особистість і соціальні відносини

В) суб’єктивний аспект, що підкреслює цінності та сприйняття

Г) всі відповіді вірні

6.2. Бідність визначається як...

А) економічний та соціокультурний стан людей, котрі мають мінімальну кількість ліквідних цінностей (ті, що постійно підлягають продажу та обміну) та обмежений доступ до соціальних благ

Б) економічний стан людей, котрі мають мінімальну кількість ліквідних цінностей

В) соціокультурний стан людей, котрі мають обмежений доступ до соціальних благ

Г) правильна відповідь відсутня

6.3. *Соціальна нерівність має цілий спектр виявів:*

А) нерівність у статках; нерівність у доходах

Б) нерівність у володінні власністю; нерівність у суспільному статусі

В) нерівність у трудовому потенціалі; нерівність у людському капіталі

Г) всі відповіді вірні

6.4. *Багатство – це...*

А) дохід

Б) як потік грошових надходжень за певний календарний період, ідентифікує середній клас суспільства

В) основна ознака вищого класу (багатіїв)

Г) правильна відповідь відсутня

6.5. *Вертикальну мобільність можна розглядати в наступних аспектах, згідно з трьома формами соціальної стратифікації:*

А) рухи за економічними шаблями

Б) внутрішньо-професійна або міжпрофесійна циркуляція

В) політичні переміщення

Г) всі відповіді вірні

6.6. *Причинами групової мобільності слугують, як правило, нестабілізуючі соціальні чинники, а саме:*

А) соціальні революції

Б) міждержавні та громадянські війни

В) зміни політичних режимів; військові перевороти, повстання; заміна конституцій

Г) всі відповіді вірні

6.7. *Стратифікація...*

А) це стан суспільства на даний момент

Б) вплив на духовне життя суспільства

В) відтворення і розвиток соціальної структури суспільства

Г) правильна відповідь відсутня

6.8. *Хто є автором вислову “Нерівність є причиною та наслідком провалів політичної системи, і саме вона веде до зростання нестабільності економічної системи”.*

А) Т. Пікетті

Б) Р. Грінберга

В) Дж. Стігліц

Г) А. Дітона

6.9. *Хто є автором вислову “Нерівність означає, що ріка госпіталізації майна, накопиченого в минулому, протікає швидше, ніж зростають виробництво і зарплати, нерівність відображає фундаментальне логічне протиріччя”.*

- А) Т. Пікетті
- Б) Р. Грінберга
- В) Дж. Стігліц
- Г) А. Дітона

6.10. До основних характерних ознак соціально-орієнтованої ринкової економіки належать:

А) ефективна правова система та низький рівень корупції; розвиток громадянського суспільства та інститутів демократії

Б) високий рівень доходів і заробітних плат громадян держави; високий рівень соціального захисту населення, розвинена система соціального страхування та соціальних гарантій

- В) високий рівень економічної свободи; розвинена інфраструктура
- Г) всі відповіді вірні

Експрес-контроль 7

7.1. До мегатрендів можна віднести:

- А) розширення можливостей для особистості
- Б) урбанізація
- В) високоефективні технології
- Г) всі відповіді вірні

7.2. Зміни, що повинні спродувувати уряди у відповідь на запити і очікування соціуму:

А) нормативну базу

Б) політику, включаючи розширення участі національних урядів у міжнародних, регіональних і територіальних форумах для розгляду взаємопов'язаних питань

В) програми, включаючи програми змін, метою яких є мінімізація витрат урядів шляхом зменшення питомих витрат/цін і попиту та/або встановлення граничного попиту на урядові послуги

- Г) всі відповіді вірні

7.3. Потенційно важливими для України є такі напрями розвитку:

А) роботизація (технології штучного інтелекту та інтелектуальних систем)

Б) гуманізація (генна інженерія, нано- та біофармакологія, синтетична біологія)

В) адитивні технології, нові нано- та біоматеріали, відновлювальні джерела енергії, високоавтоматизовані виробництва

- Г) всі відповіді вірні

7.4. Фінансіалізація...

А) є макроекономічною ознакою розвитку сучасної світової економіки, однак вона здійснює вплив не тільки на внутрішню економіку кожної країни, але й на кожного суб'єкта господарювання всередині неї

Б) є важливим фактором росту нерівності доходів, що, у свою чергу, може бути причиною повільного зростання економіки як розвинутих країн, так і країн з ринками, що формуються

В) відображає кардинальні зрушення у структурі сучасної світової економіки, пов'язані з гіпертрофованим домінуванням фінансового сектора

Г) всі відповіді вірні

7.5. Основними рисами розвитку української економіки з 2005 по 2020 роки стали:

А) використання інструментів міжнародного фінансового ринку

Б) інтеграція до глобального торговельного та фінансового простору

В) залучення іноземних інвесторів до фінансування операцій вітчизняних суб'єктів господарювання

Г) всі відповіді вірні

7.6. До відмінностей між фінансовими дисбалансами та дисбалансами у фінансовому секторі економіки відносять:

А) інструментарій зменшення (для фінансового дисбалансу – всі інструменти державного регулювання економіки; для ДФСЕ – переважно інструментарій монетарного й макропруденційного регулювання)

Б) причини формування (для фінансового дисбалансу – переважно екзогенні шоки; для ДФСЕ – екзогенні та ендегенні шоки)

В) сфера виникнення (для фінансового дисбалансу – окрема фінансова установа, сукупність фінансових інституцій, державні фінанси, фінансова система тощо; для ДФСЕ – фінансовий сектор економіки)

Г) всі відповіді вірні

7.7. Характерними ознаками та причинами появи глобальних фінансових дисбалансів є:

А) асиметрія глобального простору

Б) фінансові суперечності між інтересами суб'єктів геопростору

В) кризові явища у світовій економіці

Г) всі відповіді вірні

7.8. Факторами виникнення і наростання глобальних дисбалансів є:

А) висока норма заощаджень і накопичення надлишкової ліквідності в групі країн, що розвиваються, насамперед азійських, та зниження норми заощаджень у розвинутих країнах, зокрема в США

Б) прискорення фінансової глобалізації на основі лібералізації потоків капіталу між країнами і підвищення його мобільності

В) падіння процентних ставок і розширення кредитування

Г) всі відповіді вірні

7.9. Змістовні характеристики фінансових дисбалансів в економіці:

А) мають економічну природу формування

Б) циклічні, обумовлені специфічними чинниками

В) спричинені фінансіалізацією

Г) всі відповіді вірні

7.10. Серед внутрішніх причин виникнення фінансових дисбалансів можна виокремити:

А) низький рівень інвестиційної привабливості; зростання дефіциту державного бюджету та місцевих бюджетів

Б) високий рівень безробіття; спад кон'юнктури в економіці в цілому

В) зменшення купівельної спроможності населення; значний рівень інфляції; нестабільність законодавства

Г) всі відповіді вірні

Експрес-контроль 8

8.1. Основними чинниками (детермінантами) та передумовами глобалізаційних процесів є:

А) розвиток інформаційного суспільства

Б) розвиток транснаціонального мережевого бізнесу

В) інституціоналізація міжнародних відносин, розвиток міжнародних організацій

Г) всі відповіді вірні

8.2. Глобальному економічному середовищу притаманні ознаки економічної депресії та досить високого рівня невизначеності перспектив та макроекономічної нестабільності, зокрема через:

А) рецесія, зокрема в промислово розвинених країнах, супроводжується потужним зміщенням торговельних потоків у країни, що розвиваються, а зростання попиту на імпорт з боку країн, що розвиваються, є, фактично, найважливішим чинником, який утримує світову економіку та торгівлю від глибшого спаду

Б) зростання стійкості до глобальних криз у країн, що розвиваються, через зростання ефективності соціально-економічної політики та стабілізації економіки

В) глобалізація як провідний тренд у розвитку глобальної економіки зумовлює ризики для країн, що розвиваються, стосовно зовнішніх шоків та припинення зростання

Г) всі відповіді вірні

8.3. Головними параметрами нестабільності і загрозами подальшого поступу національної економіки та соціальної сфери держави, можна вважати:

А) високий рівень безробіття та міграція кваліфікованих фахівців за кордон у пошуках кращої роботи; зменшення обсягу капітальних інвестицій та наявність суттєвих диспропорцій в інвестиційній привабливості за територіями держави і видами економічної діяльності, секторами економіки

Б) нерациональне використання сільськогосподарського потенціалу

В) нестабільність банківської системи, висока вартість кредитних ресурсів, що унеможлиблює доступ суб'єктів господарювання до

фінансових ресурсів і стримує інвестиційно-інноваційний розвиток

Г) всі відповіді вірні

8.4. *Характерні риси розвитку глобальної економіки та глобалізації на сучасному її етапі є:*

А) структурна трансформація національних економік та світової економіки як адаптаційного механізму до змін глобального попиту, відтак найуспішніші економіки вирізняють швидкі темпи пристосування домогосподарств, компаній і урядів до глобальних змін

Б) поступове зближення соціально-економічних умов, чинників і механізмів розвитку країн, регіонів і глобальної економіки загалом

В) поява й посилення впливу нового чинника структурних трансформацій, виходу на зовнішні ринки, збільшення виробництва, зайнятості та доходів – визначника включення до міжнародних виробничих мереж, що актуалізує розширення й урізноманітнення промислової політики в різних країнах

Г) всі відповіді вірні

8.5. *Завданнями для України у довгостроковій перспективі до 2030 року є:*

А) забезпечення збалансованого розвитку національної економіки для гідного рівня життя, здоров'я і добробуту кожного громадянина України

Б) забезпечення свободи та безпеки в усіх їх виявах і рівнях разом із рівними та вільними можливостями

В) забезпечення освітньої, наукової та культурної реалізації особистості

Г) всі відповіді вірні

8.6. *Економічна безпека – це...*

А) спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій

Б) здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання

В) базова складова національної безпеки, її матеріальна основа і, разом з тим, є взаємозв'язаною системою певних рівнів

Г) всі відповіді вірні

8.7. *Пріоритетами національних інтересів України в економічній сфері є:*

А) створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення

Б) інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір

В) розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України

Г) всі відповіді вірні

8.8. Фінансова безпека держави –

А) це стан фінансової системи держави та її складових, що характеризується наявністю необхідних умов для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку країни

Б) є пріоритетним напрямом державної та регіональної політики та переконує, що серед усіх компонент економічної безпеки фінансова є найбільш вагомим, оскільки саме від розвитку фінансової сфери залежить сталий соціально-економічний розвиток країни

В) це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань

Г) всі відповіді вірні

8.9. Об'єктами фінансової безпеки є:

А) підприємства, установи, організації

Б) людина і громадянин, домогосподарство

В) окремі території та регіони; суспільство (його інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси); держава

Г) всі відповіді вірні

8.10. Завдання державної політики у сфері фінансової безпеки:

А) створення умов для збільшення залучення довгострокового фондування та, відповідно, розширення довгострокового та інвестиційного кредитування

Б) мінімізація ризиків інвестора через забезпечення ефективного захисту прав інвесторів на фондовому ринку

В) детінізація економіки та залучення некримінальних капіталів в інвестиційні процеси

Г) всі відповіді вірні

Модульні контролю

Модульний контроль 1

1.1. Наслідки фінансових криз у сфері державних фінансів проявляються:

А) у різкому зростанні процента, частки проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, боргів, що дедалі збільшуються; істотному скороченні кредитів, наданих економіці і домашнім господарствам; ланцюгових банкрутствах; переході до збиткової моделі банківської та іншої фінансової діяльності; переважанні спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною; масштабному падінні курсів цінних паперів; затримці розрахунків із наростаючим колапсом платіжної системи; виникненні масових збитків на ринку деривативів; неліквідності фінансових ринків і фінансових інститутів з ефектом “доміно”; банківській паніці

Б) у різкому падінні величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів; виникненні дефіциту чи загостренні привнесеної кризою дефіцитності бюджету; швидкому скороченні збирання податків; падінні бюджетного фінансування державних витрат; некерованому нарощуванні внутрішнього державного боргу

В) у неконтрольованому падінні курсу національної валюти; масовій втечі капіталів з країни; некерованому нарощуванні зовнішнього боргу і прострочених платежів держави і комерційних організацій; перенесенні системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн

Г) в різкому некерованому зростанні цін із переходом у хронічну інфляцію; втечі від національної валюти, стрімкому впровадженні у внутрішній обіг твердої іноземної валюти, масовій появі грошових сурогатів

1.2. Наслідки фінансових криз у фінансовому секторі й на фінансових ринках проявляються:

А) у різкому зростанні процента, частки проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, боргів, що дедалі збільшуються; істотному скороченні кредитів, наданих економіці і домашнім господарствам; ланцюгових банкрутствах; переході до збиткової моделі банківської та іншої фінансової діяльності; переважанні спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною; масштабному падінні курсів цінних паперів; затримці розрахунків із наростаючим колапсом платіжної системи; виникненні масових збитків на ринку деривативів; неліквідності фінансових ринків і фінансових інститутів з ефектом “доміно”; банківській паніці

Б) у різкому падінні величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів; виникненні дефіциту чи загостренні привнесеної

кризою дефіцитності бюджету; швидкому скороченні збирання податків; падінні бюджетного фінансування державних витрат; некерованому нарощуванні внутрішнього державного боргу

В) у неконтрольованому падінні курсу національної валюти; масовій втечі капіталів з країни; некерованому нарощуванні зовнішнього боргу і прострочених платежів держави і комерційних організацій; перенесенні системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн

Г) в різкому некерованому зростанні цін із переходом у хронічну інфляцію; втечі від національної валюти, стрімкому впровадженні у внутрішній обіг твердої іноземної валюти, масовій появі грошових сурогатів

1.3. Негативними наслідками фінансових криз є:

А) зниження цін на акції та нерухомість

Б) падіння експорту

В) обсягів кредитування та ВВП; спекулятивний бум, за яким слідує депресійні явища

Г) всі відповіді вірні

1.4. Світова фінансова криза охоплює:

А) фінансові ринки, грошовий обіг та кредит

Б) міжнародні фінанси та проявляється через стрімке зростання процентів

В) боргів, скорочення кредитів, масштабне падіння курсу цінних паперів, масові збитки на ринку деривативів, неконтрольоване падіння курсів національних валют

Г) всі відповіді вірні

1.5. Криза 1914–1918 рр....

А) Пов'язують із банкрутством найстарішого англійського банку Baring. Щоб провести його санацію Російський Центральний банк та банк Франції видали Великобританії значний кредит, допомігши цим самим і країні подолати валютну кризу

Б) “Аргентинська криза”, виникнення якої пов'язують із зменшенням реального ВВП, прив'язки національної валюти до долара США, наявність пільгових умов для іноземних інвесторів (звільнення їх від оподаткування до 25 р.), заборона на видачу готівки з банків. Аргентина оголосила найбільший в історії дефолт 132 млрд дол. США

В) Викликана початком Першої світової війни, внаслідок якої спостерігався розпродаж паперів іноземних емітентів урядами країн – учасниць війни (США, Великобританія, Німеччина) для фінансування військових дій

Г) Зумовлена наслідком світової фінансової кризи 1914 р. і пов'язана з банківськими та валютними кризами в таких країнах, як Данія, Італія, Фінляндія, Голландія, Норвегія, США та Великобританія

1.6. В яких роках відбулася "Мексиканська криза"...

А) 1994 – 1995 рр.

Б) 1997–1998 рр.

В) 1999–2002 рр.

Г) 1929–1933 рр.

1.7. “Другий Чорний понеділок” – це ...

А) криза, що спровокована обвалом на 42,6% американського фондового індексу Dow Jones Industrial. Услід за обвалом американського ринку зазнали обвалу ринки Канади, Китаю, України

Б) криза, що спровокована обвалом на 22,6% американського фондового індексу Dow Jones Industrial. Услід за обвалом американського ринку зазнали обвалу ринки Канади, Китаю, України

В) криза, що спровокована обвалом на 28,6% американського фондового індексу Dow Jones Industrial. Услід за обвалом американського ринку зазнали обвалу ринки Гонконгу та Канади

Г) криза, що спровокована обвалом на 22,6% американського фондового індексу Dow Jones Industrial. Услід за обвалом американського ринку зазнали обвалу ринки Гонконгу, Канади, Австралії

1.8. Криза 1929–1933 рр. це ...

А) Велика депресія – найбільша, найглибша світова криза ХХ ст. 24 листопада 1930 р. (Чорний четвер) обрушилися всі фондові індекси на американських біржах

Б) Велика депресія – найдовша, найбільша, найглибша світова криза ХХ ст. 24 жовтня 1929 р. (Чорний четвер) обрушилися всі фондові індекси на американських біржах

В) Велика депресія – найдовша, найбільша світова криза ХХ ст. 14 жовтня 1929 р. (Чорний вівторок) обрушилися всі фондові індекси на американських біржах

Г) Велика депресія – найдовша, найглибша світова криза ХХ ст. 29 жовтня 1929 р. (Чорний понеділок) обрушилися всі фондові індекси на гонконгських біржах

1.9. Найважливішими наслідками для України від світової фінансової кризи 2007–2009 років є:

А) погіршення макроекономічних показників; зниження темпів зростання ВВП

Б) дефіцитний платіжний баланс, велика залежність від імпорту капіталу, високих технологій, нафти і газу

В) великий розмір зовнішнього боргу країни, що веде його до ризику невиконання

Г) всі відповіді вірні

1.10. Криза 2012–2013 рр...

А) Фінансова криза в Республіці Кіпр, наслідком якої став параліч банківської системи та переддефолтний стан країни

Б) Фінансова криза в Греції, наслідком якої став параліч банківської

системи та переддефолтний стан країни

В) Фінансова криза в Україні, наслідком якої став параліч банківської системи та переддефолтний стан країни

Г) Фінансова криза в Грузії, наслідком якої став параліч банківської системи та переддефолтний стан країни

1.11. Хто є автором праці «Дослідження багатства народів»:

А) А. Сміт

Б) Дж. Е. Стігліц

В) Дж. М. Кейнс

Г) Дж. С. Мілль

1.12. Хто є автором доктрини «природної свободи», згідно з якою уряд не повинен втручатися у справи приватного сектору та не повинен намагатися регулювати чи контролювати приватні підприємства.

А) А. Сміт

Б) Дж. Е. Стігліц

В) Дж. М. Кейнс

Г) Дж. С. Мілль

1.13. До основних проблем державної служби сьогодні належать:

А) її певна закритість для соціуму, некомплексне правове регулювання

Б) поширеність в діяльності апарату таких антисоціальних явищ, як “тяганина”, бюрократизм, відчуження від людей, корупція тощо, що породжує інтегральну проблему – недостатню ефективність діяльності державної влади та її апарату

В) відсутності в державі у цілому продуманої, побудованої на обґрунтованому прогнозі кадрової політики (законодавці взагалі не згадують про резерв кадрів та роботу з ним)

Г) всі відповіді вірні

1.14. Характерними ознаками концепції демократичного врядування є:

А) децентралізація та використання ресурсного потенціалу співробітництва усіх суспільних інститутів

Б) суспільні цінності не знаходять відображення у визначенні зайнятості, цін та економічного зростання

В) девальвація гривні

Г) правильна відповідь відсутня

1.15. Краудсорсінг це –

А) технологія віртуальної (за допомогою Інтернету) соціальної взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування та споживачів державних владних послуг (бізнесу, населення, окремих осіб), яка орієнтована на задоволення потреб останніх за рахунок надання їм права брати участь у процесі прийняття державних управлінських рішень, що стосуються їх життєдіяльності на стадіях опрацювання, прийняття та реалізації

Б) соціальна взаємодія органів місцевого самоврядування та споживачів

державних владних послуг, яка орієнтована на задоволення потреб останніх за рахунок надання їм права брати участь у процесі прийняття державних управлінських рішень

В) технологія ХХ століття, яка орієнтована на задоволення потреб останніх за рахунок надання їм права брати участь у процесі прийняття державних управлінських рішень, що стосуються їх життєдіяльності на стадіях опрацювання, прийняття та реалізації

Г) правильна відповідь відсутня

1.16. До основних функцій держави відносяться:

А) економічна; політична; правоохоронна; гуманітарна; інформаційна; охорони населення; оборонна

Б) економічна; гуманітарна; інформаційна; охорони населення; оборонна

В) економічна; політична; правоохоронна; охорони населення; оборонна

Г) економічна; політична; правоохоронна; гуманітарна; оборонна

1.17. За сферою суспільного життя функції держави бувають:

А) економічні функції, політичні функції, гуманітарні функції, соціальна функції

Б) політичні та гуманітарні функції

В) внутрішні та зовнішні функції

Г) постійні та тимчасові

1.18. Які форми діяльності використовує держава для реалізації своїх функцій:

А) правотворчу, організаційну

Б) правотворчу, організаційну, правоохоронну, правозастосовчу, контрольню-наглядову

В) правотворчу, організаційну, правоохоронну

Г) правозастосовчу, контрольню-наглядову

1.19. За масштабами прояву кризи бувають:

А) загальні кризи

Б) загальні та локальні кризи

В) природні, суспільні та екологічні кризи

Г) макро- і мікрокризи

1.20. За причиною виникнення кризи бувають:

А) загальні кризи

Б) загальні та локальні кризи

В) природні, суспільні та екологічні кризи

Г) макро- і мікрокризи

1.21. До внутрішніх причин фінансових криз світове економічне суспільство відносить:

А) нестабільність банківської системи країн; наростання частки сумнівних кредитів; посилення інфляції; завищений валютний курс; наростання кількості високоризикованих цінних паперів, особливо

деривативів на фондовому ринку

Б) високі темпи девальвації валюти; зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу; зростання дефіциту платіжного балансу; доларизація економіки; наростання кількості високоризикованих цінних паперів, особливо деривативів на фондовому ринку

В) нестабільність банківської системи країн; наростання частки сумнівних кредитів; посилення інфляції; завищений валютний курс; високі темпи девальвації валюти; зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу; зростання дефіциту платіжного балансу; доларизація економіки; наростання кількості високоризикованих цінних паперів, особливо деривативів на фондовому ринку

Г) наростання частки сумнівних кредитів; посилення інфляції; завищений валютний курс; високі темпи девальвації валюти; зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу; зростання дефіциту платіжного балансу; доларизація економіки; особливо деривативів на фондовому ринку

1.22. До зовнішніх причин фінансових криз світове економічне суспільство відносить:

А) неконтрольований рух міжнародного спекулятивного капіталу; зміни міжнародної конкурентоздатності країн

Б) валютні війни; зміни міжнародної конкурентоздатності країн

В) правильна відповідь відсутня

Г) неконтрольований рух міжнародного спекулятивного капіталу; валютні війни; зміни міжнародної конкурентоздатності країн

1.23. Фінансові кризи спричиняють:

А) зростання процентних ставок, що робить проекти більш ризикованими

Б) зростання невизначеності на фінансових ринках у результаті краху фінансових інститутів, рецесії, політичної нестабільності, що ускладнює для кредитора вибір надійного позичальника

В) вплив ринків активів на стан балансів (скорочення чистої вартості в результаті краху на фондовому ринку спонукає компанії здійснювати угоди з підвищеним ризиком), що збільшує моральний ризик для кредитора

Г) всі відповіді вірні

1.24. Наслідки фінансових криз у міжнародних фінансах проявляються...:

А) у різкому зростанні процента, частки проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, боргів, що дедалі збільшуються; істотному скороченні кредитів, наданих економіці і домашнім господарствам; ланцюгових банкрутствах; переході до збиткової моделі банківської та іншої фінансової діяльності; переважанні спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною; масштабному падінні курсів цінних паперів; затримці розрахунків із наростаючим колапсом платіжної

системи; виникненні масових збитків на ринку деривативів; неліквідності фінансових ринків і фінансових інститутів з ефектом “доміно”; банківській паніці

Б) у різкому падінні величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів; виникненні дефіциту чи загостренні привнесеної кризою дефіцитності бюджету; швидкому скороченні збирання податків; падінні бюджетного фінансування державних витрат; некерованому нарощуванні внутрішнього державного боргу

В) у неконтрольованому падінні курсу національної валюти; масовій втечі капіталів з країни; некерованому нарощуванні зовнішнього боргу і прострочених платежів держави і комерційних організацій; перенесенні системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн

Г) в різкому некерованому зростанні цін із переходом у хронічну інфляцію; втечі від національної валюти, стрімкому впровадженні у внутрішній обіг твердої іноземної валюти, масовій появі грошових сурогатів

1.25. Наслідки фінансових криз у сфері грошового обігу проявляються...:

А) у різкому зростанні процента, частки проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, боргів, що дедалі збільшуються; істотному скороченні кредитів, наданих економіці і домашнім господарствам; ланцюгових банкрутствах; переході до збиткової моделі банківської та іншої фінансової діяльності; переважанні спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною; масштабному падінні курсів цінних паперів; затримці розрахунків із наростаючим колапсом платіжної системи; виникненні масових збитків на ринку деривативів; неліквідності фінансових ринків і фінансових інститутів з ефектом “доміно”; банківській паніці

Б) у різкому падінні величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів; виникненні дефіциту чи загостренні привнесеної кризою дефіцитності бюджету; швидкому скороченні збирання податків; падінні бюджетного фінансування державних витрат; некерованому нарощуванні внутрішнього державного боргу

В) у неконтрольованому падінні курсу національної валюти; масовій втечі капіталів з країни; некерованому нарощуванні зовнішнього боргу і прострочених платежів держави і комерційних організацій; перенесенні системного ризику на міжнародний ринок і фінансові ринки інших країн

Г) в різкому некерованому зростанні цін із переходом у хронічну інфляцію; втечі від національної валюти, стрімкому впровадженні у внутрішній обіг твердої іноземної валюти, масовій появі грошових сурогатів

Модульний контроль 2

2.1. Основними пріоритетними напрямками розвитку бюджетної системи визначено:

А) запровадження середньострокового бюджетного планування у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетних програм

Б) удосконалення методологічних засад програмно-цільового методу планування бюджету

В) застосування ефективних підходів управління державними фінансами

Г) всі відповіді вірні

2.2. Основними цілями бюджетної політики є:

А) достатньо високого рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання

Б) створення сприятливого інвестиційного середовища

В) забезпечення стійкого довготривалого економічного зростання, шляхом структурно-інноваційних перетворень економіки

Г) всі відповіді вірні

2.3. Стратегічними напрямками розвитку фінансового сектору України до 2025 року є:

А) фінансова стабільність

Б) макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія

В) розвиток фінансових ринків, інноваційний розвиток

Г) всі відповіді вірні

2.4. Інтеграція фінансового ринку України в світовий фінансовий простір лежить в площині:

А) сприяння торгівлі фінансовими інструментами, номінованими в гривні, на міжнародних ринках

Б) гармонізація законодавства України із законодавством ЄС щодо проведення операцій з банківськими металами

В) інтеграція фінансового ринку України в європейський фінансовий простір та розширення міжнародної співпраці

Г) всі відповіді вірні

2.5. Підвищення якості корпоративного управління та управління ризиками у фінансовому секторі лежить в площині:

А) підвищення ефективності системи реалізації прав інвесторів; запровадження соціальної та екологічної відповідальності

Б) посилення системи внутрішнього контролю в учасників фінансового сектору

В) підвищення рівня корпоративного управління в учасників фінансового сектору

Г) всі відповіді вірні

2.6. *Режим інфляційного таргетування передбачає наявність певних елементів:*

А) публічне оголошення кількісних цілей з інфляції; зобов'язання центрального банку досягати інфляційних цілей

Б) основний інструмент монетарної політики – ключова процентна ставка; гнучкість обмінного курсу

В) чітке і прозоре інформування про мотивацію прийнятих рішень; управління інфляційними очікуваннями

Г) всі відповіді вірні

2.7. *основним внеском у стійке економічне зростання з боку Національного банку є створення середовища з низькою та стабільною інфляцією, в якому:*

А) довіра до національної валюти зміцнюється та зростає сфера її використання

Б) інфляція більше не є причиною стурбованості домашніх господарств і підприємств

В) низькі номінальні процентні ставки підтримують інвестиційну активність та економічне зростання

Г) всі відповіді вірні

2.8. *Мета валютних інтервенцій:*

А) накопичити міжнародні резерви

Б) згладити надмірні коливання обмінного курсу

В) підтримати трансмісію облікової ставки

Г) всі відповіді вірні

2.9. *Для досягнення своїх цілей Національний банк може застосовувати наступні інструменти:*

А) операції своп

Б) купівля та продаж державних цінних паперів

В) обов'язкові резерви

Г) всі відповіді вірні

2.10. *Характерним для сучасного валютного ринку є наявність широкого кола регулюючих інституцій, до яких належать:*

А) система міжнародних фінансових організацій, угруповань і угод, діючих на міждержавній основі

Б) відповідні державні органи

В) система страхування від валютного ризику

Г) всі відповіді вірні

2.11. *Формами регулювання валютного ринку є:*

А) дисконтна політика

Б) диверсифікація валютних ринків

В) девізна політика

Г) всі відповіді вірні

2.12. *З-поміж операцій, за якими банкам дозволено купівлю іноземної*

валюти з метою проведення окремих валютних операцій, пов'язаних зі здійсненням інвестиційної або бізнес діяльності, можна виокремлюють такі:

А) придбання товарів критичного імпорту
Б) наявність окремого дозволу НБУ, придбання товарів критичного імпорту

В) диверсифікація валютних ринків

Г) правильна відповідь відсутня

2.13. До інструментів регулювання валютного ринку відносяться:

А) валютна інтервенція

Б) ревальвація валюти

В) валютні обмеження

Г) всі відповіді вірні

2.14. Що відноситься до інструментів боргової політики:

А) реформування ПДВ, зниження рівня тіньового імпорту

Б) зниження боргового навантаження, перегляд схеми обслуговування

ВВП-варантів

В) ефективна боротьба з контрабандою

Г) підвищення конкурентоздатності та поліпшення торгівельних позицій країни на світовому ринку

2.15. Девізна валютна політика реалізується шляхом...

А) формування резервів, у т.ч. за рахунок обов'язкового продажу валюти експортерами

Б) стримування попиту на внутрішньому ринку і стимулювання товарного імпорту та припливу інвестицій

В) регулювання валютного курсу шляхом купівлі та продажу іноземної валюти

Г) органічне поєднання цілей та інструментарію боргової, монетарної і фіскальної політики

2.16. В кінці 70-х років минулого століття в основу фінансової політики покладено...

А) принципом дефіцитного фінансування

Б) кейнсіанську доктрину

В) неоконсервативну стратегію

Г) правильна відповідь відсутня

2.17. До основних принципів функціонування системи державного фінансового регулювання слід віднести:

А) єдність законодавчої та нормативної бази; відкритість і прозорість

Б) цільова орієнтованість

В) розмежування повноважень

Г) всі відповіді вірні

2.18. Особливе значення має визначення ролі фінансів у реформуванні економіки, яка може бути зведена до наступних завдань:

А) економічної стабілізації; адаптації до ринкових перетворень; стимулювання інвестиційної активності

Б) адаптації до ринкових перетворень; стимулювання інвестиційної активності

В) економічної стабілізації; стимулювання інвестиційної активності

Г) економічної стабілізації; адаптації до ринкових перетворень

2.19. Призначення державного фінансового регулювання полягає в...

А) забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та добробуту громадян за допомогою різних фінансових інституцій, які сьогодні також включають напрями нецентралізованих ресурсів на цілі державної політики, причому використовуються різноманітні інструменти з метою стимулювання і заохочування приватної ініціативи на ці цілі

Б) забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та добробуту громадян за допомогою різних фінансових інституцій, які сьогодні також включають напрями нецентралізованих ресурсів на цілі державної політики, причому використовуються різноманітні інструменти з метою стимулювання і заохочування приватної ініціативи на ці цілі; поділ відповідальності та ризику в інтересах підвищення продуктивності та ефективності

В) поділ відповідальності та ризику в інтересах підвищення продуктивності та ефективності

Г) правильна відповідь відсутня

2.20. Основними завданнями Міністерства фінансів України є:

А) формування і забезпечення у межах повноважень реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю, координації та спрямування діяльності органів виконавчої влади уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного законодавства

Б) забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України

В) формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової і митної політики

Г) всі відповіді вірні

2.21. З метою вдосконалення якісного рівня фінансового управління та забезпечення цілісності вітчизняної системи державного фінансового контролю в системі регулювання фінансово-економічних відносин необхідним є:

А) підвищення координації заходів щодо контролю за правильністю планування бюджетів

Б) відповідних інституцій; підвищення координації заходів щодо контролю за правильністю планування бюджетних коштів

В) взаємоузгодження повноважень, відповідних інституцій; підвищення координації заходів щодо контролю за правильністю планування, розподілу та використанням бюджетних коштів

Г) взаємоузгодження повноважень, відповідних інституцій; розподіл та використання бюджетних коштів

2.22. *Держава в економіці відіграє багатопланову роль:*

А) стабілізація циклів економічної активності

Б) закупівля товарів і послуг

В) регулювання процесу монополізації на ринку, реагування на зовнішній економічний вплив

Г) всі відповіді вірні

2.23. *Основними функціями бюджету як основного фінансового плану держави, з економічної точки зору, є:*

А) контроль за утворенням і використанням централізованого фонду грошових коштів

Б) фінансове забезпечення соціальної політики

В) перерозподіл валового внутрішнього продукту; державне регулювання і стимулювання економіки

Г) всі відповіді вірні

2.24. *Стійкість бюджету характеризують:*

А) бюджетна самостійність; збалансованість бюджету

Б) платоспроможність суб'єкта публічної влади

В) грошовий характер розрахунків; економічна ефективність витрачання бюджетних коштів

Г) всі відповіді вірні

2.25. *Основною метою бюджетної політики на тепер є забезпечення довгострокової збалансованості бюджетної системи, яка передбачає:*

А) формування стабільної податкової бази на основі створення сприятливих умов для розвитку бізнесу

Б) своєчасного та достатнього рівня фінансування основних напрямів розвитку соціально-економічної сфери

В) формування ефективного механізму міжбюджетного регулювання

Г) всі відповіді вірні

Модульний контроль 3

3.1. До основних характерних ознак інноваційної економіки належать:

А) виробництво високотехнологічної інноваційної продукції, нових видів товарів і послуг; високий рівень розвитку освіти та науки

Б) постійне технологічне вдосконалення виробничого процесу; розвиток інформаційно-цифрових продуктів і технологій

В) розвиток ІТ галузі та Інтернет-індустрії; розвиток екосистеми стартапів

Г) всі відповіді вірні

3.2. Соціально-економічний розвиток – це

А) багатофакторний процес, який відображає економічне зростання та якісні зміни у всіх сферах господарського життя країни

Б) постійне технологічне вдосконалення виробничого процесу

В) високий рівень розвитку освіти та науки

Г) виробництво високотехнологічної інноваційної продукції, нових видів товарів і послуг

3.3. Характерними ознаками соціально-економічного (сталого, гармонійного) розвитку в сучасних умовах є:

А) формування системи (мережі) культурно-мистецьких центрів і просторів

Б) підвищення ефективності зв'язку в системі “освіта – наука – бізнес”

В) підвищення ефективності зв'язку в системі “бізнес – фінансові установи (банки) – влада – громадянське суспільство”

Г) всі відповіді вірні

3.4. До ключових умов та складових забезпечення фінансової стійкості Пенсійного фонду України відносимо:

А) здатність у довгостроковій перспективі виконувати взяті на себе зобов'язання, а отже, платоспроможність; якісне дотримання усіх стадій бюджетного процесу Пенсійного фонду України

Б) дотримання принципу максимальної ефективності під час формування бюджетної політики Фонду; наявність фінансових ресурсів для розвитку

В) підтримка показників своєї діяльності у визначених межах на випадок змін зовнішнього середовища або настання кризових умов

Г) всі відповіді вірні

3.5. Виділяють складові фінансового забезпечення, зокрема:

А) самофінансування, кредитування

Б) бюджетне фінансування

В) інвестування

Г) всі відповіді вірні

3.6. У процесі інтеграції в рамках Євросоюзу сформульовано європейську соціальну модель, головними ознаками якої є:

А) високий рівень соціальної захищеності, значна частка валового внутрішнього продукту використовується на соціальні потреби

Б) у соціальній сфері поряд із державними організаціями та профспілками на національному рівні, в регіонах і на місцях діють численні організації, котрі виступають як колективні представники громадянського суспільства

В) проблеми, які виникають у соціальній сфері, включаючи трудові відносини, екологію, пенсійне забезпечення, розв'язуються методом соціального діалогу партнерів за активної участі незалежних експертів

Г) всі відповіді вірні

3.7. Джерелами прямого і непрямого фінансування соціальної сфери є:

А) “податкові видатки” у вигляді пільг, відшкодувань, відстрочок; особисті кошти й зобов'язання громадян

Б) бюджетні видатки

В) громадські ініціативи – фонди та збори; кредити

Г) всі відповіді вірні

3.8. Реалізація політики фінансового забезпечення соціального захисту населення в цілому повинна відбуватися на основі дотримання важливих принципів управління фінансовими ресурсами системи, а саме:

А) принцип оптимального поєднання джерел фінансування соціального захисту

Б) принцип законодавчого визначення умов і порядку формування і використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів

В) принцип цільового та ефективного використання коштів соціальної сфери

Г) всі відповіді вірні

3.9. Виховання – це...

А) процес заохочення і підтримки фізичного, емоційного, соціального та інтелектуального розвитку

Б) механізм підтримки фізичного, емоційного та інтелектуального розвитку

В) система заохочення та підтримки емоційного і соціального розвитку

Г) процес заохочення соціального та інтелектуального розвитку

3.10. Виховання буває:

А) громадянське виховання

Б) фізичне виховання

В) національно-патріотичне виховання

Г) всі відповіді вірні

3.11. Поліпшення умов праці й безпеки на виробництві сприяє:

А) зниженню професійних захворювань, що зберігає здоров'я працівників і одночасно зменшує витрати на оплату відповідних пільг і компенсацій за роботу в несприятливих умовах; зниженню виробничого

травматизму

- Б) підвищенню виробничого травматизму
- В) підвищенню професійних захворювань
- Г) всі відповіді вірні

3.12. З 1 січня 2022 року набрав чинності Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік». Зазначеним документом встановлено мінімальну заробітну плату:

- А) у місячному розмірі: з 1 січня – 6500 грн, з 1 жовтня – 6700 грн.
- Б) у місячному розмірі: з 1 січня – 6700 грн, з 1 жовтня – 6900 грн.
- В) у місячному розмірі: з 1 січня – 7300 грн, з 1 жовтня – 7600 грн.
- Г) у місячному розмірі: з 1 січня – 7800 грн, з 1 жовтня – 7900 грн.

3.13. З 1 січня 2022 року набрав чинності Закон України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”. Зазначеним документом встановлено мінімальну заробітну плату:

- А) у погодинному розмірі: з 1 січня – 49,26 грн, з 1 жовтня – 50,46 грн.
- Б) у погодинному розмірі: з 1 січня – 40,26 грн, з 1 жовтня – 42,46 грн.
- В) у погодинному розмірі: з 1 січня – 39,26 грн, з 1 жовтня – 40,46 грн.
- Г) у погодинному розмірі: з 1 січня – 37,26 грн, з 1 жовтня – 41,46 грн.

3.14. До складу трудового законодавства входять: Кодекс законів про працю України, а також закони з окремих найбільш важливих інститутів трудового права, зокрема:

- А) Закон України “Про оплату праці”
- Б) Закон України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”
- В) Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”

Г) всі відповіді вірні

3.15. Норми трудового законодавства містяться в деяких законах комплексного характеру, до складу яких входять також положення адміністративного, фінансового, господарського права, а саме:

- А) Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”
- Б) Закон України “Про організації роботодавців”
- В) Закон України “Про зайнятість населення”
- Г) всі відповіді вірні

3.16. Інспектори праці здійснюватимуть позапланові заходи державного нагляду (контролю), а саме – перевірятимуть дотримання вимог законодавства:

- А) в частині додержання вимог Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”
- Б) з питань виявлення неоформлених трудових відносин
- В) з питань законності припинення трудових договорів
- Г) всі відповіді вірні

3.17. Рівень зайнятості населення в Україні в 4 кварталі 2021 року склав:

- А) 17 271,3 тис. осіб
- Б) 20 101,8 тис. осіб
- В) 19 673,4 тис. осіб
- Г) 15 377,1 тис. осіб

3.18. Індекс споживчих цін на 1 червня 2022 року склав:

- А) 140,2
- Б) 385,7
- В) 207,4
- Г) 321,0

3.19. В структурі тіньової зайнятості виокремлюють:

- А) зайнятість в кримінальній та прихованій економіці
- Б) зайнятість у прихованій економіці
- В) безробіття у прихованій економіці
- Г) всі відповіді вірні

3.20. На тіньовому ринку праці України виділяють наступні групи:

- А) маргінальні робітники
- Б) зайняті виключно в сірій економіці
- В) зайняті одночасно і в офіційній, і в тіньовій економіці (друга робота після або паралельно з основною); зайняті виключно в тіньовій економіці, тобто незареєстровані; нелегальні іммігранти, які не мають права працювати офіційно і в яких немає вибору між офіційною та тіньовою зайнятістю

Г) правильна відповідь відсутня

3.21. Добробут має наступні виміри:

- А) матеріал, який підкреслює практичний добробут та рівень життя
- Б) реляційний аспект, що підкреслює особистість і соціальні відносини
- В) суб'єктивний аспект, що підкреслює цінності та сприйняття
- Г) всі відповіді вірні

3.22. Бідність визначається як...

А) економічний та соціокультурний стан людей, котрі мають мінімальну кількість ліквідних цінностей (ті, що постійно підлягають продажу та обміну) та обмежений доступ до соціальних благ

Б) економічний стан людей, котрі мають мінімальну кількість ліквідних цінностей

В) соціокультурний стан людей, котрі мають обмежений доступ до соціальних благ

Г) правильна відповідь відсутня

3.23. Соціальна нерівність має цілий спектр виявів:

- А) нерівність у статках; нерівність у доходах
- Б) нерівність у володінні власністю; нерівність у суспільному статусі
- В) нерівність у трудовому потенціалі; нерівність у людському капіталі

Г) всі відповіді вірні

3.24. Багатство – це...

А) дохід

Б) як потік грошових надходжень за певний календарний період, ідентифікує середній клас суспільства

В) основна ознака вищого класу (багатіїв)

Г) правильна відповідь відсутня

3.25. Вертикальну мобільність можна розглядати в наступних аспектах, згідно з трьома формами соціальної стратифікації:

А) рухи за економічними щаблями

Б) внутрішньо-професійна або міжпрофесійна циркуляція

В) політичні переміщення

Г) всі відповіді вірні

Модульний контроль 4

4.1. В яких сферах фінансової системи держави можуть виникати фінансові дисбаланси:

- А) страховій
- Б) валютній
- В) бюджетній
- Г) всі відповіді вірні

4.2. Серед основних причин, що можуть привести до виникнення фінансових дисбалансів у вітчизняній економіці є:

- А) низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг
- Б) високий рівень безробіття
- В) зменшення чисельності діючих суб'єктів малого бізнесу та послаблення їх ролі в економіці
- Г) всі відповіді вірні

4.3. За терміном дії поділяємо фінансові дисбаланси на:

- А) довгострокові (тривають довше 3 років та можуть стати причиною розбалансування та негативних незворотних змін фінансової системи)
- Б) середньострокові (1–3 роки)
- В) короткострокові (до 1 року)
- Г) всі відповіді вірні

4.4. До методів регулювання фінансових дисбалансів відносяться:

- А) фінансовий контроль та аудит
- Б) місцеве оподаткування
- В) оперативне управління
- Г) всі відповіді вірні

4.5. До основних принципів цифровізації економіки України відносяться:

- А) доступність
- Б) відкритість та співпраця
- В) довіра та безпека
- Г) всі відповіді вірні

4.6. RetailTech...

А) технологічні проєкти в сфері фінансових сервісів, що вважаються одним з найперспективніших (а тому затребуваних) напрямків для стартапів, незважаючи на складності держрегулювання, з якими доводиться зіштовхуватись, працюючи за цим напрямом

Б) являють собою високотехнологічні центри, підприємства, що займаються розробкою, корпусуванням, тестуванням мікроелектронної продукції, а саме напівпровідних пластин, кремнієвих кристалів, інтегральних мікросхем з високими стандартами контролю якості

В) це технології, які розроблені startup для застосовування в сфері торгівлі

Г) цифрові технології в юридичній сфері бізнесу, що спеціалізується на

інформаційно-технологічному обслуговуванні професійної юридичної діяльності, а з кінця 2000-х років – і на наданні споживачам юридичних послуг з використанням інформаційних технологій

4.7. LegalTech...

А) технологічні проєкти в сфері фінансових сервісів, що вважаються одним з найперспективніших (а тому затребуваних) напрямків для стартапів, незважаючи на складності держрегулювання, з якими доводиться зіштовхуватись, працюючи за цим напрямом

Б) являють собою високотехнологічні центри, підприємства, що займаються розробкою, корпусуванням, тестуванням мікроелектронної продукції, а саме напівпровідних пластин, кремнієвих кристалів, інтегральних мікросхем з високими стандартами контролю якості

В) це технології, які розроблені startup для застосовування в сфері торгівлі

Г) цифрові технології в юридичній сфері бізнесу, що спеціалізується на інформаційно-технологічному обслуговуванні професійної юридичної діяльності, а з кінця 2000-х років – і на наданні споживачам юридичних послуг з використанням інформаційних технологій

4.8. NanoTech...

А) технологічні проєкти в сфері фінансових сервісів, що вважаються одним з найперспективніших (а тому затребуваних) напрямків для стартапів, незважаючи на складності держрегулювання, з якими доводиться зіштовхуватись, працюючи за цим напрямом

Б) являють собою високотехнологічні центри, підприємства, що займаються розробкою, корпусуванням, тестуванням мікроелектронної продукції, а саме напівпровідних пластин, кремнієвих кристалів, інтегральних мікросхем з високими стандартами контролю якості

В) це технології, які розроблені startup для застосовування в сфері торгівлі

Г) цифрові технології в юридичній сфері бізнесу, що спеціалізується на інформаційно-технологічному обслуговуванні професійної юридичної діяльності, а з кінця 2000-х років – і на наданні споживачам юридичних послуг з використанням інформаційних технологій

4.9. FinTech...

А) технологічні проєкти в сфері фінансових сервісів, що вважаються одним з найперспективніших (а тому затребуваних) напрямків для стартапів, незважаючи на складності держрегулювання, з якими доводиться зіштовхуватись, працюючи за цим напрямом

Б) являють собою високотехнологічні центри, підприємства, що займаються розробкою, корпусуванням, тестуванням мікроелектронної продукції, а саме напівпровідних пластин, кремнієвих кристалів, інтегральних мікросхем з високими стандартами контролю якості

В) це технології, які розроблені startup для застосовування в сфері

торгівлі

Г) цифрові технології в юридичній сфері бізнесу, що спеціалізується на інформаційно-технологічному обслуговуванні професійної юридичної діяльності, а з кінця 2000-х років – і на наданні споживачам юридичних послуг з використанням інформаційних технологій

4.10. Grid-технології...

А) це географічно розподілена інфраструктура, яка об'єднує множину різних типів, доступ до яких користувач може отримати з будь-якої точки, незалежно від місця їх розміщення

Б) являють собою високотехнологічні центри, підприємства, що займаються розробкою, корпусуванням, тестуванням мікроелектронної продукції, а саме напівпровідних пластин, кремнієвих кристалів, інтегральних мікросхем з високими стандартами контролю якості

В) це технології, які розроблені start-up для застосовування в сфері торгівлі

Г) цифрові технології в юридичній сфері бізнесу, що спеціалізується на інформаційно-технологічному обслуговуванні професійної юридичної діяльності, а з кінця 2000-х років – і на наданні споживачам юридичних послуг з використанням інформаційних технологій

4.11. Основними чинниками (детермінантами) та передумовами глобалізаційних процесів є:

А) розвиток інформаційного суспільства

Б) розвиток транснаціонального мережевого бізнесу

В) інституціоналізація міжнародних відносин, розвиток міжнародних організацій

Г) всі відповіді вірні

4.12. Глобальному економічному середовищу притаманні ознаки економічної депресії та досить високого рівня невизначеності перспектив та макроекономічної нестабільності, зокрема через:

А) рецесія, зокрема в промислово розвинених країнах, супроводжується потужним змищенням торговельних потоків у країни, що розвиваються, а зростання попиту на імпорт з боку країн, що розвиваються, є, фактично, найважливішим чинником, який утримує світову економіку та торгівлю від глибшого спаду

Б) зростання стійкості до глобальних криз у країн, що розвиваються, через зростання ефективності соціально-економічної політики та стабілізації економіки

В) глобалізація як провідний тренд у розвитку глобальної економіки зумовлює ризики для країн, що розвиваються, стосовно зовнішніх шоків та припинення зростання

Г) всі відповіді вірні

4.13. Головними параметрами нестабільності і загрозами подальшого поступу національної економіки та соціальної сфери держави, можна

вважати:

А) високий рівень безробіття та міграція кваліфікованих фахівців за кордон у пошуках кращої роботи; зменшення обсягу капітальних інвестицій та наявність суттєвих диспропорцій в інвестиційній привабливості за територіями держави і видами економічної діяльності, секторами економіки

Б) нераціональне використання сільськогосподарського потенціалу

В) нестабільність банківської системи, висока вартість кредитних ресурсів, що унеможливорює доступ суб'єктів господарювання до фінансових ресурсів і стримує інвестиційно-інноваційний розвиток

Г) всі відповіді вірні

4.14. Характерні риси розвитку глобальної економіки та глобалізації на сучасному її етапі є:

А) структурна трансформація національних економік та світової економіки як адаптаційного механізму до змін глобального попиту, відтак найуспішніші економіки вирізняють швидкі темпи пристосування домогосподарств, компаній і урядів до глобальних змін

Б) поступове зближення соціально-економічних умов, чинників і механізмів розвитку країн, регіонів і глобальної економіки загалом

В) поява й посилення впливу нового чинника структурних трансформацій, виходу на зовнішні ринки, збільшення виробництва, зайнятості та доходів – визначника включення до міжнародних виробничих мереж, що актуалізує розширення й урізноманітнення промислової політики в різних країнах

Г) всі відповіді вірні

4.15. Завданнями для України у довгостроковій перспективі до 2030 року є:

А) забезпечення збалансованого розвитку національної економіки для гідного рівня життя, здоров'я і добробуту кожного громадянина України

Б) забезпечення свободи та безпеки в усіх їх виявах і рівнях разом із рівними та вільними можливостями

В) забезпечення освітньої, наукової та культурної реалізації особистості

Г) всі відповіді вірні

4.16. Економічна безпека – це

А) спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій

Б) здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання

В) базова складова національної безпеки, її матеріальна основа і, разом з тим, є взаємозв'язаною системою певних рівнів

Г) всі відповіді вірні

4.17. Пріоритетами національних інтересів України в економічній сфері є:

А) створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення

Б) інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір

В) розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України

Г) всі відповіді вірні

4.18. Фінансова безпека держави –

А) це стан фінансової системи держави та її складових, що характеризується наявністю необхідних умов для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку країни

Б) є пріоритетним напрямом державної та регіональної політики та переконує, що серед усіх компонент економічної безпеки фінансова є найбільш ваговою, оскільки саме від розвитку фінансової сфери залежить сталий соціально-економічний розвиток країни

В) це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань

Г) всі відповіді вірні

4.19. Об'єктами фінансової безпеки є:

А) підприємства, установи, організації

Б) людина і громадянин, домогосподарство

В) окремі території та регіони; суспільство (його інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси); держава

Г) всі відповіді вірні

4.20. Завдання державної політики у сфері фінансової безпеки:

А) створення умов для збільшення залучення довгострокового фондування та, відповідно, розширення довгострокового та інвестиційного кредитування

Б) мінімізація ризиків інвестора через забезпечення ефективного захисту прав інвесторів на фондовому ринку

В) детінізація економіки та залучення некримінальних капіталів в інвестиційні процеси

Г) всі відповіді вірні

4.21. До мегатрендів можна віднести:

- А) розширення можливостей для особистості
- Б) урбанізація
- В) високоефективні технології
- Г) всі відповіді вірні

4.22. Зміни, що повинні спродувувати уряди у відповідь на запити і очікування соціуму:

А) нормативну базу

Б) політику, включаючи розширення участі національних урядів у міжнародних, регіональних і територіальних форумах для розгляду взаємопов'язаних питань

В) програми, включаючи програми змін, метою яких є мінімізація витрат урядів шляхом зменшення питомих витрат/цін і попиту та/або встановлення граничного попиту на урядові послуги

Г) всі відповіді вірні

4.23. Потенційно важливими для України є такі напрями розвитку:

А) роботизація (технології штучного інтелекту та інтелектуальних систем)

Б) гуманізація (генна інженерія, нано- та біофармакологія, синтетична біологія)

В) адитивні технології, нові нано- та біоматеріали, відновлювальні джерела енергії, високоавтоматизовані виробництва

Г) всі відповіді вірні

4.24. Фінансіалізація...

А) є макроекономічною ознакою розвитку сучасної світової економіки, однак вона здійснює вплив не тільки на внутрішню економіку кожної країни, але й на кожного суб'єкта господарювання всередині неї

Б) є важливим фактором росту нерівності доходів, що, у свою чергу, може бути причиною повільного зростання економіки як розвинутих країн, так і країн з ринками, що формуються

В) відображає кардинальні зрушення у структурі сучасної світової економіки, пов'язані з гіпертрофованим домінуванням фінансового сектора

Г) всі відповіді вірні

4.25. Основними рисами розвитку української економіки з 2005 по 2020 роки стали:

А) використання інструментів міжнародного фінансового ринку

Б) інтеграція до глобального торговельного та фінансового простору

В) залучення іноземних інвесторів до фінансування операцій вітчизняних суб'єктів господарювання

Г) всі відповіді вірні

Контроль навчальних досягнень
Система оцінювання навчальних досягнень студентів

№ з/п	Вид діяльності студента	Макс. кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		Модуль 4	
			Кількість одиниць	Максимальна кількість	Кількість одиниць	Максимальна кількість	Кількість одиниць	Максимальна кількість	Кількість одиниць	Максимальна кількість
1	Відвідування лекцій	1	2	2	2	2	2	2	2	2
2	Відвідування практичних занять	1	2	2	2	2	2	2	2	2
3	Виконання завдань для самостійної роботи	5	2	10	2	10	2	10	2	10
4	Робота на практичних заняттях	10	2	20	2	20	2	20	2	20
5	Виконання модульної контрольної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25
Разом				59		59		59		59
Залік			-							
Максимальна кількість балів:									236	
Розрахунок коефіцієнта:									$236 / 100 = 2,36$	

Критерії оцінювання семінарських занять:

5-10 балів – у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час відповідей, демонструє навички самостійного пошуку необхідної інформації, глибоко та всебічно розкриває зміст завдання та ілюструє викладений матеріал власною створеною презентацією.

1-5 балів – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання, немає супроводження відповіді власною створеною презентацією.

0 балів – не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його викласти, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Бали
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I			
1	Тема 1. Роль і функції держави в умовах посилення системної нестійкості економіки та фінансових криз	10	5
2	Тема 2. Актуальні проблеми сучасних політико-економічних досліджень	10	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II			
3	Тема 3. Концептуальні засади сучасної монетарної політики	10	5
4	Тема 4. Актуальні проблеми теорії та практики фінансового регулювання економіки	10	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III			
5	Тема 5. Актуальні проблеми трудових відносин та їхнього регулювання	10	5
6	Тема 6. Глобальні проблеми фінансово-економічного розвитку та реалізації соціальної політики	10	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV			
7	Тема 7. Концептуалізація мегатрендів фінансово-економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності	10	5
8	Тема 8. Формування системи економічної та фінансової безпеки країни у сучасних умовах розвитку світової економіки	10	5
Разом		80	40

Орієнтовний перелік питань для самостійного вивчення

1. Фінансова думка та фінансова наука. Наукові фінансові школи
2. Фінансові концепції. Фінансові теорії
3. Фінансова доктрина. Фінансова парадигма
4. Донауковий стан генези і розвитку фінансів та фінансової думки
5. Плюралізм економічних і фінансових концепцій. Ортодоксія та гетеродоксія у фінансовій науці
6. Становлення, розвиток і еволюція кейнсіанської економічної та фінансової теорії. Кейнсіансько-неокласичний синтез
7. Монетаризм. Розвиток новітніх варіантів неокласичної та посткейнсіанської теорії фінансів
8. Становлення і розвиток неоінституціональної та інших неортодоксальних теорій фінансів
9. Фінансові теорії у новітньому методологічному дискурсі
10. Основні методологічні тренди у розвитку сучасної фінансової теорії
11. Методологічні засади формування фінансової теорії у сучасному парадигмальному контексті
12. Основні аспекти розвитку новітніх напрямів фінансових досліджень (експериментальна та поведінкова теорія)
13. Фундаментальна економічна (фінансова) теорія
14. Системний аналіз. Дослідження економічних (фінансових) процесів на основі принципів системності, цілісності та структурованості
15. Онтологія. Дослідження фундаментальних засад розвитку економіки

16. Діалектика. Теорія пізнання на основі узагальнення економічних (фінансових) процесів та явищ

17. Нові методологічні засади пізнання економічної (фінансової) дійсності. Міждисциплінарний та мультидисциплінарний синтез

18. Прикладна економічна (фінансова) теорія

19. Сутність та основні теоретичні блоки поведінкових фінансів

20. Традиційна концепція фінансів. Управлінська концепція фінансів. Економічна концепція фінансів

21. Нормативна теорія фінансів. Позитивна теорія фінансів

22. Догматизм та ортодоксія вітчизняної фінансової науки

23. Суперечності фінансової теорії і практики в контексті циклічності економічного розвитку

24. Етапи розвитку фінансової науки: методологія проблеми

25. Формування загальної та національної архітекτονіки фінансової науки

26. Розвиток бюджетної системи України в післявоєнний час

27. Управління державними фінансами як складова соціально-економічного розвитку країни

28. Державні видатки як складова системи бюджетного регулювання економіки. Формування місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень

29. Фінансовий механізм забезпечення соціально-економічного розвитку України

30. Фінансова політика в умовах економічних перетворень та глобальних викликів

31. Бюджетна політика в умовах обмеженості фінансових ресурсів

32. Інституційна архітектоніка формування доходів бюджету у системі фінансово-економічного регулювання

33. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення у сучасних економічних умовах

34. Бюджетна стратегія економічного зростання

35. Зменшення уразливості системи державних фінансів від негативного впливу зовнішніх факторів

36. Бюджетна політика підтримки економічного зростання

37. Місцеві фінанси та регіональний розвиток в умовах віртуальної економіки

38. Реформування міжбюджетних відносин

39. Антикризове регулювання у сфері державних фінансів

40. Розвиток фінансового сектору в воєнний та післявоєнний час

41. Стратегія управління державним боргом

42. Оптимізація джерел фінансування дефіциту бюджету. Управління ліквідністю державних фінансів

43. Фінансові механізми державно-приватного партнерства та сприяння

дерегуляції

44. Моделювання, прогнозування та інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління державними фінансами

45. Актуальні аспекти впровадження окремих складових Стратегії розвитку системи управління державними фінансами

46. Механізми взаємовпливу інститутів та економічної діяльності у відтворювальній динаміці з метою визначення шляхів забезпечення усталеного соціально-економічного розвитку України

47. Методологічні підходи та модельний інструментарій оперативного тестування ситуативних змін макросередовища щодо вибору трендів економічного зростання в Україні

48. Механізми фінансового забезпечення модернізації підприємств реального сектора; аналізом стану та динаміки формування і ефективності розподілу фінансових ресурсів в Україні

49. Національні і глобальні детермінанти економічного зростання на основі розкриття особливостей структурних трансформацій економіки України

50. Макроекономічна модель економічного зростання на основні структурних змін як результат імплементації Угоди між Україною та країнами ЄС на середньострокову перспективу

51. Державна фінансова політика впровадження високих технологій в економіку країни та удосконалення системи управління інноваційним розвитком, зокрема моніторингом процесів інноваційного розвитку

52. Розвиток методологічних положень та методичних підходів щодо оцінки впливу перспективного розвитку інфраструктурних секторів на результативність національної економіки та конкурентоспроможність суміжних виробництв відповідно до пріоритетних напрямів економічної політики

53. Оцінка готовності різних секторів вітчизняного промислового комплексу та інститутів державного управління до неоіндустріальної модернізації економіки та визначенням стратегічних цілей, основних завдань та механізмів забезпечення неоіндустріальної трансформації промисловості України

54. Методологія оцінки та моделювання впливу нетарифних бар'єрів на обсяги та структуру зовнішньої торгівлі України та оцінкою впливу виконання положень Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС на розвиток окремих галузей та товарних ринків та розроблення рекомендацій щодо імплементації Угоди

55. Методологічні підходи до аналізу впливу інтеграційних факторів на внутрішнє інституційне середовище та структуру ринків енергоресурсів України (ринки електроенергії, природного газу, вугільної продукції, енергії з відновлюваних джерел)

56. Історичні, діючі і перспективні тенденції фінансування розвитку

аграрного сектора в контексті їх впливу на загальноекономічне становище України

57. Інституціональне забезпечення політики сільського розвитку на основі адаптаційного потенціалу сільських громад; обґрунтуванням напрямів і шляхів підвищення рівня готовності сільських громад до розроблення і реалізації програм локального розвитку на засадах партнерства та взаємодії сільських громад, органів влади і господарюючих суб'єктів, наділення громад повноваженнями для мобілізації ресурсів і зусиль у формуванні і реалізації проєктів місцевого розвитку

58. Новітні імперативи розвитку ключової складової соціально-трудової сфери – ринку праці і пошуку інструментів для ефективних відповідей на виклики з метою адаптації ринку праці до умов економічної нестабільності

59. Віртуальна економіка та її особливості

60. Сутність та основні параметри інформаційної економіки

61. Економіка знань, проблеми та перспективи її розвитку

62. Віртуальна людина як характеристика інформаційної економіки

63. “Нооекономіка” як головна характеристика економіки знань

64. “Стріла часу” від економічної до віртуальної людини

65. Еволюція теоретичних уявлень щодо ролі та функції держави в економіці

66. Теоретичне обґрунтування ролі і функцій держави в контексті сучасних методологічних підходів до аналізу складних систем

67. Динаміка основних чинників та показників конкурентоспроможного розвитку української економіки

68. Сучасна фаза економічних коливань в Україні та ефективність державного антициклічного регулювання

69. Глобальна фінансово-економічна криза та спад економіки України: взаємозв'язок та особливості

70. Фінансова політика міжнародних економічних організацій

71. Реформи бюджетно-податкової системи: європейський досвід та Україна

72. Проблеми стійкості фінансової системи України: виклики сьогодення

73. Світова практика таргетування інфляції та сучасні проблеми її впровадження в Україні

74. Роль та значення соціального партнерства в регулюванні трудових відносин в сучасних ринкових економіках

75. Порівняльний аналіз сучасних моделей соціальної політики

76. Сучасний стан та проблеми реалізації соціальної політики в Україні в умовах війни

77. Гуманізація та соціалізація економіки: сутність і механізми реалізації

78. Фінансовий капітал як рушійна сила сучасних глобалізаційних процесів

79. Соціально-економічні імперативи сучасного цивілізаційного розвитку

80. Глобальні проблеми людства у дослідження нобелівських лауреатів з економіки

81. Цифрове підприємництво та цифрова інфраструктура

82. Цифрові фінанси

83. Два світи: віртуальний та реальний

84. Два світи: цифровий та традиційний (класичний)

85. Цифровізація фінансового сектору економіки України

86. Цифрова держава: роль та значення в умовах воєнного стану

87. Структура нерівності в результаті інновацій та цифровізації

88. Цифра та інтелект як ядро інноваційної потужності національної економіки

89. Техновірус та цифрова війна в бізнесі

90. Цифрове задзеркалля економіки: офіційне безробіття, тіньова зайнятість

Термін виконання: Крайній термін виконання завдань за 2 дні до заліку.

Форма подання виконаної роботи: Документ у форматі doc, docx, pdf*

Критерії оцінювання самостійної роботи студента:

5 балів – у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час відповідей, демонструє навички самостійного пошуку необхідної інформації, глибоко та всебічно розкриває зміст завдання питання. Немає помилок у відповідях на питання.

4 бали – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання. Допущено 1 помилку у відповідях на питання.

3 бали – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання. Допущено 2 помилки у відповідях на питання.

2 бали – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання. Допущено 3 помилки у відповідях на питання.

1 бал – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання. Допущено 4 помилки у відповідях на питання.

0 балів – не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його викласти, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

Орієнтовний перелік питань до модульного контролю

1. Здійснити порівняльний аналіз проблемного поля філософії економіки і економічної теорії
2. Дух і “душа” економіки. Дух і “душа” фінансів
3. Особливості сучасної фази економічних коливань в Україні
4. Сутність та ефективність реалізації антикорупційної реформи в Україні
5. Вплив величини податкового навантаження на економічний розвиток трансформаційних економік в умовах макроекономічної нестабільності
6. Актуальні проблеми боргової стратегії економіки України та її адаптація до викликів сьогодення
7. Причини економічної нестабільності економіки України, її макроекономічні наслідки та державне регулювання
8. Фінансова політика в умовах посилення макроекономічної нестабільності та розгортання глобалізаційних процесів
9. Роль податкової політики в умовах порушення макроекономічної рівноваги
10. Бюджетна і боргова політики як інструмент стабілізації економіки
11. Сучасний стан і стратегічні пріоритети фінансового регулювання економіки України
12. Здійснити порівняльний аналіз альтернативних підходів до трактування ролі та функцій держави за умов глобалізації
13. Розкрити пріоритетні функції держави за умов глобалізації економіки
14. Економічна свідомість: сутність і явище
15. Економіка Постмодерну: цивілізація, культура, людина
16. Економічна теорія і економічна антропологія: точки перетину
17. Економіка знань в структурі суспільства знань
18. Мережева економіка та її особливості
19. Загальноекономічна рівновага та особливості циклічності сучасного економічного розвитку
20. Класифікація і характеристика сучасних економічних коливань
21. Сучасний стан і проблеми реалізації монетарної політики в Україні
22. Особливості антиінфляційного регулювання в сучасних умовах
23. Сутність та інструменти стабілізаційної політики держави
24. Передумови та наслідки посилення нестійкості економічного розвитку України
25. Демографічні диспропорції і їхній вплив на розвиток ринку праці
26. Проблеми зовнішньої та внутрішньої міграції робочої сили
27. Структурні зміни в економіці України та їхній вплив на трансформацію ринку праці
28. Здійснити порівняльний аналіз ефективності використання різних методів фінансування дефіциту державного бюджету в Україні

29. Визначити сучасні способи оптимізації фінансової політики для оздоровлення української економіки
30. Адаптація економіки України до глобальних соціальних стандартів
31. Доцільність і соціально-економічні наслідки спрямування економічної політики уряду на підтримку середнього класу
32. Проаналізувати особливості взаємодії реального та фінансового секторів економіки за умов глобалізації
33. Охарактеризувати провідні тенденції формування і розвитку новітніх форм капіталу в постіндустріальній економіці
34. Проблеми і суперечності соціальної політики в Україні та шляхи їхнього вирішення
35. Взаємозв'язок економічної теорії, економічної політики та господарської практики
36. Передумови і шляхи досягнення цінової стабільності в сучасній економіці України
37. Сучасний стан і проблеми підвищення ефективності антиінфляційної монетарної політики та таргетування інфляції в Україні
38. Переосмислення ролі та функцій держави в сучасній ринковій економіці
39. Визначити сучасні механізми регулювання трудових відносин в воєнний та післявоєнний час
40. З'ясувати соціально-економічні наслідки та інструменти регулювання трудової міграції
41. Природа та механізми подолання глобальних фінансово-економічних криз
42. Реальність сучасної віртуальної економіки
43. Бідність як головна перешкода людському розвитку. Глобалізація проблем бідності та шляхи їхнього вирішення
44. Ефекти та суперечності взаємодії держави і економіки
45. Проблеми взаємозв'язку та синхронізації політичних та економічних реформ
46. Людина як основного суб'єкта інформаційної економіки
47. Вектори сучасного економічного часу
48. Межі сучасної економічної Ойкумени: локалізація і глобалізація
49. Охарактеризувати час і простір через призму історичного розвитку економічних систем
50. Пояснити темпоральний вимір систем та комунікацій суспільства
51. Визначити причини виникнення та охарактеризувати макроекономічні наслідки нерегульованої інфляції в сучасній економіці України
52. Здійснити порівняльну характеристику особливостей та соціально-економічних наслідків інфляції в Україні у 90-х роках ХХ ст. та на сучасному етапі розвитку національної економіки

53. Взаємовплив і взаємодія ринку праці та вищої освіти в післявоєнний час

54. Роль малого підприємництва в регулюванні рівноваги на ринку праці

55. Проблеми і суперечності державного регулювати національної економіки в умовах глобалізації світогосподарського розвитку

56. Взаємозв'язок довіри, соціального капіталу та економічного розвитку в умовах воєнного стану

57. Цифрове задзеркалля економіки: зміна бізнес-моделей та цифрова екосистема

58. Цифрові рішення і штучний інтелект: курс на катастрофу людства?

59. У цифровій системі координат. Економіка емоційного інтелекту

60. Цифрова трансформація: соціально-економічні загрози та інноваційні виклики

Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Поточний контроль за результатами виконання контрольних (модульних) робіт передбачає оцінювання теоретичних знань та практичних умінь і навичок, які студент набув після завершення вивчення навчального матеріалу змістового модуля з дисципліни. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в модульному середовищі у вигляді виконання тестових завдань за темами модуля.

Сума балів, накопичених студентом за виконання модульних контрольних робіт свідчить про ступінь оволодіння ним програмою навчальної дисципліни на конкретному етапі її вивчення.

Критерії оцінювання модульного контролю з дисципліни

Максимальна кількість балів за модульну контрольну роботу – 25. Модульна контрольна робота при дистанційній формі навчання складається з 25 тестів. Тестові завдання охоплюють весь зміст модуля. Кожен тест оцінюється у 1 бал максимально. При тестуванні онлайн оцінки обраховується: для тестів, які передбачають одну правильну відповідь (формату “один з багатьох”) 1 бал виставляється, якщо відповідь правильна, у протилежному випадку виставляється оцінка 0 балів. При виконанні модульної контрольної роботи необхідно слідкувати за терміном виконання та за часовим обмеженням.

Форми проведення та критерії оцінювання модульного контролю

<i>Модулі</i>	<i>Теми дисципліни</i>	<i>Форма контролю</i>	<i>Максимальна сума балів</i>
I	Теми 1, 2 згідно з тематичним планом дисципліни	Модульна контрольна робота	25 балів
II	Теми 3,4 згідно з тематичним планом дисципліни	Модульна контрольна робота	25 балів
III	Теми 5,6 згідно з тематичним планом дисципліни	Модульна контрольна робота	25 балів
IV	Теми 7,8 згідно з тематичним планом дисципліни	Модульна контрольна робота	25 балів

Модульний контроль проводиться у формі контрольної роботи за кожним модулем в ЕНК дисципліни в системі moodle в режимі тестування. Кожна правильна відповідь на тест оцінюється в 1 бал, неправильна в 0 балів. Максимальна сума балів за модульну контрольну роботу – 25 балів.

Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю

1. Фінансіалізація як відображення кардинальних зрушень у структурі сучасної світової економіки
2. Сучасний стан і стратегічні пріоритети фінансового регулювання економіки України
3. Інформація та знання як провідні чинники становлення економіки знань
4. Актуальні проблеми розвитку та регулювання інформаційної економіки
5. Сутність, специфіка та характерні ознаки економіки знань
6. Формування і розвиток концепції інформаційного суспільства
7. Природа та механізми подолання глобальних фінансово-економічних криз
8. Феноменологія економіки. Раціональне та ірраціональне в реалізації мети економічного розвитку
9. Людина як об'єкт економічного і філософського аналізу. Проблема людини в філософії і економічній теорії
10. Філософія економіки в контексті нового визначення сучасної антропології
11. Етична економія і критика економізму. Час як економічна категорія
12. Сутність та характеристика економічного простору. Співвідношення часу і простору в сучасній економічній діяльності
13. Економічний хронотоп
14. Сутність, специфіка та еволюція політико-економічних досліджень
15. Проблемне поле теорії суспільного вибору і нової політичної економії
16. Політико-економічні проблеми розвитку національної та глобальної економік
17. Єдність і суперечності взаємодії суспільства, держави та економіки
18. Роль та функції держави в трансформаційній економіці
19. Трансформація ролі та функцій держави в умовах глобалізації і воєнного стану
20. Співпраця та співвідповідальність за соціально-економічний розвиток держави, бізнесу і суспільства
21. Сутність та передумови посилення нестійкості сучасного господарського розвитку
22. Специфічні ознаки сучасних економічних коливань
23. Мета та інструменти сучасної стабілізаційної політики держави

24. Особливості циклічного розвитку сучасної економіки України
25. Стратегічні орієнтири фінансової політики держави в умовах посилення макроекономічної нестабільності
26. Суперечності сучасної податкової політики і напрями їх розв'язання
27. Бюджетна політика держави: тенденції та перспективи
28. Боргова політика держави: сучасний стан, проблеми реалізації
29. Проблеми та пріоритети фінансового регулювання національної економіки
30. Стратегічні орієнтири монетарної політики в умовах посилення нестійкості соціально-економічного розвитку
31. Роль монетарної політики в регулюванні грошового ринку в воєнний та післявоєнний час
32. Роль монетарної політики у регулюванні інфляції. Таргетування інфляції
33. Сучасний стан та проблеми реалізації монетарної політики в Україні
34. Актуальні проблеми розвитку ринку праці та трудових відносин в умовах посилення системної нестійкості економіки
35. Сучасна державна політика регулювання зайнятості населення
36. Вплив демографічних диспропорцій на розвиток ринку праці на сучасному етапі глобалізації світового господарства
37. Вплив міграційних процесів на розвиток ринку праці в умовах глобалізації економіки
38. Трудова мобільність та її вплив на розвиток ринку праці в умовах воєнного стану
39. Сучасний стан, проблеми та стратегічні пріоритети розвитку ринку праці та трудових відносин в Україні
40. Вплив глобалізації на людський розвиток та соціалізацію економіки
41. Глобалізація проблем бідності та роль держави у їх вирішенні
42. Нові підходи до формування та реалізації соціальної політики в умовах старіння населення та реформування пенсійної системи
43. Суперечності соціальної політики України та шляхи їх розв'язання в умовах воєнного стану
44. Сутність та соціально-економічні наслідки глобальних природно-ресурсних, демографічних і технологічних зрушень сучасності
45. Мегатренди економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності
46. Актуальні проблеми стимулювання та захисту інтелектуальної власності в умовах глобалізації
47. Екологізація та соціалізація економіки як імперативи цивілізаційного розвитку
48. Цифровізація економіки. Цифрова трансформація
49. Цифрове і соціальне підприємництво: зміст та загальна характеристика

50. Тіньова та офіційна економіка: антагоністичне співіснування та взаємодія. Алхімія тіньових відносин

51. Циркулярна економіка: авангардний характер розвитку та проблеми становлення

52. Синергетичні ефекти економіки мережевого типу

53. Детінізація економіки України

54. Інституціональні аспекти становлення шерінгової економіки

55. Проблеми відбудови післявоєнної економіки України

56. Легалізація тіньових капіталів

57. Полярність цифровізації економіки: “темна” та “світла” сторона

58. Полярність цифровізації економіки: “тіньовий” та “офіційний” світи

59. Людина в цифровій структурі економіки

60. Ризики цифрової “колонізації” для світу фінансів та економіки

61. Національна економіка України: фокус пріоритетів в умовах воєнного стану

62. Післявоєнне відновлення України: вибір економічної моделі

63. Економіка відновлення на засадах зеленої та цифрової трансформації

64. Фінансова інклюзія в умовах цифрової трансформації

65. Кібербезпека бізнесу та владних інституцій в умовах воєнного стану

66. Економіка спільного користування та розвиток віртуального підприємництва

67. Передові фінансові технології як новітній інструмент забезпечення розвитку та стійкості бізнесу

68. Основні виклики та загрози у сфері фінансової безпеки

69. Завдання державної політики у сфері фінансової безпеки в умовах воєнного стану

70. Моделі розвитку воєнної та повоєнної економіки України на засадах цифрового підприємництва та віртуальної мобільності

Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Семестровий контроль – це підсумкове оцінювання результатів навчання студента за семестр, що здійснюється в університеті у формі заліку. Підсумковий семестровий контроль проводиться за результатами поточного контролю та оцінюється від 0 до 100 балів, що переводиться у шкалу ECTS для отримання рейтингової оцінки знань студента.

Шкала відповідності оцінок

<i>Рейтингова оцінка</i>	<i>Сума балів за всі види навчальної діяльності</i>
A	90-100
B	82-89
C	75-81
D	69-74
E	60-68
FX	35-59
F	1-34

Навчально-методична карта дисципліни

Разом: 120 год., із них: лекції – 16 год., практичні заняття – 16 год., індивідуальна робота – 0 год., модульний контроль – 8 год., самостійна робота – 80 год., семестровий контроль – 0 год.

Модулі (назви, бали)	Змістовий модуль 1 (34 бали)		Змістовий модуль 2 (34 бали)		Змістовий модуль 3 (34 бали)		Змістовий модуль 4 (34 бали)	
	1	2	3	4	5	6	7	8
Лекції (теми, бали)	Тема 1. Роль і функції держави в умовах посилення системної держави в умовах нестійкості економіки та фінансових криз (1 бал)	Тема 2. Актуальні проблеми сучасних політико-економічних досліджень (1 бал)	Тема 3. Концептуальні засади сучасної монетарної політики (1 бал)	Тема 4. Актуальні проблеми теорії та практики фінансового регулювання економіки (1 бал)	Тема 5. Актуальні проблеми регулювання та їхнього відношення (1 бал)	Тема 6. Глобальні проблеми фінансово-економічного розвитку та реалізації соціальної політики (1 бал)	Тема 7. Концептуальні засади метарендів фінансово-економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності (1 бал)	Тема 8. Формування системи економічної та фінансової безпеки країни у сучасних умовах розвитку світової економіки (1 бал)
Практичні заняття (теми, бали)	Тема 1. Роль і функції держави в умовах посилення системної держави в умовах нестійкості економіки та фінансових криз (1 бал)	Тема 2. Актуальні проблеми сучасних політико-економічних досліджень (1 бал)	Тема 3. Концептуальні засади сучасної монетарної політики (1 бал)	Тема 4. Актуальні проблеми теорії та практики фінансового регулювання економіки (1 бал)	Тема 5. Актуальні проблеми регулювання та їхнього відношення (1 бал)	Тема 6. Глобальні проблеми фінансово-економічного розвитку та реалізації соціальної політики (1 бал)	Тема 7. Концептуальні засади метарендів фінансово-економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності (1 бал)	Тема 8. Формування системи економічної та фінансової безпеки країни у сучасних умовах розвитку світової економіки (1 бал)
Самостійна робота	Самостійна робота (10 балів)	Самостійна робота (10 балів)	Самостійна робота (10 балів)	Самостійна робота (10 балів)	Самостійна робота (10 балів)	Самостійна робота (10 балів)	Самостійна робота (10 балів)	Самостійна робота (10 балів)
Поточний контроль (вид, бали)	Модульна контрольна робота 1 (2,5 балів)	Модульна контрольна робота 2 (2,5 балів)	Модульна контрольна робота 3 (2,5 балів)	Модульна контрольна робота 4 (2,5 балів)	Модульна контрольна робота 5 (2,5 балів)	Модульна контрольна робота 6 (2,5 балів)	Модульна контрольна робота 7 (2,5 балів)	Модульна контрольна робота 8 (2,5 балів)
Загалом	236 коефіцієнт переведення у 100-бальну шкалу: $236 / 100 = 2,36$							

Методичне забезпечення

Викладання навчальної дисципліни забезпечується сучасними технічними засобами навчання, які побудовані на новітніх інформаційно-комунікаційних технологіях (мультимедійний комп'ютер, мультимедійний проектор, інтерактивний комплекс SMART Board, авторські засоби мультимедіа).

На заняттях і під час самостійній роботі студентів використовуються методичні рекомендації щодо вивчення дисципліни, ілюстративні комп'ютерні дидактичні матеріали, які розроблені на кафедрі, а саме: презентації; навчальні посібники; робоча навчальна програма; збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів; засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю); електронний навчальний курс “Актуальні проблеми фінансів та економіки” (URL: <https://elearning.kubg.edu.ua/course/view.php?id=20310>).

Рекомендована література

1. Актуальні проблеми фінансової системи України: матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів і студентів: Черкаський державний технологічний університет, 26–27 листопада 2020 року. Черкаси, 2020. 232 с.

2. Актуальні проблеми розвитку системи управління державними фінансами: євроінтеграційний контекст. За ред. Т.І. Єфименко; ДННУ “Акад. фін. управління”. К., 2016. 496 с.

3. Власюк О.С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. К.: НІСД. 2014. 432 с.

4. Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: збірник наукових статей за матеріалами VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (15–16 квітня 2021 р.). Дніпро: НМетАУ, 2021. 291 с.

5. Фінансове регулювання доходів населення. Економіка невизначеності: практичний погляд на проблему: монографія. За ред. В.І. Грушка. К.: Університет “КРОК”, 2021. 136–217.

6. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти (частина II): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 20–21 січня 2022 року. Львів: Львівський науковий форум, 2022. 76 с.

7. Краус Н.М., Нікіфороф П.О., Краус К.М., Поченчук Г.М. Фінансові інструменти економічного розвитку: навчально-методичний посібник. Київ: Аграр Медіа Груп, 2020. 210 с.

8. Стойко О.Я., Дема Д.І. Фінанси: навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ: Алерта, 2017. 432 с.

9. Фінанси для фінансистів. За ред. Т. Говорушко. К.: Центр учбової

літератури, 2019. 612 с.

10. Реворт К. Економіка пончика. Як економісти ХХІ століття бачать світ. К.: Наш Формат, 2019. 296 с.

11. Банерджі А., Дюфло Е. Дієва економіка для важких часів. Пер. з англ. Р. Ключко. К.: Наш Формат, 2021. 416 с.

12. Когут Ю. Цифрова трансформація економіки та проблеми кібербезпеки. К.: Сідкон. 2021.

13. Аузан О. Економіка всього. Як інститути визначають наше життя. К.: Лаурус, 2017. 144 с.

14. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. К., 2009. 864 с.

15. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація. К.: Книга, 2007. 528 с.

16. Маслов А.О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення. К.: Аграр Медіа Груп, 2012. 432 с.

17. Фондовий ринок: підручник: у 2 кн.. За ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2015, 2016.

18. Економіка України в умовах глобалізації: підручник. За ред. В.Г. Федоренка, Г.В. Лагутіна, Т.Є. Воронкової, Г.М. Рижакіної. К.: КНУБА, 2015. 376 с.

19. Грушко В.І., Наконечна О.С., Чумаченко О.Г. Національні фінанси: підручник. К.: ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”, 2017. 600 с.

20. Соломіна Г.В. Забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємництва: навчальний посібник. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 234 с.

21. Дубина М.В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 666 с.

22. Фінансові механізми інноваційного економічного розвитку України в умовах євроінтеграції: монографія. За ред. В.В. Лойко, А.Ю. Рамського. К.: КУБГ, 2019. 252 с.

23. Лизогуб М. Фінансова система в умовах викликів фінансових технологій. *Економіка та держава*, 2018, 4. 112–115.

24. Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства: колективна монографія. За ред. С.М. Лаптева, І.П. Мігус. К.: Університет економіки та права “КРОК”, 2020. 443 с.

25. Леоненко П., Федосов В., Юхименко П. Фінансова наука: генеза, еволюція та розвиток. *Ринок Цінних Паперів України*, 2017, 1–2. 3–30.

26. Леоненко П.М., Краус Н.М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в Україні за технологічними укладами. *Фінанси України*, 2016, 4 (245). 50–64.

27. Краус Н., Краус К. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових

технологій. *Інтелект ХХІ століття*, 2018, 1. 211–214.

28. Краус Н.М. Інституціональний зріз дихотомії старих і нових інститутів розвитку сфери фінансів в умовах інноватизації. *Фінанси України*, 2018, 4 (269). 115–126.

29. Краус Н.М., Голобородько О.П., Краус К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*, 2018, 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

30. Краус К.М., Краус Н.М. Ретроспектива і сучасність оподаткування в Україні та за кордоном: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019.

31. Краус Н.М., Краус К.М. Сучасні цифрові інформаційно-інноваційні технології в сфері фінансів, управління і адміністрування. Економічна стратегія та політика реалізації європейського вектору розвитку України: концептуальні засади, виклики та протиріччя: монографія. К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка; НДС “Центр економічних досліджень”; ТОВ “СІК ГРУП УКРАЇНА”, 2018. 469–487.

32. Краус Н.М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку: монографія. К.: Аграр Медіа Груп, 2019.

33. Осецький В.Л., Краус Н.М., Краус К.М. Шерингова економіка: діалектичний розвиток реципрокного обміну в умовах віртуальної реальності та цифрової трансформації. *Економічна теорія*, 2021, 2. 5-19.

34. Осецький В.Л., Краус К.М., Краус Н.М. Шерингова економіка: інституціональний модус, універсумність і новелізація розвитку підприємництва на віртуальних цифрових платформах. *Ефективна економіка*, 2021, 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8786>.

35. Штепа О.В., Краус К.М., Краус Н.М. Індустрія Х.0 і Індустрія 4.0 в умовах цифрової трансформації та інноваційної стратегії розвитку національної економіки. *Ефективна економіка*, 2021, 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8901>.

36. Andrusiak N.O., Kraus N.M., Kraus K.M. Digital Cubic Space as a New Economic Augmented Reality. *Sci. innov.*, 2020, vol. 16, no. 3. 92–105.

37. Kraus N., Kraus K., Osetskiy V. New quality of financial institutions and business management. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2020, vol. 6, no. 1. 59–66. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/766>.

38. Manzhura O., Pochenchuk G., Kraus N. Innovative changes in financial and tax systems in the conditions of digital transformation. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2020, vol. 8, no. 1. 94–102.

39. Уманців Ю. Економічна теорія у новітньому методологічному дискурсі. *Вісник КНТЕУ*, 2019, 2. 51v63.

40. Макроекономічна політика у макроекономічній стабілізації національної економіки: монографія. За наук. ред. проф. І.Ф. Радіонової. К.: ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”, 2017. 240 с.

41. Економіка невизначеності: зміст, оцінювання, регулювання: колективна монографія. За ред. І.Ф. Радіонової. К.: Університет “КРОК”, 2021. 287 с.

42. Економіка невизначеності: практичний погляд на проблему: монографія. За ред. В.І. Грушка. К.: Університет “КРОК”, 2021. 503 с.

43. Румик І.І. Розвиток фінансового сектору: стан, фінансова інклюзія, візія та стратегія дій. Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства: колективна монографія. За ред. С.М. Лаптева, І.П. Мігус. К.: Університет економіки та права “КРОК”, 2020. 147–160.

44. Борисяк О.В. Імперативи розвитку фінансового ринку України в умовах цифровізації. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 2020, Т. 2, 22. 168–176. URL: <https://echas.eunu.edu.ua/index.php/echas/article/view/593>.

45. Румик І.І. Адаптивний підхід до реалізації фінансової політики: системність дій і шляхи подолання викликів сьогодення. Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (м. Київ, 10 червня 2022 р.). Київ: Київський національний університет технології та дизайну, 2022.

46. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua>.

47. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

48. Програма розвитку ООН. URL: www.undp.org.

49. Офіційний веб-сайт Центру фінансово-економічних наукових досліджень. URL: <http://www.economics.in.ua/>.

50. Офіційний сайт Нобелівського комітету. URL: <https://www.nobelprize.org/>.

51. Офіційний веб-сайт Світового банку. URL: www.worldbank.org.

52. Офіційний веб-сайт Світового економічного форуму. URL: <https://www.weforum.org/>.

53. Human Development Index. URL: www.undp.org.

54. The Corruption Perceptions Index. URL: <http://www.transparency.org/>.

55. The Index of Economic Freedom. URL: www.heritage.org.

56. World Development Report. URL: www.worldbank.org/wdr.

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

КРАУС НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА,

доктор економічних наук, професор
Київський університет імені Бориса Грінченка
k2205n@ukr.net
ORCID 0000-0001-8610-3980

КРАУС КАТЕРИНА МИКОЛАЇВНА,

кандидат економічних наук, доцент
Київський університет імені Бориса Грінченка
k23k@ukr.net
ORCID 0000-0003-4910-8330

МАРЧЕНКО ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ,

кандидат економічних наук, доцент
Національний університет “Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка”
alexmarchenko1954@gmail.com
ORCID 0000-0002-3342-0525

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ФІНАНСІВ ТА ЕКОНОМІКИ**

Навчальний посібник

Редактор Н.М. Краус

Коректор К.М. Краус

Комп'ютерна верстка Н.М. Краус

Підписано до друку 30.01.2023. Формат 0x 1/16.

Папір офсетний. Друк цифровий. Ум. друк. арк.15,2.

Тираж 350 прим.

Віддруковано в Видавництві ТОВ «Аграр Медіа Груп»

04080, м. Київ, вул. Новокостянтинівська, 4А

Тел.: 044 361 53 06, e-mail: info@agrarmedia.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК №3651 від 22.12.2009

www.agrarmedia.com